

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI**

**OSMANLI - FRANSA İLİŞKİLERİ VE KAPİTÜLASYONLAR
(XVI.-XVII. YÜZYILLAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVİL GÖZÜBÜYÜK

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. YASEMİN BEYAZIT

DENİZLİ 2017

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

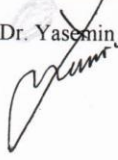
Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Sevil GÖZÜBÜYÜK tarafından Doç. Dr. Yasemin BEYAZIT yönetiminde hazırlanan "Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Kapitülasyonlar (XVI.-XVII. Yüzyıllar)" başlıklı tez, aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 20.07.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Jüri-Danışman

Doç. Dr. Yasemin BEYAZIT

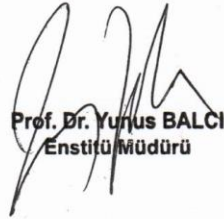

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Muhammed YAZICI

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 17.08.2017 tarih ve 32-40 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yunus BALCI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

SEVİL GÖZÜBÜYÜK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
GİRİŞ	VIII
A. Konunun Takdimi.....	VIII
B. Literatür Çalışması.....	VII
C. Düvel-i Ecnebiye Defterleri.....	XI
D. Tezde Kullanılan Ahkâm Defterleri.....	XIII

1. BÖLÜM

16. YÜZYIL OSMANLI – FRANSA İLİŞKİLERİ

1.1. Osmanlı-Fransız İlişkilerinin Başlaması ve Gelişimi.....	1
1.2. Osmanlı Ülkesinde Fransız Elçileri.....	8
1.2.1. Jean de la Foret John (1534-1537).....	11
1.2.2. Antonio Rincon (1538-1541).....	12
1.2.3. Eymars Antonie Escalin (1541-1547).....	13
1.2.4. Aramont Gabriel de Luetz (1547-1553).....	13
1.2.5. Michel de Codignac (1553-1556).....	15
1.2.6. Jean Cavenac de la Vigne (1556-1566).....	15
1.2.7. William Grandchamp Grantrie (1566-1571).....	16
1.2.8. François de Noailles (1571-1575).....	17
1.2.9. Gilles de Noailles (1575-1579).....	18
1.2.10. Jacques Germigny (1579-1585).....	18
1.2.11. Jacques Savary de Lancosme (1585-1589).....	19

2. BÖLÜM

17. YÜZYIL OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİ

2.1.17. Yüzyıl Siyasi İlişkiler.....	22
2.2. Osmanlı Ülkesinde Fransız Elçiler.....	27
2.2.1. François Savary de Brèves (1591-1606)	28
2.2.2 Baron de Salinyak (1606-1611).....	32

2.2.3. Achille Harlay de Sancy (1611-1620).....	35
2.2.4. Philippe de Harlay (1620-1631).....	38
2.2.5. Henry de Gournay (1631-1634).....	41
2.2.6. Jean de La Haye (1639-1665).....	44
2.2.7. Denis de La Haye (1665-1670).....	50
2.2.8. Marquis de Nointel (1670-1679).....	52
2.2.9. Gabriel de Guilleragues (1679-1686).....	54
2.2.10. Pierre de Girardin (1686-1689).....	55
2.2.11. Pierre Antoine Castagneres (1689-1699).....	55
2.2.12. Charles de Ferriol (1699-1711).....	56

3. BÖLÜM

FRANSA'YA VERİLEN AHİDNAMELER

3.1. Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Uygulaması.....	58
3.2. 16. Yüzyılda Fransa'ya Verilen Ahidnameler.....	64
3.2.1. 1536 Ahidnamesi.....	65
3.2.2. 1569 Ahidnamesi.....	72
3.2.3. 1581 Ahidnamesi.....	75
3.2.4. 1597 Ahidnamesi.....	79
3.3. 17. Yüzyılda Fransa'ya Verilen Ahidnameler.....	83
3.3.1. 1604 Ahidnamesi.....	83
3.3.2. 1673 Ahidnamesi.....	88

4. BÖLÜM

FRANSA'YA VERİLEN AHİDNAMELERİN UYGULANMASI

4.1. Fransa'nın Osmanlı Ülkesindeki Temsili.....	94
4.1.1. Elçilik.....	94
4.1.2. Konsolos.....	97

4.2. Fransız Ticareti ve Tüccarı.....	101
4.2.1. Yol Güvenliği.....	105
4.2.2. Tüccarların İkamesi.....	112
4.2.3. Ticari Güvence.....	114
4.2.4. Tüccarların Yükümlü Oldukları Vergiler.....	115
4.2.5. Tüccarların Elçi ve Konsoloslarla İlişkileri.....	119
4.2.6. Tüccarlar Arası İlişkiler ve Görülen Davalar.....	124
4.2.7. Tüccarlara Tercüman Tahsisi	129
4.2.8. Fransa Bayrağı Altında Ticaret	130
4.3. Misyonerlik ve Kutsal Yerler.....	132
4.3.1. Ruhbanlar.....	132
4.3.2. Kudüs-i Şerif.....	138
4.3.3. Kiliseler.....	141
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	146
ÖZ GEÇMİŞ.....	155

KISALTMALAR

vol.	Volume
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
Ed.	Editör
C.	Cilt
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.HR.	Cevdet Hariciye Tasnifi
AE. SAMD. II	Ali Emiri Tasnifi II. Ahmed
ED.	Ecnebi Defterleri
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
OTAM	Anakara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi
h.	Hüküm
S.	Sayı
s.	Sayfa
yay.	Yayınları

ÖNSÖZ

Ekonominin temeli olan ticaret, diğer Avrupa tebaası gibi Fransızları da Osmanlı topraklarına çekmiştir. Ticaretin zengin olduğu bu topraklarda bazı ayrıcalıklara ve temsilcilere sahip olmadan ticaret yapmak ve hayatını devam ettirmek oldukça zordur. Fransızlar Avrupalı rakipleri karşısında önemli miktarda kâr elde edebilmek ve onlardan daha fazla haklara sahip olabilmek için ahidnameleri ve Osmanlı Devleti nezdindeki dostluklarını kullanmışlardır. Osmanlı Devleti de kadim dost olarak adlandırdığı Fransa'yı çoğu zaman diğer devletlere karşı korumuş ve onlara daha fazla hak tanımıştır. Bu şekilde birçok ayrıcalığa mazhar olan Fransız tebaası bu haklarını kullanmakta ve imtiyazlı konumlarını devam ettirmede zaman zaman sıkıntı yaşamışlardır. Ahidnameler sayesinde sahip oldukları bütün haklarını her daim kullanamamış ve bu durumun çözümlenmesinde Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardır. Osmanlı Devleti ise yapılan kanun dışı uygulamaları yasaklayarak bu tür olaylara her daim müdahalede bulunmuş ve gönderdiği emirler ile ahidname hükümlerinin uygulanmasını sağlamayı amaçlamıştır.

Ahidname hükümlerinin yerine getirilmesinde gerek Fransızlar gerek Osmanlı yönetimi çeşitli sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunların çözümü her zaman kolay olmamıştır. Yaşanan sıkıntıların çözümlenmesi ve ahidnamelerin uygulanması konusu Osmanlı-Fransa siyasi ve sosyal ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu değerlendirme sonucu verilen hükümlerin ne dereceye kadar uygulandığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesi ve tezin yazılma sürecinde benim kadar mesai harcıyıp, emek veren danışman hocam Doç. Dr. Yasemin Beyazıt'a öncelikle teşekkür etmek istiyorum. Engin bilgisi ve zengin kütüphanesinden her daim istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a ve Yrd. Doç. Dr. Selim Parlaz'a, arşiv çalışmaları sırasında her türlü desteği göstererek benimle beraber yollara düşen Ebru Karakaya ve Ebru Doğan'a, belgelerin transkribi esnasında yardımlarını esirgemeyen mesai arkadaşlarım araştırma görevlisi Coşkun Kumru ve Ömür Yazıcı Özdemir'e ve Fransızca kaynakların tercümesinde büyük yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Ertan Kuşçu'ya şükranlarımı sunarım. Son olarak tezin her aşamasında her türlü maddi ve manevi desteğiyle yanımda olan sevgili babam Ramazan Doğan ve hayat arkadaşım Sedat Gözübüyük'e teşekkürü borç bilirim.

Sevil Gözübüyük

ÖZET

OSMANLI - FRANSA İLİŞKİLERİ VE KAPİTÜLASYONLAR (XVI.-XVII. YÜZYILLAR)

GÖZÜBÜYÜK, Sevil
Yüksek Lisans Tezi
Tarih ABD
Yeniçağ Tarihi Programı
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Yasemin BEYAZIT
Temmuz 2017, 156 Sayfa

Bu çalışmada Osmanlı-Fransa ilişkilerinin başlangıcından 17. yüzyılın sonuna kadar olan süreci ahidnameler kapsamında ele alınmıştır. 16. yüzyılın ortasında başlayan ve siyasi, ekonomik ve askeri yönlü gelişme gösteren bu ilişkiler, 17. yüzyıla doğru ağırlıklı olarak ekonomi ve ticari bir boyut kazanmıştır. İlişkilerin bu şekilde gelişmesinde ve uzun süre devam etmesinde ahidnameler önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde 16. yüzyılın ortasından 17. yüzyılın sonuna kadar olan ilişkiler, Osmanlı Devleti'ne gelen Fransız elçiler ve onların yaptıkları faaliyetler çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise birinci bölümün devamı niteliğinde olarak 17. yüzyıldaki siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik ilişkilere yer verilerek bu yüzyılda Osmanlı topraklarında görev yapan Fransız elçilerinin faaliyetlerinden bahsedilmiştir. 16 ve 17. yüzyılda Fransa'ya tanınan ahidnamelerinin anlatıldığı ve tek tek tüm maddelerinden bahsedildiği üçüncü bölümün ardından dördüncü bölüme yer verilmiştir. Son bölümün yer aldığı dördüncü bölümde Fransa Ahkâm Defterleri kullanılarak 17. yüzyıl ahidnamelerinin uygulanması tartışılmıştır. Son olarak sonuç kısmında tezde ulaşılan ve ulaşılamayan savlara yer verilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, Ahidname, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, Elçi, Konsolos.

ABSTRACT

OTTOMAN-FRENCH RELATIONSHIPS AND CAPITULATIONS

(XVI.-XVII CENTURIES)

GÖZÜBÜYÜK, Sevil

Master Thesis

History Department

New Era History Programme

Adviser of Thesis: Doç. Dr. Yasemin BEYAZIT

July 2017, 156 Pages

In this study, the process from the beginning of the Ottoman-French relations until the end of the 17th century was taken up in the context of the treaties. These relations, which started in the middle of the 16th century and developed politically, economically and militarily, gained an economic and commercial dimension predominantly towards the 17th century. Ahidnames played an important role when relations developed in this way and for a long time.

In the first part of our work, the relations from the middle of the 16th century to the end of the 17th century were handled by the French ambassadors from the Ottoman Empire and their activities. In the second part, the political, social, military and economic relations of the 17th century are mentioned as the continuation of the first chapter and the activities of the French ambassadors working in the Ottoman territories during this century are mentioned. In the 16th and 17th centuries, a fourth section was given after the third chapter, in which all the details of the aids described to France were mentioned. In the fourth chapter, where the last chapter took place, the application of the seventeenth-century auctions by using French Ahkâm Books was discussed. Finally, in the conclusion section, the arguments reached in the thesis and the inaccessible arguments were included.

Key Words: Ottoman, France, Ahidname, Düvel-i Ecnebiye, Ambassador, Consul.

GİRİŞ

A. Konunun Takdimi

16 ve 17. yüzyıl Fransız kapitülasyonlarının ele alındığı bu çalışmanın konusu, Osmanlı Devletinin Fransa'ya tanıdığı ahidnameleri Düvel-i Ecnebiye Defterlerindeki ahkâm kayıtlarına göre değerlendirerek, verilen imtiyazların ne derece ve hangi koşullar altında uygulandığı ve bu ahidnamelerin uygulanmasında Osmanlı Devleti'nin nasıl bir yol izlediğidir.

Araştırmamız dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde başlangıcından 16. yüzyılın sonuna kadar olan Osmanlı-Fransa ilişkileri anlatılırken ikinci bölümde de 17. yüzyıldaki Osmanlı-Fransa ilişkilerine yer verilmiştir. Her iki yüzyıl da anlatılırken o dönemlerde Osmanlı ülkesinde görev yapan Fransız elçileri ve onların yaptıkları faaliyetlere yer verilerek siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin boyutları bu çerçevede doğrultusunda çizilmiştir. Üçüncü bölümde 16. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Fransa'ya tanınan bütün ahidnameler tek tek incelenmiş ve son kısım olan dördüncü bölümde 17. yüzyılda Fransa'ya verilen ahidnamelerin uygulanması konusunda karşılaşılan sorunlar tartışılmıştır.

Fransa Ahkâm Defterlerinde 17. yüzyıl boyunca Fransız tebaasının yaşadığı her türlü sorunlara ve bu sorunlar karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler ile bulunduğu çözüm yollarına yer verilmiş ve daha sonra ahidnamelerde yer alan hükümlerle ahkâm defterlerindeki bu kayıtlar karşılaştırılmalı olarak incelenerek Fransız ahidnamelerinin uygulanma meselesi incelenmiştir. Araştırmanın son bölümünde 17. yüzyılın incelenmesinin nedeni Fransa'ya ait Düvel-i Ecnebiye kayıtlarının bu tarihten itibaren başlıyor olmasıdır. Hiç şüphesiz ki ahidname konusu tarih alanında büyük merak uyandıran ve hakkında birçok eser kaleme alınan mevzulardan biridir. Fakat yazılan eserlerin neredeyse tamamına yakınında ahidnamelerin uygulanma meselesinden ziyade, içeriği ile ilgili bilgilere yer verildiği için bu alanda görülen boşluğu kısmen giderebilmek amacıyla bu tez çalışması yapılmıştır.

B. Literatür Değerlendirmesi

Bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti, kendi tebaasından olan gayrimüslimlere zimmet politikası uygularken, tebaası dâhilinde olmayan bazı yabancı devletlere ahidname vererek o devletin ulusuna bir takım haklar tanımıştır. Bu hakların neler olduğu ve Osmanlı Devleti tarafından neden verildiğine dair doğrudan veya dolaylı olarak birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında ahidname konusuna açıklık getiren ve konuyu en iyi şekilde özetleyen çalışmalardan ilki Halil İnalcık'ın *İslam Ansiklopedisi*'nin "İmtiyazat" maddesi için yazdığı "*Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların*

Karakter ve Mahiyeti”¹ ile yine *İslam Ansiklopedisi*’ne İsmail Soysal tarafından yazılan “Türk-Fransız İlişkileri”² adlı maddelerdir. Bu çalışmaların dışında Osmanlı topraklarındaki Fransız tacirinin sahip olduğu imtiyaz haklarının kullanımı ve ticareti hakkında Daniel Goffman’ın “*İzmir ve Levanten Dünya*”³, Edhem Eldem, Daniel Goffman ve Bruce Masters’ın “*Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*”⁴, Alfred Wood’un “*Levant Kumpanyası*”⁵ adlı eserleri önemlidir.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ticari ilişkilerin dışında, iki devlet arasındaki siyasi ve askeri ilişkiler ile o dönemlerin Avrupa siyasi konjonktürü hakkında bilgi veren önemli araştırmalar da mevcuttur. Bu alanda, Tahsin Fındık’ın “Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri”⁶ ve Yaşar Demir’in “Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış”⁷ adlı makaleler, Daniel Goffman’ın *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*⁸, Christine Isom-Verhaaren’ in *Kâfirle İttifak 16.yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*⁹, Stephen J. Lee’nin *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*¹⁰ ve Bekir Sıtkı Baykal’ın *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi Otuz Yıl Savaşları Devri*¹¹ adlı eserler önemli araştırmalardır.

Fransa’nın Osmanlı Devleti ile var olan dostluğuna rağmen ilişkilerin kesintiye uğradığı vakitler Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunmuş ve bu eylemini Osmanlı Devleti ile aralarında dostluk antlaşmasının devam ettiği zamanlarda da sürdürmüştür. Faruk Bilici tarafından kaleme alınan *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*¹² adlı eser bu alanda en önemli kaynaklardan biridir. Fransa’nın Osmanlı Devleti aleyhine yaptığı faaliyetlerin dışında Cizvitler aracılığıyla Osmanlı Devleti’nde karışıklık çıkarıyor ve Katolikler lehine bir takım haklar elde etmeye çalışıyordu. Bu

¹ Halil İnalcık, “*İmtiyazat (Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti)*”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000.

² İsmail Soysal, “Türk-Fransız İlişkileri”, *DİA*, C. 13, Ankara 2002, s.181-184

³ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, İstanbul 1995.

⁴ Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, çev. Sermet Yalçın, İstanbul 2012.

⁵ Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara 2013.

⁶ Tahsin Fındık, “Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri”, *Türkler*, C. 9, Ankara, 567-574.

⁷ Yaşar Demir, “Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış –Fransa’nın Osmanlı Devleti’ne Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, 4/11, 115-128.

⁸ Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2014.

⁹ Christine Isom-Verhaaren, *Kâfirle İttifak 16.yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.

¹⁰ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, çev. Ertürk Demirel, Ankara 2012.

¹¹ Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi Otuz Yıl Savaşları Devri*, Ankara 1961.

¹² Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*, Ankara 2004.

alanla ilgili Haktan Birsel'in, "Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları"¹³ ve "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'nin Mektubu)"¹⁴ adlı makaleleri bilgi vermektedir.

17. yüzyıl Fransa Ahkâm Defterlerinin bir kısmının çeviri yazım olarak yüksek lisans tezlerine konu olduğu görülmektedir. Mâliyeden Müdevver Defterler Tasnifi içerisinde 2747 numarada kayıtlı olan defterin transkribi olan ve Ebru Karakoyun tarafından yazılan, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*¹⁵ adlı yüksek lisans çalışması ve Düvel-i Ecnebiye defterleri arasında 26/1 numarasıyla yer alan Fransa Atik Nişan ve Ahkâm Defteri'nin transkribi olan ve Nermin Genç tarafından yazılan *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*¹⁶, adlı yüksek lisans çalışması bunlar arasındadır. Bu çalışmalarda araştırma dönemimiz olan 17. yüzyılda Osmanlı ülkesinde yaşayan ya da burada ticaret yapan Fransız tüccarları, din adamları, elçileri ve konsoloslarının yaşadıkları çeşitli sorunlara ve bu sorunlara karşılık Osmanlı Devleti'nin bulduğu çözümlere yer verilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Transkript çalışmalarının dışında, ahidnamelerin uygulanması mevzusuna eserinde geniş yer veren ve yaptığımız kaynak taramasına göre alanında neredeyse tek eser olan *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*¹⁷ adlı eser Mehdî Fraşerli tarafından 1909-1910 yılları arasında yazılmıştır. Daha sonra Fahrettin Tızlak tarafından transkript edilerek günümüz okuyucularına sunulan bu eserde, ahidnamelerin uygulanmasının yanı sıra 19. yüzyılın başına kadar olan sürecine de yer verilmiştir.

Osmanlı devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar yaptığı bütün antlaşma ve ahidnamelere yer veren ve bu nedenle Fransa'ya da tanınan tüm ahidnameleri içeren iki çalışma da bu alan açısından önemlidir. Bu eserler, Reşat Ekrem Koçu tarafından yazılan *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*¹⁸ ile Necdet Kurdakul tarafından kaleme alınan *Osmanlı Devleti'nde*

¹³ Haktan Birsel, "Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, 2/2, s.100-128

¹⁴ Haktan Birsel, "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'nin Mektubu)", *Turkish Studies*, Ankara 2014, 9/4, s. 207-223.

¹⁵ Ebru Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2014.

¹⁶ Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2014.

¹⁷ Mehdî Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*, haz. Fahrettin Tızlak, Isparta 2008.

¹⁸ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul 1934.

*Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*¹⁹ adlı eser bu anlamda önemli bilgiler vermektedir. Son olarak ismi bilinmeyen bir Fransız diplomat tarafından yazılan ve daha sonra 1912 yılında Ali Reşad ve Macar İskender tarafından Fransızcadan Osmanlıcaya çevrilen *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*²⁰ adlı eserde tüm Fransız ahidnameleri detaylı bir şekilde ele alınmış ve o dönemki Osmanlı-Fransa ilişkilerine yer verilmiştir.

C. Düvel-i Ecnebiye Defterleri

Divan-ı Hümâyûn'a bağlı kalemlerden biri olan Âmedi Kalemî, her çeşit anlaşma ve ahidnâme metinlerini, görüşme mazbatalarını, protokolleri, yabancı elçilere, konsoloslara ve tüccarlara ait yazıları tanzim ederdi. Bu kalemde tutulan defterlerden bir kısmına Ecnebi (Düvel-i Ecnebiye) Defterleri adı verilmiştir. Eyalet Ahkâm Defterleri'nden farklı olarak, Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler kataloğundaki mali ahkâm niteliğinde olan defterler ile Düvel-i Ecnebiye Defterleri içerisinde de kayıtlı ahkâm defterleri bulunmaktadır. Bu defterlerde hem beratlar hem de onları teyit eden fermanlar kayıtlıdır²¹. Bu kayıtlar yaklaşık olarak beş satırlık bir özet içermekte ve çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan yabancıların gönderdiği dilekçe ve şikâyetlere yanıt olarak çıkarılmış bir fermanlardan oluşmaktadır²².

Söz konusu bu defterler çeşitli uzunlukta ve yüzden fazladır. 1567-1922 yıllarını kapsayan bu defterlerde; Fransa, Amerika, Belçika, Brezilya, Dubrovnik, İngiltere, İspanya, Romanya, Rusya, Sardunya, Toskana, Venedik, Avusturya, Ceneviz, Danimarka, İran, Bulgaristan, Flemenk, İsveç, Norveç, Lehistan, Meksika, Yunanistan, Sırbistan gibi birçok devletle ilgili çok çeşitli bilgiler bulunmaktadır²³. Defterlerin içinde nişanlar, ahidnameler ve ahkâmlardan oluşan kayıtlar vardır. Bu kayıtların bir kısmında Osmanlı devletinin elçi, konsolos, tercüman ve diğer kişiler için verdiği göreve atama ve görevden almasıyla ilgili fermanlar yer alırken, diğer kısmında Osmanlı devleti ile diğer Avrupa devletleri arasındaki ticari antlaşmaların kayıtları yer aldığı hükümlere rastlanır.

Bu defterler arasında Fransa'ya ait 7 defter bulunmaktadır. Diğer Avrupalı devletlerin kayıtlarında rakip ülkeler ve onların tacirine ait kayıtlar yer alırken Fransızlara ait defterlerde kendi elçi, konsolos ve tüccarlarıyla ilgili sorunlar yer almaktadır²⁴. Düvel-i Ecnebiye Defterleri iki seri halinde bulunmaktadır. İlki 980 Numaralı Bâb-ı Asafî Defterleri Kataloğundaki Düvel-i Ecnebiye Defterleri iken, diğeri de 989 Numaralı Divân-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Düvel-i Ecnebiye Defterleridir. Fransa'ya ait 7 defter bu seride bulunmaktadır.

¹⁹ Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981.

²⁰ *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*, çev: Ali Reşad, Macar İskender, 1934.

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, İstanbul 2010, s. 41- 42.

²² D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya ...*, s. 131-132.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, s. 42.

²⁴ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 133.

FRANSA AHKÂM DEFTERLERİ

Defter ve Numarası	Tarih	Sayfa Sayısı
Fransa Atik Nişân ve Ahkâm Defteri 26/1	1634-1666	164
Fransa Nişân Defteri 27/2	1673-1809	210
Fransa Atik Ahkâm Defteri 28/3	1688-1701	194
Fransa Ahidnâme ve Nişân Defteri 29/4	1740-1906	197
Fransa Ahkâm Defteri 30/5	1779-1810	434
Fransa Ahkâm Defteri 31/6	1810-1839	381
Fransa Ahkâm Defteri 32/7	1838-1843	124
Fransa Ahkâm Defteri 33/8	1839-1861	196
Fransa Ahkâm Defteri 34/9	1887-1910	186
Fransa Konsolosluk Defteri 34/1	1906-1912	202
Fransa Ahkâm (Defter-i Hadariye'den Nakil) 34/2	1649-1773	356

D. Tezde Kullanılan Ahkâm Defterleri

1. Fransa Atik Nişân ve Ahkâm Defteri (26/1)

Yukarıda zikredilen ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Fransa Ahkâm Defterleri kataloğundaki 26/1 numaralı Fransa Atik Nişân ve Ahkâm Defteri adlı defter tezimizde kullanılan ana kaynaklardan biridir. Söz konusu defterde 1634-1666 yıllarına ait toplam 411 hüküm yer almakta ve 157 varaktan oluşmaktadır. 2014 yılında Nermin Genç tarafından transkript edilerek *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)* adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Aynı defter tarafımızdan baştan incelenerek eksik ve hatalı olan okumalar yeniden gözden geçirilmiş ve bu çalışmada kullanılmıştır.

2. Fransa Nişân Defteri (27/2)

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Fransa Ahkâm Defterleri kataloğundaki 27/2 numaralı Fransa Nişân Defteri adlı defter tezimizde kullanılan diğer ahkâm defteridir. 1673-1809 yıllarına ait toplam 961 hüküm bulunan bu defter 209 varaktan oluşmaktadır. Defterde araştırma dönemimiz olan 17. yüzyıla ait hüküm sayısı sınırlı sayıdadır.

3. Ahkâm Defteri (2747)

Maliyeden Müdevver tasnifi içinde yer alan ve 1666-1687 yıllarını kapsayan ve o dönemin siyasi, sosyal ve iktisadi konularını içeren ahkâm defteridir. Defterde toplam 531 hüküm bulunmaktadır. Ebru Karakoyun tarafından transkript edilerek, Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687) adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

16. YÜZYIL OSMANLI - FRANSA İLİŞKİLERİ

1.1 Osmanlı-Fransa İlişkilerinin Başlaması ve Gelişimi

Valois hanedanından VI. Charles zamanında Osmanlılar, Niğbolu Savaşı'nda (1396) büyük bir Haçlı ordusuyla mücadele etmiş ve bu mücadele sonucu Osmanlı devleti birçok Haçlıyı esir almıştır. Haçlı esirlerin fidyelerinin ödenmesi ve esirlerin serbest bırakılması olayı ile birlikte Osmanlı ve Fransa arasında ilk siyasi ilişkiler başlamıştır. Siyasi ilişkilerin başlamasından sonra Fransa'yı daha çok, Avrupa'nın Osmanlı topraklarına yapmayı planladığı Haçlı seferlerine öncülük ederken görmekteyiz. Bu yüzden ilk Osmanlı-Fransa ilişkileri birebir olmaktan ziyade daha çok Osmanlı-Haçlı ya da Osmanlılarla Avrupalıların ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir. Niğbolu savaşından sonra başlayan Osmanlı-Fransa ilişkileri, Kanuni devrine kadar birkaç hadise dışında kayda değer bir gelişme göstermemiştir. II. Bayezid döneminde Cem Sultan'ın Fransa'ya sığınması ve Fransızların Venedik-Osmanlı Savaşı'nda (1498-1502) Venediklileri desteklemesi bu hadiseler arasında sayılabilir²⁵.

Fatih Sultan Mehmed öldüğü zaman ardında Osmanlı tahtına aday iki oğlu şehzade Bayezid ve şehzade Cem'i bırakmıştı. Hükümdar olma hakkından vazgeçmeyen iki kardeş arasında Yenişehir ovasında bir mücadele yaşanmış ve mağlup olan Cem Sultan maiyetiyle birlikte Kahire'ye, Memlük sultanının yanına sığınmıştır. Buradan da önce Rodos Şövalyeleri'ne daha sonra da Fransa'ya iltica eden Cem Sultan, yedi sene süren esaret hayatından sonra Fransa Kralı VIII. Şarl ile Papa VIII. İnosan arasında yapılan anlaşma gereğince Papa'ya teslim edilmek üzere Roma'ya nakledildi. Cem Sultan'ın muhafazası için Osmanlı hükümetinin her sene ödeyeceği paranın belli bir miktarı Fransa kralına, geri kalanı ise Papa'ya verilecekti. Papa'nın yanında bir müddet kalan Cem Sultan tekrardan Fransa'ya gönderilmek üzere yola çıkarıldı, fakat 25 Şubat 1495'te Fransa'ya ulaşmadan yolda hayatını kaybetmiştir²⁶. Cem sultanın vefatıyla, Sultan Beyazıd'ı on dört sene boyunca uğraştıran bu mücadele sona ermiş ve böylece Avrupa devletlerinin elinde, Osmanlı'ya karşı kullanabilecekleri bir koz kalmamıştır.

²⁵ İsmail Soysal, "Türk-Fransız İlişkileri", s.181.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara 2011, s. 161-174.

Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar Fransa ve Osmanlı devleti arasında yakın bir ilişki kurulamamıştır. Bunun nedeni her iki ülkenin birbirinden uzak olmasına, din farklılığından doğan ayrılıklara²⁷ ve henüz birbirlerinin varlıklarına ihtiyaç duymamalarına bağlanabilir. Fakat Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle beraber, Fransa kralının Şarlken'e karşı bir güce ihtiyaç duymasıyla, iki ülke arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

Fransa ile ilişkiler bu şekilde başlarken, Akdeniz'de en çok faaliyet gösteren, büyük bir ticaret ağına sahip olan ve aynı zamanda doğu mallarını batıya aktaran Venedik ile Osmanlı devleti arasında 1382 yılında ilk temaslar kurulmuştur. Bu tarihte ilk Venedik elçisi Osmanlı devletine hem I. Murad'ı ziyaret etmek hem de barış ve dostluk antlaşması imzalamak için gelmiştir. Antlaşma imzalanmamasına rağmen iki devlet arasında dostane ilişkiler sürdürülmüş ve kısa zamanda gelişme göstermiştir²⁸. 1408 yılında Venedik ile dostluk antlaşması yapılmış ve daha sonra da yapılan anlaşmaların kapsamı genişletilerek yenilenmiştir²⁹. Fakat 1490'lardan itibaren bozulmaya başlayan Osmanlı Venedik ilişkilerinde Osmanlı'nın artan gücünden kaygılanan Venedik, Osmanlıyı yıpratma politikası uygulamaya başlamıştır. 1463-1479 yıllarında yapılan Osmanlı-Venedik savaşı sonucunda Venedik, Ege Denizi'ndeki bazı adaları Osmanlı Devleti'ne kaptırmıştır. Osmanlı'nın Cem Sultan olayıyla uğraşmasını fırsat bilen Venedikliler'in, kaybettiği yerleri geri alma çabasına düşmesi II. Beyazid' in tepkisine neden olmuş ve Fatih Sultan Mehmed zamanında Venedikliler'e verilen ayrıcalıkları yürürlükten kaldıran II. Bayezid, Venedikliler'e karşı askeri harekâta başlamıştır. Papa'nın teşvikiyle Fransa da Venedik'e müttefik olarak Osmanlı'ya savaş açmıştır. Mora'dan tamamen atılan Venedikliler kendi şehirlerinin istila edilmesinden korktukları için barış yapmaya mecbur kalmışlardır. Bu antlaşmayla birlikte, Doğu Akdeniz'deki deniz ve ticaret üslerinin kontrolünü ele almak için uzun süredir devam eden mücadele sona ermiş³⁰ ve ilk kez Venediklilerin denizcilik gücü, daha düşük

²⁷ İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999, s.2.

²⁸ Bülent Ayyıldız, *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri 1453-1571*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları (İtalyan Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, Ankara 2012, s.VI.

²⁹ Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara 1986, s.12.

³⁰ Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diploması*, çev. H. Nazlı Pişkin, İstanbul 2009, s.45.

sayıdaki bir donanma karşısında yenilgiye uğramıştır³¹. Antlaşma yapıldıktan sonra Osmanlı topraklarındaki Venedikli tacirlere, ticaret imtiyazları tekrar verilmiştir.

Avrupa’da ise bu tarihlerde (15. yüzyılda) en güçlü ve sınırları en geniş devlet olan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu³², çok parçalı bir yapıya sahipti³³. Hâkimiyet alanı Avusturya ile Güneydoğu Almanya topraklarını kapsıyordu³⁴. Çok parçalı yapısından ve sınırlarının çok fazla geniş olmasından dolayı siyasi birliğin olmadığı Habsburg İmparatorluğu’nun egemenliği altında 400’den fazla feodal devlet vardı³⁵. Tarihi boyunca bütün imparatorlarının en büyük amacı bu birliğin sağlanmasıydı, fakat ne Avrupa devletleri ne de Osmanlı Devleti, karşısında birleşmiş-güçlü bir imparatorluk görmek istemezdi. Avrupa devletlerinin karşı çıkmaları, Protestanlığın gelişimi ve de Osmanlı Devletinin Orta Avrupa’ya yönelik harekâtı bu birliğe engel olmuştur³⁶. Diğer yandan aynı yüzyılın son yarısında Avrupa’da en büyük güç haline gelecek olan ve 18. yüzyıla kadar da Avrupa’daki hemen hemen her olayda ismi geçen İspanya, Kastilya Kraliçesi İzabella ile Aragonya Kralı Ferdinand’ın 1469 yılında evlenmesiyle, tek taht altında birleşmiştir. Bu evliliğin sonucunda, İspanya’ da siyasi birliğin sağlanması yolunda önemli bir adım atılmış ve Coğrafi Keşiflerle birlikte İspanya, güçlü bir devlet konumuna gelmiştir.

Osmanlı cephesinde ise Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde sınırlarının daha fazla genişlemesi ve yeni toprak kazanımları sonucu, güçlü devletlerle sınır komşusu olunmuş ve de onların bir hedefi haline gelinmiştir. Artık İmparatorluk’un eskisinden daha güçlü rakipleri vardı. Kanuni Sultan Süleyman’ın karşısında, kendisi

³¹ William McNeil, *Avrupa Tarihinin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul 2015, s.135.

³² 962 yılında bir Cermen sülalesi olan Ottolar (919–1024), Saksonya, Bavyera, Suabiya, Thuringia, Loren ve Franconia duklerini tek bir çatı altında topladılar. Böylece Almanya Kralı I. Otto Almanya’daki birliği sağlayıp güçlendikten ve Roma’yı da ele geçirdikten sonra kendi devletini “Alman Halkının Kutsal Roma İmparatorluğu” diye isimlendirdi. Böylece Alman İmparatorluğu, ismi daha çok bu şekilde zikredilecek olan “Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu” adıyla kurulmuş oldu. Pyort Andreyeviç Tolstoy, *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul 2013, s.33.

³³ John Morris Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul 2010, s.333.

³⁴ Muammer Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul 2014, s.127.

³⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul 2010, s.28.

³⁶ Feridun M. Emecen, “Sultan Süleyman Çağı Bir Cihan Devleti”, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s.150.

gibi cihan hâkimiyeti düşüncesinde olan ve her geçen gün sınırlarını daha fazla genişletme amacı taşıyan Habsburg İmparatorluğu ve denizci bir devlet olan Portekizliler vardı³⁷. Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'nde ve Hint Okyanusu'nda sınırlarını genişletmesi, onları Portekizlilerle karşı karşıya getirmiştir³⁸. Osmanlı egemenlik sahası hem Avrupa kara sınırlarında hem de Hint Okyanusu'nda Avrupa çıkarlarını tehdit edecek bir sınıra ulaşmıştır³⁹. Böylece Osmanlı-Avrupa ilişkileri yeni bir boyut ve yeni bir mücadele alanı kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa politikasında rol oynamaya başlaması, 1494'ten 1559 yılına kadar süren ve neredeyse tüm Avrupalı devletlerin dâhil olduğu İtalyan Savaşları ile olmuştur⁴⁰. Çünkü yenilgiye uğrayan her devlet çareyi Osmanlı yardımına başvurmakta bulmuştur⁴¹.

1519 yılında Habsburglar'dan V. Karl ile Fransa Kralı I. François, Mukaddes Roma-Cermen imparatorluğu tahtına adaydılar. Her ikisi de imparator seçilmeleri halinde Avrupa'nın bütün güçlerini Osmanlılara karşı kullanma sözü vermişlerdi⁴². Yapılan seçimde Şarlken Kutsal Roma-Germen imparatoru seçildi. Babasından İspanya ve Felemenk'i, yeni keşfedilmiş Amerika topraklarını ve Sicilya'yı, büyükbabasından Avusturya ve İtalya'da hak iddia edilen bazı toprakların tacını alan Şarlken, imparator seçilmesiyle çok geniş sınırların sahibi oldu.⁴³

Bu durum, hem Avrupa devletleri hem de Osmanlı İmparatorluğu için oldukça tehlikeliydi. Şarlken'in sahip olduğu toprakların genişliği, Avrupa'da birliği sağlama düşüncesi ve sınırların gittikçe Osmanlıya yaklaşması onları endişelendiriyordu. Hiçbir Avrupa devleti Avrupa sınırlarında kendisinin de zorla dâhil edileceği bir imparatorluk istemiyordu. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de sınırları kendisine bu kadar yakın, özellikle de Mohaç Savaşı (1526) sonucunda Macaristan'ın büyük bir kısmının ele geçirmesiyle sınır komşusu olduğu devletin güçlü olmasını istemiyordu. Bu amaç, bu kader birliği Osmanlıları Avrupa siyasetine dâhil ederek onlarla işbirliği yapmaya sevk

³⁷ D. Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa...*, s.131.

³⁸ P. Brummett, *Osmanlı Denizgücü...*, s.18.

³⁹ Bruce Masters, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti...*, s.24.

⁴⁰ Sertuğ Galip İnan, "1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti'nin Bu Savaşlara Katılması", *History Studies*, 4/2, 2012, s. 180.

⁴¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2016, s. 36.

⁴² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ...*, s.40.

⁴³ J. Roberts, *Avrupa Tarihi*, s.336-337.

etmiştir. Feridun Emecen' e göre, Şarlken Fransa ve İngiltere'yi etkisizleştirdiği, İspanya ve Almanya tarafından da İtalya üzerindeki gücünü Fransızlar aleyhine arttırdığı bir sırada iç meselelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Ona göre, Osmanlı Devleti olmasaydı Şarlken bunların üstesinden gelebilirdi⁴⁴.

Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına çıkmasından bir ay sonra krallık tacını giyen ve yine aynı tarihlerde imparator ünvanını alan Şarlken, 1525 yılında Pavia Savaşı'nda Fransa'yı yenerek Fransa kralını esir almıştır. Bu durum karşısında Fransa kralının annesi elçilik aracılığıyla Osmanlı padişahına başvurarak Habsburglar'a saldırılması ve oğlunun kurtulması için yardım talebinde bulunmuştur. Sultan cevabında krala yardım edeceğini ve Habsburglar'a karşı ittifakın kendisi tarafından da arzu edildiğini söylemiştir⁴⁵. Bu savaşın sonucu Kanuni Sultan Süleyman'ı memnun etmemiştir. İngiltere o dönemde henüz yeterince güçlü değildi ve eğer Fransa gücü de ortadan kalkarsa Avrupa'da Şarlken karşısında hiçbir kuvvet kalmayacaktı. Bir taraftan Şarlken'in Avrupa'da tek ve en büyük güç olmasına engel olmak ve diğer taraftan Avrupa'daki işlere dâhil olmak için Osmanlı Devleti bu yardım talebini kabul etmiştir.

Fransa'ya vaadedilen yardım sözü 1526 yılında çıkılan Macaristan Seferi ile yerine getirilmiştir. Macaristan Seferi'nin yapılma amacıyla ilgili farklı görüşler vardır; Osmanlıların bu sefere sırf Fransa'ya söz verdiği için çıktığı, ya da Macaristan'ın, önceden beri Osmanlı ve Avusturya arasında hâkimiyet mücadelesinin yapıldığı bir alan olduğu için Osmanlı Devleti'nin bu durumu bir fırsata çevirdiğidir. Osmanlı zaferiyle sonuçlanan bu seferde Macar Kralı hayatını kaybetmiş ve Macar veraset meselesi ortaya çıkmıştır. Bu sırada François 24 Ocak 1526 yılında tüm haklarından vazgeçtiğini kabul ettiği Madrid Andlaşması'nı imzalayarak serbest kalmıştır.

Serbest kaldıktan sonra Şarlken'e karşı bir harekât yapması gerektiğini düşünen François, Şarlken'in olası bir saldırısında Osmanlı donanmasının yardımını talep ederek Osmanlı Devleti ile askeri ittifak kurmak istemiştir. O tarihte Osmanlı Devleti'nin nasıl bir karşılık verdiği kesin olarak bilinmemekle beraber olumlu olduğu düşünülmektedir. Bu süre zarfında 1536 yılında Fransa'ya kapitülasyon verildiği hatta Fransız Büyükelçisi Montluc ile “gizli bir askeri ittifak andlaşması” yapıldığı düşünülür. Fakat

⁴⁴ Feridun M. Emecen, “Osmanlı Devleti ve Batı Dünyası (XIV.-XVI. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s. 107.

⁴⁵ Yusuf Yıldız, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, Ankara 2013, s.66.

şimdiye kadar hiç bir yerde bu ittifak anlaşmasının metnine rastlanmamıştır. Daha sonraki yıllarda yapılan Napoli seferi ve diğer askeri harekât bu ittifakın yapılmış olduğunu doğrular niteliktedir⁴⁶.

Fransa'nın amacı, Osmanlı Devleti'ni sürekli olarak Akdeniz'e çekmektir. Fransa, Osmanlı Devleti'nin askeri varlığını kara Avrupa'sından çok Akdeniz'de görmeyi istiyordu⁴⁷. Çünkü Fransa'ya karadan yapılan Osmanlı yardımı ya da seferi tüm Avrupa Hristiyan dünyasında endişeye neden oluyor ve bu da Fransa'yı, Osmanlı askeri güçlerini Avrupa'ya soktuğu ve Osmanlıları Avrupa'ya karşı kışkırttığı düşüncelerinden dolayı Avrupa karşısında zor durumda bırakıyordu. Avrupa'nın tepkisini çekmek istemeyen Fransa'nın bu amaç doğrultusunda planladığı Osmanlı-Fransa müşterek harekâtına göre, Osmanlı Devleti İtalya'daki Napoli Krallığına, Fransa ise Kuzey İtalya'da Piemonte eyaletine taarruz edecekti. Fakat Fransa'nın vaat ettiği şekilde bir saldırı gerçekleştirmemesi ve bir sene sonra Şarl ile barış imzalaması nedeniyle Napoli kuşatması amacına ulaşamadı.

Burada düşünülmesi gereken birkaç nokta vardır. Napoli seferinde olduğu ve daha sonra Osmanlı-Fransa ortak harekâtında da birçok kez olacağı gibi iki devlet arasında planlanan askeri harekâtın hiçbiri planlandığı şekilde sonuçlanmamıştır. Harekât Fransa'nın istediği yerde istediği şekilde planlanıyor, fakat uygulamaya gelince geri adım Fransa tarafından atılıyordu. Fransa, Hristiyan dünyasından, özellikle Papa'nın önderliğinde kendisine karşı alınacak bir tavırdan, hatta bir harekâttan korkuyordu. Bu yüzden Fransa'nın, askeri planlama yaparak Osmanlı Devleti'nden yardım istemesinin nedeni Osmanlı Devleti'ni gerektiği vakit istediği yere askeri gücüyle birlikte getirip Şarlken'e gözdağı vermek ve böylece Şarlken'in, Fransa'ya istediği toprakları verip kendi hakkından vaz geçmesini sağlamak olabilirdi. Fransa'nın amacı muhtemelen buydu, hatta Napoli Seferi sırasında Fransa'nın Şarlken ile yaptığı anlaşmada Savoie Dükalığı'nı Fransa'ya verme vaadinde bulunması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Fakat Şarlken'in vaadinde durmaması Fransa'yı tekrar Osmanlı Devleti ile işbirliğine yöneltmiştir. Şarlken 1535 yılında Tunus'u almış, fakat 1538'de Barbaros'un Andrea Doria komutasındaki haçlı donanmasını Preveze'de yenilgiye uğratmasıyla

⁴⁶ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Fransızlar*, İstanbul 1990, s.37.

⁴⁷ F. Emecen, "Sultan Süleyman Çağı...", s.159.

Akdeniz hâkimi Osmanlı Devleti olmuştur. Bu yenilgiden sonra Şarlken'in bulunduğu zor durumdan faydalanmak amacıyla I. François Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur. Bu yardımın da kabul edilmesi neticesinde Osmanlı donanması İstanbul'dan yola çıkmıştır. Roma iskelesi Ostia önüne kadar gelen Osmanlı donanması, Avrupa Hristiyan dünyasında şiddetli tepkilere yol açtığı için Fransa, Osmanlı donanmasının yönünü Niş'e çevirmek zorunda kalmıştır. Tarihte Osmanlı-Fransız kuvvetlerinin fiilen yaptığı ilk müşterek harekâtında Barbaros Hayreddin Paşa Fransızlar'ın tertipsizlik ve disiplinsizliklerinden çok şikâyet etmiştir. Eylül'de muharebeye son veren Türk donanması kışı Toulon limanında geçirmiştir (1543-1544)⁴⁸. Şehrin boşaltılması isteyen Fransa kralı, buna karşılık Toulon halkını 10 yıl vergiden muaf tutmuştur. I. François Barbaros'a ek ödeme yapmış ve Osmanlı donanması 23 Mayıs 1544 yılında hiçbir amaca ulaşmadan şehirden ayrılmıştır. Osmanlı ordusunun Hristiyanlara ait bir şehirde bu şekilde bulunması Avrupa Hristiyan dünyasının tepkisine neden olmuştur. Fransa'nın böyle bir şey yapması onun yine aynı şekilde Şarlken'e karşı güç gösterisinde bulunma amacıyla olduğunu gösterir.

1553, 1555 ve 1557 yıllarında Fransa, İtalya topraklarına saldırı için Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Turgut Reis komutasında yola çıkan Osmanlı donanması ile Fransızlar adanın bazı yerlerini ele geçirmişlerdir. Fakat istenilen destek ve başarı sağlanamadığı için 1559 yılında Fransa, İspanya Kralı II. Filip ile Cateau-Cambrésis ittifak antlaşmasını imzalamıştır. Bu barış antlaşması Avrupa'ya tartışmasız İspanyol üstünlüğünü getirmiştir. Hem bu üstünlükten hem de Fransa'da mezhep savaşlarının yaşanmasından dolayı Osmanlı-Fransa ilişkileri bir süreliğine askıda kalmıştır⁴⁹. 1565'te Malta başarısızlığı ve 1566'da da Sultan Süleyman'ın son Macaristan seferini yapması, Osmanlı Devleti'nin artık Orta Avrupa ve Akdeniz'de ilerlemesinin nihayete ulaştığının sinyallerini verir⁵⁰.

Osmanlı-Fransa ilişkileri devirlere göre değişerek yeni boyutlar kazanmıştır. Kanuni devriyle kurulan ilk askeri-siyasi ittifaklar, bu dönem sonrasında ticaret ve ekonomi ağırlıklı bir ilişkiye dönüşmüştür. Başlangıçta Habsburg tehlikesine karşı kurulan bu ilişkilerdeki farklılaşmasının kaynağını, değişen Avrupa yapısında aramak

⁴⁸ İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri...", s. 84-85.

⁴⁹ S. Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Fransızlar*, s.47.

⁵⁰ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ...*, s.46.

lazımdır. Mezhep harpleriyle uzun süre mücadele eden Fransa daha sonra Habsburg' un Avrupa'da etkisinin azalmasıyla Osmanlının askeri yardımına çok fazla gerek duymamıştır. Bundan sonra Fransa için önemli olan şey zaman zaman askeri yardım istemekle beraber asıl olarak ticaretini güvenle ve ekonomik bir şekilde yürütebileceği bir saha ve Doğu'nun mallarına aracı olmadan doğrudan ulaşabilmek için Akdeniz'e rahatlıkla girebilmesini sağlayan bir güvencedir.

Bu amaç doğrultusunda, Fransa ilk olarak Osmanlı Devleti'nden 1536 (ya da 1569) ahidnamesini almış ve daha sonra da imkân buldukça imtiyaz haklarını genişletmeye ve Akdeniz'de en yetkin devlet olmaya çalışmıştır.

1.2. OSMANLI ÜLKESİNDE FRANSIZ ELÇİLER

Haber getiren ve haber götüren anlamına gelen elçi kelimesi, zamanla hukuki bir statü kazanarak bir müessese haline gelmiş ve bir devleti başka bir devlet nezdinde temsil etme anlamına gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde, elçinin Arapça karşılıklarından olan *sefir* kelimesi ise *sefaretname*, *sefarethane*, *sefir-i kebir* gibi tabirler de kullanılmıştır⁵¹.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ve özellikle sınırlarının genişlemesiyle beraber birçok devletten elçi gelmiş ve Osmanlı Devleti de onlara elçi göndermiştir. Daha sonra Avrupa devletleri 15. yüzyıldan itibaren daimi elçiler göndermeye başlamıştır. Geçici surette gelen elçiler, bir meselenin hallini görüşmek, kendi devletleri yararına Osmanlı Devleti'nden imtiyaz elde etmek, Osmanlı padişahının tahta cülûsunu bildirmek, çıkılan bir seferden sonra oranın fethini müjdelemek, sulh ve muahede akdini görüşmek ya da yapılan antlaşma sonrası dostluğu teyit etmek amaçlı hediye verilmesi ve Avrupa'da imparatorların taç giyinmelerini ya da krallıklarını kutlamak gibi nedenlerle elçiler gelip gitmişlerdir. Tüm bu olaylar bazen bir padişahın cülûsuna rastlayan dönemde meydana gelir ve padişahın tahta çıkışını tebrik için gönderilen elçinin görevine nâme ve hediyeleri sunmak da dâhil edilirdi⁵².

⁵¹ Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, C. 10, İstanbul 1995, s.3.

⁵² Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2013, s.43.

Daimi surette gelen elçiler ise, Osmanlı Devleti'nden belli imtiyazlar elde ederek bu haklar doğrultusunda çıkarlarını ve tebaasının menfaatlerini korumak, istihbarat toplamak, muhtemel bir savaş durumunda ya bu savaşa engel olmak ya da bu durumu ülkesine bildirmek gibi sebeplerden gelmişlerdir. İlk yerleşik elçilerin başlarda geliş amaçları sadece ittifakları teyit etmek ve devamlılığını sağlamak olmasına karşın, Osmanlı ülkesine gönderilenler aynı zamanda güçlü ve kendilerine savaş açma ihtimali olan bir devlet hakkında bilgi toplamak ve onun hareketlerini önceden tahmin ederek önlem almaya çalışmak olmuştur. Daimi elçiler genellikle üç yıl kadar ikâmet ettikleri halde, geçici surette gönderilen elçilerin işlerini tamamlayıp dönmeleri çok uzun sürmezdi.

İstanbul'da ilk Fransız daimi elçiliği 1525 yılında kurulmuştur. Fransız diplomatlarının Osmanlı topraklarında bulunmalarındaki asıl amaç, bir yandan Avrupa'da en büyük düşmanları olan Habsburglar aleyhine Osmanlı ile işbirliği yaparak ondan askeri destek edinmek iken diğer yandan da kapitülasyonların devamlılığını sağlayarak yeni imtiyazlar kazanmak olmuştur.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılan antlaşmalarla elçilerin görev ve sorumlulukları ile kendi ülkesinin siyasi, ticari ve hukuki işlerini hangi usuller çerçevesinde yapacakları belirtilmiştir. Diplomatik birer temsilci olarak atanan elçilerin buldukları devletin iç içlerine karışarak müdahale etmesi, devleti yıkıcı faaliyetlerde bulunması, casusluk yaparak devletin bilgilerini sızdırması gibi o devlete zarar verici davranışlarda bulunması yasaktı. Elçiler vasiyetname bırakmadan ölen vatandaşlarının miraslarına el koyma ve bu kişilerin mirasçılara yapılacak devri onlar adına düzenleme yetkisine sahip oldukları gibi, noter yetkilerine de sahipti. Bu yetki elçilere tanıkların ifadelerini, ticaret sözleşmelerini, konşimentoları⁵³, vasiyetnameleri ve tüccarlar, simsarlar ya da kaptanlar için önemli olan bu tür belgeleri kaydetme olanağı sağlıyordu. Söz konusu belgeler, tanıkların huzurunda uygun biçimde elçilik kañçılarınca⁵⁴ kaydedilerek imzalandıkları takdirde, Fransa'da hazırlanan belgelerle eş

⁵³ Konşimento: İtalyanca olup, Fransızca "*Connaissance*" ki lafzen ilmühaber demek ise de, tüccar indinde hamüle senedi manasında kullanılan ve bir tacir tarafından bir gemiye yüklenen emtia ve eşya karşılığında geminin kaptanı tarafından imzalı ve tarihli olarak tacire teslim olunan matbu senede denir. Gemi gideceği yere ulaştığında taşınan eşyâ senedin ibrâzıyla sahiplerine teslim olunur. Konşimento âdetâ polîçe gibi başka şahıslara havâle olunabilir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s.410.

⁵⁴ Kañçılar: Elçiliklerde, konsolosluklarda yazı ve evrak işlerini yürüten görevlidir.

değer sayılarak aynı hukuksal geçerliliğe sahip olurdu. Fakat elçilerin ceza hukukuyla ilgili mevzularda yetkileri kısıtlıydı. Suçluları tutuklarlar ve yargılanmaları üzerine kendi ülkelerine gönderirlerdi⁵⁵. Ceza hukuku dışındaki adli olaylarda Fransız elçiler vatandaşlarını kendi ülkelerinde yürürlükte olan yasalara göre yargılama haklarına sahipti.

15.yüzyıldan, itibaren her elçinin kendi tebaası üzerinde yasal olarak yetki sahibi olmasının yanında aynı zamanda kendisinin, çalışanların ve cemaatin özgürce ibadet edebileceği bir kilise veya şapeli de oluyordu. Bu imtiyazlar, *ahidname* içinde yer verilen bir taahhüt olduğu için, bir haktan ziyade sultanın bahsettiği bir ayrıcalıktı, dolayısıyla devlet istediği zaman bu ayrıcalığı hukuken kısıtlayabilir ya da tamamen ortadan kaldırabilirdi. Fakat İstanbul dışındaki yerlerde mahalli yetkililer, çoğu zaman İslam hukukunun sağladığı meşruiyetten faydalanarak bu ayrıcalıkları bozmaya veya tamamen ortadan kaldırmaya yeltenebiliyorlar ve zaman zaman da bunu başarıyorlardı. Elçilerin kovulduğu, hapsedildiği ve hatta nadiren de olsa şapellerin yıkıldığı oluyordu. Buna rağmen hiçbir Avrupa devletinin, 16.yüzyıldaki din savaşları sonrasına kadar, topraklarındaki yabancılara bu kadar kapsamlı bir özerklik tanımaması, Osmanlı Devleti tarafından verilen bu hakların uluslararası diplomasideki önemini gösterir⁵⁶.

Fransa, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini sürdürebilmek ve aynı zamanda bir takım imtiyazlar elde etmek amacıyla 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne sürekli elçi göndermeye başlamıştır. İlişkilerin şekillenmesinde ve kapitülasyonların elde edilmesinde önemli rol oynayan bu Fransız elçiler hem Fransa kralının hem de Fransız tüccarının temsilcisi olmuştur. 16 yüzyılda Osmanlı Devleti'ne on iki Fransız elçisi gelmiştir. Söz konusu elçiler aşağıda incelenecektir, fakat 16.yüzyılın son elçisi olan Savary de Brèves, görevine 17. yüzyılın başına kadar devam ettiği için ikinci bölümde yer alacaktır.

⁵⁵ Mautris H. Van den Boogert, Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18.Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathlılar, çev. Ali Coşkun Tuncer, İstanbul 2014, s.40.

⁵⁶ Daniel Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek: Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Diplomasi”, *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, ed. Virginia H. Aksan, Daniel Goffman, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011, s.102-103.

1.2.1. Jean de la Foret John (1534-1537)

Jean de la Foret (Jean de la Forest ya da Jehan de la Forest), Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk resmi elçisidir. Kendisinden önce Antonio Rincon, Fransa kralı tarafından Şarlken'e karşı ittifak yapmak amacıyla çeşitli tarihlerde İstanbul'a geçici elçi olarak gönderilmiş fakat resmi elçi olması Jean de la Foret'den sonra olmuştur. Jean de la Foret beraberinde akrabasından Marillac'ı kâtip olarak ve bir İtalyan asilzadesini de ileride siyasi görev verilmek maksadıyla yanında getirmiştir⁵⁷. Osmanlı'nın Fransa politikalarına uygun bir şekilde hareket etmesi için çok uğraşan elçinin İstanbul'daki görevi Osmanlı İmparatorluğu ile bir ticaret antlaşması yapmak, yeni dini düzenlemeler elde etmek ve nihayetinde Habsburg'a karşı Osmanlı Devleti ile hem askeri bir ittifak kurmak hem de maddi yardım temin etmektir⁵⁸. Fransa kralının esas amacı Osmanlı Devleti ile kalıcı bir müttefiklik sağlamak ve ticaret anlaşması yapmaktır. Yine aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden askeri ve maddi yardım temin ederek bir yandan da Şarlken'i zayıflatarak onu ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Fakat bunu yaparken Hristiyanların tepkisini çekmekten sakınıyor, önlem amaçlı yapılan ittifakları gizli tutmak istiyordu. Fransa'dan aldığı talimat gereği elçi Foret, bu ittifakları saklamakla beraber ona ticari ve Hristiyanlığın himayesi gibi ruhani bir yön vermeye çalışıyordu⁵⁹.

Sonunda 1536 yılında elçi Foret ticaret antlaşmasını imzalatmayı başarmıştır. Fransa'nın Levant ticaretine girişi bu şekilde başlamış ve 19. yüzyıla kadar da devam etmiştir. Elçinin Osmanlı Devleti'ni İtalya Savaşları'nda askeri ittifak yapmaya ikna etmesi ve söz konusu ticaret antlaşmasını imzalatması misyonunu en iyi şekilde yerine getirdiğini gösterir. Her ne kadar 1536 ahidnamesinin yürürlüğe girip girmediği şüpheli de olsa, imzalanmış olması Fransa açısından oldukça önemlidir.

Elçilik süresi boyunca, ona eşlik eden dil bilimci ve yazar Guillaume Postel *Des Orbis terrae concordia libri quattuor* adlı bilimsel araştırmalara öncülük eden eserini yazmıştır. Postel, İstanbul'da kaldığı süre boyunca Osmanlı dünyasını, Arap kültürünü ve İslam dinini incelemiştir. Eserinde, Osmanlı medeniyeti, eğitimi, hukuku ve sosyal hayatı hakkında bilgi veren yazar bunları oldukça olumlu bir şekilde ele almıştır.

⁵⁷ İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri...", s.74.

⁵⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, C. 3, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 85-86.

⁵⁹ İ. Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi...*, s.8.

Araştırmaları ve eserinde yer verdiği olumlu bilgiler Hristiyan dünyasının Osmanlı kültürüne ilgi duymasına neden olmuştur⁶⁰. Elçinin 1537 yılında İstanbul'da vefat etmesiyle yerine Antonio Rincon tayin edilmiştir. Kısa süreliğine elçilik görevini iktifa eden Foret, Osmanlı Devleti'nde ikâmet eden ilk Fransız elçi olmanın yanı sıra, başarılı ve siyasi yetkinliği olan biridir. Onun zamanında temeli atılan Osmanlı - Fransız siyasi, ticari ve askeri müttefiklik uzun yıllar devam edecektir.

1.2.2. Antonio Rincon (1538-1541)

Sabık elçi Foret'in ölümüyle yeni elçi Rincon gelinceye kadar Charles de Morillac maslahatgüzar olarak Fransa'yı temsil etmiştir. Aslen İspanya doğumlu olan Antonio Rincon (Antonie de Rincon) Osmanlı imparatorluğuna resmi elçi olarak gönderilmeden önce de çeşitli görevler icabı İstanbul'da bulunmuştur. İlk olarak 1528 yılında ve daha sonra 1530, 1532 yılında Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. Rincon, Osmanlı nezdinde birçok teşebbüslerde bulunmuştur. Bunlar arasında, Şarlken'e karşı Polonya, Transilvanya ve Macaristan'da destek sağlamak, Macar tahtına François'in oğlunu geçirmek ve Kudüs'te camiye çevrilen bir kilisenin Hristiyanlara iadesini sağlamaya çalışmak vardır. Kudüs'teki cami meselesi dışında diğer istekleri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir⁶¹. 1532 yılında Belgrat önünde sultan tarafından bizzat kabul edilen Rincon top atışları ve merasimle karşılanmıştı. Fakat o tarihte Rincon'un resmi elçi sıfatı yoktu ve de bir asilzade değildi, bu nedenle onun bu şekilde karşılanması şaşırtıcıydı. Nicolae Jorga Osmanlı devletinin bunu yapmaktaki amacını, iki devlet arasındaki ittifak ve ilişkileri duyurmak olduğunu söyler⁶². Rincon'un daha sonra elçi olarak İstanbul'a gelmesindeki amaç, Habsburglar'a karşı mücadelede yardım istemek ve özellikle Osmanlı Devleti'nin ittifakıyla İtalyan devletlerine saldırı düzenlemektir⁶³. Akıllı bir zat olan Rincon kendisine verilen görevleri yerine getirebilmiş ve elçilik yaptığı sırada Osmanlı-Venedik barışının sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Elçi İstanbul'dan hususi bir mektupla Fransa'ya gidip tekrar İstanbul'a döndüğü bir sırada yolda öldürülmüştür. Elçinin Habsburglar tarafından

⁶⁰ Dietrich Klein, "Hugo Grotius' Position on İslam as Described in de Veritate Religionis Christianae, Liber VI", Martin Mulsow, Jan Rohls (ed.), *Socinianism and Arminianism, Antitrinitarians, Calvinists and Cultural Exchange in Seventeenth-Century Europe*, Brill Academic Publisher, 2005, s.154-155.

⁶¹ İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri...", s.68.

⁶² Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, s.84.

⁶³ İ. Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi...*,s.11.

Şarlken'in emriyle öldürüldüğünü yazan Hammer, Şarlken'in bunu yapmaktaki maksadının elçinin elindeki belgeleri ele geçirerek, Fransa'nın Osmanlı Devleti ile kurduğu ittifakları Avrupa'ya duyurmak olduğunu yazar⁶⁴.

1.2.3. Eymars Antonie Escalin (1541-1547)

Captain Polin, Captain Paulin ya da Baron de La Garde olarak da bilinen elçi aynı zamanda İtalyan savaşlarında yer alan başarılı bir subay olarak da tanınır. Sabık elçi Rincon'un öldürüldüğünü Budin'de bulunan padişaha bildirmek için gelen Eymars Antoine Escalin, daha sonra ordu ile beraber İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı donanmasının Akdeniz politikalarını yönlendirmeye çalışmış ve bunun için Osmanlı Devleti ile bir dizi müzakereler yapmıştır. 1542-1546 yıllarındaki İtalyan Savaşları için Osmanlı Devleti ile yaptığı görüşmeden olumlu sonuçlar almış ve Osmanlı Devleti'nin asker göndermesine karşılık Fransa da Flandre'ye saldırı sözünü vermiştir. Hatta elçi Venedik'i de bu saldırıya dâhil etmek istemişse de Venedik tarafından kabul görmemiştir. Daha sonra iki devlet arasındaki ittifak 1543 yılında yapılan Nice Kuşatması'nda da devam etmiştir. Fransa'nın yeterli düzeyde hazırlıklı olmaması nedeniyle, Polin Fransa kralından birlikler edinmek amacıyla Fransa'ya gitti ve Osmanlı donanması da kışı Toulon'da geçirdi. Ertesi sene Sicilya kıyılarına saldırıda bulunan iki devlet, yapılan ittifaktan beklenen sonucu alamadıkları için geri döndü⁶⁵.

Elçi Paulin Osmanlı Devleti'nde başarılı bir elçilik dönemi geçirmiş ve elçilik görevi boyunca Osmanlı Devleti ile sürekli iş birliği yapma faaliyetinde bulunmuştur. İttifak talepleri Osmanlı Devleti tarafından kabul görmüş ve iki devlet birkaç kez ortak askeri harekâta bulunmuştur.

1.2.4. Aramont Gabriel de Luetz (1547-1553)

Fransa'nın İstanbul'a gönderdiği dördüncü resmi elçi olan Aramont Gabriel de Luetz'in (Gabriel d'Aramon) elçiliği, hem I. François (1515-1547) hem de II. Henri'nin (1547-1559) hükümrانlığına denk gelir. Elçilik görevi boyunca kendisine geniş bir bilim adamı grubu eşlik etmiştir. Bunlar arasında bilim adamı Jean de Monluc, filozof Guillaume Postel, botanikçi Pierre Gilles d'Albi, gezgin Nicolas de Nicolay vardır. Fransa'ya döndükten sonra Nicolas de Nicolay Osmanlı imparatorluğundaki tüm

⁶⁴ Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 5, çev. Vecdi Bürün, İstanbul 1986, s.246, 286.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 506-507.

gözlemlerini anlatan bir Türkiye Seyahatnamesi yazmıştır. Bu seyahatname Avrupa'da basılır basılmaz çok büyük bir ilgi toplamış ve çeşitli Avrupa dillerine de çevrilmiştir. Türkiye'de de 2014 yılında yayınlanan eserde⁶⁶ Osmanlı Devleti'nin mimari yapısı, askeri düzeni, dini ve sosyal hayatı hakkında birçok bilgi vardır. Çok iyi bir haritacı olan Nicolay aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yerleşim merkezleri ve tahkimatlarını da çok iyi gözlemlemiştir.

Elçi, Osmanlı Devleti'nin Doğu Seferi'nde (1532-1555) Kanuni Sultan Süleyman'a iki sekreteri Jacques Gassut ve Jean Chesneau ile katılmış⁶⁷ ve sonrasında Chesneau, *Le Voyage de Monsieur d'Aramon dans le Levant* (Mösyö d'Aramon'un Levant Seyahati) adlı eserini yazmıştır. Elçi d'Aramon görev süresi boyunca daima, Avrupa'da zor durumda olan Fransa için yardım isteğinde bulunmuştur. Elçinin bu faaliyetleri Fransa'nın menfaatine olmuş ve Osmanlı Devleti ile 1553 yılında yapılan Tecavüzü-İttifak Antlaşması sonucu Osmanlı Devleti Fransa'ya birçok askeri yardımda bulunmuştur⁶⁸.

Elçi Aramont, kendisine günlük tahsis edilen ilk Fransız elçisiydi. 1547 yılında İstanbul'a geldiği zaman, elçi Aramont beraberinde Paris saatleri ve Batı endüstrisinin diğer değerli ürünlerini beraberinde getirmişti. Aramont nadir olarak bunu yapan elçilerden biriydi. Ecnebiler Osmanlı ileri gelenlerine hediyeler getirmenin zorunluluğunu kabul etmezken, Osmanlılar da hediye getirmemenin doğru olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu durum karşısında, Fransızlar'ın Divân-ı Hümayun'dan birçok şey istediklerini fakat buna rağmen, Osmanlı topraklarına gelen fakir bir Sakızlı, Ragusalı, Eflak veya Boğdanlı'nın bile eli boş gelmediğini söylüyordu⁶⁹.

Elçi Aramont görev süresi boyunca Osmanlı Devleti'nde yaptığı faaliyetler sonucu Fransa'nın menfaatine birçok şey elde etmiştir. Bunlar arasında, 1551 yılında Osmanlılar tarafından zapt edilip, Trablus'da esir düşen Fransız şövalyelerinin

⁶⁶ Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Menekşe Tokyay, Şirin Tekeli, 2014.

⁶⁷ İ. Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi...*, s.13.

⁶⁸ T. Fındık, "Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı...", s. 570-573.

⁶⁹ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, s. 91.

kurtarılması, 1552 yılında Osmanlı padişahından Alman prenslerine bir name gönderilerek, onlardan Fransız kralı adına yardım sağlanması sayılabilir⁷⁰.

1.2.5. Michel de Codignac (1553-1556)

Kısa süreliğine görev yapan elçi, 1553 yılında Osmanlı Devleti'nin Korsika Adası'na yaptığı harekâtı desteklemiştir. Elçiliğin ilk zamanlarında sorun yaşanmamışsa da, görevinin son birkaç ayında sıkıntılar baş göstermiştir. Bunun nedeni, Fransa hükümetinin Osmanlı Devleti'nden aldığı yardımlar karşılığında, ona vaat ettiği parayı ödeyememesi sebebiyle elçinin Rüstem Paşa tarafından rahatsız edilmiş olmasıdır. Daha sonra 1558 yılında Avrupa'ya dönen elçinin İspanya kralı II. Felipe'in hizmetine girmesi Fransa kralını oldukça kızdırmıştır⁷¹.

1.2.6. Jean Cavenac de la Vigne (1556-1566)

1556 yılında elçi olarak İstanbul'a gönderilen de la Vigne'nin görevi, İtalya'daki Alva Dükü'nde bulunan İspanyol birliklerine karşı Osmanlı Devleti'nden yardım almaktı. Fransa kralı Henri Flandre, Artois ve Picardy sınırları boyunca savunmasını sürdürürken, İtalya'daki savaşla ilerlemeye çalışıyordu. Philip, Fransa'nın Kuzey savunmalarını kırmaya uğraşıyordu çünkü Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden yardım isteyeceğini biliyordu. Eğer Fransa bu yardımı temin edebilirse İtalya'da ilerleyebilirdi⁷². Bu nedenle elçi Osmanlı yardımını sağlayabilmek için çaba sarf ediyordu.

Osmanlı Devleti'nin daha önce yaptığı yardımları da hesaba katan Fransa kralı bu teklifin de kabul edileceğinden umutluymdu. Hem Fransa şu ana kadar Osmanlı Devleti aleyhine yapılan kampanyalara katılmamıştı. Fakat Fransa kralının beklediği gibi olmamış ve bu istek Osmanlı Devleti tarafından reddedilmişti⁷³. Bunun nedeni daha önce yapılan Nice Kuşatması ve diğer askeri hareketlerde Fransa'nın gösterdiği eksiklik ve Osmanlı devletinin hemen yanı başındaki İtalya'nın Fransa tarafından işgal edilmesinden rahatsızlık duymasıydı. Çünkü Osmanlı Devleti Habsburglar'ın yanı sıra

⁷⁰ İ. Soysal, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri...", s.88.

⁷¹ Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant 1204-1571*, volume 4, The American Philosophical Society, 1984, s. 692.

⁷² K. Setton, *The Papacy and the Levant...*, s.691.

⁷³ N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi ...*, s. 97.

Fransa'nın da güçlenmesinden endişe duyuyordu. Buna rağmen 1558 yılına yardım yapacağını elçi de la Vigne aracılığıyla ileten Osmanlı Devleti, Macaristan ve Almanya'ya da ordu gönderebileceğini söyledi. Fakat Fransa bunun yerine Napoli'ye yapılacak saldırı da Osmanlı yardımını istedi. Bunun nedeni de Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya kadar yayılıp güçlenmesinden korkmasıdır. Sonuç olarak iki devletin ittifakıyla İtalya kıyılarına yapılan saldırıda istenilen başarı elde edilememiştir.

On yıl elçilik görevini sürdüren de la Vigne istenilen sonuç elde edilememiş olsa da Osmanlı yardımını almayı başarabilmişti. Kendisinden sonra yerine William Grandchamp İstanbul'a gelmiştir.

1.2.7. William Grandchamp Grantrie (1566-1571)

Elçi Grantrie'nin görevi daha öncekilerden farklı olarak, Habsburglar'a karşı tampon bir bölge oluşturmak için Huguenotlar⁷⁴ ile Fransız ve Alman Lüteriyenler'i Moldova'ya yerleştirmek ve bu konuda Osmanlıların desteğini sağlamaktır. Bunu yapmaktaki amaç Habsburg'a karşı askeri güç olmasının yanı sıra, Fransa'da sürekli meydana gelen Protestan ve Katolikler çekişmesine bir son vermektir. Hatta elçi Grandchamp Grantrie bu konuya kişisel bir ilgi duyarak Moldova voyvodasının kız kardeşiyle evlenme teşebbüsünde bulundu⁷⁵. Özellikle, dul prenses ile yapacağı evlilikte çeyizle beraber gelecek olan 30 bin altın elçinin ilgisini çekiyordu. Buna ek olarak Moldova Voyvodası olmayı dahi isteyerek Osmanlı Devlet'ine 20.000 duka ödemeyi teklif etti. Fakat bu istekleri Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Bu olayın gerçekleşmemesi elçi Grantrie'nin vezirler arasında alay konusu olmasına ve ciddiye alınmamasına neden olmuştur⁷⁶.

Bu dönemde yaşanan bir olay elçinin zor duruma düşmesine ve Fransızlarla kısa süreli tatsızlık yaşanmasına neden olmuştur. Bu olay, Osmanlı tabiiyetine girmiş bir Musevi olan Portekizli Yusuf Nasi'nin (Jozef Miques), II. Selim' den Naksos adası dükalığını alması ile başlar. Fransa kralından bir miktar alacağı olduğunu iddiasında olan Yusuf Nasi, alacağını bir türlü tahsil edemediği için kendince bir çözüm yolu bulmuştur. Bu yol İskenderiye' ye gelen Fransız tüccarların mallarına kendi adına el koymaktır, hatta bunun iznini II. Selim' den almıştır. Daha sonra Mısır'a mal gönderen

⁷⁴ Huguenotlar: 16. yüzyıldaki Reform hareketi sırasında Fransa'da ortaya çıkan Protestan topluluğudur.

⁷⁵ Suraiya Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev. Ayşe Berkay, İstanbul 2017, s.47.

⁷⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, s. 126-127.

Fransız tüccarları, çıkardıkları mallara krallarının bir borcundan dolayı el konulduğunu görünce bu durumu Fransa kralına şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine IX. Şarl, haczi kaldırmak üzere İstanbul'a bir sefir gönderir. Cloude de Burge isimli bu sefir II. Selim'e Fransa kralının böyle bir borçtan haberi olmadığını anlatarak durumu düzeltir⁷⁷ ve bu olayı halletmekle beraber 1569 kapitülasyonunu da imzalar. Duraklayan ilişkilere rağmen gücünün doruk noktasında olan Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon vermesindeki esas amaç, II. Selim'in çıkacağı Kıbrıs Seferi'nde Fransa'nın desteğini almak ve böylece muhtemel bir Haçlı ittifakına katılmasına engel olmaktır. Bu politikanın neticesi olarak da, Fransa İnebahtı Deniz Savaşı'na katılmamıştır⁷⁸.

1569 ahidnamesinin imzalanmasını sağlayan elçi Cloude de Burge ile mukim elçi Grandchamp Grantrie arasında düşmanlık vardı⁷⁹. Bunun nedeni Grantrie'nin istemesine rağmen ahidnamenin imzalanmasının Cloude de Burge tarafından gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. 1571 yılında elçilik görevi sona eren Grandchamp Grantrie, Osmanlı ülkesinde çok fazla saygınlık ve itibarı olmayan bir elçiydi.

1.2.8. François de Noailles (1571-1575)

1560 yılında Fransa'nın Venedik elçiliğini yapan Noailles, 1519 yılında on dokuz çocuklu bir ailede dünyaya gelmiştir. Kendisinin dışında iki kardeşi daha Fransız diplomatı olarak görev yapmıştır⁸⁰. François de Noailles, elçilik süresi boyunca Akdeniz'deki İtalya ve İspanya'ya karşı ekonomik ve siyasi üstünlük sağlamak amacıyla Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki ittifak ve antlaşmaları korumaya çalışmıştır.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin İnebahtı Savaşı'nda (1571) uğradığı yenilgi sonucu Avrupa'da oluşan zafer ve coşku havasına karşılık elçi Noailles, Osmanlı Devleti'nden çok bir şey kazanılmadığının iddiasında bulunmuştur. Bu iddiasındaki gerekçe de, savaşın Avrupa için stratejik bir sonucu olmadığı, müttefik gemilerin savaş sonrası gerek hava koşulları gerek kendilerinin de ağır kayıplar vermesi sonucu düşman

⁷⁷ R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 60-63.

⁷⁸ Yasemin Beyazıt, "Yeniçağda Osmanlı-Fransa İlişkileri" , *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara 2002, S. 44, s.69.

⁷⁹ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.3, s.127.

⁸⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 6, s.317.

gemilerini takip etmemiş olmalarıdır. Bu nedenle daha da ileri gidilememiş ve Kıbrıs Osmanlı Devleti'nin elinden alınamamıştır⁸¹.

Huguenot yanlısı olan elçi 1574 yılında Protestan Hollanda'nın İspanya'ya karşı ayaklanmasında Osmanlı Devleti'nden yardım talep ederek, onları desteklemesini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin yardım etmesi üzerine Hollanda üzerindeki İspanya baskısı bir nebze olsun hafifletilebilmiştir. Elçi 1575 yılında görevinden ayrılmış ve 1585 yılında vefat etmiştir.

1.2.9. Gilles de Noailles (1575-1579)

Bir önceki elçi François de Noailles'in kardeşi olan Gilles de Noailles, Noillac Şatosu'nda doğmuştur. Kardeşlerinden Antoine de Noailles Bordeaux Belediyesi'nde vali iken diğer kardeşi François de Noailles ise büyükelçi ve amiral görevlerini üstlenmiştir. Kendisi ise İstanbul'daki elçilik görevi dışında Dax Piskoposluğu, Bordeaux Parlamento Meclis Üyesi, Polonya ve İngiltere büyükelçiliği görevlerini yapmıştır. Elçinin Osmanlı Devleti'nde görev süresi boyunca yaptığı faaliyetler hakkında çok fazla bilgi yoktur. Fakat elçi hakkında bilinen, Osmanlı Devleti ile arasında uyumun sağlanamadığı ve bu sebeple iyi ilişkiler geliştirilemediğidir. Bu nedenle III. Murad'ın tahta çıkışını tebliğ için Fransa kralına elçi gönderilmemiş, elçi de buna tepki olarak Fransa'ya dönmüş ve yerine maslahatgüzar bırakmıştır⁸².

1.2.10. Jacques Germigny (1579-1585)

Elçi Gilles de Noailles zamanında yaşanan ufak çaplı sorun çok sürmemiş ve bir süre sonra yerine Jacques Germigny İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye kapitülasyon verilmesinden rahatsız olan Fransa, kapitülasyonları yenilemek istemiş ve elçi Germigny aracılığıyla 1581 yılında Fransız ahidnamesi imzalanmıştır.

Osmanlı ülkesine gelen her Fransız elçisinin yaptığı gibi Germigny de nüfuz elde etmeye çalışmıştır. Germigny'nin elçiliği zamanında Fransa, İspanya kralı II. Felip'e karşı Osmanlı deniz yardımını istemiş fakat bu yardım Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Daha sonra Germigny 1581 ahidnamesini imzalatmış olsa da, diğer

⁸¹ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, volume II, University of California Press, 1995, s.1103.

⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 203-204.

Avrupa devletlerine verilen imtiyazlardan fazla olarak daha başka haklar da talep etmiş, fakat bu isteği padişah tarafından reddedilmiştir⁸³.

Elçiler arasında diplomatik öncelik mevzusu önemli bir rekabet alanıydı. Osmanlıların İngiliz elçisini onurlandırması Fransız kralını oldukça rahatsız etmişti. Bunun üzerine Fransa İstanbul'dan elçisini çekerek yerine daha düşük rütbede olan elçilik kâtibini bırakmıştır. Çünkü Fransızlar'a göre en fazla onurlandırılması gereken elçi kendisinininkiydi. Aynı düşünceden dolayı Fransız elçilik kâtibi diğer ecnebi devletlerin elçileri karşısında kendisinin düşük rütbede olmasına karşın diplomatik konumunu güçlendirmek amacıyla bazı oyunlara başvurmuştur. Bu amaçla bir Pazar ayınında Galata'da bulunan San Francesco Kilisesi'ne biraz erken gelerek, İstanbul'da bulunan en eski elçi statüsündeki Venedik balyosunun yerine oturmuştur. Balyos her ne yaptıysa kâtip yerinden kalkmamış ve işi tehlide kadar götürmüştür⁸⁴. Elçi Jacques Germigny döneminde başlayan bu sorun uzun yıllar devam etmiştir.

1.2.11. Jacques Savary de Lancosme (1585-1589)

Savary de Lancosme görevine başlar başlamaz bir önceki elçi zamanında meydana gelen tabure sorunu üzerinden faaliyet yürütmeye başlamıştır. Durumun büyümesiyle iş çıkmaza girmiş ve sonunda kilisenin başpapazı olaya müdahalede bulunmuştur. Çözüm olarak başpapaz hem Fransız elçisi hem Venedik balyosu için aynı yükseklikte ve birbirine eşit olan iki tabureyi kiliseye koydurmuştur.

Tabure sorununun bu şekilde çözülmesi sorunu kapatmamıştır. Çünkü Fransız elçisi bu sefer de Venedik balyosunu kendisinden daha düşük bir tabureye oturtmak için faaliyete geçmiştir. Bu olay Fransız elçisinin eşitlikten ziyade üstünlüğün, daha ayrıcalıklı hatta en ayrıcalıklı konumda olmanın peşinde olduğunu gösterir. Elçinin daha sonra Venedik balyosunun taburesi için ne yaptığı ve nasıl sonuçlandığı hakkında bilgi yoktur. Fakat kayıtlara geçmemesi Venedik balyosu ile Fransız elçisinin eşitliğinin devam ettiğini düşündürüyor. Venedik balyosuyla yaşanan vakanın akabinde Fransız elçisi Avusturya elçisiyle de aynı sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Elçi durumu oldukça büyüterek kiliseye 60 tane silahlı Fransız göndermiştir. Bu olay elçinin tecrübesizliğinin bir göstergesidir. Zira daha sonra gelecek olan yetenekli Fransız

⁸³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 7, s.129.

⁸⁴ Emrah Gürkan Safa, " Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u", *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 2, çev. Öykü Özer, Ahmet Özer, İstanbul 2015, s. 393.

elçileri isteklerini siyasetle, kavgaya ve gürültüye mahal vermeyecek bir şekilde yürütmüşlerdir. Avusturya elçisinin ılımlı bir tavır sergilemesi sonucu kapanan olay, Fransız elçisinin aynı hareketini tekrarlaması üzerine yeniden alevlenmiş ve elçinin bu tavrı kendi zararı ile sonuçlanmıştır. Çünkü bu son olay San Francesco Kilisesinin kapılarının elçiye kapanmasına neden olmuştur. Lakin bununla da kalmayan elçi son sınırı da aşarak kiliseye camdan girmeye çalışınca, olay duyulmuş ve Sadrazam Siyavuş Paşa kilisenin kapatılmasını emretmiştir⁸⁵. Başkentteki elçiler arasında yaşanan mücadelelerin nedeni, elçilerin hem itibarlarını korumak hem de en ziyade ayrıcalığa mazhar olmak istemelerinden kaynaklanıyordu. Özellikle Fransa hiçbir ecnebi temsilcisinin kendisinden öncelikli ve Osmanlı Devleti'ne daha yakın olmasını istemiyordu. Fakat elçiler arasındaki ihtilaflar her daim onların aleyhine olmuştur.

Bu olaya ek olarak Katolik Ligi ile bağlantısı olan Fransız elçisi Lancosme, 1589 yılında Fransa kralı olan IV. Henri'yi tanımayı reddetmiştir. Bunun nedeni Henri'nin, annesi tarafından Protestan Kalvinci inancının öğretileri doğrultusunda yetiştirilerek Protestan olmasıdır. Fransız elçisinin Katolik inancı gereğince faaliyetlerde bulunması onun Osmanlı nezdinde, Papa ve İspanyolların casusu olarak görülmesine neden oldu. Bunun sonucunda hapse atılan elçi daha sonra ülkesine geri gönderilmiştir⁸⁶. Osmanlı Devleti tarafından elçiye uygulanan bu muamele Fransa tarafından olumsuz karşılanmamış, Osmanlı Devleti'nden tarziye isteğinde bulunulmamıştır. Elçi ve Fransa kralı arasındaki ihtilaftan dolayı bu durumunun iki devlet arasında sorun yaratmamış olması muhtemeldir. Elçinin görevden alınmasından sonra yerine onun yeğeni Savary de Brèves 1591'de göreve başlamıştır.

16. yüzyılın ilk yarısında başlayan Osmanlı-Fransız ilişkileri, Fransa'nın Avrupa'daki rakipleri ile anlaşma yaptığı 1559 yılına kadar askeri ittifak çerçevesinde gelişme göstermiş, fakat bu tarihten sonra Osmanlı askeri desteğine ihtiyacı kalmayan Fransa, ilişkilerin yönünü ticari ve ekonomik bir yöne çevirmiştir. Hem askeri ittifaklarda alınan yardımın hem de ekonomi alanında sağlanan imtiyazların elde edilmesinde elçiler önemli bir rol oynamıştır. 16. yüzyılda İstanbul'a gelen Fransız elçiler Osmanlı Devleti nezdinde önemli yer edinerek, nüfuz sağlayabilmişlerdir. Bu yüzyılda gelen elçilerin kısa süreliğine görev yaptıkları ve bu nedenle yüzyıl boyunca

⁸⁵ E. Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi...", s. 393-394.

⁸⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, s.327.

çok fazla elçinin geldiği gözlemlenmiştir. Tolstoy, elçiler içinde Fransız elçisinin en önemli yere sahip olduğunu, fakat Türkler'in onlardan nefret ettiğini, siyaset gereği onlara saygı gösterdiklerini yazar. Yine ona göre, İngilizlerin hiçbir zaman Türklerle sorunu olmadığı, İngilizler'in ticaret dışında Türklerle işbirliğinde bulunmadıkları için İngiliz elçilerinin Türkler tarafından hoş karşılandığı ve Türkler'in onları severek dost muamelesinde bulduklarını kaydeder⁸⁷.

⁸⁷ Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporları...*, s.85-87, 92.

İKİNCİ BÖLÜM

17. YÜZYIL OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİ

2.1. 17. Yüzyıl Siyasi İlişkiler

16. yüzyılın ikinci yarısında dostça başlayan Osmanlı-Fransız ilişkileri, aynı yüzyılın ortalarına doğru eskisi kadar kuvvetli olmamakla birlikte aynı minvalde devam etmiştir. Özellikle İnebahtı (1571) savaşında Fransızların Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulunmaması, Papa'nın eylemleri hakkında Osmanlılara bilgi vermesi ve Osmanlı hükümeti tarafından da verilen ahidnamelere uyulması iki devletin sorun yaşanmadan dostluk ilişkilerini sürdürmesini sağlamıştır.

17.yüzyıl bir önceki yüzyıla göre hem Osmanlı Devleti hem de Fransa açısından değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içeride Celalilerle⁸⁸ uğraşması ve dışarıda da zaman zaman birden fazla cephede savaşması Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşısında zor durumda bırakmıştır. 17. yüzyılda yaşanan ve daha önce tecrübe edilmeyen olaylar sadece siyasi ve askeri alanda değil, toplumun bütün kesimini etkileyen bir meseleye dönüşmüştür. Bir yandan çok cepheli ve uzun soluklu yaşanan askeri ve siyasi olaylar diğer yandan dış dünyadaki gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni yeni bir dönemin içine sokmuştur.

Osmanlı Devleti'nin iç sorunlarla mücadele ettiği sırada, Fransa da 16. yüzyılda yaşanan mezhep mücadelelerine 18. yüzyıla kadar son vererek askeri ve ekonomik alanda güçlenmeye başlamıştır. Özellikle ekonomi alanında kendine yeterliliğin sağlanmaya çalışılması ve ticaretini korumak amaçlı güçlü bir donanma kurulması Fransa'ya bu yüzyılda önemli bir güç kazandırmıştır. Otuz Yıl Savaşları'nda Avrupa'da Habsburgların zayıflamasına yönelik başarıları ile onun yerini almaya başlayan Fransa, sınırlarını güvence altına alarak başarılı bir dış politika takip etmiştir. XIV. Louis (1643-1715) ile birlikte merkezi yönetim ve ekonominin güçlenmesine ek olarak geliştirilen ticaret filoları sayesinde sömürge ticaretinin korunması Fransa'yı Avrupa'da güçlü bir pozisyona getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin çeşitli sorunlarla uğraşması ve

⁸⁸ Celali isyanıyla ilgili bknz; Fatma Acun, "Celali İsyanları (1591-1611)", *Türkler*, C. 9, 2002; Mücteba İlgürel, "Celali isyanları", *DİA*, C. 7; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İstanbul 1995; Metin Kunt, "Siyasal Tarih" (1600-1789), *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600-1908*, Yayın Yön. Sina Akşin, İstanbul 2002; Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul 1999.

Fransa'nın da gittikçe Avrupa'da daha fazla yer edinmesi iki devlet arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Habsburgların zayıflamaya başlaması ile Osmanlı askeri ittifakına artık eskisi kadar ihtiyacı olmayan Fransa, bundan sonra var olan ticari ve siyasi haklarını korumak ve elde edebileceği en fazla ayrıcalığı almak için uğraşmıştır. Bu uğurda Osmanlı devleti ile olan bağlarını hiçbir zaman koparmamış, fakat söz konusu dostluk da bir daha eskisi gibi olmamıştır.

17. yüzyılda siyasi, sosyal ve ekonomik koşullara paralel olarak devletler arasındaki ilişkilerde de değişimler yaşanmıştır. Bu yüzyılın başlarında sıkıntısız bir şekilde başlayan ilişkiler, ilk dönemlerde gelen elçilerin sayesinde sorunsuz bir şekilde devam etmişti. Fakat çok geçmeden sorunlar baş göstermiş ve özellikle Girit seferinde Fransızlar'ın Venedik'e yaptığı yardımlar ve yine aynı yüzyılda Cizvitler'in Osmanlı sınırında faaliyetlerini yoğunlaştırması iki devlet arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur.

Dini ve mezhebi amaçlarla Osmanlı topraklarına gelen Katolik Cizvitler, kapitülasyonları faaliyetlerinde bir araç olarak kullanmışlardır. Osmanlı topraklarına gelen ilk misyoner olan Cizvitler, 16. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'a gelmiş ve dini kurumlarının yanı sıra okullar da açmaya başlamışlardır. Cizvitlerle başlayan bu faaliyetler Katolikliğin diğer tarikatları olan Dominiken, Kapuçin ve Frerler tarafından da devam ettirilmiştir. Üstelik Osmanlı topraklarında açılan okullara buralara gelen rahip ve rahibelerin isimleri olan; St. Joseph, St. Michel, St. Louis ve Notre Dame de Sion verilmiştir⁸⁹.

Osmanlı topraklarındaki bu tür faaliyetlerin Fransa'nın desteği ile başlamasının en önemli nedeni, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında var olan yakın ilişkilerdir. Fransızlar'a verilen kapitülasyonlar sayesinde Osmanlı topraklarında dinsel özgürlük ve Kutsal yerlerin ziyaretlerinde Hristiyanların muhafazasını elde eden Fransa, daha sonra Osmanlı Devleti'ndeki bütün Katoliklerin himayesi hakkına sahip olacaktır. Gerek kapitülasyonlar gerek Fransız elçilerin korumacı faaliyetleri sayesinde Katolik Cizvitler, Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerini rahatlıkla sürdürebilmişlerdir. Bu sayede Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların kültürel ve dini haklarını koruma bahanesiyle çalışmalarını devam ettirebilmişlerdir. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde yürüttüğü

⁸⁹ Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Özel*, Ankara 2009, s. 172-173.

misyonerlik faaliyetleri, Osmanlı tebaası hakkında bilgi toplamasına ve bu topraklarda yaşayan Hristiyanlar üzerinde nüfuz edinmesine neden olmuştur⁹⁰.

Papalık, Katolik ve Ortodoks kiliselerini birleştirmeyi istiyordu. Bu istek doğrultusunda Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdindeki itibarı ve ayrıcalıklarını kullanarak, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların hepsini Katolik mezhebine çekmeyi planlamıştır. Bu durum Fransa'ya verilen ahidnamelere mugayir olsa da Fransa, Osmanlı Devletindeki Hristiyanları Katolikleştirme ve onların hamisi olma faaliyetlerine devam etmiştir. Hristiyan Birliği gerçekleşmemiş olsa da Fransa faaliyetlerine devam etmiş ve özellikle 1650'li yıllardan sonra Osmanlı sınırlarında Katoliklik propagandasını artırmıştır. Bu durum Osmanlı-Fransız ilişkilerinin bozulmasına neden olsa da XVII. yüzyılın sonlarına doğru birçok Hristiyan'ın, Katolik mezhebine geçmesine neden olmuştur⁹¹.

XIV. Louis döneminde güçlü bir devlet haline gelen Fransa, Osmanlı Devleti aleyhine tavır almış ve Katolik propagandasını bu dönemde daha da artırmıştır. Bunu yapmaktaki amacı Osmanlı topraklarında yaşayan Katolikleri Osmanlı padişahından ziyade, Fransa kralına tabi kılmaktı. Osmanlılar aleyhine oluşan Kutsal İttifak planlarında Cizvit faaliyetleri etkin olarak kullanılmış ve bu eylemler sonucu Avrupa'da Hristiyanlar arasında yaşanan mezhep mücadeleleri Osmanlı Devleti'nde de yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte Fransa'nın Katolikliği yayma planlarındaki esas hedefi Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeniler üzerinde olmuş ve İstanbul'da otuz bine yakın Ermeni Katolik mezhebine geçmiştir⁹².

Osmanlı Devleti Cizvitlerin faaliyetlerini her ne kadar yasaklasa da Fransız elçi ve konsoloslarının onları desteklemeye devam etmesi, Osmanlı Devleti'ni zaman zaman Cizvitleri sınır dışı etmek ya da cezalandırmak durumunda bırakmıştır. Buna rağmen Cizvitlerin eylemlerini sürdürmesi bu konunun iki devlet arasında daimi bir sorun olarak kalmasına neden olmuştur.

⁹⁰ H. Birsnel, "Peder Monier'in Gözlemleri...", s. 104,107-108,124-125.

⁹¹ Selim Hilmi Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi ve Osmanlı-Fransız İlişkileri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, Mayıs 2009, s. 63.

⁹² Serpil, Gürer, *XVII-XVIII ve XIX. yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Ankara 2013, s. 59-60.

17. yüzyıl boyunca devam eden Cizvit faaliyetlerine Girit seferinde yaşanan hadiselerin eklenmesi Osmanlı Fransız dostluğunun geride bırakılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti Fransa'nın her daim kendi arkasından işbirliği içinde bulunduğunu ve hatta Papa'nın önderliğinde planlanan Haçlı Seferleri'ne önderlik ettiğini bilmesine rağmen, Fransa'ya olan yakınlığını sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü bu ittifaklar sözde kalıyor ve herhangi bir eylemde bulunulmuyordu. Fakat Girit Seferi'nde Fransa'nın Venedik'e askeri yardımda bulunması Osmanlı Devleti'nin tepki göstermesine neden olmuştur. Bu hadiselerden sonra uzun bir müddet Fransa'ya tanınan ahidnameler yenilenmemiş, İstanbul'daki Fransız elçisine artık eskisi gibi muamelede bulunulmamış ve hatta gelen Fransız elçisine âdet üzere olan hilat dahi giydirilmemiştir. Fransız elçisi diğer ecnebi devlet elçilerine göre var olan üstünlüğünü de yitirmiş ve isteklerine müspet cevap verilmemiştir.

Girit seferi sonrası Osmanlı-Fransız ilişkilerinin uzun bir müddet düzelmemesi Fransızların zararına olmuştur. Çünkü Osmanlı devletinin Hollanda ve İngiltere'ye tanıdığı bazı hakları Fransa'ya tanımamış olması hem nüfuz olarak hem de ekonomik olarak Fransız elçi ve tüccarlarını zor durumda bırakmıştır. Fransa'nın anlaşma şartlarına aykırı olarak faaliyetlerde bulunması sonucu Osmanlı Devleti de ahidnameleri yenilemeyerek tepkisini göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin Girit'i fethetmesi ile devlet artık en geniş sınırlarına ulaşmıştı. 17. yüzyılda göreve gelen vezir-i âzamların da devleti tekrar iç istikrara kavuşturması Avrupa'da ciddi endişelere neden oluyordu. Avusturya ile 1664 yılında imzalanan Vasvar Antlaşması'nın süresinin bitmek üzere olması Avusturya'yı kaygılandırıyordu. Orta Macar Protestanları baskılar sonucu, Katolik Avusturya İmparatoru'na isyan edip Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdi. Osmanlı Devleti de bu isyanı destekleyerek yardım etmiş ve Macar Protestanlarının önderi olan Tökeli İmre'yi Macar kralı ilan etmiştir. Habsburg kuvvetlerinin Macaristan içlerine tecavüzi hareketlerini devam ettirmesi sonucu Osmanlı ordusu sefer kararı almıştır⁹³.

Bu seferin ilanı Avrupa'yı harekete geçirmiş ve Papa'nın önderliğinde Polonya, Alman Prensleri ve Venedik Avusturya'ya yardım için hazırlıklara başlamıştır. Papa XI. Inosan diğer taraftan Fransa'yı da ittifaka dâhil etmeye çalışmıştır. Fransa'nın daha önce

⁹³ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler- Osmanlı*, C. 9, İstanbul 2001, s. 748.

Avrupa'ya ve özellikle Girit seferinde Venedik'e yaptığı yardımlar sonucu şark ticaretindeki menfaatleri büyük zara görmüştü. Eğer bu defa da yardım ederse menfaatlerine tamamen zarar geleceğinden korkuyordu⁹⁴. Diğer taraftan da ne Fransa ne diğer Avrupa devletleri Avrupa'nın kalesi olarak görülen Viyana'nın düşmesini istemiyordu. Avusturya Kralı Leopold ile çekişme yaşasalar da Avusturya'dan güçlü bir devletin Orta Avrupa'da egemen olması onları rahatsız ederdi. Bu nedenle Fransa da bu ittifaka dâhil olmuş ve Osmanlı Devleti sonuç olarak sadece Avusturya ile değil neredeyse tüm Avrupa güçleriyle mücadele etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Viyana'daki başarısız seferinden sonra Osmanlı-Fransa ilişkileri tekrar bozulmuştur. Fransa'nın antlaşmaya aykırı olarak Osmanlı aleyhine faaliyette bulunması Fransa'nın Osmanlı nezdindeki itibarını kaybetmesine ve Levant'taki ticaretinin düşmesine neden olmuştur.

Viyana yenilgisi Avrupa'da heyecana ve ardından Avusturya'nın önderliğinde Lehistan, Papalık, Venedik ve daha sonra Rusya'nın yer aldığı Kutsal Birlik'in kurulmasına neden olmuştur. Estergon, Komaran, Ciğerdelen ve Vişegrad gibi önemli kaleleri ele geçiren Avusturya 1685 yılında Uyvar, 1686 yılında ise Macaristan'ın anahtarı olan Budin kalesini ele geçirmiştir. 1687 yılında yapılan Haçova Savaşı da Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Devam eden tarihlerde Fransa ve Avusturya'nın mücadele halinde olması 1692 yılında Avusturya'nın Felemenk ve İngiliz elçileri vasıtasıyla barış girişiminde bulunmasına neden olmuştur. Birbiri ardına alınan yenilgiler sonucu Osmanlı Devleti'nin Orta Macaristan'daki ilerleyişi durmuştur. Osmanlı Devleti'nin dört cephede birden mücadele ettiği bu savaşta, Avusturya'nın da 14 yıldır savaşı sürdürmesi ve İspanya tahtı için Fransa ile veraset meselesinin ortaya çıkması sonucu Karlofça Barış Antlaşması (1699) imzalanmıştır.

Bu tarihten sonra Avrupa devletleri için Fransa büyük bir tehlike olarak görülmeye ve Fransa ile Avusturya arasındaki mücadeleler sürmeye devam etmiştir. Fransa'nın 17. yüzyılda Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunması ticaretinin bozulmasına neden olsa da Karlofça antlaşmasından sonra dahi iki ülke ilişkileri tekrar başlamıştır. Bunda en büyük neden ortak düşman olarak gördükleri Avusturya tehlikesi olmuştur.

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, s. 445.

2.2. Osmanlı Ülkesinde Fransız Elçiler

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne on iki Fransız elçisi gelmiş ve bu elçilerin çoğu sahip oldukları misyonu yerine getirebilmiştir. Bunun en büyük nedeni iki devlet arasında var olan dostça ilişkiler ile gelen elçilerin siyasi başarılarıdır. Zaman zaman elçilerle sorun yaşandığı olmuştur, özellikle tabure sorunu uzun bir müddet devam etmiştir. Fakat bu dönemde elçilerle yaşanan sıkıntılar 17. yüzyıl elçilerine göre daha azdır. Bu olayda, gelen Fransız elçilerinin yetkinliği, siyasi başarıları ve iki ülke arasındaki dostluğu bozacak ciddi olayların yaşanmaması önemli bir ol oynamıştır.

17. yüzyılda ise durum değişmiş ve bu dönemde İstanbul'a gelen Fransız elçilerinin yükümlü olduğu görevler, yaptığı faaliyetler ve elde etmeye çalıştıkları imtiyazlara karşı Osmanlı Devleti'nin sergilediği tavır iki devlet arasındaki ilişkinin belirleyici bir unsuru olmuştur. Zaten devlet geleneklerine göre, yabancı bir elçi ya da görevliye uygulanan muamele aslında söz konusu elçinin bağlı olduğu devlete karşı bakış açısını gösterir. 17. yüzyıl Fransız elçilerinin karşılanması, huzura çıkarılması, hilat giydirilmesi ve taleplerine verilen yanıtlar o dönem Osmanlı-Fransız ilişkilerinin durumunu net olarak yansıtır.

16. yüzyıldaki Fransız elçileri ile 17. yüzyıldaki elçiler karşılaştırıldığında elçilerin tecrübeleri, siyasi başarıları ve edindikleri nüfuz bakımından aralarında büyük farklılıklar vardır. Fakat iki devlet arasındaki ilişkilere bakıldığında devletler arasında savaş çıkartabilecek ya da kesin bir şekilde ilişkileri sona erdirecek boyutta bir olay da vukua gelmemiştir. Bunda Habsburg tehlikesinin hala devam ediyor olması ve Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlar ile uğraşmasının payı büyüktür. Bu dönemde elçileri en çok zor duruma düşüren hususlardan biri geçim sıkıntısı olmuştur. Zira kendisine Osmanlı muhitinde bir çevre edinmek isteyen elçinin yapacağı en etkili şey, Osmanlı memurlarına ve yetkililerine pişkeş çekmek⁹⁵ olmuştur. Bunun sonucunda da zaman zaman maddi sıkıntılara düşen elçi borç batağına saplanmış ve kendi asli görevini unutarak borcunu kapatmaya çalışmıştır. Bu duruma düşen bir elçinin de ne Osmanlı nezdinde ne de bağlı olduğu hükümet nezdinde bir itibarı kalmamış ve görevinden alınmasına neden olmuştur.

⁹⁵ Pişkeş: Hediye manasında olup, özellikle hükümdarlar arasında alınıp verilen veya hükümdarlara takdim edilen hediyeler bu isimle anılırdı. Bir üst makamdaki devlet adamlarına sunulan hediyelere de pişkeş denilirdi. M. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.549.

2.2.1. François Savary de Bréves (1591-1606)

Savary de Bréves elçilik görevine tayin edilmeden önce IV. Henri'nin tahta geçtiğini bildirmek üzere İstanbul'a gelmiş ve getirdiği nameye karşılık olarak da Osmanlı padişahı yeni kralı tebrik için Mutahher Ağa'yı göndermiştir. Elçinin daha sonra Osmanlı Devleti'ne gelişi Eğri seferini tebrik etmek için olmuştur. Selânikî tarihinde Kabasakal diye bahsedilen elçi Bréves'in pişkeşlerle Divân'a gelişi, fetihi kutlaması ve davet olundukları ziyafet eserde ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir⁹⁶.

Lancosme'un görevden alınmasında sonra göreve gelen Savary de Bréves'in 1560 yılında Maulévrier'de doğduğu tahmin ediliyor. Tarih ve siyaset üzerine iyi bir eğitim alan Bréves'in Osmanlı ülkesindeki diplomatik faaliyetleri hakkındaki bilgilere Osmanlı kaynakları dışından ulaşabiliyoruz. Bunlar, Fransız kralı IV. Henri ile elçi arasındaki ve IV. Henri ile Osmanlı görevlileri arasındaki yazışmalar ve İngiliz ve Venedik elçilerinin yazdıkları raporlardır. Özellikle IV. Henri ile elçi arasındaki yazışmalar, Fransız elçisinin Levant ticaretinde Fransızları destekleyerek Osmanlı topraklarındaki görevini yerine getirdiğini ve kralına sadık bir elçi olduğunu gösterir⁹⁷. Kral ve tüccarlarıyla uyum içinde olan elçi, Osmanlı Devleti'nde başarılı faaliyetlerde bulunmuş ve bu durum iki devlet arasındaki ilişkileri de olumlu bir şekilde etkilemiştir.

Kralına sadık bir diplomat olan Bréves'in görevi Fransızlar'a ait olan bir kalenin İspanyolların eline geçmesi üzerine Osmanlı Devleti'ni İspanya'ya karşı bir savaşa ikna etmektir. Nicolae Jorga, Türklerin o dönemde deniz savaşına girmek için yeterli sayıda gemi, araç ve paralarının olmadığını, tersanede Koca Sinan Paşa'nın tüm çabalarına rağmen sadece 50 kadar kalyon ve kadirganın mevcut olduğunu kaydeder. İspanya ile bir savaşın yapılmasını isteyen Kaptan-ı Derya ve sadrazam Cığalazâde Sinan Paşa'nın destekleri, Fransız elçisi Bréves'in sunduğu hediyeler de kâr etmemiş ve Osmanlı Devleti savaşa girmeme konusundaki kararlılığını sürdürmüştür. Bu sefer için Fransa kralı Henri'nin sultana mektup yazarak Kral II. Philip'e karşı 200 gemi istemesi de olumlu karşılanmamıştır⁹⁸. Bu durum Osmanlı Devleti'nin, Fransızlarla artık ortak bir askeri ittifak kararı almadığını gösterir. Osmanlı Devleti'nin o dönem dışarıda İran'la ve

⁹⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I-II der. Mehmet İpşirli, , Ankara 1999, s. 657-658.

⁹⁷ Yazışmaların içeriği ile ilgili bakınız, *Jules Berger de Xivrey, Recueil des lettres missives de Henri IV*, Paris 1843-76.

⁹⁸ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, s.327-328.

içeride de Celalilerle uğraşması ve Fransa'nın daha önce de yaptığı gibi, planlanan askeri ittifaklara riayet etmemesi bu kararda etkilidir.

Fransız elçisi Savary de Bréves'in en büyük başarılarından biri I. Ahmed'in (1603) tahta çıkmasıyla, daha önceki Osmanlı Sultanları tarafından dostluk üzerine akdedilerek yürürlüğe girmiş olan ve Sultan Mehmed zamanında verilen ahidnâmelerin 1604 yılında yenilenmesini sağlamak olmuştur⁹⁹. Böylece elçi hem 1597 hem de 1604 ahidnamelerinin imza edilmesini sağlayarak Fransa'nın başarılı bir elçisi olarak tarihe geçmiştir.

Savary de Bréves'in, 278 varaktan oluşan yazma bir eseri bulunmaktadır¹⁰⁰. Elçinin Osmanlı Devleti'ndeki görev süresince hazırladığı yazma eser Akdeniz'deki Fransız konsolosları için bir rehber niteliğindedir. 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde bulunan batılı tüccarların hukuki durumları hakkında temel bir kaynak olarak düşünülen bu el yazması, ticari antlaşmalar, fetva, hüküm, telhis, yazışmalar ve arzuhal gibi toplam 250 çeşit belge türü içerir. Buna ek olarak yine aynı eserde müste'minlik, kapitülasyonlar, konsoloslar, ticari ayrıcalıklar, korsanlar ve Fransa'nın Osmanlı limanlarındaki ticareti ile ilgili bilgilere de ulaşmak mümkündür¹⁰¹.

Eserdeki çoğu belge Kuzey Afrika korsanları ve bu korsanların Fransızların Akdeniz ticareti üzerindeki etkisi ve Hristiyan esirlerle ilgilidir. 16. yüzyılın sonunda Marsilyalı tüccarların Levant'taki başarılarıyla ilgilenen elçi Bréves, sadece korsanların bir yılda Fransız ticaretine verdiği zararı 500.000 ile 600.000 ecu olarak hesaplamıştır. Barbareskler olarak adlandırılan Tunus, Cezayir ve Trablus korsanlarından sürekli muzdarip olmuşlar ve bu durumu sık sık Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir. 1600 yılında bir fırtınaya tutulan ve bu yüzden Sakız Adası'na çıkan 400 Fransız öldürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin bu durumda yapabileceği pek bir şey yoktu, çünkü bu korsanlarla arasında geçen tek ilişki İstanbul'dan gönderilen beylerbeyini kabul etmeleri oluyordu. Süleyman Paşa örneğinde olduğu gibi, söz konusu korsan devletler hükümet tarafından gönderilen temsilciyi beğenmedikleri zaman limana varır varmaz top atışlarıyla onu geri dönmeye zorluyorlardı. Bunu daha da ileriye götürmüşler ve

⁹⁹ Mustafa Naîmâ, *Tarih-i Na'imâ*, C. 2, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 378.

¹⁰⁰ Bibliothèque Nationale de France, *BNF, DO, Turc 130*.

¹⁰¹ Viorel Panaite "Being a Western Merchant in the Ottoman Medirerranean", İsam Konuşmaları, der. Seyfi Kenan, Ankara 2013, s. 91-93.

zamanla, gelen hiçbir paşayı kabul etmemeye başlayarak kendi aralarında seçilen reislerle yönetmeye başlamışlardır¹⁰². Fransızlar'ın devamlı şikâyetçi oldukları korsan saldırıları Osmanlı Devleti'nin işine geliyor ve Osmanlı Devleti'nin zaman zaman korsanları desteklediği görülüyordu. Fransa'ya Akdeniz'de sürekli zarar veren bu korsanlara hükümet tarafından destek verilmesi Fransa tarafından bilinen bir durumdu. Bu yüzden onlar da bu desteğe karşılık olarak, Türkler'i esir alıyor ve gemilerine el koyuyordu. Böylece iki devlet yakın dostluk ilişkilerine rağmen denizlerde bir nevi gayr-ı resmi savaş yürütmüşlerdir.

Kuzey Afrika korsanlarına ek olarak Avrupa devletlerinin özellikle İngilizler'in yaptığı korsanlık faaliyetleri de Fransız ticaretini olumsuz etkiliyordu. Korsanlık, İngilizler için ticaret gelirlerini artırmak ve Fransa ile Venedik ticaretini de zarara uğratmak için önemli bir yoldu. İngiltere kapitülasyon elde ettikten sonra Akdeniz'de itibarlı ve ucuz mallarıyla hem tercih edilir bir konuma gelmeye hem de gelirlerini artırmaya çalışıyordu. Bu uğurda korsanlığı bir araç olarak kullanan İngiliz korsanları, Fransa ve Venedik gemilerini yağmaladıktan sonra Akdeniz çevresindeki Osmanlı kalelerini sığınak olarak kullanıyordu. Bu sığınaklardan biri Tunus limanıydı ve İngiliz korsanları ganimetlerini daima beylerbeyi ile paylaşıyordu. Elçi Bréves bu durumu Osmanlı sultanına şikâyet etmiş, fakat Osmanlı Devleti beylerbeyi ile anlaşılan İngiliz korsanlarının faaliyetlerini tamamen önleyememiştir.

Savary de Bréves, uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşadığı için bu ülkeyi çok iyi tanıyordu. Kendinden önce Osmanlı Devleti'nde Fransız elçiliğini yapan Lanskorn'lu Jacques Savary ile beraber daha öncesinde İstanbul'a gelen ve daha sonra da IV. Henri'nin elçisi olarak on beş yıl İstanbul'da bulunan Savary de Bréves, III. Mehmed'in (1695-1603) Macar Seferi'nde İngiltere büyükelçisi Richard ile beraber orduda bulunmuştur. Savary de Bréves'in elçilik devri Fransa için en verimli dönem olmuştur. Uzun yıllar Osmanlı ülkesinde kalmasının sağladığı avantaj gereği iyi Türkçe konuşan elçi aynı zamanda Türkçe ve Farsça yazma meraklısıydı ve Fransız elçiliğinde bir matbaa kurmuş ve hatta 1604 kapitülasyon metnini iki dilde olmak üzere bu matbaada bastırılmıştır. Elçilik görevi bittikten sonra Fransa'ya dönen elçi, beraberinde Türkçe bilen birkaç muallimi götürmüştür. Onların yardımlarıyla Türk harfleriyle on

¹⁰² Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, s. 326, 330-331.

beş tane farklı türeden kitap bastırması ve bunları Türkler tarafından satılmak üzere İstanbul'daki halefine göndermiştir¹⁰³.

1618 yılında *Discours abrégé des asseurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie de Princes Ottomans* (Osmanlı Hükümdarlığını Yıkma ve Ortadan Kaldırma İçin (kısa) Söylemler) adlı eserinde imparatorluğun çeşitli yönlerini analiz etmiş ve İstanbul'u fethetme önerisini dile getirmiştir. Bunlara ek olarak Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi gücünü hesaba katmış, fakat Hristiyan hükümdarların bu gücü zayıflatarak, ortadan kaldıracağına inanmıştır. Bu konuda özellikle üzerinde durduğu ve güvendiği nokta Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanlardı. Ona göre farklı milletlerden oluşan büyük bir devletin uzun zaman bu milletlerin aralarında sorun yaşamadan ve bir ihtilaf olmadan yaşayabilmesi olanaksızdı. Bu sebeple yapılacak olan bir Haçlı Seferi'nde Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyanlar otomatik olarak ayaklanacaktı. Tüm bu planlarına rağmen Türk-Fransız ittifakının sağladığı olanakların da farkında olan François Savary, *Discours sur l'alliance qu'a le Roy avec le Grand Seigneur et de l'utilité qu'elle apporte à la chrestienté* (Fransa'nın Osmanlı ile İttifakı ve Bu İttifakın Hristiyanlığa Sağladığı Katkılar Üzerine Söylemler) adlı eserinde bu konuya da yer veriyor ve I. François zamanında Türklerin yaptığı yardıma değiniyordu. Ona göre, Türkler çıkarları olmadığı halde Fransa'nın hem ticari hem de dini yayılcılığına olanak tanıyordu. Özellikle ticari ayrıcalıklar sayesinde diğer Hristiyan ülkelerin de Osmanlı ülkesinde Fransızlar kadar özgürce ticaret yaptıklarından bahsediyor ve Türklerle dostluğun sadece Fransızlar için değil aynı zamanda tüm Hristiyan dünyası için yararlı olduğunu ifade ediyordu. Ek olarak, hiçbir ticari ayrıcalığın dinlerini korumaktan üstün olamayacağı ve Türklerin buna izin vererek dinlerini istedikleri gibi yaşayabildikleri, hatta Rum ve Ermeni gibi Fransa kralının himayesini isteyen unsurların da bundan faydalanabildiğini söylemiştir¹⁰⁴.

Cizvitler lehine yapılan faaliyetlerde onları koruyucu bir rol üstlenen Fransız elçisi, Musevi çocukları ve Katolik olmayan Hristiyanları Katolik yaparak bir riyaziyat mektebi açılmasını ve Latin ve Rum mezheplerinin birleştirilmesini teşvik eden Cizvitleri desteklemiştir. Hatta elçi Savary Brèves, onlara Beyoğlu'nda Sen-Benuva Kilisesi'ni verilmesini sağlamış ve Sen-Jorj Kilisesi'ni de almaya çalışmıştır. Fakat

¹⁰³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarih...*, C. 8, s. 118.

¹⁰⁴ F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih...*, s. 68-73.

İngiliz ve Venedikliler'in muhalefeti üzerine, başka bir kilisenin daha Cizvitler'e verilmesine engel olunmuştur.

Çok başarılı ve oldukça verimli bir elçilik dönemi olan Bréves her iki devlet için de olumlu faaliyetlerde bulunmuştur. Hem kendi vatandaşlarını Osmanlı topraklarında destekleyerek ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuş hem de eserleriyle Doğu dünyasını batıya tanıtmıştır. Filolojik zenginliğe sahip olması, siyaset, tarih ve felsefe alanında yetkin olması sayesinde Osmanlı kültürünü çok iyi öğrenen elçi Paris'te Doğu Üniversitesi kurmak istemişse de bunu başaramamıştır.

2.2.2. Baron de Salinyak (1606-1611)

1606 yılında Baron de Salinyak (Fransuva de Gontaut-Biron), Osmanlı Devleti'ne elçi tayin edilmiştir. Elçinin görevi, Cezayir denizcilerinin saldırıları sonucunda kazaya uğrayan Fransız konsolosunun zarar ve ziyanını tazmin etmektir. Ahidnamelerde korsan saldırılarına karşı önlem alınmaya çalışılmış olsa da ve söz konusu korsan devletlere bu konuda uyarıcı hükümler gönderilse de buna rağmen korsanlar saldırılarına devam etmiştir. Osmanlıların Rumeli'nde Macarlar ve Anadolu'da asilerle mücadele ettikleri sırada, bu durumdan şikâyet eden İspanyollar, Maltalılar, Floransalılar; Cezayir'i, Tunus'u, Mayna'yı, İstanköy'ü vurmaya üzere donanmalarını birleştirerek Cezayir sularında göründüler. Fakat çok zarar vermeden ve bir şey elde edemedi geri döndüler. Onların hareketlerini gözetleyen Cağalazâde ise İtalya sahillerini vurdu. Diğer taraftan korsan saldırılarından zarara uğrayan Fransa ise direkt olarak Osmanlı Devleti'ne müracaat etti. Cezayirli denizcilerin haydutluklarıyla Fransız tacirlerinin uğramış olduğu zararın karşılanması talep edilmesi üzerine Padişah, Cezayir beylerbeyine gasbedilen malların iade edilmesi için emir verdi¹⁰⁵. Fakat korsan saldırılarının öncekinden daha şiddetli bir şekilde başlaması ve Fransız konsolosunun Cezayir'de kazaya uğraması üzerine elçi Salinyak verilen zararın telafisini için uğraşmıştır.

Elçinin çabaları sonucu Cezayirli denizciler zorla aldıkları malları sahiplerine teslim edeceklerdi. Bunu yapan her kim olursa olsun şiddetle hakkından gelinmesi için hüküm-i şerif gönderilmişti. Bunun üzerine âsitânedeki toplanan ulema Kaymakam Halil

¹⁰⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi...*, C. 8, s. 19.

Paşa'ya gitmişler ve "Hilâf-ı şer" hareket eden sipahın haklarından gelinmek gerektir" diye anlaşılmalı gerekeni yapmışlardır¹⁰⁶.

Korsan saldırılarının şimdilik bu şekilde kapatılması ile elçi Baron de Salinyak, Savary Brèves'in de yaptığı gibi Cizvitleri koruma politikasına yönelmiştir. Bu dönemde faaliyetlerini artıran ve ülkede karışıklık çıkartan Cizvitler, Osmanlı hükümetinin şüphesini çekerek Avrupa'nın casusları gözüyle görülmeye başlanmışlardır. Osmanlı Devleti'ne düşman olmak ve ülkenin her bir yanında karışıklık çıkarmakla suçlanan Cizvitler, yargılanmak üzere Divân-ı Hümâyûna çağırılmışlardır. Durumu haber alan Fransız elçisi Salinyak sadrazamın huzuruna çıkmış ve söz konusu kişilerin Fransız tebaası olmaları sebebiyle serbest bırakılmasına müsaade almıştır. Bunun gibi ufak tefek sorunlar dışında Savary Brèves'in elçilik döneminde olduğu gibi Osmanlı-Fransa ilişkileri, Baron de Salinyak zamanında da dostça devam etmiştir.

Fransız ticareti ve Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri bir yandan gelişmeye devam ederken, IV. Henri 1610 yılında vefat etmiştir. Onun Katolik bir papaz tarafından öldürülmesi, Protestanlığa olan yakınlığı ile açıklanabilir. Fakat Yaşar Demir, kralın bu şekilde katledilmesinin nedenini IV. Henri'nin Osmanlı Devleti ile olan politikasına duyulan tepkinin bir sonucu olabileceği şeklinde açıklamaktadır¹⁰⁷. IV. Henri'den sonra yerine XIII. Louis geçmiş ve küçük yaşta olması sebebiyle annesi naipliğini yapmıştır. Annesi Maria de Médicis Fransa ile İspanya arasında ittifak kurmak istemiş ve bu amaç doğrultusunda Louis'yi İspanya kralı III. Felipe'nin kızıyla evlendirmiştir. Yönetim işlerinin dışında tutulduğu için annesini sürgün ederek ülkenin tek hâkimi olan XIII. Louis, başnazırı Kardinal Richelieu ile beraber Fransa'yı Avrupa'nın en güçlü devleti konumuna getirmeye çalışmıştır.

İspanya ve Avusturya Habsburgları'nın egemenliğini kırmak amacıyla İtalya'ya sefer düzenleyerek İspanya'nın İtalya'daki varlığını tehlikeye sokan Fransa, İspanya'ya savaş ilan ederek Otuz Yıl Savaşları'na dâhil olmuştur. İçeride yönetimini sağlamlaştırmaya çalışan XIII. Louis, Otuz Yıl Savaşları'na dâhil olarak Habsburglarla uzun yıllardır süren mücadelesine tekrar devam etmiştir. Brisach'ın işgali ve Arras'ın alınmasıyla Fransa'nın kuzey sınırları güvence altına alınmış ve bu savaş Fransa'nın Avrupa'da en güçlü devlet konumuna gelmesine neden olmuştur. Kral Louis, hem iç ve

¹⁰⁶ *Tarih-i Na'îmâ*, C. I, s. 208-209.

¹⁰⁷ Yaşar Demir, "Otuz Yıl Savaşları Öncesinde...", s. 118.

dış sorunlarla uğraştığı için hem de Habsburglar'a karşı olan mücadelesinde en büyük destekçisi olduğu için, bu dönemde Osmanlı Devleti ile dostluğunu sürdürme politikası izlemiştir¹⁰⁸.

Elçi yaşadığı hastalık neticesinde 1610 ya da 1611 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Ölümünden çok sonra elçinin soyundan gelen Th. De Gontaut-Biron 1888-89 yıllarında elçiyle ilgili bir kitap yayınlamıştır¹⁰⁹ ve bu eserde elçinin ölümü ve hastalığı ile ilgili detaylı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere göre, 1610 yılında IV. Henri'nin ölüm haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla beraber elçinin günlerini kısaltmıştır. Elçi, Galata'daki St. Benoît kilisesinde IV. Henri adına düzenlenen cenaze törenine katılmıştır.

St. Louis kutlamaları sırasında hasta düşen elçi Salinyak, iki defa tehlikeli durum atlattır. Doktorlara göre mucize yağ ile ovma tedavisiyle iyileşmiş ve bunun üzerine her yerde dinsel törenlere katılarak dindarlığını göstermiş. Fakat daha sonra beyin kanaması sonucu ölen elçiye St. Benoît kilisesinde ayin düzenlenmiş, cenazeye Venedik ve İngiliz elçileri de katılmıştır. Cenaze sonra elçi, Benoît kilisesinin bodrum katına külleri yakılarak gömülmüştür. Cizvit Kilisesi'nde mezarı olan elçinin mezar taşı silindiği için Salinyak'tan sonra gelen elçilerden biri olan Priest, 1772 yılında mezar taşını yenilemiştir¹¹⁰.

Kısa süreliğine elçilik görevinde bulunan Baron de Salinyak hakkında çok fazla bilgi yoktur. Onun elçilik dönemini özetleyecek olursak öncelikli olarak korsan saldırıları için Osmanlı Devleti nezdinde faaliyetlerde bulunmuş ve o dönemde korsanlar tarafından uğranılan zararı tazmin ettirmiştir. Bunun dışında artık 17. yüzyıl elçilerinin neredeyse tamamının yaptığı gibi Cizvitler'i açıktan desteklemeye ve onlara karşı yapılacak hareketleri önlemek için kapitülasyonların vermiş olduğu hakları kullanmaya çalışmış ve başarılı da olmuştur.

¹⁰⁸ B. Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi...*, s.81.

¹⁰⁹ Th. De Gontaut-Biron, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut-Biron*, Paris 1888-9, en deux volumes.

¹¹⁰ Régis Delbeuf, *Ambassadeurs de France Morts a Constantinople*, Les Éditions Isis, İstanbul 2011, s. 13-18.

2.2.3. Achille Harlay de Sancy (1611-1620)

Baron de Lamol olarak da bilinen elçi 1581 yılında Paris'te doğmuştur. Dil bilimci ve oryantalist olarak tanınan Fransız diplomat Nicolas de Harlay'in oğludur. Roma Katolik Kilisesi'nde kariyer eğitimi alan Sancy abisinin vefatı üzerine asker olmuş ve daha sonra Osmanlı ülkesine elçi olarak görevlendirilmiştir.

Bu dönemde, Avrupa'daki Habsburg gücüne karşı destek arayan Fransa ve İngiltere gibi devletlere ek olarak Hollanda da aynı yöntemi kullanmış ve İspanyaya karşı çıktığı isyan hareketinde sultanın gücünü İspanya'ya karşı bir tehdit olarak kullanmak isteyerek, Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur. Habsburg gücüne karşı kendine Avrupa'da müttefik arayan Osmanlı Devleti bu politikasının bir parçası olarak 1612 yılında Hollanda'ya kapitülasyon vermiştir. Hollanda'ya kapitülasyon tanınmasına Fransız elçisi Achille de Harlay (Baron de Lamol) karşı çıksa da buna engel olamamıştır. Bu tarihten önce kapitülasyonu olmayan diğer devletler gibi Hollandalılar da, kapitülasyon sahibi olmayan ulusların kendi himayeleri ya da bayrakları altında Osmanlı topraklarında ticaret yapma ayrıcalığına sahip olan Fransızların koruması altında ticaret yapıyorlardı. Daha sonra Osmanlı topraklarındaki bu ticaretine İngiliz bayrağı altında devam eden Felemenkler, şartların değişmesine bağlı olarak hem İngiliz-Fransız rekabetinin meydana getirdiği sorunlar hem de Hollanda ticaretinin hızla büyümesi ile kendi kapitülasyonlarını elde etmişlerdir.

16. yüzyılın sonunda Akdeniz'de yetkin olan iki devlet Fransa ve Venedik idi. Her iki devlet de edindikleri imtiyaz ve kazandıkları tecrübe sayesinde ticaretlerini geliştirdiler. Venedik'in Osmanlılarla sorun yaşamaması ticaretini zaman zaman kesintiye uğratsa da, Akdeniz'de önemli bir gücü vardı. Daha sonra İngiliz ve Felemenkler'in de Levant'a dâhil olmasıyla Venedik ve Fransa'nın ticareti gerilemeye başladı. Fransa'nın 17. yüzyılda Levant ticaretinde sorun yaşamamasının esas nedeni; Fransa ve Marsilya arasında yaşanan idari ve siyasi sorunların Levant'a kadar uzanması ve sonucunda Fransız temsilcileri ile tüccarlar arasında küçük çekişmelerin meydana gelmesiydi. Diğer ecnebi devletler, ya yabancılar ya da Osmanlı görevlileri ile sorun yaşarken, Fransızların yaşadığı sorunlar genelde Fransız konsolos ve tercümanı arasında, elçi ile konsolos arasında, konsolosla tüccarlar arasında ya da tüccarların kendi aralarında yaşadıkları iç sıkıntılardı. Bu sorunların esas kaynağı Fransızların Levant'taki kötü yönetiminden ve orada belli bir düzen kuramamalarından kaynaklanıyordu. Bu da

Fransızların 17. yüzyılın başında Levant ticaretinde başarılı olamamalarına neden olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Fransız elçilerinin, elçilik rüsumunun kaldırılmasını dinlemeyerek almaya devam etmesi, hatta oranını artırması Fransız tüccarı ve konsolosları arasında da huzursuzluk yaşanmasına neden olmuştur¹¹¹.

17. yüzyılda bitmek bilmeyen Cizvit sorununa bir yenisi daha eklenmişti. Cizvitler, Rum patrik vekilini kendi taraflarına çekerek Napoli Kralı'na ve Papa'ya kendi lehlerinde mektup yazmaya ikna etmişlerdi. Bu olay sonucunda Patrik vekili asılmış ve söz konusu Cizvitler de hapsedilmiştir. Dört hafta boyunca tutuklu kalan Cizvitler Fransız elçisi Achille de Harlay tarafından 30.000 altın verilerek kurtarılmıştır. Fakat bundan sonra İstanbul'da kalmalarına müsaade edilmemiş ve Osmanlı ülkesinden çıkartılmışlardır¹¹².

Cizvitler'in en büyük düşmanı, seçkin bir hükümet adamı olan ve ailesi sahip olduğu Şark meskûkâtı ve yazmaları koleksiyonu ile meşhur olan Venedik Balyosu Nani'ydi. Çünkü kendisi Osmanlı ülkesine gelmeden önce, Cizvitler'in kendi aralarında yaptıkları toplantıda almış oldukları kararlara mani olması konusunda sıkı bir şekilde tenbih edilmişti. İstanbul'a vardığında, Padişah ile yaptığı ilk görüşmede (Nisan 1615) kendisine sırmalı kaftan giydirilmiş ve maiyetine de sekiz hilat verilmiştir. Son zamanlarda Fransız elçileriyle yakın ilişkiler kurulamaması ve Venedik hükümetinin de Malta ve Floransalılar'ın askeri hareketlerine iştirak etmemesi Osmanlı Devleti'ni Venedik'e yaklaşıtıyordu. Bu sebeple Osmanlı hükümeti Santa Mavra, Preveze, Navarin, Koron, Malvezi, Modon hükümetlerine emirler göndererek, Venedik hududuna riayet olunmasını ve Venedik gemilerine hiçbir engel çıkarılmamasını hususunda onları uyardı. Venedik elçisi, var olan ahidnameye yeni maddeler ilave ettirerek imzalanmasını sağladı. Elçi, İngiltere ve Fransa milletine tanındığı gibi kendi milletine de aynı hakkın tanınarak meskûkât üzerinden vergi alınmamasına dair maddeyi de ahidnâmeye koydurmak için uğraşmıştır. Fransa menfaatlerine ters düşen bu duruma engel olmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Venedik elçisi bunun yanı sıra, Cizvitler'e, Ermeni ve Rumlar'a Kudüs ziyaretini yasaklattırmak için de, Kudüs'ün

¹¹¹ Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 108-109.

¹¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 206-207.

doğusunda yer alan Zeytin Dağı'nda Müslümanların inşaat yapmasına izin verilmemesi için uğraşmıştır¹¹³.

Fransız elçisi Achille de Harlay'in kâtiplerinden biri, tutuklu olan Kazak Koreki'nin (Korecki'nin) kaçmasına yardım ettiği için dayak yiyerek, hapsedilmişti. Ardından bu olay Çavuşbaşı ve kadı tarafından elçi Harlay'in evinin aranmasına neden olmuştur. Fransız elçisinin bu duruma itiraz etmesiyle elçi de gözaltına alınmış ve daha sonra 15 bin altın karşılığında serbest bırakılmıştır¹¹⁴. 17. yüzyıl elçileri hakkında Hammer, Venedik entrikalarından, Fransız ve daha önceki İngiliz elçilerinin ehliyetliliklerinden söz eder ve İngiliz elçisi Sir Thomas Roe'nin elçi olarak tayin edildiği zaman (1621) Osmanlı ülkesindeki tüm elçilerin nüfuzunun ortadan kalkmış olduğunu kaydeder¹¹⁵.

Naima ise daha farklı bir örnek vererek, Hotin seferinden (1621-1622) önce Darüssade Ağası Süleyman Ağa ile Debbağ Mehmed Paşa arasında geçen bir konuşmadan söz eder. Buna göre Darüssade Ağası Süleyman Ağa, Leh kralının padişaha karşı gelip gelemeyeceğini sormuştur. Mehmed Paşa ise her ihtimale karşı tedbirli olunması gerektiğini söylemesi üzerine bu cevaba sinirlenen Süleyman Ağa, Leh kralının Osmanlı Devleti'ne karşı duramayacağını söyler. Bunun üzerine Debbağ Mehmed Paşa, düşmanın hor ve hakir görülmemesi gerektiği, küffarın tek millet olduğunu ve Nemçe, Moskov, Kazak, Macar ve belki İspanya, Françe ve Papa'nın gerek askeri gerek mal yardımında bulunarak aralarındaki din ortaklığına göre hareket edeceklerini söylemiştir¹¹⁶. Bu cevap Osmanlı tebaasının bile Fransa'ya güvenmediği ve Fransa'nın fırsatını bulduğu zaman kendi aleyhlerine olarak düşmanla birlik olabileceğini gösterir.

Achille de Harlay, bilgili ve iyi eğitilmiş olmasına rağmen elçilik dönemi çok parlak geçmemiştir. Bu dönemle beraber artık iki ülke arasındaki ilişkilerin çok iyi olmadığı ve elçilerin de bunda büyük katkılarına olduğu görülmektedir. Özellikle elçilik süresi boyunca biriktirdiği 16,000 sterling, hakkında şüphelerin oluşmasına neden oldu. Yazma eserler meraklısı olan elçi Yunan ve İbranice dillerinden birçok el

¹¹³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, s.167-169.

¹¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s.207.

¹¹⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, s. 185, 210.

¹¹⁶ *Tarih-i Na'imâ*, C. II, s.473.

yazmasının kopyalarını almıştır. Elçinin kâtiplerinden biri olan Lefevre, *Voyage de M. de Sancy, ambassadeur pour le Roi en Levant, fait par terre depuis Raguse jusques à Constantinople l'an 1611* adlı eseri kaleme almıştır.

2.2.4. Philippe de Harlay (1620-1631)

17. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı-Fransız ilişkileri bozulmaya başlamış ve artık eskisi gibi dostluğu sürdürmeyecek bir yapıya bürünmüştü. Fransızların Katolik bir tarikat olan Cizvitliği Osmanlı topraklarında yaymaya başlamaları ve o dönem Osmanlı ülkesine gelen Fransız elçilerinin görevlerini îfâ edebilecek seviyede olmamaları bu durumu etkileyen faktörlerden olmuştur. 1611 yılında elçi tayin edilen Achille de Harley'den sonra yerine kardeşi Philippe de Harlay (Kont dö Sezi- Comte de Césy) 1620 yılında elçi olmuştur. Elçi hakkında çok fazla bilgi yoktur, hakkında bilinen Uzunçarşılı'nın kaydettiği göre elçinin yüklü bir borcunun olduğudur. Uzunçarşılı'ya göre elçi, Osmanlı Devleti'nin saray kadınları aracılığıyla yönetildiğini zannetmesi üzerine çok para sarfetmiş ve bu durum onun yüklü borç altına girmesine neden olmuştur. Borcunu ödemek için Halep gümrüğünü iltizam eyleyen Harlay, bu çözümün işe yaramaması üzerine daha zor bir duruma düşerek uzun süre bununla mücadele etmiştir¹¹⁷. Uzunçarşılı, Fransız elçisinin Halep gümrüğünü iltizam ettiğini kaydederken Reşat Ekrem Koçu, elçinin Melleby Badiyey isimli bir Musevi'ye kefil olduğunu ve bu Musevi'nin Halep gümrüğünü iltizam ettiğini söyler. Reşat Ekrem Koçu daha sonra çok geçmeden Musevi'nin iflas ettiğini, Osmanlı Devleti'nin de bunun üzerine alacağını kefil olan Fransız elçisi Kont de Sézy'den istediğinin kaydeder¹¹⁸. Borçları ile mücadele eden elçi bu durumu için, Fransız tüccarlarından alınan verginin oranını artırmıştır. Tüm bu olaylar üzerine hükümeti tarafından geri çağırılan elçinin gitmesine alacaklıları izin vermemiş, fakat daha sonra elçinin borçlarını azar azar ödemesine karar verilerek olay çözüme bağlanmıştır.

Fransız elçisi Philippe de Harlay'in elçiliği zamanında donanma yeniçerileri, bir Venedikli'nin yaptığı hareketi bahane ederek, İzmir konsolosundan yüksek meblağda vergi almıştır. Ve yine aynı tarihlerde Venedik tebaasından biri parçalanmıştır. Hristiyan elçileri bu hataların tamirini ve yağmacılıkla meşhur olan Kıbrıs beğlerbeğinin de Halep valiliğine tayinini engellemeye çalışmışlardır. Avrupalı

¹¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 207.

¹¹⁸ R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 425-426.

tacirlerden elli bin ekü (guruş) gasp eden Kıbrıs beğlerbeği, kendisi hakkında yapılan şikâyetlere cevap olarak, Halep'e gitmek üzere olduğunu ve orada yüz bin ekü daha aldıktan sonra borcunu ödeyeceğini beyan etmiştir. Sir Thomas Rue bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “Halimiz o kadar perişanlık içindeydi ki, her vali kurt gibi hareket ederek mallarımızı yağmalar ve yağmalarıyla servet toplayarak geri döner”. Tüm ecnebi elçiler bu hususta ortak bir karar içindeydi.

Elçilerin bu ortak birlikteliği çok uzun sürmemiş ve patrik değiştirme meselesinde elçiler çıkarları gereği ortak bir karar içinde bulunmamışlardır. Osmanlı hükümetinden aldıkları tepkilere rağmen faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Cizvitler davaları önünde en büyük engellerden biri olarak gördükleri Rum Ortodoks Patriği I. Kiril ile mücadeleye girdiler. İlk olarak, anlaştıkları bir Rum Ortodoks piskoposunu Fransız elçisi Philippe de Harlay'in de desteğini alarak Kiril'in yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu olay patrik Kiril tarafından piskoposun aforoz edilmesine neden oldu. Fakat Cizvitler bu sefer de Patrik'i Kalvinistlik'le suçlayarak propaganda yapmaya başladılar. Hem bu olay hem de Philippe'in Veziriazam Mere Hüseyin Paşa'ya pişkeş vermesi Patrik Kiril'in azledilmesine ve Cizvit yandaşı piskoposun patrik seçilmesine neden olmuştur. Fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. Hem Hüseyin Paşa'nın azledilmesi hem de Venedik, İngiliz ve Felemenk elçilerinin çabaları sonucu Kiril tekrar görevine getirilmiştir¹¹⁹.

Bununla da kalmayan Cizvitler faaliyetlerine devam etmişler ve Fransız elçisi de bu konuda elinden gelen her şeyi yapmıştır. Önce Patrik'i rüşvet yoluyla kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Bunu başaramayınca da Patrik'in bir Rum keşişi ile beraber İstanbul'da ilk Rum matbaasını kurmasını kullanarak, Osmanlı Devleti ve İslam aleyhine yazılar basılıp, dağıtıldığını söylemişlerdir. Araştırmalar sonucu söylediklerinin yalan olduğunun anlaşılması üzerine Cizvitler'in Osmanlı topraklarından sürülmeleri kararı alındı. Bunu haber alan Cizvitler ilk olarak Fransız elçisinin evine sığınmışlardır, elçilerin diplomatik dokunulmazlığı nedeniyle, zor kullanmaktan sakınan Osmanlı yetkilileri Cizvitler'in çıkmalarını beklemişler ve sonra bütün Cizvitleri hapsedmişlerdir. Cizvitleri bu durumdan kurtarmak isteyen Fransız elçisi diplomatik faaliyetlere başladı, fakat gerek yaptığı yüklü borç gerek nedeniyle gerek Cizvitleri koruma politikasından dolayı Osmanlı Devleti'nde itibarı kalmayan elçi

¹¹⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, s. 249.

dikkate alınmadı. Bu duruma sinirlenen elçi Cizvitler'in sürgün edildiği takdirde İstanbul'dan ayrılacağı tehdidinde bulundu. İki devlet arasındaki ipler o kadar gerilmiştir ki elçi sürgün kararını iptal ettirememesine rağmen ülkeyi terk edememiştir¹²⁰.

Cizvitler ile mücadele edildiği bir sırada, Anadolu'da da huzursuzluk ortamı devam ediyordu. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu koşullardan yararlanmaya çalışan İran, yeniçerilerin II. Osman'ı katli vakasını bahane ederek Doğu Anadolu'da isyan çıkaran Abaza Mehmed Paşa'ya ve Bağdat'ta isyan eden Bekir Subaşına destek vermiştir¹²¹. Bunların haricinde hem Osmanlı Devleti'ni hem de ecnebi devletleri uğraştıran korsan mevzusu gittikçe artmaya başlıyordu. Fransa, İngiltere ve Felemenk gibi önemli denizci devletlerin başlıca istekleri korsan hükümeti olan Cezayir, Tunus ve Trablus korsanlarına karşı Akdeniz ticaretinin güvenliğinin sağlanmasıydı. Fakat korsanların verdiği zarara karşılık Osmanlı Devleti, ne deniz eşkıyalıklarına bir son verebiliyor ne de söz konusu bu devletlerin uğradığı zararı tazmin etmeye gücü yetiyordu. Bu sebeple söz konusu ecnebi devletler korsan hükümetlerle anlaşmaya varma yolunu tutuyorlardı.

1622-1623 yılları arasında Marsilya'da Fransız Kral XIII. Louis ile Cezayir Paşası arasında bir ahidname akdolanması bu durum için bir örnektir. Ertesi sene İngiltere uğradığı korsan saldırıları yüzünden, Amiral Monso'nun donanmasıyla Cezayir'e taarruz etmeye hazırlanıyordu. Bunun felakete yol açacağını gören İngiliz elçisi Sir Tomas Rue araya girdi ve Bâb-ı Hümâyûn ile kararlaştırılan bir tazminat ödenmesine karar verildi. Daha sonra da İngiltere ve Tunus hükümeti arasında özel bir ahidname imzaladı. Benzeri durum Hollanda ile de yaşandı. On üç ay içinde 300 ton altın kıymetinde olduğu tahmin edilen 143 gemisini kaybeden Felemenk devleti, Cezayir ile bir ahidnâme imzaladı. Bu ahidnameye göre Cezayir, İspanya aleyhine yardım vadediyordu. Katolik kral aleyhine deniz eşkıyasıyla akd olunan bu anlaşmaya rağmen, Cezayir ve Tunus korsanları, Rodos, Kıbrıs, İskenderun limanlarında Felemenk sefinelerini ele geçirmeye ve şehirleri tahrip ederek ecnebi gemilerdeki malları yağma etmeye devam ediyorlardı¹²². Sonunda Fransa korsan hareketlerine karşı 1624 yılında

¹²⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 207.

¹²¹ Virginia Aksan, "Savaş ve Barış", Suraiya Faroqhi (ed.), *Türkiye Tarihi (1603-1839) Geç Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul 2011, s. 119.

¹²² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 9, s. 28-32.

Cezayir'e saldırma planı yaptı, ama bunun da fayda etmemesi üzerine 1628 yılında Fransa Kralı Cezayir beyleri ile resmi bir antlaşma yaptı¹²³.

Comte de Césy'nin zamanında ipler oldukça gerilmiş ve yaşanan tatsızlıklar sonucu Fransız elçisinin Osmanlı nezdinde değeri kalmamıştır. Bu olayların en büyük kaynağı Cizvitler'in Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri ve özellikle elçinin Osmanlı Devleti'nin karşı çıkmasına rağmen sonuna kadar onları desteklemesi olmuştur. Bu olay hem Fransız elçilerine karşı genel bakışı değiştirmiş hem de elçinin başarısız bir kariyer yapmasına neden olmuştur. Elçinin tayin edildiği tarihten itibaren borç meseleleriyle uğraşması ve devamında Cizvit meseleleri, onun Osmanlı Devleti nezdinde Fransızlar lehine bir faaliyette bulunamamasına ve iki devlet arasındaki ilişkinin daha da gerilemesine neden olmuştur. Elçiden günümüze kalan *Letters et Memories de M. De Cesy, Ambassadeur à Constantinople(1620-1644)* adlı eserdir.

2.2.5. Henry de Gournay (1631-1634)

Osmanlı Devleti ile Fransız hükümeti arasındaki soğuk ilişki, 1631 yılında Fransa tarafından elçi tayin edilen Comte de Marcheville'nin (Henri de Gournay) elçiliği boyunca da devam etmiş ve elçinin görevi boyunca nüfuzunu kırarak bir takım olaylar yaşanmıştır. Osmanlı sınırlarında kendisini sevdiremeyen ve iyi bir çevre edinmeyen Gournay'ın oğlu tutuklu birinin kaçmasına yardım ettiği için hapsedilmiştir. Hammer bu olayları şu şekilde anlatır; Fransız elçisinin bir tercümanı, bir Fransız gemisinin haksız yere hacz edilmesinden ve elçinin oğlunu tutuklanmasından dolayı yapılan yanlış olduğunu ileri sürerek muahedelerle teminat altına alınan hakları ve muafiyetlerini şiddetle müdafaa etmiş olduğu için cezalandırılmıştır. Kısa bir süre sonra da elçinin hem ibadet için yaptırdığı yer hem de evi tahrip edilmiştir. Bunların dışında Fransız elçisi Marcheville, Sakız adasında sancağının Kapdan Paşa tarafından hakaret edilmesi ve amiralin hareket tarzından dolayı şikâyetle bulunmuştur. Karadeniz'de birkaç Kazak şalopası¹²⁴ olarak dönen ve teveccühe nail olan Kapdan Paşa, kazandığı bu iltiması elçiden intikam almak için kullandı. Hammer, Kapdan Paşa'nın memnun edilmesi için Sultan Murad'ın Fransız tercümanının başını vaat ettiğini ve tercümanın bu uğurda asıldığını yazar.

¹²³ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 4, s. 34.

¹²⁴ Şalopa (Şalope): Yelkenle yürüyen harb gemilerinden biri. M. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 635.

Yine bu tarihlerde Venedikli bir tacir de, ikametgâhının balkonundan saraya, yakın gösterir bir gözlük (dürbün olmalı) ile baktığı için, Sultan Murad tarafından, haremın kadınlarına baktığı şeklinde suçlanarak, idam edilmiştir. Venedikli tacirin arkadaşları olan bazı İngiliz ve Fransız tacirlerinin dükkânında, onun namına birkaç balya bulunduğu için onlar da tutuklanmışlar ve hangi millete mensup olup olmadıklarına bakılmaksızın söz konusu tutuklular, hazineye 40.000 guruş ödeyerek kurtulabilmişlerdir.

Vula Körfezi'nde Osmanlı gemilerine zarar veren iki İngiliz gemisinin verdikleri zararın, ki daha öncesinde bu iki gemiden birinin haydutluğu da görülmüştür, karşılığı olarak 40.000 guruş alınmıştır. Bu olayda da Fransız ve Venedik tacirleri para vermekten müstesna tutulmamışlar ve ödemek zorunda bırakılmışlardır. Hammer, Sultan Murad'ın adalet anlayışını bu şekilde yorumlar ve ona göre padişah, istisnasız bütün Frenkleri, içlerinden kendisinin gazabını celbedenlere karşı, mal ve şahısları itibariyle toptan sorumlu tutar. Alınacak 40.000 guruşun tahsiline silahlı olarak karşı koyarlar bahanesiyle, kanun ve ahidnamelere aykırı olarak yalnız tacirlerin hanelerinde değil, elçilerin ikametgâhlarına kadar araştırma yapılır ve bütün silahlara el konulur.

Marcheville, Şark'taki bütün Katolik kiliselerinin himayesinin kendisine münhasır olduğu şeklinde iddialarda bulunması, İmparatorun İstanbul'daki mukim elçisi Rudolf'un tepki ve husumetine neden olmuştur. Bütün elçilerin ilki olduğu gerekçesine dayanarak kendisinde, kiliselerde Fransız Kral'ı için dua ettirme hakkını görmüştür. Aynı şeyin İmparatorun elçisi tarafından da yapılmak istenmesine karşı çıkan Fransız elçisi, kendi efendisinin Şark kiliselerinin tek hamisi olduğunu iddiasında bulunarak protesto etmiştir. Daha sonraları İmparator elçisi Rudolf'un Eflak üzerinden İstanbul'a Fransisken papazları gönderdiği sırada, Fransız elçisi Fransiskenler'in yerine Fransız Kapuçin rahiplerinin gönderilmesi gerektiğini iddia etmiş ve Fransiskenler'in gönderilmesini engellemek için uğraşmıştır. Hristiyan devletlerinin temsilcileri arasındaki bu husumet, Hristiyanlar ve özellikle Katolikler için olumsuzlukların yaşanmasına neden olmuştur. Daha öncesinde kaymakam Receb Paşa bu husumet durumundan istifade ederek, İstanbul'daki "Azra" ve "Aziz Yahya" (St. Jean) Kiliselerini kapatmış ve bunları camiye çevirmek istemiştir. Kudüs'te ise, Rumlar Kamame Kilisesi'ni, İsa peygamberin doğum yeri olan Beytüllahim'i, Nâsırıyye zaviyesini, Jetsmana Bahçesi'ni ellerinden almak suretiyle Fransiskenler'in Mukaddes Mahaller'in kullanımından uzaklaştırmışlardır. İki yıl sonra, bir ferman ile Fransiskenler'e alınan hakları iade edilmiş, fakat ertesi sene Rumlar bir ferman almaya

ve Mukaddes Mahaller'in muhafazasını kendilerine veren bir imtiyaza sahip olmuşlardır¹²⁵. Yaşanan olaylardan dolayı Marcheville'nin elçiliği 1634 yılına kadar sürmüştür. Elçiler arasında onur kaftanını almayan kendisi olmuştur ki bu durum Osmanlı Devleti'nin elçi kabulünde bir gelenektir ve gelen her elçiye onur kaftanı giydirilir. Sonunda tersaneye çağrılan elçi gemiye bindirilerek ülke dışı edilmiştir¹²⁶.

Kont de Sezi görevi bittiği halde, borçlarından dolayı ülkesine gitmesine izin verilmemiş ve bu sebeple borçlarını ödeyene kadar Osmanlı ülkesinde kalmıştı. Elçi Henry de Gournay'ın tayin edilmesinden bir süre sonra da onun aleyhinde faaliyetlerde bulunmuş ve el altından yaptığı kışkırtmalar ve para vaadi yoluyla yeni gelen elçiyi tekrar ülkesine göndermeye çalışmıştır. Bu çabası kısa vadede olmamakla birlikte birkaç yıl içinde eski elçinin istediği şekilde sonuçlanmıştır. Marcheville'nin geri çağrılmasından sonra yeni elçi gelinceye kadar Kont de Sezi beş yıla yakın yerine vekâlet etmiştir.

Kont de Sezi'nin elçiliğinin kötü yönetiminden dolayı Fransızların Levant'taki borçları oldukça kabarmıştı. Bu borç krizleri nedeniyle 1630'ların başında Marsilya, Levant'ın gelirlerine karışmaya başlamıştır. Marsilya'nın belediye reisi ile tüccarı, kralın onayı ile Doğu Akdeniz limanlarından geçen emtialara vergi koyarak borçlarını kapatmaya çalışmışlardır. Fransız hükümeti bu işi yapacak kişiyi açık artırma ile seçmeye karar verir ve açık artırma sonucu İzmir'den Bagasar adlı bir tacire bu ek vergiyi toplama yetkisi verilir. Bagasar 1636 yılına kadar birkaç bin kuruş toplamıştır. Topladığı miktarın çok fazla olması Kont de Sezi'nin de bu paraya göz dikmesine neden olmuştur. Elçi D'Aramon adlı tacirini bir miktar para elde edebilmesi için gönderdiğinde, Bagasar ve Fransız tacirlerin kendi çıkarları için bu parayı çoktan kullanmış olduklarını görür. Toplanan verginin bu şekilde kullanılması yasaktı, fakat Fransız tüccarları, Fransız limanlarındaki sadık adamlarıyla bu şekilde kanunsuz iş yapabiliyorlardı. Elçinin ise böylesi durumda yapabileceği tek şey Osmanlı yardımına başvurmak oluyordu¹²⁷.

Çok kısa süreliğine elçilik görevini sürdüren Gournay Fransız elçilerinin itibarının bozulduğu bir dönemde gelmişti. Gerek Kont de Sezi'nin onun aleyhine yaptığı faaliyetler gerek elçinin kendi hataları, görevinin kısa sürmesine neden olmuştur.

¹²⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 9, s. 199-202.

¹²⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 4, s. 35

¹²⁷ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 113.

Özellikle bir bayram günü kilisede Avusturya imparatoru elçisinin yerini alarak üst tarafa geçmek istemesi ve bunu da başaramaması elçiyi zor duruma düşürmüştür¹²⁸.

Bu dönemde Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları'yla beraber şiddetlenen bir rekabet ve çatışma ortamı vardı. Habsburglar Avrupa'da hâkimiyetlerini ağırlıklı olarak hissettiriyorlardı. Avusturya tehdidini ortadan kaldırmak isteyen Fransız din adamları çareyi Osmanlılarla olan ittifaka dönmekte buldular. Planlarına göre Osmanlılarla birlik olup Avusturya Habsburgları'nı karadan, İspanya Habsburgları'nı ise Akdeniz'den kuşatacaklardı. Bu sıralarda İran'la savaş halinde olan ve Bağdat'ı geri almak üzere olan Osmanlı Devleti bu ittifakı reddetmiştir¹²⁹. Osmanlı Devleti'nin bu ittifakı kabul etmemesinin nedeni hem İran savaşı hem Fransızlar'a olan güvenin azalmış olmasıdır. Bu dönem gelen Fransız elçileri iki ülkenin ilişkilerini düzeltecek yetenekte olmadıkları için, Osmanlı Devleti'ne ittifakı kabul ettirmek bir yana Osmanlı topraklarında kendi itibarlarını dahi koruyamamışlardır.

2.2.6. Jean de la Haye (1639-1665)

Sultan İbrahim'in (1640) tahta cülusuna denk gelen elçinin ilk yılları sakin geçmiş ve 1640 yılında diğer ecnebi devlet elçileri gibi Fransız elçisi Jean de la Haye de var olan eski ahidnamelerin onaylanmasını sağlamıştır. De la Haye'nin gerek kendinden önce gerek kendisi zamanında yaşanan olaylar, Fransız elçilerine karşı bakışı değiştirmiştir. Özellikle Osmanlı tebaası Hristiyanları Katolik yapmak amacıyla entrika ve casuslukla uğraşmaları ve Osmanlı Devleti'nin çıktığı Girit Seferi'nde Fransa'nın takındığı tutum iki devlet arasındaki ilişkilerin oldukça gerilemesine neden olmuştur.

Fransa'nın Girit Seferi esnasındaki tutumlarına değinmeden önce, Osmanlıyı Girit fethine götüren gerekçelere kısaca yer vermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Rodos, Kıbrıs ve Girit adaları, Osmanlı'nın iaşesini sağlayan ve hazinesini dolduran Mısır ve Suriye eyaletlerine olan bağlantıları nedeniyle önemliydi, fakat bu adaların Rodos şövalyelerinin üsleri haline gelmesi İstanbul ve İskenderiye deniz yolunu tehdit ediyordu¹³⁰. İlk olarak 1522 yılında Rodos'u daha sonra 1571 yılında Kıbrıs'ı alan Osmanlı Devleti'nin, Doğu Akdeniz'de egemenliğini sağlamak için Girit adasını

¹²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 207-208.

¹²⁹ F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih...*, s. 68.

¹³⁰ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ...*, s. 134-135.

fethetmesi son derece önemliydi. Diğer taraftan, 1204 yılından beri Venedikliler'in elinde bulunan Girit adası, 17. yüzyılda Venedik'in elinde kalan en büyük Akdeniz adasıydı. Bu sebeple Venedik, Girit adasını kaybetmemek için Osmanlılarla dostça geçinme ve onlar aleyhinde ittifaklarda bulunmama politikasını izlemiştir¹³¹. Buna rağmen adanın fethedileceği haberlerini alan Venedikliler, adanın tahkimine başlamışlar ve korsanlık faaliyetlerine destek vermişlerdir. Venedikli yetkililerinin Malta korsanlarını desteklemesi, Mısır ulaşımının aksamasına ve hem ticaret gemilerine hem de Hacca giden yolcuları taşıyan gemilere zarar vermeye başlamıştır.

1644 yılında Kızlar ağası Sümbül Ağa azlolunarak, deniz yoluyla Mısır'a gitmesi emredilmiştir. Bindiği kalyonda Mekke kadılığına tayin edilen Bursalı Mehmed Efendi ve hacca giden bazı yolcularla beraber toplam altı yüz kişi vardı. Kalyonun geleceğini haber alan Malta adasındaki altı korsan gemisi Girit'e gidip kalyonun boğazdan çıkmasını beklemeye başlamışlar ve kalyonun gelmesiyle korsanlar saldırıya geçmişlerdir. Korsanlar saldırdıkları kalyondan altmış kişi hariç geriye kalan herkesi öldürmüş ve kadı Mehmet Efendi ile sağ kalanları esir almışlardır. Malta korsanları gemiyi yedeğe alarak elde ettikleri eşyanın bir kısmını Girit valisine vermişlerdir¹³². Bu olayın İstanbul'da duyulmasıyla, Osmanlı Devleti 1645 yılında Girit Seferi'ne çıkmıştır. 1645-46 yıllarında adanın büyük bir kısmı alınmış, fakat adanın tamamının fethedilmesi 1669 yılına kadar sürmüştür. Özellikle Kandiye adasının kuşatması yirmi yıldan fazla sürmüştür. Osmanlı Devleti Kandiye muhasarasına hazırlandığı bir zamanda yeni asker almak üzere Girit'ten Mora'ya gitmek isteyen Musa Paşa, Romania Napolisi limanının Venedikliler tarafından abluka altına alındığını görmüştür. Abluka yüzünden Osmanlı kadırgalarının zor durumda olduğu haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine sadrazam ve şeyhülislâm, Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasındaki muahedelere ve barış durumuna bakılmaksızın, Osmanlı limanlarında bulunan bütün Hristiyan devletlerinin donanmalarının zapt edilmesine karar vermiştir. Bu durum bütün limanlara ve konsoloslara fermanlarla bildirilmiştir. İstanbul'da bütün yabancı gemiler, hatta Osmanlı Devleti ile Venedik arasında arabuluculuk yapmaya çalışan Fransa'nın gemileri de zapt olunmuştur. İzmir'de bulunan ecnebi gemilerinin hepsi kaçıp kurtulurken Osmanlı

¹³¹ Ayşe Pul, "Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri", *OTAM*, S. 22, 2007, s.161.

¹³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, s. 217.

Devleti tarafından Sakız'da el konulan gemiler Anadolu askerinin naklinde görevlendirilmiştir¹³³.

Bu süre zarfında Girit'in ticari faaliyetleri çok zayıflamış ve ada eski zenginliğini kaybetmeye başlamıştır. Venedikliler bir yandan Girit'te faaliyette bulunurken diğer taraftan 1648 yılında 80 parçalık donanması ile Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alarak Girit'e gidecek olan donanmaya ve İstanbul'a gelecek işe mani olmaya çalışmışlardır. Devam eden abluka meselesi Girit seferinin uzamasına neden olmuştur. Bunun dışında, Kıbrıs fethinde de olduğu gibi Osmanlı Devleti sadece Venediklilerle değil, ona yardım eden Fransa başta olmak üzere Malta, İspanya ve Papa'nın müşterek kuvvetleriyle de savaşmak zorunda kalmıştır. Bu devletlerin Venedik'e yaptığı yardımlar savaşı sonuçlandıracak nitelikte olmamakla birlikte hem savaşın uzamasına hem de onların Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin tamamen kesilmesini göze alamayan Fransa buna rağmen Venedikliler'in Fransa'dan asker toplamalarına izin vermiş ve 12 harp gemisini de Girit'e göndermiştir. Hatta daha sonra çok sayıda Fransız asilzadesi Venediklilerin yanında Girit müdafaasında yer almıştır. Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1656-1661) Venedik ablukasını kaldırmış ve bu olay Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olarak kazandığı ilk başarı olmuştur.

Osmanlı Devleti Girit seferini sürdürürken, Avrupa'da Papa, Venedik ve Fransa arasında Türkleri sadece Kandiye'den değil, Girit'ten tamamen çıkarmak hususunda müzakere yapılıyordu. Venedik Cumhuriyeti'nin Fransa'ya çok yüksek düzeyde elçi olan Giovanni Batista Nani'yi göndermesi ile hazırlıklar daha da yoğunluk kazanmış ve Mazarin ve XIV. Louis Toulon'daki donanmayı bizzat ziyaret etmiştir. Girit'te Osmanlılara karşı savaşacak olan bu donanmanın Fransa değil, Papa tarafından hazırlatıldığının söylenmesine karar vermişlerdir ve bu donanma Nisan 1660 yılında Girit'te Venedik komutanı ile bir araya gelmiştir. Kandiye önlerine gelen altmış kadar küffar gemisine ek olarak Fransa, Malta ve Papa gemilerinden oluşan otuz gemi daha buna katılır ve geminin içindekiler Kandiye kalesine girer. Daha sonra Müslümanlara saldırı başlar ve ilk başarılarını elde ederler, fakat gemilerine isabet eden top atışları sonucu kaptanları ölmüş ve gemileri yanmıştır¹³⁴. Ardından Fransız ordusu

¹³³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 10, s. 89-90.

¹³⁴ *İsâ-zâde Târîhi*, der. Ziya Yılmaz, İstanbul 1996, s. 102.

Osmanlıların Kandiye kalesi önünde inşa ettiği “Yeni Kandiye” olarak bilinen tabyanın önünde yenilgiye uğramıştır. Buna rağmen Papa IX. Clément Türkler’i Girit’ten atmak için tüm Hristiyan dünyasına sürekli yardım çağrısı yapıyordu. XIV. Louis bu çağrıya 7.000 civarından asker, küçüklü büyüklü 30’a yakın gemi, yeterli miktarda barut, bomba ve yiyecek, 840 top ve 1.400 çadırı Kandiye’ye göndererek cevap vermiştir. Fransız donanmasına Papalık, Malta ve Venedik gemileri de eşlik etmiş ve Osmanlı Devleti’nin tepkisini çekmek istemeyen Fransız güçleri Papalık bandırası altında savaşmıştır. Fakat beklenen sonuç elde edilememiş ve yapılan savaşta Fransız kuvvetlerinin yarısı ölmüştür. Venediklilerin de dayanacak gücü kalmadığı için Kandiye teslim olmuştur¹³⁵. Yeterince yardımla desteklenemeyen Venedik 28 Ağustos 1669 yılında barış istemek zorunda kalmış ve böylece adanın fethi Osmanlı Devleti tarafından tamamlanmıştır.

Osmanlılar tarafından “Kadim Dost” olarak nitelendirilen Fransa’nın Girit seferinde Osmanlı aleyhine bir tavır sergileyerek, Venedik’in yaptığı yardım çağrısına müsbet cevap vermesi Osmanlı merkezi hükümeti tarafından bilinmekteydi. Venedik’e askeri yardımla kalmayan ve devam eden Girit savaşı esnasında Osmanlı mallarını taşıyan Fransız gemileri Venedik ile Malta korsanlarına teslim olmuş ve Osmanlı Devleti de bu olaya Fransız gemilerine el koyarak karşılık vermiştir¹³⁶. Güney Fransa gemi sahiplerinin ticari mallar dışında diğer bir gelir kaynağı gemilerinin Osmanlı tacirleri tarafından imparatorluk limanları arasındaki kıyı ticaretinde kullanılmasıydı. Buna *caravane* yani “gemi kervanı” deniliyordu. Maltalı korsanların yağmaları ve verdiği zararlar nedeniyle Müslüman tacirler mallarını Osmanlı gemi taşımacıları yerine Osmanlı tebaası Hristiyan taşımacıların gemilerinde taşımayı tercih ediyorlardı. Bunun yanında Cezayir, Tunus ve Trablusgarp “dayılık”ları ellerindeki bütün gemileri korsanlık faaliyetinde kullandıkları için ticaret ve hacıların taşınmasında Fransız ve İngiliz gemilerini tutuyorlardı. Bu bölgelere hâkim olan zümreler Osmanlı padişahına bağlı olmakla birlikte, yerel hükümetleri ile özel antlaşma yapmayan tüm ülkelerin gemilerine saldırıyorlardı. Bu sebeple onlarla anlaşma yapan ve taşımacılık fiyatı daha uygun olan Fransa, İngiltere ve Hollanda gemileri tercih ediliyordu. Bu ülkelerin, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp yönetimleriyle daha iyi ilişki içinde olmalarının yanı sıra, gemileri de Osmanlı gemilerine göre daha hızlı ve ekonomikti. İmparatorluğun

¹³⁵ F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih...*, s. 27-28, 32.

¹³⁶ Neslihan Ünal, *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, Ankara 2015, s. 108.

dâhili kıyı ticaretinde bu şekilde Avrupalı gemilerin kullanılması yerli gemi işletmecilerini zarara sokuyordu¹³⁷.

Girit seferiyle beraber bozulan Osmanlı-Fransa ilişkileri seferin sonuna kadar düzelmemiştir. Özellikle Köprülü Mehmed Paşa zamanında kopma noktasına gelmesi Fransız elçisi Jean de La Haye'yi zor durumda bırakmıştır. Elçinin 1659 yılında Venedikliler lehine casusluk ettiğinin tespit edilmesiyle durumu tamamen kötüleşmiştir. Hammer olayı şu şekilde anlatır; Fransa elçisi de La Haye, hükümetin başında ancak bir an kalıp hemen değişen sadrazamların süratle değişen akıbetlerine bakarak, Köprülü'nün de selefleri gibi olacağını tahmin edip, sadrazamların memuriyetlerinin başlangıcında sefirler tarafından verdikleri hediyeleri takdimde gecikir. Daha sonra, hesabında yanıldığının ve sadrazamın uzun süre kalacağını anlaması üzerine, sadrazamın öfkesini çekmemek için hediyeleri ulaştırır. Fakat artık bunun için geç kalmıştır ve sadrazamın tepkisini çekmiştir. Öfkesini ortaya çıkarmak için uygun bir fırsatı kollayan sadrazam bunu bulmakta gecikmemiştir. Kandiye'deki Venedik askeri başkumandanının Fransız sefirine ve Venedikli kâtip Ballarino'ya hitaben yazılmış şifreli mektuplar vermiş bulunduğu Vertaman adında biri, taşıdığı mektuplardan sadaret kaymakamına haber verdi. Fransız sefaret kâtibi, Venedikli bir tercümanın şifreli bir muhabere anahtarını vermemiş olduğu için işkenceye konulduğunu hatırlayarak hayatından endişeye düştüğü için, Monsieur de La Haye'den saklanması için müsaade istedi. Monsieur de La Haye Edirne'ye davet edildi¹³⁸. Hammer olayın seyrini bu şekilde aktarırken Uzunçarşılı biraz daha farklı anlatmıştır. Olay Uzunçarşılı'nın eserinde şu şekilde seyredir; Vertaman adında Türkiye'ye seyahat etmek isteyen denizci bir Fransız subayı –kendisi sonradan İslamiyet'i kabul etmiş ve Osmanlı donanmasında kaptanlık yapmıştır- Venedik amiralinin İstanbul'da Fransız elçisine verilmek üzere kendisine bir zarf içinde tevdi ettiği mektupları elçiye götürmeyerek İstanbul kaymakamına teslim etmiştir. O sırada padişah ve vezir-i azam Edirne'de buldukları için İstanbul kaymakamı bunları Edirne'ye göndermiş, bunun üzerine Fransız elçisi Dö Lahey Edirne'ye davet

¹³⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2010, s. 615-616; Suraiya Faroqhi, "Ticaret: Bölgesel, Bölgearası ve Uluslararası", İnalçık, Halil, Quataert, Donald (ed.) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Cilt I, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s.207.

¹³⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 11, s. 38.

edilmiştir¹³⁹. Hammer vezirin bu şekilde davranmasının nedenini hediyelere bağlarken, Uzunçarşılı casusluk nedeniyle bu şekilde muamele gördüğünü söyler.

Olayın akabinde casusluk ettiğine dair hakkında malumat almak için çağrılan elçi hastalığını öne sürerek yerine oğlu Denis de Lahey'i göndermiştir. Denis de Lahey, sorulara sert bir şekilde yanıt verdiği ve şifreli mektupların içeriği hakkında malumat vermediği gerekçesiyle vezir-i azam tarafından tutuklanmıştır. Bunun üzerine Edirne'ye gelen Fransız elçisi Dö la Haye de şifreli mektupların içeriği hakkında bilgi vermediği için sert muameleyle karşılaştı.

Bu hadisenin Fransa'da duyulması üzerine XIV. Louis, Berlin sarayındaki sefiri Blondel'i de La Haye'nin olayı hakkında tahkikat yapmak ve hükümetten tarziye istemek için İstanbul'a gönderdi. Köprülü, Blondel'in daimi elçi olarak gelmediği ve ancak daimi surette gelen elçilerin padişahın huzuruna çıkabilme hakkına sahip olduğunu öne sürerek Blondel ile kendisi görüştü. Blondel'i bir sofa üzerinde iken kabul eden sadrazam, onu arkasız bir iskemleye oturttu. Görüşmeyi, Dö Lahey'in ihanetinden ve Osmanlı Devleti'nin düşmanlarıyla iş birliği yapmasından şikâyet ederek başlattı. Blondel sadrazamın bu şekilde davranışları karşısında XIV. Louis'nin, sefirine yapılmış olan tahkirin tarziyesi olarak sadrazamın azlini talep eden, Padişah'a hitaben yazmış olduğu mektubu Köprülü'ye veremedi. Bu mektubu Sultan Mehmed'e takdim etmek gibi tehlikeli bir vazifeyi üzerine alabilecek kimse de bulamadı. Bun rağmen Blondel, Dö La Haye ile oğlunun bırakılması ve İstanbul'dan gitmelerine izin verilmesini sağlamıştır¹⁴⁰. Fakat padişah adına Mısır'dan hareket eden ve çeşitli eşya yüklü bir Fransız gemisine Malta şövalyeleri tarafından el konulması üzerine ikinci kez hapse atılan elçi ve oğlu ancak 1660 yılında Fransa'ya dönebildi.

Bu olayın yaşanmasıyla 1658'den itibaren yedi yıl boyunca Osmanlı-Fransız ilişkileri fiili olarak kesildi. Daha Jean de la Haye hapiste iken, yerine gönderilen önce maslahatgüzar ve askeri mühendis Nicolas-François Blondel, daha sonra da tüccar Jean François Roboli (1660-1665) iki devlet arasındaki ilişkilerin düzelmesine fazla yardımcı olamadılar¹⁴¹. Jean de la Haye'nin maruz kaldığı durumun telafisini isteyen Fransa kralı, elçinin oğlu Jean Denis de Lahey'in elçi olarak kabul edilmesini istemiştir. Osmanlı

¹³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 208-209.

¹⁴⁰ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 11, s. 38-39.

¹⁴¹ F. Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih...*, s. 25.

Devleti'nin bunu kabul etmesi üzerine 1665 yılında Denis de Lahey elçi olarak İstanbul'a gelmiştir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde ikâmet eden Hristiyan hükümetlerin mukim elçilerinin ikametgâhları Elçi Hanı'ndan Galata ve Beyoğlu'na taşındı. Elçi Hanı da vergi veren Boğdan, Eflâk, Transilvanya, Raguza hükümetlerinin maslahatgüzarlarına tahsis olundu. Sultan İbrahim'in bu kararı, daima Hristiyanları savunan, onların lehine taraf tutan ve bu uğurda kendi nüfuzlarını dahi tehlikeye atan müftü ve sadrazamın azledilmiş olmalarından sonra alması önemlidir¹⁴². Bu olay Osmanlı Devleti'nde bulunan elçilerin kıymetlerindeki değişimin bir nevi ifadesidir. Çünkü Osmanlı hükümeti, elçilerin sadece görevlerini iktifa etmekle gelmediklerini, bunun yanında hem kendi çıkarlarını hem de bağlı olduğu ülkenin çıkarları uğruna casusluk faaliyetlerinde bulduklarını bilmektedir. Elçilerin bu gibi işlerle uğraşması onların Osmanlı Devleti'nin hışmına uğramasına ve esas yükümlülükleri olan tebaalarını koruma ve onların haklarını savunmada yeterli başarıyı gösterememelerine neden olmuştur.

2.2.7. Denis de la Haye (1665-1670)

Babasının elçiliği zamanından yaşanan bir takım sorunların telafisi olarak İstanbul'a elçi olarak atanan Denis de la Haye, İstanbul'a gelişinde Avusturya ve İngiltere elçileri gibi karşılanmak istediye de vezir-i âzam karşılamaya sadece on divan çavuşunu gönderdi ve elçi de tantanasız bir şekilde sefarethanesine girdi. Hem yaşanan bu tatsız durumlardan hem de Fransa'nın Girit Seferi'nde Venediklilere ve 1664 yılında Avusturya'ya yardım etmesinden dolayı Fazıl Ahmet Paşa Fransa elçisini, elçi kabul kaidesinin aksine oturduğu yerde kabul etmiştir. Bu olay elçinin itiraz ederek, görüşmeyi tamamlamadan gitmesine neden olmuştur. Daha sonra vezir-i âzama bir aracı ile eğer bir dahaki gelişinde ayağa kalkmayacak olursa kapitülasyonları iade edeceğini, limanlardaki Fransızları geri çekeceğini ve Fransa'ya geri döneceğini bildirdi. Elçinin ikinci kabulünde aynı olayın tekrar yaşanmasıyla elçi vezir-i azama kılıç çekmeye yeltenmiş ve bu yüzden divan çavuşundan tokat yemiştir. Bir müddet nezaret altında tutulan elçi daha sonra padişahın emriyle vezir-i azam tarafından ayakta karşılanmıştır¹⁴³. Bu görüşmenin ilk sayılmasına karar verilmiş ve görüşmede Hammer'in kayıtlarına göre Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, sefire doğru gelerek dostça

¹⁴² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 10, s. 78.

¹⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 210.

selam vermiş ve “Geçen geçti, hepsini unutalım; artık bundan sonra iyi dost oluruz” anlamında sözler söylemiştir. İskemle meselesi ve tokat olayı halledilerek kapatılmıştır. Hammer, bu olayları yaşayan şahsın hükümetine bunları anlatmadığını zira Fransa diplomasi tarihinde böyle bir olayın kayıtlı olmadığını yazar¹⁴⁴.

Elçi, Fransız tüccarları için % 3 gümrük imtiyazı verilmesini istemiş fakat Fransızların Venedikliler’e yardım etmesi Osmanlı Devleti tarafından hoş karşılanmadığı için bu hak onlara tanınmamıştır. Etkili ve kazançlı bir elçilik dönemi olmayan Denis de Lahey zamanında ahidnameler de yenilenmemiş ve daha sonra ülkesi tarafından geri çağırılmıştır¹⁴⁵. Girit meselesi yüzünden gergin olan Osmanlı-Fransız ilişkilerinin düzelmesi kolay değildi. Özellikle gelen Fransız elçilerinin hem önceki yüzyıla hem de diğer ecnebi devletlerin elçilerine göre maharetsiz olması bu durumu daha da zorlaştırıyordu.

Elçi Denis de La Haye’nin geri çağırılması üzerine IV. Mehmed Fransa’nın isteği üzerine Müteferrika Süleyman Ağa’yı Paris’e gönderdi. Süleyman Ağa daha gitmeden bu haber tüm Fransız basınında duyuruldu ve Süleyman Ağa’nın her adımı haber oldu. Süleyman Ağa’nın gitmesindeki amaç bozulan Osmanlı-Fransız ilişkilerini düzeltmek ve payitahta yeni gelecek olan Fransız elçisine eşlik etmektir. Süleyman Ağa’nın gelişini kimin karşılayacağı konusu tartışıldı. Osmanlı’ya gelen elçi vezir-i azam tarafından karşılanırdı. Fransa’da böyle bir kurum olmadığı için dışişleri bakanının karşılamasına karar verildi. Mevcut şartlar Türk elçisinden bekleneni karşılayacak şekilde olmadığı için, iki devlet arasındaki ilişkilerde çok fazla değişiklik olmamıştır. Fakat Süleyman Ağa ve maiyetinin giyim kuşamı, içtikleri Türk kahvesi moda olmuş ve Avrupalılar Türk kahvesiyle tanışmışlardır.

Bir ülke diğer ülkeye karşı dost ya da düşmanlığını ifade etmek için karşı taraftan gelen elçiye ona göre muamelede bulunurdu. Elçilere karşı uygulanan muamele ya da en basitinden elçinin İstanbul’a gelişinde onun karşılanma şekli, karşılamaya giden kişilerin sayısı ya da rütbesi karşı devletle olan ilişkilerin bir nevi ifadesiydi. Denis de la Haye örneğinde olduğu gibi, elçinin karşılanma şekli ve ona karşı yapılan muameleler o tarihteki Osmanlı-Fransız ilişkilerini en açık şekilde özetler.

¹⁴⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 11, s. 153-154.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 210.

2.2.8. Marquis de Nointel (1670-1679)

Denis de Lahey'den sonra yerine hâkimlikten yetişmiş akıllı bir zat olan Marquis de Nointel (Kont dö Novantel) 1670 yılında elçi tayin edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı-Fransız ilişkileri çok iyi değildi. Özellikle Girit Seferi'nde Fransa'nın Osmanlı aleyhine işler yapması ve Osmanlı-Venedik barışı sonrasında, 1669 yılında Divan-ı Hümayun'da Fransız elçisinin yerinin Venedik elçisine verilmesi, Fransız elçisinin derecesini düşürmüştü. Elçi Nointel üç harp gemisiyle ve bir ateş gemisinden oluşan filosuyla İstanbul'a geldi (22 Ekim 1670). Filonun kumandanı Monsieur d'Apremont, kaymakam ve kapdan paşalara, saray toplarının krallara mahsus selamlaması ile karşılık verilmesini ve bunun rehin verilerek taahhüd edilmesini istedi. Elçinin böyle bir istekte bulunmasının nedeni itibarını güçlendirmek ve kaybedilen nüfuzu geri kazanmak amaçlıdır. Fakat bu istekleri daha öncesinde böyle bir şeyin yapılmadığı gerekçesiyle reddedildi. Bunun üzerine filo, saray önünden selam vermeden geçti ve bu olay Osmanlı donanması ve limanını hayrete düşürdü. Bu esnada bir Türk kadırgasından atılan tüfek kurşunu, bir Fransız gemicisine isabet etti. Fakat bir tatsızlık yaşanmaması için olayın üstü kapatıldı.

Aldığı talimat gereği, Monsieur de Nointel istek ve şikâyetlerini önceden sadrazama bildirmeyecekti. Fransız elçilerine karşı sadrazamın tavrından dolayı, elçinin söz konusu istek ve şikâyetleri divan toplantılarında bizzat padişaha arz etmesi istenilmişti. Sonunda elçi divan tercümanına durumu açtı ve ona otuz iki maddelik bir istek mektubu verdi. Bu istekler karşısında Vezir-i azam Fazıl Ahmed Paşa, 1664 yılında Fransa'nın Avusturya yardımını ve daha önceki Venedik yardımını öne sürerek ahidnamenin yenilenmesini ve söz konusu istekleri kabul etmiyordu. Bu durumda Fransa diğer kapitülasyon verilen devletlerin tüccarlarına göre daha fazla gümrük vergisi ödüyordu. Bu yüzden isteğini tekrar dile getiren Novantel, Fransızların Türklerle olan dostluğunu dile getirince vezir-i azam elçiye: “ Siz bana mütemadiyen Fransa'nın dostluğundan bahseylemektesiniz; bununla beraber ben her harp ettiğim yerde kralınızın askerleriyle karşılaştım”¹⁴⁶ şeklinde cevap vermiştir. 17. yüzyılda dostluk ilişkileri iyi olmayan iki devletin birbirlerine karşı hasmane davranışları sonucu bir ara Fransa hem Girit seferi sırasında hem de daha sonra yeni bir Haçlı seferi yapılmasını gündeme getirmiştir. Osmanlılar ile dostça geçinmeyi isteyen Fransa diğer taraftan Osmanlı

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 211.

Devleti'nin Akdeniz'deki varlığından rahatsızlık duyuyor ve bunu her fırsatta Haçlı Seferlerini gündeme getirmekle ortaya koyuyordu¹⁴⁷. Hatta 17. yüzyıl ve sonrasında Fransa'da bu konuda birçok eser kaleme alınmıştır¹⁴⁸.

Kudüs'e seyahat etmiş olan elçi Nointel, Rumlar'ın elinde bulunan birkaç yerin Latinler'e verilmesini sağladı. Buna karşın Rum Patriği, Panayotti'nin vaktiyle Rumlar lehinde sağladığı bir Hatt-ı Hümayûn ile Edirne divanına gelerek, Latinler tarafından ve elçi Nointel eliyle yapılan gaspı protesto etti (6 Ocak 1675). Bu Hatt-ı Hümayûn gereğince berat alan Rumlar, Kamame Kilisesi'nin, Beytü'l-Lahim'i anahtar ve avizelerinin korunmasını, Sultan Ahmed Camii'ne senede 1.000 guruş bir gelir vermek şartıyla, Rumlar'a tahsis edildi. Fransisken rahipleri Rumlar'a verilen beratı iptal ettirmek için sadrazama 10.000 guruş teklif ettilerse de bir şey elde edemediler. Böylece İmparator ile Fransa Kralı arasında mücadele mevzusu olan Kamame Kilisesi'nin muhafazası Rumlar'a verildi¹⁴⁹.

17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye, Fransa'nın ise güçlenmeye başladığı bir dönemde ikili ilişkiler eskisi gibi değildi. Fakat Avusturya tehdidinin devam ediyor olması ve İngiltere'nin güçlenerek Fransa'ya rakip olması, o dönem için Fransa'nın tamamen Osmanlı Devleti'nin karşısında olmasına imkân vermiyordu. Bu nedenle hem ilişkileri düzeltmek hem de vergi oranını yeniden düzenleyecek olan kapitülasyonu almak için uğraşan elçi Novantel amacına 1673 yılında ulaşılarak ahidnameleri yeniletmeyi başarmıştır. Bu ahidname ile gümrük vergisi oranında indirime giden Fransa ekonomik olarak kazançlı çıkmıştır. Nointel'in bu başarısı son dönemlerde Osmanlı ülkesine gelen Fransız elçilerine göre daha başarılı olmasına bağlanabilir.

Novantel, vezir-i âzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaretinde divanı-hümâyuna geldiği zaman vezir-i âzam kendisini sedirin altına ve kenar tarafına koydurduğu iskemleye oturtmak istemiştir. Elçi ise iskemlenin selefleri zamanındaki gibi sedirin ortasında olmayıp, daha aşağıda olmasından dolayı itiraz etmiştir. Tercümanı vasıtasıyla durumu vezir-i azâma bildirmesine rağmen, iskemlenin yerini değiştirmedeğinden elçi de hediyeleri alıp geri dönmüştür. Diğer ecnebi elçiler tarafından bu kurala uyulması üzerine Fransa elçisi Novantel de yeni düzeni kabul etmiş, fakat bu durum onun hükümeti tarafından azledilmesine neden olmuştur. Elçinin

¹⁴⁷ S. Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Hristiyan Birliği Projesi...", s. 64.

¹⁴⁸ Y. Demir, "Otuz Yıl Savaşları Öncesinde...", s. 120.

¹⁴⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarih*, C. 11, s. 270-271.

azlinde onu sevmeyen Fransa başvekili Kolber'in de etkisi olmuştur. Hatta Fransa kralı, Novantel'i almaya gelen gemi süvarisine, Novantel'e elçi muamelesi yapmamasını emrederek, elçiyi Bastil hapisanesine atmak istemişse de elçinin bazı dostlarının araya girmesi sonucu cezası sürgüne çevrilmiştir¹⁵⁰.

2.2.9. Gabriel de Guilleragues (1679-1686)

Gabriel de Guilleragues (Gabriel-Joseph de Lavergne), bir süreliğine Kral Odası'nın sekreterliğini ve yardım mahkemesinin ilk başkanlığını yapmıştır¹⁵¹. Elçinin zamanında meydana gelen ilk hadise, Trablus korsan gemisini takip eden Fransız gemisinin Sakız adasına gelip, adaya gelen korsanları istemesi olmuştur. İsteğine karşılık red cevabı alan Fransız gemisi şehir ve kaleyi topa tutarak, Sakız adasında büyük hasara neden olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Fransa'dan tazminat isteğinde bulunmuş ve Fransız elçisiyle yapılan uzun görüşmeler sonucu tazminat alınmıştır.

Bu olay kapatıldıktan sonra, bir önceki elçinin zamanında yaşanan iskemle sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamı sonrasında rastlayan bu dönemde iskemle sorunu halledilmiş ve buna göre, divandaki iskemlenin eski yerine konulmasına karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti Avrupa'da kurulan Kutsal İttifak'a karşı Fransa'nın dostluğunu gözetmiştir. Bu uğurda Guilleragues, yüksek derecede seçkin bir muamele görmüş ve isteklerinin yerine getirilmesine özen gösterilmiştir. Bu sayede elçi, Kuzey Afrika'da Osmanlı Devleti'ne bağlı dayılıkların gemilerinin Osmanlı limanlarında Fransız gemilerine saldırımları yasaklanmış ve bu uğurda zarara uğrayan Fransızlar'ın tazminin Osmanlı makamları tarafından karşılanması, elçinin gümrük haklarından muaf tutulması ve Kudüs'teki kutsal emanetlerin Fransa'nın nezareti altına verilmesi gibi birçok hak elde etmiştir¹⁵².

Osmanlı Devleti'nin büyük harpte Fransa'yı bitaraf tutmak istemesi sonucu birçok hak elde eden ve nüfuz kazanan elçi Edirne'den İstanbul'a dönerken vefat

¹⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 212.

¹⁵¹ Belin, M., *Des Capitulations et Des Traités de la France En Orient*, Paris 1870, s. 134.

¹⁵² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 12, s.114.

etmiştir. Elçinin, Bir Portekiz Rahibinin Mektuplarını adlı eserin yazarı olduğu düşünülmektedir¹⁵³.

2.2.10. Pierre de Girardin (1686-1689)

Guilleragues'den sonra 1686 yılında Girardin elçi tayin edilmiştir. Girardin, Osmanlı askerinin Avusturya ve Venedik cephelerindeki yenilgilerinden ve Fransa'nın da bu savaşta tarafsız kalmasından istifade ederek bir takım menfaatler elde etmiştir. Daha sonra elçinin vefatından bir yıl önce (1688) Fransa, Avusturya ile dokuz yıl sürecek Hükümranlılık Savaşı'na¹⁵⁴ girmiştir. 1689 yılında Girardin'in vefat etmesiyle Pierre Antoine elçi tayin edilmiştir.

2.2.11. Pierre Antoine Castagneres (1689-1699)

Pierre Antoine Castagneres (Marquis de Chteaneuf) 21 Eylül 1689 yılında İstanbul'a gelmiştir. Bu tarihte Fransa ve Avusturya arasındaki savaş hala devam ediyordu. Osmanlı Devleti bu durumdan istifade ederek Fransa'yı savaşa devam etmeye, Fransa da Osmanlı Devleti'ni Mohaç yenilgisinden sonra Avusturya ile olan harbi sürdürmeye teşvik ediyordu¹⁵⁵. Sonuç olarak Osmanlı Devleti 1699 Karlofça Barış Antlaşması'na kadar savaşa devam etmiştir.

Zeki olan elçi Chteaneuf, sadece kendi hükümetine ait işlerle ilgilenip başka bir şeyle meşgul olmadığı için kendisini sevdirmişti. Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile tanışmış olduğu için işlerini rahatlıkla yürütebilmiştir. Elçinin görev süresince en büyük başarısı, daha öncesinde Katoliklerden alınan Makamat-ı Mukaddese'nin¹⁵⁶ anahtarlarının tekrardan Katoliklere verilmesini sağlamak olmuştur.

¹⁵³ Lettres Portvgaises Tradvites En François.

¹⁵⁴ Fransa'ya karşı 1688 yılında Alman (Avusturya) İmparatoruyla Papa ve İspanya, İsveç Kralları, Savua dukası ve bir kısım alman prensleri arasında Augusburg'da akdedilen ittifakı müteakip zahiren Kolonya (Köln) elektörünün tayininden çıkan ihtilaf üzerine başlayan bu muharebeye İngiltere de dâhil olmuş ve savaş dokuz sene sürmüştür. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s.241.

¹⁵⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 12, s.184.

¹⁵⁶ Makamat-ı Mukaddes: Beytullahim, Kamame kilisesindeki eşya, Nasiriye'deki kilise ve manastırlar, İsa peygamberin çarmıha gerildiği tepedeki kemerler, merkadini örten büyük ve küçük kubbeler. İsa peygamberin mukaddes zeytin yağıyla yağlandığı taş buna benzer şeyler. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 215.

2.2.12. Charles de Ferriol (1699-1711)

17. yüzyılın son elçisi olan Ferriol, eski elçi Chteaneuf tarafından sadrazama büyük bir kabul töreni sırasında takdim edilmiştir. Fransa kralının hediyesini sultana sunan elçi kabule kılıçla girmek istemiş ve bu şekilde huzura çıkamayacağı kendisine söylenilmesine rağmen ikna olmayarak huzura çıkmayı reddetmiştir. Bunun üzerine ertesini gün Fransa kralının sultana gönderdiği hediyeler elçiye geri gönderilmiştir. Elçi Ferriol hiçbir zaman sultanın huzuruna çıkmayarak İstanbul'da görevini sürdürmüştür¹⁵⁷.

Asabi bir zat olan Ferriol, İstanbul'a geldikten sonra saltanat kayıklarına benzer bir kayık satın alarak, sazlı sözlü bir heyetle sarayın önünden geçmesi rahatsızlığa neden olmuştur. Padişahın emriyle kayık gezintileri yasaklanan elçi daha sonra elçilik binasında eğlenceler düzenlemeye başlamıştır. Ermeni Patrik Avadik'in Avrupa'ya kaçmasına yardımcı olması ise Osmanlı Devleti ve Fransa arasında gerginliğe neden olmuştur. Elçiliği boyunca geçimsiz davranan Ferriol, daha sonra hükümeti tarafından geri çağırılmıştır¹⁵⁸.

Başlangıçta gönderilme amacı devletler arasındaki kısa süreli işleri halletmek ve kendi ülkesi yararına siyasi, ekonomik ve ticari haklar elde etmek olan elçilerin, ilerleyen zamanda daha sık geldikleri ve daha uzun kalarak daimi elçilikler kurulmaya başlanması devletler arası diplomasinin gelişmesini sağlamıştır. Her şeyden önce kendi ülkesinin çıkarlarını düşünmeleri ve gerekirse bu uğurda casusluk yapmaları zaman zaman diplomatik sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Bunun dışında ecnebi devlet elçilerinin uzun süre Osmanlı topraklarında bulunmaları, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarını, kurumlarını, zayıf yönlerini, yönetimde etkili olan çevreyi tespit etmelerine ve ona göre hareket etmelerine neden olmuştur¹⁵⁹. Daniel Goffman'a göre, tüm siyasi, ekonomik ve diplomatik amaçların yanı sıra İstanbul'da ve diğer yerlerde bulunan elçiler sayesinde, yüzlerce yıllık düşmanlık ve savaş sonucunda oluşmuş Türk efsanelerinin gerçek yüzü ortaya çıkmış ve Hıristiyan Avrupa'da gitgide daha zekice ve derinliği olan bir Osmanlı anlayışı oluşmaya başlamıştır. Söz konusu efsaneler tamamen ortadan kalkmasa da, Osmanlı siyaset ve toplumu hakkında somut ve gerçekçi görüşler

¹⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 216.

¹⁵⁸ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 13, s. 28.

¹⁵⁹ İpşirli, "Elçi", s.13.

bunların yerini almıştır¹⁶⁰. Türk dünyasını Avrupa’da tanınmasında elçilerin yazmış oldukları rapor ve el yazmaları etkili olmuştur. Çünkü neredeyse bütün elçiler ardında, görevi süresince yaptıkları tüm faaliyetleri ve o dönemin Osmanlısını anlatan yazmalar bırakmıştır.

Her ne kadar 17. yüzyıl Fransız elçileri ile büyük sorunlar yaşanmış olsa da, diplomatik birer temsilci olarak görev yapan bu kişilerin iki devlet arasındaki faaliyetlerde önemli rolleri olmuştur. Fransa, elçiler vasıtasıyla Osmanlı Devleti’nden daima yeni haklar elde edebilmiş ve bu sayede ticaret ve ekonomisini daha fazla geliştirebilmiştir. Fransa’nın Osmanlı Devleti’nden erken tarihte aldığı kapitülasyonlar ve bu kapitülasyonları her defasında yeniletebilmesi, onun kendini diğer ecnebi devletlere göre üstün görmesine neden olmuştur. Her daim en büyük ayrıcalığın kendinde olmasını isteyen Fransa bunun için daima diğer elçilerle mücadele içinde olmuştur. Osmanlı Devleti de bu durumu bir koz olarak kullanarak, Fransa’nın aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu vakit, diğer Avrupa devletlerine daha ziyade ayrıcalık tanımıştır.

Bahsedilen bu mücadelenin yaşandığı dönem 17. yüzyıl olmuştur. Çünkü bu dönemde diğer Avrupa devletlerine de imtiyazlar tanınmış ve Fransa’nın rakip sayısı daha da artmıştır. Özellikle, Fransa’nın bu yüzyılda Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunması ve Osmanlı sınırlarında Cizvit propagandasını artırması, Osmanlı Devleti’nin diğer Avrupa devletleriyle yakın ilişkiler içinde bulunarak, onlara da imtiyaz tanınmasına neden olmuştur. Fransa, Osmanlı Devleti’ne her daim Avrupa karşısında kendisine bir dost ve aynı zamanda ticaretini geliştirecek bir ülke nazarıyla bakarken, Osmanlı Devleti de Fransa’yı Avrupa işlerine müdahale etmesini sağlayacak, Avrupa’da birliğin oluşmasına engel olacak bir devlet gözüyle bakmıştır. Buna rağmen her iki devlet de bir diğerinin aşırı güçlenmesini istememiş ve tek gücü elinde tutmasına engel olmak için zaman zaman birbirleri aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardır.

¹⁶⁰ Daniel Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek: Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Diplomasi”, *Erken Modern Osmanlılar-İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, ed. Virginia H. Aksan, Daniel Goffman, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011, s. 99-100.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPİTÜLASYONLAR VE FRANSA

3.1. Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Uygulaması

Fransızca'dan dilimize geçmiş olan bu kelimenin aslı “*Capitulation*” olup İngilizce'de aynı şekilde geçerken, İtalyanca'da “*Capitolazione*” olarak kullanılmaktadır. Andlaşma, geçici veya sürekli olarak bir memlekette yaşayan yabancı uyruklu kişilere tek taraflı olarak tanınmış hak ve imtiyazlar anlamına gelmektedir¹⁶¹. “Caput=capitel” ve bu terimin asıl kökeni olan Latince *capitulum*'dan (bölüm) türetilen bu kelime, kral ya da kilise emirnamelerinin bölümleri” anlamına gelir¹⁶². Bunun nedeni, bu belgelerin çeşitli maddelere veya bölümlere ayrılıyor olmasıdır¹⁶³. Ayrıca bu konu, kapitülasyonların terimsel karşılığı bakımından yazarların neredeyse ittifak oldukları tek noktadır¹⁶⁴.

Kapitülasyon sözcüğü, değişik zamanlarda farklı anlamlarda kullanılmıştır. Esas anlam olarak “bir ülkede oturan yabancılara devletlerarası andlaşmalarla sağlanmış imtiyazları”¹⁶⁵, “bu anlaşmalar sonucunda bir ülkede oturan ya da iş yapan yabancılara, o ülke vatandaşlarına tanınmayan ekonomik, mali, hukuki, kültürel ya da dinsel ayrıcalıkların tanınmasını”¹⁶⁶ ifade eder. Yani kapitülasyonların sağladığı haklardan Osmanlı tebaası, yararlanamıyordu. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, Osmanlı Devletindeki her ecnebinin aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olmadığıdır. Bunun nedeni

¹⁶¹ Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, OTAM, S. 6, 1995, s. 326.

¹⁶² Zeki Arıkan, “1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s.11-12.

¹⁶³ Edhem Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, Suraiya Faroqhi (ed.), *Türkiye Tarihi (1603-1839) Geç Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul 2011, s. 355.

¹⁶⁴ Bahadır Apaydın, *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 13.

¹⁶⁵ O. Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü...*, s. 14.

¹⁶⁶ Ankara Ticaret Odası, *Dünden Bugüne: Kapitülasyonlar*, Ankara 2004, s. 3.

Osmanlı Devleti'ndeki yabancıların hak ve ayrıcalıklarının kendi devletlerine verilen kapitülasyonlarda yer alan hükümlere göre belirlenmiş olmasıdır¹⁶⁷.

Osmanlılar, kapitülasyon yerine sıklıkla imtiyazat-ı ecnebiye kelimesini kullanmışlardır. Daha sonra bu kelimenin yerine, taahhütnameler dizisi anlamına gelen¹⁶⁸ ahidname, muâhedat-ı atika, uhud-u atika veya imtiyâzât-ı atike-i ecnebiye'yi kullanmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de kapitülasyon kelimesi kullanılmaya başlanmıştır¹⁶⁹. Aslında *ahdnâme*, padişahın tek taraflı olarak *ahd* (yemin) ile verdiği güvenceleri içeren bir çeşit *berât* veya *nişân* (Arapça *marsûm*) dir¹⁷⁰. Ahidnâme, karşılıklı antlaşma sonucu oluşan şartları ya da verilen imtiyazları içermekle beraber, her iki tarafın da imzaladığı bir belge değildi¹⁷¹. Fakat kapitülasyonlar tek taraflı verilen bir güvence olsa da, iki tarafı da karşılıklı olarak bağlamaktadır¹⁷².

Kapitülasyonların ardında, “ahidname” (taahhüt, anlaşma) ve İslami bir terim olan “aman” (af, geçiş izni) kavramı vardır. Aman kelimesi, İslami bir yönetimin tebaası olmayıp bir İslam ülkesinden geçiş iznini tanımlamak için kullanılır. Bu izin, İslam topluluğunun herhangi bir üyesi ya da yöneticileri tarafından, bireylere ya da gruplara bir seneliğine verilebilirdi¹⁷³. Bu süre dolduğunda müste'min (âmândan yararlanan kişi) ya bölgeyi terk eder ya da haraç ve cizye vererek zimmi olurdu¹⁷⁴. Bu konuda asıl sorun müste'minlerin yasal statüsünden kaynaklanıyordu. Çünkü İslam devletinin kanunları, sadece Müslümanlara uygulanabiliyordu.

¹⁶⁷ Belkıs Konan, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, Ankara 2006, s. 2.

¹⁶⁸ D. Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek...”, s. 91.

¹⁶⁹ Mustafa Malhut, “20.Yüzyıl Başında “İmtiyaz” Kelimesi ile “Kapitülasyon” Kelimesinin Tarihsel Açıdan Karşılaştırmalı İncelenmesi”, *History Studies*, 2/2, 2010, s.402.

¹⁷⁰ Halil İnalçık, “Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 24, Ankara 2003, s. 60.

¹⁷¹ Mübahat Kütükoğlu, “Ahidnâme”, *DİA*, C. 1, s. 536.

¹⁷² Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, Sayı 2, 2002, s.80.

¹⁷³ E. Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, s.351.

¹⁷⁴ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara 2001, s. 7.

Bu nedenle gayrimüslim tebaa için bulunan çözüm “zimmet” uygulaması olmuştur. Bu uygulamaya göre, gayrimüslim söz konusu devletin tebaası olduğunu kabul ederek devlete bağlılık ve sadakat gösterecek, devlet ise bunun karşılığında, bu kişilere kendi hukuklarına tabii olma ve ona göre yargılanma hakkı tanıyacaktı. Bu hususta İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslim tebaa ile yapılan bir tür vatandaşlık sözleşmesine “zimmet akdi”, sözleşme yapılan gayrimüslimlere de “zimmet ehli” denilirdi¹⁷⁵. Yabancılar için bulunan çözüm ise geçici müste’minlik statüsüydü. Bu uygulamanın geçmişi Haçlılara kadar gitmektedir ve Osmanlılar tarafından “ahidnâme-i hümâyun” şeklinde adlandırılmaktadır. Bu uygulama sayesinde Osmanlı Devleti’ne gelen ecnebilere müste’min statüsü uygulanabilmiş ve devletiyle böyle bir andlaşma yapılmayan yabancılar da bu hakkı elde eden başka bir ecnebi devletin koruması altında aynı haklara sahip olabilmıştır¹⁷⁶.

Sadece zimmet ve geçici müste’minlik uygulamaları gerekçesiyle ahidnameler verilmemiştir. Bunun Hristiyan ya da Müslüman bazı devletlerarasında da uygulanması, kapitülasyonların dini sebeplere dayanılarak verilmediği, bir takım siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar sağlamak amacıyla tanındığını gösterir. Buna ek olarak Osmanlı Devleti’nde yabancıların hak ve özgürlüklerini belirleyen hükümlerin sadece kapitülasyon metinleri içinde yer almadığı, zamanla dostluk ve ticaret anlaşmaları ile bazı barış antlaşmalarında ve hatta konsolosluk sözleşmelerinde dahi yer alması bu tezi doğrular¹⁷⁷.

Osmanlı Devleti kapitülasyonları, ittifakların kurulması ve Batılı güçlerin siyasi dostluğunu kazanmada diplomatik bir araç olarak kullanırken, Avrupa devletleri de diplomatik avantajların yanı sıra ekonomik gelişmenin bir aracı olarak görmüştür. Ticaret yollarının değişmesi sonucu, Osmanlı yöneticilerinin Avrupalı tüccarları Doğu Akdeniz’e çekebilmek için ahidnameleri bir araç olarak kullanması¹⁷⁸, kapitülasyonların aşamalı olarak ticarileştiğini gösterir¹⁷⁹.

¹⁷⁵ Eyyüp Said Kaya, Hasan Hacak, “Zimmet”, DİA, C. 44, s. 424.

¹⁷⁶ E. Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, s. 352.

¹⁷⁷ B. Konan, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında...*, s. 23-24.

¹⁷⁸ Ertuğrul Acartürk, Ramazan Kılıç, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi”, *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, S. 2, 2011, s. 4

¹⁷⁹ E. Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, s. 356.

Ahidnameler, yabancı tüccarlara, sultanın tebaası olmadan Osmanlı İmparatorluğu'nda özgür bir şekilde ikamet etme olanağı verdiği için milletlerarası ticarete olmazsa olmaz bir koşuldur¹⁸⁰. Sultanın hayatı süresince geçerliydi ve tahta çıkan her yeni sultan tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Bu durum padişaha kapitülasyonlar üzerinde değişiklik olanağı vermiştir¹⁸¹, fakat Avrupalı devletler de bu durumu, her seferinde daha fazla imtiyaz almak için kullanmıştır.

Avrupalı devletler yeni imtiyazlar almak için gerekirse Osmanlı limanlarını boykot ediyor ve bu durum da Osmanlı gümrük gelirlerini azalttığı için Osmanlı Devleti'ni endişeye sevk ediyordu. Bunun yanında hediye ve rüşvetleri de kullanan ecnebler Osmanlı Devleti'ni ek maddeler konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı¹⁸². Bu düzeltme ya da ilaveler ihtiyaca göre yapılıyordu. Aslında kapitülasyonda yer alan maddeler yabancıların karşılaşılabilecekleri her türlü durum ve sorunlara göre hazırlanmıştı, fakat ahidnamede yer almayıp ortaya çıkan durum ya da sorunlarda başka bir maddeye ya ihtiyaç duyuluyor ya da var olan madde genişletiliyordu. Bunun yanında ihtiyaç zaruri olmasa dahi, Avrupa devletleri kendi çıkarları için ya yeni haklar talep etmeye ya da var olanı güçlendirerek, genişletmeye çalışıyorlardı.

Kapitülasyonların varlığı Osmanlı Devleti'nden çok öncesine dayanır. Hatta kapitülasyonların kökenleri araştırıldığı zaman çok eski çağlara kadar gider ve toplumların birbirleriyle ilk ilişkiler kurdukları zamana kadar dayanır. Fakat o tarihte tanınan haklarla, 19. yüzyıla kadar varlığını sürdüren imtiyazın tamamen aynı şey olduğunu düşünmek yanlış olur. Çünkü yabancı bir tebaaya tanınan ayrıcalıklar zamana ve koşullara göre hem içerik hem de kapsam olarak değişime uğramıştır.

Devletler arasında başlayan ticaret faaliyetleri, yabancı halkların ticaret yaptıkları ülkede belli bir süre kalmalarını gerektiriyordu. Bu şekilde başka bir ülkede küçük pazarlar kurmaya, ticaret yapmaya başlayan yabancılar “hukukun şahsiliği prensibi” (hukukun kişiye bağlılığı ilkesi) gereğince kendi hukuklarını da beraberinde taşıyorlardı¹⁸³. Ticaretin gerekliliği sonucu ortaya çıkan hukukun şahsiliği ilkesi,

¹⁸⁰ M. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi...*, s. 24-25.

¹⁸¹ İnalçık, “Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...”, s.61.

¹⁸² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s. 239.

¹⁸³ O. Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü...*, s. 2-3.

imtiyazların verilmesini gerektirmiştir. Buna dayanarak ticaret ve toplumlar arası ilişkiler sonucunda imtiyazların ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

Dünyada kapitülasyon uygulamasının ilk örneklerine Ortaçağ devrinde rastlanmaktadır. Bu dönemde İtalyan şehir devletleri çeşitli Batı kentleriyle ticaretini geliştirmiştir. Gelişen ticaret sonrası başka devletlerde sayısı artan yabancı toplulukları temsil etmek ve onların davalarına bakmakla yükümlü konsoloslar görev almaya başlamıştır. İtalyan devletleri daha sonra XI. yüzyılın sonlarından itibaren, giderek zayıflamaya başlayan Bizans İmparatorluğu'ndan bir takım imtiyazlar elde etmeye başlamıştır¹⁸⁴. Uzun bir süre boyunca Avrupa ile Asya arasındaki ticarete egemen olan İtalyanlar, Bizans'tan elde etmiş oldukları ayrıcalıkları daha sonra Anadolu Selçuklu devletinden de almaya devam etmişlerdir. Bu şekilde Selçuklular tarafından İtalyan şehir devletlerine verilen imtiyazlar, daha sonra kuruluşla beraber Osmanlı Devleti'nden de alınmaya başlanmıştır¹⁸⁵.

Osmanlı Devleti 1352' yılında Rumeli'ye geçtikleri zaman Venedik'le savaş halinde olan Cenovalılar'a ilk Osmanlı kapitülasyonunu vermiştir. Bu metin kayıptır, fakat 1387 tarihli Venedik ahidnamesi günümüze kadar ulaşabilmiştir¹⁸⁶. Bu nedenle bazı tarihçiler Osmanlı Devleti'nin ilk kapitülasyonu 1365 yılında Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti'ne verdiğini düşünür¹⁸⁷. Daha sonra Osmanlı ülkesine gelen Bizans elçi ve konsoloslarına bazı imtiyazlar verilmiş ve bunun karşılığında da Türkler'in Konstantinapol'de bir Türk Mahallesi kurmasına, serbest ticaret yaparak dini görevlerini serbestçe yerine getirmelerine karar verilmiştir¹⁸⁸.

II. Mehmed'in 1453'te Konstantinapol'ü fethetmeden hemen önce Galata'daki Cenevizlilere imtiyaz hakkı tanımıştır. Bu ahidnâmeye göre Fatih Sultan Mehmet, Pera'daki Ceneviz cemaatine, çocuklarına, kadın ve cariyelerine dokunmayacağını, bütün Galata sakinlerinin mallarına ve hayatlarına saygı duyacağını, kalelerini, kilise ve geleneklerini koruyacağını, çocuklarının yeniçeri ocakları için devşirilmeyeceğini, bölgeye hukuki ve bir ölçüde siyasi özerklik tanıyacağını, buradaki Cenevizlileri bütün

¹⁸⁴ A. Pamir, "Kapitülasyon Kavramı...", s. 81.

¹⁸⁵ Z. Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet...", s. 28.

¹⁸⁶ İnalçık, "İmtiyazat...", s. 247.

¹⁸⁷ Ali Çankaya, "Kapitülasyonlar", *Türk Ansiklopedisi*, C. 21, Ankara 1974, s. 233; Zekeriyâ Türkmen, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışı...", s. 25.

¹⁸⁸ O. Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü...*, s. 11-12.

olağanüstü vergilerden muaf tutacağını, din değiştirmeye zorlamayacağını ve yabancı sakinlerinin Osmanlı topraklarındaki seyahat ve ticaretine izin vereceğini taahhüt etmiştir. Buna karşılık Cenevizliler de silahlarını bırakacak, kilise çanlarını susturacak, surların stratejik noktalarında gedikler açılmasına izin vereceklerdi. Daha sonrasında fetih gerçekleştiğinde cizyelerini ödemek şartıyla Osmanlı imparatorluğunda güven içinde yaşayacaklardı. Bu imtiyazla beraber Cenevizli tüccarlara kendi kanunlarına ve dini adetlerine göre Osmanlı sınırları içinde güven içinde yaşama hakkı veriliyordu¹⁸⁹.

Venedik'in ise İstanbul'un fethinden sonra Bizans devletinden daha önce almış olduğu imtiyazlar, Osmanlı Devleti tarafından küçük değişikliklerle onaylanmış ve daha sonra birçok kez yenilenmiştir. Venedik'e verilen en önemli imtiyaz, Osmanlı ülkesindeki hububat ithali ve Üsküdar'da ticari yerleşme izniydi. Osmanlı padişahları daima, Venedik'e hububat ihracını yasaklamak veya müsaade etmek suretiyle ticaret imtiyazları kullanmıştır. Ankara Savaşı'ndan (1402) sonraki Fetret Devri'nde saltanat iddiasında olan şehzadelerden her biri Venedik'le uzlaşmanın gerekliliğine inanarak Venedik desteğini aramışlardır.

Daha sonra 1463-1479 yılları arasında yapılan Osmanlı Venedik savaşı, Venedik ticaretine darbe vurmuşsa da, ticaret tamamen kesintiye uğramamış ve önce 1479 yılında ve daha sonra 1481'de ahidnameler yenilenmiştir. Eski imtiyazlara ilave olarak Venedik, Kefe ve Trabzon'da da ticaret yapma hakkını almıştır. Venedik'e verilen kapitülasyonlar, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından da yenilenmiştir. Bu imtiyazların geçerli olduğu bölgelere Arap toprakları ile Bosna da dâhil edilmiş, fakat Kefe ve Karadeniz kapitülasyondan çıkarılmıştır¹⁹⁰.

Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Mısır'ı fethetmesiyle kapitülasyonların değeri daha da artmıştır. Yavuz Sultan Selim 1517'de, Memlük sultanları tarafından Venedik'e, Katalan ve Fransızlar'a verilen kapitülasyonların devam edeceğine dair bir ferman çıkartmıştır. Daha sonra da Kanuni Sultan Süleyman, 1520 ve 1521 yıllarında Anconalı ve Venedikliler'in daha önce elde etmiş oldukları ahidnameleri yenilemiştir.

¹⁸⁹ D. Goffman, "Rönesans Devletleriyle Müzakere...", s. 97-98; E. Eldem, "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti", s.354; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul 1990, s.29.

¹⁹⁰ İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...", s. 65-67.

1528 yılında ise Fransız ve Katalonyalılar'a Memlûkler zamanında verilen imtiyazlar yenilenmiştir¹⁹¹.

3.2. 16. Yüzyılda Fransa'ya Verilen Ahidnameler

Ceneviz ve Venedikli tüccarların Akdeniz ticaretindeki egemenlikleri uzun süre devam etmiştir. Osmanlı Devleti, Venedik ile savaş halinde olmadıkları zaman, onlara kolaylıkla imtiyazlar tanımıştı. Fakat XVI. yüzyılın son çeyreğinde, bazı siyasi ve ekonomik nedenlerden ve Venedik-Osmanlı savaşlarından dolayı Akdeniz ticaretinde Venedikliler'e rakip olarak Fransa, İngiltere ve Hollanda ortaya çıkmış ve bu devletlere de ahidnameler verilmiştir. Böylece, XVI. yüzyılın sonuna doğru Venedik, Osmanlı pazarlarındaki önemli yerini kaybetmeye başlamıştır.

Fransızlar, politikada olduğu gibi ticarete de Osmanlı Devleti ile ilişki kuran ilk Batılı Hristiyan güç olmuştur. Memlûk devletinden elde ettikleri kapitülasyon, Fransa ile bir müzakere yapılmadan ve Fransızlar başka hak talebinde bulunmadan kabul edilmiş ve daha sonra 1536 ahidnamesini almayı başarmışlardır¹⁹². Ardından 1550 yılında İstanbul'a yerleşmişler ve on yıl sonra Halep'teki konsolosluklarını açmışlardır¹⁹³. Daha sonrasında ahidnamelerin yenilenmesiyle, Akdeniz ticaretinde hâkim olmaya başlamışlardır. Fransa sadece imtiyazları elde etmekle yetinmemiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde ticaret yapmak isteyen bütün ecnebilerin koruyuculuğunu da üstlenmeye çalışmıştır¹⁹⁴. Halil İnalçık Memlûk kapitülasyonlarının, Batı Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonlara model olmadığını, Osmanlı Devleti'nin aslında Anadolu beyliklerinin uygulamalarını benimsediği kaydeder¹⁹⁵.

Kapitülasyonları yenilemeyi başaran Fransa Venedik'e karşı güçlü bir rekabete girmiş ve İstanbul, İskenderiye, Beyrut ve Trablusşam'da ilk Fransız konsolosları görev almaya başlamıştır. Ortadoğu'ya giden Fransız gemileri, Normandiya dokumaları, kâğıt ve Alman hırdavatı taşıyor, dönüşlerinde ise Anadolu'dan yün, pamuk ipliği ve

¹⁹¹ A. Pamir, "Kapitülasyon Kavramı...", s.86.

¹⁹² İ. Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi...*, s. 9; O. Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü...*, s. 12; E. Acartürk, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonlar...", s. 6.

¹⁹³ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 72.

¹⁹⁴ A. Pamir, "Kapitülasyon Kavramı...", s. 83

¹⁹⁵ İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...", s. 66-67.

pamuklular, sof kumaş ve halı, Halep ve Şam'dan ipek ve baharat getiriyorlardı¹⁹⁶. Fransız ticaretinin gelişmesinde, özellikle Venedik ile yapılan 1570-1573 savaşı etkili olmuştur. Savaş sırasında Venedik ahidnameleri iptal edildiği için ticarete oluşan boşluk, Akdeniz'e giren yeni unsurlar tarafından doldurulabilmiştir. Bu unsurların başında Fransa yer alırken, 16. yüzyılın değişen şartlarıyla İngiltere de buna dâhil olmuştur. Böylece 16. yüzyılda ekonomik çıkarlar nedeniyle İngiltere ve Fransa arasında gittikçe artan ve şiddetlenen rekabet ortamı meydana gelmiştir¹⁹⁷. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları verme amacı ticari olsa da, bu düzenleme aynı zamanda yabancı diplomatların ve kültürlerin Osmanlı dünyasına yerleşmesine neden olmuştur¹⁹⁸.

Fransa, 16. yüzyılda ahidnameleri 1569, 1581 ve 1569 yıllarında yenileterek, ticaretini önemli ölçüde geliştirmiş olsa da 16. yüzyılın sonuna doğru durum değişmiştir. Fransa'yı yıpratın mezhep mücadelelerinin yaşanması Fransız ticaretinin belkemiği olan Normandiya, Languedoc ve Provence'nın kumaş endüstrisini olumsuz etkilemiştir. Buna ek olarak Fransız ticaret gemilerinin, İngiliz ve Berberi korsanlar tarafından yağmalanması Fransa ekonomisine büyük zarar vermiştir¹⁹⁹.

3.2.1. 1536 (1535) Kapitülasyonu

Avrupa'daki kuvvet dengeleri, Fransa ile Osmanlı Devleti'ni uzun süre dost olarak birlikte hareket etmeye zorlamıştır. Osmanlı Devleti de Fransa ile bu dostluğu devam ettirmek ve Avrupa'da devamlı bir müttefik bulundurmak amacıyla 1536 yılında Fransa'ya kapitülasyon vermiştir. Tartışmalı bir konu olan 1536²⁰⁰ kapitülasyonunun uygulanıp uygulanmadığı ya da 1528'de onaylanan Memlük kapitülasyonlarının yenilenmiş şekli olup olmadığı kesin değildir. Bu konuda tarihçiler farklı tezler öne sürmüşlerdir, fakat işin aslı hala belirsizliğini korumaktadır.

¹⁹⁶ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ...*, s. 143.

¹⁹⁷ E. Eldem, "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti", s. 348-350

¹⁹⁸ D. Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa...*, s. 229.

¹⁹⁹ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 73.

²⁰⁰ Fransa'ya verilen ilk kapitülasyonun tarihi kimi zaman 1535 olarak gösterilmektedir. Bunun nedeni takvim değişikliğinden önce Fransa'da yılbaşı paskalyadan başlatıldığından, 1536 Şubatı, 1535 yılına karşılık gelmekte ve bu yüzden ahidnamenin tarihi 1535 olarak geçmektedir.

1536 Ahidnamesinin suretinin Osmanlı arşivlerinde bulunmayışı, bu kapitülasyonu her zaman şüphede bırakmıştır. Fakat daha sonrasında Fransızlar'a verilen ahidnamelerin hemen hiç birinin orijinal metninin bulunmaması da bu şüphelerin gerçekliğini yansıtmaz. Fransa krallığının İstanbul'da son büyükelçisi olan Saint Priest, Fransa'da bulunduğu sırada Krallık Kütüphanesi'nde, Gabriel d'Armon'un evrakı içinde Fransa ile Babıali arasında imzalanmış olan en eski üç antlaşmanın kopyasını görmüştür²⁰¹. Bunlar arasında 1536 Ahitnamesi'nin sureti de vardır. Bu suretin bulunmasıyla, o dönemde 1536 kapitülasyonunun verildiğine dair bir şüphe kalmamıştır. Fakat Nicola Iorga ve Gaston Zeller' in çalışmalarıyla bu konu şüpheli bir hale gelmiştir²⁰². Günümüzde de belirsizliğini koruyan bu durum hala netlik kazanmış değildir. Bir taraftan belgenin kopyasının bulunması, daha sonra verilen kapitülasyonların 1536'nın tekrarı niteliğinde olması gibi nedenlerden dolayı 1536 kapitülasyonlarının verildiği düşünülürken, diğer yandan da 1536 kapitülasyonunun, 15 Mart 1536'da İbrahim Paşa'nın idam edilmesiyle yürürlüğe girmediği iddia edilmiştir. Hammer bu antlaşmanın varlığını doğrular; Nicola Iorga ise böyle bir antlaşmanın varlığından şüphe duyan ilk tarihçidir. Halil İnalçık bu antlaşmanın yapıldığını ancak İbrahim Paşa'nın idamıyla yürürlüğe girmediği savunur²⁰³. Stanford Show ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise 1536 yılında kapitülasyonların yürürlüğe girdiği kanaatindedirler.

1528'de onaylanan Memlük kapitülasyonu ile 1536 kapitülasyonunun içeriği, ağırlıklı olarak ticaret ve Fransız tebaasının hak ve hukukuyla ilgilidir. Siyasi ya da askeri mevzular güvenlik ve gizlilik nedeniyle kapitülasyonun maddelerinde yer almaz. Bu tarz ittifakların sözlü olarak kurulduğu düşünülür. Fransa'ya verilen 1536 kapitülasyonun en önemli özelliklerinden biri, mütekabiliyet esasına dayanıyor olmasıdır. Çünkü kapitülasyonlar genelde Osmanlı'nın sürekli tavizler verdiği, kendisinin bundan bir yarar elde etmediği ve daima aleyhine işleyen bir durum olarak görülmüştür. Fakat Osmanlı Devleti daima, imtiyaz verdiği devletten aynı hak ve ayrıcalıkların kendi tebaasına da uygulaması beklentisinde olmuştur.

İlerleyen dönemlerde Avrupa devletlerine tanınmış olan kapitülasyonlara model teşkil eden 1536 kapitülasyonu, içerik olarak ekonomi ve ticaret ağırlıklıdır. Toplamda

²⁰¹ Saint Priest, Mémoire sur l'ambassade de France en Turquie, Publications de l'Ecole des langues orientales vivantes, XI, Paris 1877, s. 3-4.

²⁰² Z. Arıkan, "1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet...", s. 12.

²⁰³ İnalçık, "İmtiyazat", s. 246-252.

17 maddeden oluşan 1536 kapitülasyonunun 1, 2, 10, 11, 13 ve 15. maddelerinde Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız tebaasına tanınan hakların aynı şekilde Fransa'da oturan Osmanlı tebaasına da tanındığını tespit ediyoruz. Ahidnamenin ilk maddesine göre; iki hükümdar, kendi uyuğundan olan ya da onlara haraç veren tüm iş sahipleri –ister kendi adlarına ticaret yapsın, ister başkasının adına bazı emtiayı almaya ve satmaya yükümlü bulunsunlar- eşya ve mallarını yanlarına alarak iki hükümetin topraklarında güvenlik içinde ve serbestçe oturmaya, gidip gelmeye ve halk ile ilişki kurmaya, onlarla iş yapmaya yetkili olacaklardır. Bu şekilde iki devlet arasında ticari kolaylık ve güvenlik sağlanarak karşılıklı olarak ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır. Ahidnamenin 2. maddesinde onları ticaretten alıkoyacak ya da vazgeçirecek şeylerin önlemi alınmaya çalışılmıştır. Buna göre; her iki tebaa da bu şekilde diğer ülke topraklarında ticaretle uğraşırken onlardan, eskiden beri yükümlü oldukları vergiler ve geleneksel yükümlülüklerden fazla bir şey istenmeyecek ve angaryaya da tabi tutulmayacaklardır. Yasak olan metaalar dışında her türlü malı alıp satma konusunda da serbest bırakılmışlardır. Ahidnamenin 15. maddesine göre vergi konusu daha da ileri taşınarak, Osmanlı sınırları içinde on yıl aralıksız oturan Fransız uyuğu, bu sürenin sonunda her türlü rüsûm ve vergiden muaf tutulmuştur. Fransa sınırlarındaki Osmanlı uyrukları da aynı süre sonunda buna benzer muafiyetler elde edecektir. Bunun yanında yine aynı maddeye göre, Fransız uyruklular oturdukları evlerin çevresindeki araziye bakmak, devlete ait depolara nezaret etmek, tersanelerde ve angarya işlerinde çalışmak gibi işlerde çalışmaya zorlanmayacaklardır.

Angarya konusuna 7. maddede tekrar değinilerek Fransız uyrukluların hiçbir şekilde yakalanıp ağır iş ve angaryada çalıştırılmayacağı ve onların taşıt araçlarında bulunan silah ve savaş gereçlerine el konulmayarak onlardan izinsiz kullanılmayacağı ifade edilmiştir. İster karada ister denizde olsunlar güvenlik amaçlı taşıdıkları silahlara dokunulmaması, seyahatleri boyunca onların hem canlarını hem de mallarını güvende tutmak içindir.

Daha önceleri sadece İskenderiye'de Fransız konsolosu bulunurken kapitülasyonun 3. maddesiyle artık İstanbul ve Osmanlı memleketlerinin başka yerlerine, Fransız konsolosunun üstlendiği görevlere benzer görevlerle Fransız Yargıcı (Baille) Fransa kralı tarafından gönderilecektir. Aynı zamanda bu yargıç, Fransa kralının uyuğu olan tüccar ve diğer halk arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıklara ve bunlarla ilgili hukuk ve ceza işlerine kendi memleketinde yürürlükte

olan yasalara ve dini kurallara uyararak bakmakla yetkili olacaktır. Kapitülasyonlardan önce, isteyen gayrimüslimin davasına Osmanlı mahkemesi bakabiliyordu. Fakat kapitülasyonlarla artık, Fransa kralı uyruklusu olan tüccar ve başka kimseler kendilerine ait davaların Osmanlı mahkemelerinde bakılmasını isteseler bile onların istekleri kabul edilmeyecektir. Bu şekilde bir davaya bakılmışsa da bu dava hükümsüz sayılacaktır.

Ahidnamede Fransız tebaasının kendi ülkesinde yürürlükte olan yasalara riayet edilerek hakları gözetilmeye ve korunmaya çalışılmıştır. Bu konuya birkaç maddede yer verilmiştir. Dördüncü maddeye göre eğer, Fransa uyruklusu biriyle Osmanlı padişahının uyruğundan olan ya da haraç vermekle yükümlü bulunan birisi arasında medeni hukukla ilgili bir dava olursa, Osmanlı uyruğundan olan kişi elinde bunu belgeleyecek, hüccet ibrazını edinmeden hasmı olan Fransız yargılanamayacak ve hiçbir şekilde de tedirgin edilmeyecektir. Kadılar, subaşılar ve diğer memurlar Fransa konsolosu tercümanlarından biri hazır olmadıkça da Fransız uyruklu birisini ne sorguya çekebilecekler ne de onu yargılama hakkına sahip olacaklardır. Fransız uyruklu olan tüccar ile yanlarındaki memur, hademe ya da diğer kimseler ahidnamenin altıncı maddesine göre, din ve mezhep konularında kadı, subaşı ve sancakbeyleri tarafından yargılanamayacak ve tedirgin edilmeyeceklerdir. Bu gibi işlerin çözüm yeri Divân-ı Hümâyün olacak ve Fransızlar, gelenek ve kutsal kitaplarını gözetmede serbest olarak Müslüman olmaya zorlanmayacaklardır.

İslam hukuku hükümlerine göre Yahudi ve Hristiyan din adamlarının, özellikle ceza hukuku konusunda çok az yetkileri vardı. Bu yetkileri de kilise ve dini meseleler ve basit suçlarla ilgiliydi. Hem büyük suçlar hem de İslam hukukuyla ilgili sorunlarda mesele Divân-ı Hümâyün'da sadrazam ve kadıaskerler huzurunda görülürdü. Hatta bu tür meselelerde yargı yetkisi yerel kadılarına bile verilmemiştir²⁰⁴. Kapitülasyonlarda bu durum değişmiştir. Ahidnamenin 5. maddesine göre, Fransız uyruklu olan tüccar ve diğer kimseler cezai işlerden dolayı Osmanlı uyruklular tarafından, kadıların ve diğer adliye memurlarının karşısına çağrılmayacaklardır. Bu kimselere ait ceza davasına bakmak, kadılar ile diğer adliye memurlarının yetkilerinin dışındadır. Davayı gerektiren bir cezai sorun İstanbul'da ortaya çıkmışsa taraflar hemen Divân-ı Hümâyün'a gönderilecek, böyle bir sorunun taşrada ortaya çıkması durumunda ise söz konusu kişiler Zât-ı Şahane 'nin en büyük vekili olan kişinin karşısına çıkarılacaklardır. İki

²⁰⁴ Y. Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler...*, s. 197.

tarafın birbiri aleyhindeki ifade ve tanıklıkları ancak bu gibi makamlarda geçerli ve dinlenir olacaktır.

Kişilik haklarına uymayan bir şekilde bir tebaanın uyruğu, kendi tebaasından olan başka birinin borcu yüzünden zarar görebiliyordu. Ahidnamenin 8. maddesine göre artık hiçbir Fransız kefil olmadığı sürece başka bir Fransız'ın borcundan dolayı kovuşturmayaya uğramayacağı gibi, Fransa Kralı da alacaklının zararını ödemek zorunda kalmayacaktır. Şayet borcu olan kişinin Fransa'da bulunduğu bilirse borçlu çağırılarak borcun tahsili sağlanacaktır. Yine kişilik haklarına uygun olarak 10. maddeye göre, diğer memlekette köle olarak satılan ve savaş tutsağı bulunan her iki devlet uyruklusu hemen salıverilecek ve bu anlaşmanın akdinden sonra hiçbir şekilde iki devletin uyruklusu tutsak ya da köle olarak alınıp satılmayacaktır. 14. Madde ile de Osmanlı uyruklu kimseye ait bir köle Fransa uyruklu birinin evinde ya da gemisinde saklanırsa, buralar aranılarak köle sahibine teslim edilecektir. Köleyi saklayan kişinin cezası da beşinci madde gereğince bağlı olduğu yargıç ya da konsolos tarafından verilecektir.

Kişinin mal ve mülk hürriyetine uygun olarak ahidnamenin 9. maddesinde Osmanlı Devleti'ndeki Fransız tebaasına, kendilerine ait malları ölümünden sonra istediği kişiye vasiyet etme hürriyeti tanınmıştır. Eğer vasiyet bırakmadan ölürse ona ait eşya bağlı olduğu Fransız yargıcı ya da konsolosunun himayesinde saklanarak mirasçılara ya da Fransız memurlarına teslim edilecektir.

Ticaret yapan Fransız gemileri eğer Osmanlı memleketi limanlarından birine yolu yordamıyla girer ya da kötü havadan dolayı sığınırsa, ahidnamenin 12. maddesi gereği, mürettebatın gereksinimleri olan yiyecek, içecek ve diğer malzeme normal fiyatıyla bu gemilere satılacaktır. Böylece Fransız tüccarlar hiçbir şekilde mağduriyet yaşamayacaklardır. Bunlara ek olarak, gümrük vergilerini ödedikleri sürece tekrar gümrük talebinde bulunulmayacak ve gemideki mallar zorla karaya çıkarılmayacaktır. Gemiler İstanbul'da arandıktan sonra Çanakkale Boğazı hariç başka bir limana uğrarlarsa, malları yeniden muayene olunmayacak ve geçiş vergisi olan "Müruriye" tekrardan istenmeyecektir.

Zaman zaman Osmanlı ya da Fransız tüccar gemileri kazaya uğruyor hatta kimi durumlarda gemiler batabiliyordu. Bu durumlarda yaşanacak olumsuzluklara karşı tedbir olarak ahidnamenin 13. maddesi ile kazaya uğrayan gemilerin mürettebat ve

yolcularına dokunulmayacak ve kazaya uğrayan gemideki malların, sahipleri tarafından toplanmasına müsaade edilecektir. Eğer gemideki mürettebat ve yolcuların tamamı ölürse hiçbir surette kimse tarafından mallara dokunulmayacak ve ölenlerin mirasçılarına teslim edilecektir. Ahidnamenin 11.maddesine göre, Osmanlı padişahı ve Fransa kralına ait savaş gemileri diğer devlet uyuğundan birinin malı olan bir gemiye rastladıkları zaman, bu gemi hemen yelkenleri indirip, sancağını çekerek kimliğini gösterecektir. Bunun yapılmasındaki amaç, savaş gemisinde olanların tüccar gemisini ele geçirerek, mallara el koymalarını ya da gemide bulunanlara zarar vermelerini önlemektir. İki devletin savaş gemilerinin karşılaşması durumunda ise, gemilerin sören direklerine hükümetlerinin bayrağı çekilecek ve top atışıyla birbirlerini selamlayacaklardır. Bu karşılaşma açık denizlerde olur ise hangi ulustan oldukları süvariler aracılığıyla sorulacaktır. Taraflardan birinin olduğu (Osmanlı-Fransız) anlaşılırsa gemiye zor kullanarak girmek ya da yoluna devam etmesine engel olmak yasaktır.

Fransa kralının dostları ve daimi müttefikleri olan; Papa, İngiltere ve İskoçya Kralları, eğer talep ederlerse ahidnamenin 16. maddesi gereğince bu muahedeye katılarak, verilen haklardan faydalanabileceklerdir. Böyle bir talepleri olduğu takdirde, ahidnamenin Fransa kralı ve Osmanlı padişahı tarafından imzalandığı tarihten itibaren en geç sekiz ay içinde imzalanması gerekecekti. Osmanlı Devleti'nin Fransa müttefiklerine de aynı hakları vermek istemesi, dost ve müttefik cephesini Habsburglara karşı güçlendirerek Avrupa'da Osmanlı aleyhine meydana gelebilecek olası bir birlikteliği önlemektir.

Osmanlı Devleti'nin ecnebi bir devlete böylesi imtiyazları vermesi Osmanlı toplumu, özellikle de Osmanlı görevlileri tarafından olumsuz karşılanabilir ve ahidnamenin maddeleri gereğince yerine getirilmeyebilirdi. Bu sorunları önleme amaçlı ahidnamenin son maddesi olan 17. maddeye göre, Osmanlı padişahı ve Fransa kralı bu muahedenin tasdikli suretini birbirlerine gönderecek ve her iki hükümdarın tabiiyetleri altındaki valilere, hâkimlere, zabıta memurlarına muahedenin tüm hükümleri harfiyen bildirilecektir. Böylece hükümet memurları veya Osmanlı tebaasından birinin ahidnâmeye mugayir bir hareketi olduğunda, söz konusu kişi muahedenin varlığından haberdar olmadığını ileri süremeyecektir. Muahedenin metni İstanbul, İskenderiye, Marsilya ve Narbon şehirlerinden başka Osmanlı ve Fransa memleketlerindeki başlıca

iç ve sahil şehirlerine de gönderilerek ilan olunacaktır. Bu şekilde ahidnamenin her iki ülkede bilinip, uygulanması amaçlanmıştır²⁰⁵.

Kapitülasyonlarla ilk defa veriliyormuş gibi gözükken bazı haklar kapitülasyonlar verilmeden önce de zaten Osmanlı tebaasına tanınıyordu. Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman olmayan halk için din ve ırk farkı gözetmeden gayr-i müslim statüsü dahilinde tebaasına eşit muamele gösteriyordu. Hiçbir tebaa, şu veya bu dinden ya da mezhepten olduğu için; seyahat etme, yerleşme, vasiyet bırakma ve dini görevlerini yerine getirme gibi haklardan bazı istisnai durumlar ve sınırlar dışında mahrum bırakılmamıştır. Bu istisnalardan birini örnek verirsek; Müslümanlar için kutsal sayılan Mekke ve Medine gibi kutsal şehirler ile cami, mescit ve ziyaret (yadır) gibi kutsal sayılan mekânlara gayrimüslimlerin girmesi yasaktır. Ama aynı şekilde Müslüman halkın da gayrimüslimlere ait olan kilise, manastır ve özellikle Kudüs'teki kutsal yerlere girmesi yasaktı²⁰⁶.

Aynı hakların ilk defa veriliyormuş gibi kapitülasyonlarda yer alması, önceden tanınmış olan bu hakların yeterince uygulanmamış olduğunu ve bu nedenle hukukun üstünde görülen kapitülasyonlarda yer verilerek, uygulanması sağlamak amaçlanmış olabilir. Çünkü kapitülasyon antlaşmaları hukukun üstünlüğü ilkesine dayanarak Osmanlı'daki tüm kanun ve antlaşmalardan önce geliyordu. Bu durum günümüzde de hala böyle uygulanmaktadır. Uluslararası alanda yapılan bir antlaşma tüm hukuk ve kurallardan önce gelir. Anayasanın 90. maddesine göre, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir ve eğer bu şekilde yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalarla kanunlar, aynı konuda farklı hüküm verirse bu durumda milletlerarası andlaşmanın hükmü esas alınır. Bu maddeden yola çıkarak, öncesinde gayrimüslim tebaaya tanınan haklar kapitülasyonlarla tekrar verilmiştir, çünkü kapitülasyonlar Osmanlı'daki her türlü hukuktan üstün ve geçerliydi. Bu yüzden gayrimüslimlerle ilgili hukuki bir durum olursa ve olur da bu mevzuda Osmanlı hukuku ile kapitülasyonlar farklı uygulamalar önerirse tatbik edilecek yöntemin, kapitülasyonlarda geçen hükümler olduğu, söylenebilir.

²⁰⁵ *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*, s. 54-70; N. Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları...*, s. 41-48; R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 403-410.

²⁰⁶Y. Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler...*, s. 173.

1536 kapitülasyonu mütekabiliyet esasına dayanan, imtiyazın verildiği devlet tebaasını, özellikle tüccarlarını her türlü hukuki ve güvenlik açısından gözeten maddeler içermektedir. Buradaki amaç, Osmanlı ülkesinde ya da Fransa'da bulunan karşı taraf tebaasına ticari anlamda kolaylıklar sağlayarak, karşılaşılabilecekleri her türlü soruna hukuki çerçevede çözüm bulmaktır. Hangi makam ya da mevkide bulunursa bulunsun, ülkesine ticaret yapmak için ya da başka bir amaçla gelen bir yabancının ticaret yapmasına, dini görevlerini yerine getirmesine, ikamet etmesine karışılmaz ve engel olunamazdı. Bunun dışında, belirlenen vergilerden başka akçe alınamaz ve ikinci bir vergi talebinde bulunulamazdı. Tüm bu imtiyazların yanında Osmanlı ülkesindeki Fransızların, kendi ülkelerinin kanunlarına tabi olarak yargılanması onlar açısından en önemli ayrıcalıklardan biri olmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında kapitülasyonları, devlet içinde devlet hukuku şeklinde değerlendirmek yanlış olmaz. Osmanlı ülkesinde oturmaları onları kendi kanunlarına tabi olmaktan alıkoymamış, kendi ülkelerinde oturuyormuş gibi hukuki haklarından yararlanmışlardır.

Bunların dışında kapitülasyonun çoğu maddesinin ticaret ve ekonomiyle ilgili olması, kapitülasyonun verilmiş amacının sadece dini nedenden kaynaklandığı, gayrimüslimlere İslam hukuku uygulanamayacağı için kapitülasyonların verildiği tezini çürütmektedir. Bu tarihten sonra Fransızlar elde ettikleri ayrıcalıkları sürekli genişletmek, diğer Avrupa ülkeleri ise bu ayrıcalıklara sahip olabilmek için Osmanlı Devleti'nden sürekli imtiyaz talebinde bulunmuştur.

3.2.2. 1569 Kapitülasyonu

I. Fransuva 1547 yılında ölmüş, fakat Avusturya ve Fransa hanedanları arasındaki mücadele, halefi II. Henri zamanında da bütün şiddetiyle aynen devam etmiştir. 1556 yılında İmparator Şarlken hükümdarlıktan feragat ederek, İspanya Krallığını oğlu II. Filip'e, Almanya İmparatorluğu'nu da kardeşi Ferdinand' a bıraktı. 1560 yılında Fransa Kralı olan IX. Şarl'ın ilk hükümdarlık zamanları, iç karışıklıklar özellikle de Protestan ve Katoliklerin kanlı mücadeleleriyle geçti. Zaten, Avrupa tarihinde 1500 ile 1650 yılları genel olarak dini mücadelelerle geçmiş ve bu yüzden de bu dönem Avrupa tarihinde *dini devir* olarak adlandırılmıştır²⁰⁷. Bu dini meseleler yüzünden Fransa, ne Osmanlı Devleti ile kurduğu dostluk ilişkisini ileriye taşıyabilmiş ne de yapılan askeri ittifaklara devam edebilmiştir. Hem iç karışıklıklar hem de

²⁰⁷ B. Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi...*, s. 1.

Osmanlılarla yakın ilişkiler kurmaması nedeniyle, Fransa o tarihlerde Habsburglar için daha az tehlikeli bir devlet olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ise taht değişikliği olmuş, 1566 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat etmesiyle yerine oğlu II. Selim (1566-1574) padişah olmuştur. Fransa ve Osmanlı ilişkileri açısından durgun geçen bu dönemde ilişkiler devam etmemiş ve bu nedenle de 1536 kapitülasyonunun yenilenmesi ya da diğer görüşe göre Fransa'ya ilk kapitülasyonun verilmesi 1569 yılında bir olay neticesinde olmuştur.

1569 ahidnamesini, 1572'de o zamanki Fransız elçisi Noailles, “şimdiye kadar alınan imtiyazların en şümüllüsü ve avantajlısı” olarak değerlendirmiştir. Öncesinde Osmanlı sınırlarında çok fazla gemi ve tüccarı bulunmayan Fransa, XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında, ticaret hacmini Venedik aleyhine oldukça artırmış ve Osmanlı sularındaki ticaret gemilerinin sayısı 1.000'i bulmuştur. Osmanlı sınırlarında sahip olduğu bu geniş ticaret ağı ile Fransa, o zamanki ticaretinin yarısını buradan karşılıyordu ve bu o dönem için oldukça büyük bir ekonomik gelir demektir. Buna karşılık olarak da Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelirleri sanayi malları olan tekstil, kâğıt, züccaciye vesaire ile geliyor ve buradan da pamuk, bez, halı, baharat, kokulu esanslar, ecza ilaçları ile tiftik götürüyordu²⁰⁸.

1569 kapitülasyonu, 1536 kapitülasyonunun genişletilmiş ve bir kaç madde ilave edilmiş halidir. 1569 kapitülasyonunun ilk maddesinde, 1536 kapitülasyonunun 12. ve 13. maddelerine ilave olarak, fırtınaya tutulan ya da kazaya uğrayan Fransız kalyonundaki süvari ve yardımcılara gereken saygının gösterilmesi istenilmiştir. 1536 kapitülasyonunun ilk maddesinde Fransız tüccarların güven içinde Osmanlı ülkesine gelip ticaret yapabilecekleri ve yine güven içinde oturacakları belirtilmiştir. 1569 kapitülasyonunun 3. maddesine göre ise, Fransız tüccarı dışında, tüm Fransızların ve onların maiyetindeki tercümanların diledikleri zaman kara ve deniz yoluyla Osmanlı memleketine gelebilecekleri ilave edilmiştir.

1536 kapitülasyonunun 4. maddesinde Osmanlı uyuğundan birinin elinde hüccet ibrazı olmadan, Fransız hakkında yargılama yapılamayacağından bahsedilmekteydi. Bu durumu daha güvenli ve sağlam hale getirmek için 1569 kapitülasyonunun 6.

²⁰⁸ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar- Avrupa Tüccarları- Berathlı Tüccarlar- Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1998, s. 5-6.

maddesinde, Fransızlar bir muameleye giriştiklerinde – alım ve satım, kefalet ya da taahhüt- alış verişin selametle sağlanması için bu konudaki evrak ve vesikaları ticari muamelenin yapıldığı yerdeki mahkeme siciline kayıt ettirmeleri gerektiği söylenmiştir. Eğer olur da taraflar arasında bir ihtilaf vukû bulursa, o zaman bu kayıtlara başvurularak çözüm sağlanacaktır. Aksi halde kayıt, evrak ya da vesikası bulunmayan davalar dikkate alınmayacak ve davası görülmeyecektir. Yine aynı ahidnamenin 7. maddesinde bu durumun gerekçesi açıklanmış ve Fransızlar hakkında atılan iftiraların önünün alınarak, Fransızların boş yere huzursuz edilmesine meydan verilmeyeceği ifade edilmiştir.

1536 kapitülasyonunun 15. maddesindeki Fransız uyruklunun her türlü vergiden muaf olması için on yıl aralıksız Osmanlı memleketinde oturması şartı, 1569 kapitülasyonunun 9. maddesiyle oldukça kolaylaştırılmıştır. Buna göre, Fransa ve Fransa'ya tabi memleket halkından olup Osmanlı Devleti'nde oturan ve ticaret veya sair bir iş ile meşgul bulunan kimselerden –ister evli olsunlar ister olmasınlar- vergi adı altında hiçbir şey alınmayacaktır. Bu şu demektir ki, artık Fransız tebaası Osmanlı tebaasındaki zimmîlere göre daha ayrıcalıklı konuma geçmiş ve böylece tam müste'min statüsünü kazanmışlardır.

Yabancı tüccarlara, Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma imtiyazını veren kapitülasyonlar, aynı zamanda bu tüccarların mensubu olduğu devlete Osmanlı ülkesinde konsolosluk açma hakkını tanımıştır. Bu amaç doğrultusunda 1536 kapitülasyonuyla birlikte Fransızlara, İstanbul başta olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerinde de konsolosluk açma hakkını veren imtiyaz, 1569 kapitülasyonunun 3. maddesiyle daha da genişletilmiştir. Bu maddeye göre, Fransa konsolosunun değiştirilmesi ve yerine uygun kimselerin atanması istenildiği takdirde buna kimsenin karışamayacağı belirtilmiştir.

Ahidnamenin 16. maddesiyle daha önce Venedikliler'e tanınan imtiyaz ve muafiyetleri kapsayan ve Venedik hükûmetiyle önceleri akdolunan antlaşma hükümlerinin Fransızlar'a da uygulanması ve Fransızlar'ın bu hukukuna kimsenin engel olmaması kabul edilmiştir. Bu maddeyle, Venediklilere tanınan tüm haklar Fransızlar'a da verilerek iki devlet imtiyaz konusunda eşit duruma getirilmiştir. 1569 kapitülasyonu verildiği zaman Venedik Fransa'dan güçlü ve ticaret hacmi ondan geniş olan bir devletti, fakat ilerleyen yıllar içinde kısa zamanda Fransa kapitülasyonlardan da

yararlanarak ekonomik hacmini epey artırarak Venedik'in en büyük rakibi haline gelmiştir²⁰⁹.

Halil İnalçık'ın, "Bu imtiyazlar sayesinde Levant'ta Fransız ticareti süratle gelişti, öteki Avrupa devletleri tüccarları şimdi Fransız bayrağı altında Osmanlı Devleti ile ticaret edebiliyorlardı"²¹⁰ şeklinde tanımladığı 17. madde ile ecnebi devletlere Fransız sancağı altında seyr ü sefer etme hakkı verilmiştir. Böylece diğer ecnebi devlet tebaaları bir Fransız tüccarının sahip olduğu haklara Fransız konsoloslğunun yetkisi altına girmek suretiyle sahip olmuşlardır. Venedikliler'in kıskançlığına neden olan bu imtiyaz sayesinde Fransız ticareti Levant'ta hızla gelişmiştir²¹¹.

1536 ahidnamesinden çok farklı olmayan fakat ona göre daha kapsamlı maddeler içeren 1569 ahidnamesi, tüccarların güvenliği yanında Osmanlı Devleti'ne ticaret amaçlı gelmeyen Fransızları da koruyarak, onların güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Bu yolla Osmanlı Devleti'ne tüccar dışındaki Fransızlar da serbest bir şekilde gelerek, ahidnameye mugayir olmamak kaydıyla dilediklerini yapmışlardır. Vergi muafiyetinin sürekli hale getirilmesi ve bunun yanında kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanamayan diğer tüm yabancı devletlerinin ticaret gemilerinin sadece Fransız bayrağı ile seyr ü sefer edebilmeleri, Fransa ekonomisinin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. Zaten Fransa'nın bu tarihten sonra ekonomi alanında gelişmeye başlamasında şüphesiz bu imtiyazların etkisi vardır. 1536 kapitülasyonu, 1569 kapitülasyonuna model olduğu gibi; 1569 kapitülasyonu da bundan sonra Avrupa devletlerine tanınacak olan tüm kapitülasyonlara örnek olmuştur.

3.2.3. 1581 Kapitülasyonu

IX. Şarl'ın 1574'te ölümüyle Fransa tahtına kardeşi III. Hanri oturmuştur. Öncesinde Osmanlı yardımı ile Lehistan Kralı olan III. Hanri, Fransa kralı olunca da Lehistan üzerindeki hakkını devam ettirmek istiyordu. Hem Fransa'nın hem de Lehistan'ın tek kişinin yönetimi altında olmasını istemeyen Osmanlı Devleti, bu duruma karşı çıkararak Lehliler tarafından seçilen Etienne Bathory' ın hükümranlığını onaylamıştır.

²⁰⁹ *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*, s.80-91; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları...*, s. 49-54; R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 410-415.

²¹⁰ İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...", s. 68.

²¹¹ İnalçık, "İmtiyazat", s. 248.

Bu tarihlerde İspanya, Akdeniz’de Fransa’nın önemli bir rakibiydi. Diğer taraftan da İngiltere deniz hâkimiyetinin temellerini atarak güçlenmeye çalışıyordu. Fransızlar’a verilen Osmanlı kapitülasyonları nedeniyle, henüz Osmanlı Devleti’nin kapitülasyon tanımadığı devletler –Venedik hariç- Fransız bayrağı altında ticaret yapmak zorundaydı. Marsilyalı tacirler bu uygun koşullar sayesinde geçici olarak Halep ve İskenderiye’ye yerleşerek işe başlamışlardı. Sürekli meydana gelen Osmanlı-Venedik savaşlarından dolayı Venedik kapitülasyonlarının savaş boyunca askıya alınmasıyla, Venedikliler de zaman zaman Fransız bayrağı altında ticaret yapmak durumunda kalmışlardır. Bu sebeple, İngiliz gemilerinin Osmanlı sularında Fransız bayrağını kullanmaya mecbur olması onları çok memnun etmiyor, kendi bayrakları altında ticaret yaparak Osmanlı sularına girmek istiyorlardı. Fransa bayrağı altında ticaret yapmak, Fransa’nın hem kendinden üstün ve egemen olduğunu kabul etmek demek -en azından Osmanlı sınırları içinde- hem de Fransa konsolosuna konsolosluk ücreti vererek Fransa’nın ekonomisini güçlendirmek demektir. İlk olarak, Kanuni Sultan Süleyman 1553 yılında İran’a yapacağı bir sefer sırasında Halep’te İngiliz tüccarları olan Anthony Jenkinson’a bir ticaret müsaadesi verdi. Ancak bu imtiyaz sadece Anthony Jenkinson’a aitti ve diğer İngiliz tüccarları bundan istifade edemezlerdi²¹². Kanuni Sultan Süleyman’ın bu İngiliz tüccarına tanıdığı kişisel seyahat güvencesi, ona dilediği yerde mal yükleyip boşaltma ve imparatorluğun her yerinde ticaret yapmak amacıyla Osmanlı limanlarına uğrayabilme hakkı veriyordu. Fakat bu müsaade, kapitülasyon sahibi başka bir Batı ulusunun himayesi altında Jenkinson’un şahsına tanınmıştı. Bu gibi bireysel ticaret müsaadeleri ve seyahat güvenceleri Osmanlı’da oldukça yaygın olan bir uygulamaydı, bu nedenle bireysel imtiyaz haklarını kapsamlı bir kapitülasyon olarak görmek yanlış olur²¹³.

1575 yılında iki İngiliz tüccar Edward Osborne ve Richard Staper kendi olanaklarıyla temsilcileri William Harborne’u İstanbul’a göndermişlerdi. Bu temsilci, III. Murad’dan bu iki tüccar adına Türk topraklarına serbestçe girip çıkabilmeleri için bir izn-i hümayun elde etmiştir. Buna binaen Harborne, diğer temsilci Joseph Clement ile birlikte 1578 yılında İstanbul’a gelmişlerdi. Burada Fransız bayrağı altında ticaret yapan Harborne, İngiliz vatandaşlarının Osmanlı sınırlarında serbestçe ticaret yapabilme hakkını elde etmeye uğraşıyordu. Fransız büyükelçisi Jacques de Germigny bu durumu

²¹² A. Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler...*, s. 7.

²¹³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, s. 429.

farketmiş ve buna engel olmaya çalışmıştır. Fakat Germigny' nin müdahaleleri görüşmeyi engellememiş ve İngilizler Osmanlı ile ticaret yapmak için padişahın genel bir izin almışlardır. Daha sonra bu izin hakkı III. Murad ve Elizabeth arasındaki birkaç yazışma sonucunda genişletilerek 1580 İngiliz kapitülasyonunun imzalanmasına neden olmuştur²¹⁴. İngilizlerin kendi bayrakları altında ve kendi gemileriyle ticaret yapma imtiyazını alması Fransızlar ile Venedikliler' i çok rahatsız etmiştir. Bu durumu kendi ticari hak ve siyasi menfaatleri aleyhine yorumlayan Fransa bunun üzerine hemen İstanbul'a bir sefir göndermiştir (1579). Sieur de Germiny adlı sefir, Fransa kralını her açıdan memnun edecek olan 1581 kapitülasyonunu almaya muvaffak olmuştur²¹⁵.

İngilizler'in 1581 imtiyazını almalarında Fransa'nın içinde bulunduğu koşullar etkili olmuştur. 1562-1598 Fransız din savaşları nedeniyle yaşanan iç karışıklık Fransız hükümetinin bölünmesine ve ticarete olan ilgilerinin iç meselelere kaymasına neden olmuştur. Paris ile Marsilya arasındaki iletişimin kesilmesi ve Marsilyalı tacirlerin Katolik ve İspanya taraftarı belediye başkanını desteklemesi ayrışmayı daha da büyütüştür. Fransızların isteğiyle III. Murat Marsilyalılar'ın Katolik Navarre Kralı IV. Henri'ye itaat etmelerini, aksi takdirde Levant ticaretine son vereceğini bildirmiştir. Padişahın bu isteğine karşılık Marsilyalılar, IV. Henri ve onun elçisini Fransız temsilcileri olarak kabul etmemişlerdir. Osmanlı'nın IV. Henri'yi Huguenot²¹⁶ olduğu için değil, IV. Henri sonradan Katolik olmuştur, İspanyollara karşı çıkmasından dolayı destekliyorlardı. Bâb-ı Âli, Marsilyalı koyu Katolikler'in yeni kralı tanımayarak, onu aşağı gördüğü ve hatta İspanya'yı desteklediklerinden şüpheleniyordu. Diğer rakip Avrupa şirketleri Fransa'nın ticari nüfuzunu tehdit edip, onunla aynı imtiyazları elde etmeye çalıştıkları bir sırada, Fransızların tüm engellemelerine rağmen İngilizler imtiyaz elde etmiştir. Bunda Fransız elçisi de Brèves ile Marsilyalı tüccarlar arasındaki anlaşmazlık ve Fransız konsoloslarının rüşvete düşkün olmaları önemli bir etken olmuştur²¹⁷.

1581 kapitülasyonun Fransa açısından en fazla önem taşıyan ilk maddesine göre, "Venediklilerin gemileri müstesna olmak üzere İngilizler'e, Portekizliler'e, İspanyalılar'a, Katalonyalılar'a, Sicilyalılar'a, Anconalılar'a ve Raguzalılar'a, ait olup

²¹⁴ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 27-28.

²¹⁵ R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 415-416.

²¹⁶ Huguenot: Fransız Protestanlarına verilen isimdir.

²¹⁷ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 57-58.

şimdiye kadar Fransa nâm ve bayrağı altında denizlerimizde seyr-ü sefer ve ticaret eden gemiler bundan böyle dahi sözü geçen bayrağı taşıyarak ve eski koşullar dâhilinde egemenliğimiz altındaki denizlerde gidip geleceklerdir’’. Bu maddeden anlaşıldığı üzere, ismi zikredilen devletler daha öncesinde de Fransa bayrağı altında Osmanlı sınırlarına girip ticaret yapabiliyorlardı. 1569 ahidnamesinin 17. maddesinde bu konuya yer verilerek, Avrupa devletleri tüccarlarının artık Fransa bayrağı altında Osmanlı Devleti ile ticaret yapabileceklerinden söz edilmiş²¹⁸ , fakat bu ecnebi devletlerin isimleri zikredilmemiştir. 1581 kapitülasyonu bu devletlerin isimlerine yer verilerek, Fransa’ya ekonomik anlamda çok büyük bir getirisi olan imtiyaz hakkı teyit edilmiştir. Fransa bayrağı altında ticaret yapan, Osmanlı sınırına giren her bir gemi Fransa konsolosuna belli bir miktar konsolosluk ücreti ödemek zorundaydı. Ödenen konsolosluk ücreti Fransa açısından ekonomik olduğu kadar, Osmanlı Devleti’nin diğer Avrupa devletleri karşısında Fransa’ya verdiği öncelik ve siyasi değeri göstermesi bakımından da önemlidir. Burada Venediklilerin hariç tutulması, Venedikliler’in daha öncesinde Osmanlı Devleti’nden kapitülasyon alarak kendi bayrakları altında ticaret yapma hakkına sahip oldukları içindir.

1581 kapitülasyonunun 2. maddesinde 1. maddeye ilave olarak, Fransa bayrağını taşıyan ecnebi kalyon ya da ticari nakil araçlarının Osmanlı iskele ve limanlarına geldikleri ya da buradan ayrıldıkları zaman, dostluğu bozabilecek bir harekette bulunmadıkları sürece taahhüt edilen kararlar gereği onlara hareket ve muamelede bulunulacağı sözü verilmiştir. Böylece hem ecnebilerin dostluğu bozmamaları garanti edilmeye çalışılmış hem de dostluğu bozacak bir durum olmadığı sürece Osmanlı Devleti’nin sözünde duracağına garantisini verilmiştir.

Osmanlı Devleti tarafından, Hristiyan âlemindeki hanedanların en kıdemlisi ve en şerefli olarak görülen Fransa ile diğer Hristiyan devletlere göre daha önce dostluk ve münasebet tesis edilmiştir. İki hükümdar birbirlerine karşı dostluk dışı hiçbir harekette bulunmadığı için Divân-ı Hümâyün’da Fransa elçileri için düzenlenen merasimde Fransa elçilerinin diğer Hristiyan elçilere göre, eskiden olduğu gibi bundan sonra da protokolde en ön sırada olacakları, ahidnamenin 3. maddesiyle kabul edilmiştir. O dönem için geniş imtiyaz hakkına sahip olan Fransa’nın, bu maddeyle

²¹⁸ İnalçık, “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı...”, s.68.

birlikte Osmanlı Devleti nazarında diğer Hristiyan devletlere göre daha ayrıcalıklı ve önceliği olan bir devlet olduğunu gösterir²¹⁹.

1581 kapitülasyonunun yukarıda bahsedilen ilk üç maddesi dışında, geriye kalan tüm maddeleri hemen hemen 1569 kapitülasyonunun aynıdır. Bu dönemde farklı olarak, İngilizler de bu ilişkilere dâhil olmuş ve kapitülasyon olarak Akdeniz ticaretine katılmaya çalışmışlardır. İngilizler Akdeniz ticaretine dâhil olmadan önce Yakın Doğu ürünleri İngiltere'ye Venedik ve Cenovalılar aracılığıyla getiriliyordu. Daha sonra da bu devletler Yakın Doğu'ya satılacak olan kalay ve kurşunu yükleyerek geri dönüyorlardı. Kendi yünlü kumaşlarının Doğu-Batı ticaretinde önemli bir rol oynadığı gören ve ticarete doğrudan katılmak isteyen İngiltere, artık bu tarihten sonra kapitülasyonlar aracılığıyla Akdeniz ticaretinde aktif olarak yer almaya başlamıştır²²⁰. Kapitüler devletler arasındaki rekabet bu şekilde başlamış ve her biri daha fazla imtiyaza kavuşmak için Osmanlı Devleti'nden sürekli yeni hak talebinde bulunmuşlardır.

Diğer kapitülasyonlarda olduğu gibi İngilizler'e verilen kapitülasyonlarda da ekonomik ve siyasi nedenler vardı. İngilizler'e kapitülasyonun bu tarihte verilmesi tesadüf değildir. Her iki devlet için İspanya'nın ortak düşman olması, Fransa'nın kurulan ilişkilere yeterince sadakat göstermemesi ve bu nedenle de Avrupa'da farklı bir denge unsuru aranması ve İngiltere'nin güçlenmeye başlaması gibi nedenleri sayabiliriz. Hatta İngiliz dostluğunu kazanmak isteyen devlet adamları (Sokullu Mehmet Paşa gibi) İngilizlerle imzalanan ahidnamede etkili bir rol oynamıştır. Bunun yanında, Osmanlı Devleti İngiltere'den ucuz kumaş yanında, top yapımında büyük ölçüde ihtiyaç duydukları kalay, demir ve çeliği almak istiyordu²²¹. Papalık ise "inançsızlara" silah veya silah yapımında kullanılan malların satılmasına engel olarak bu satışı yasaklamaya çalışıyor²²² ve aksini yapanları dinlerine ihanet etmekle suçluyordu. Çünkü bu malları alan Osmanlı yapacağı silahı Hristiyanlara karşı kullanacaktı. Buna rağmen ticaret her şeyden önce geldiği için, İngiltere Osmanlı Devleti'ne bu malların satışını gerçekleştiriyordu.

²¹⁹ *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*, s.81-89; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları...*, s. 55-60; R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*,s. 415-417.

²²⁰ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. I*, s.425.

²²¹ A. Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler...*, s.7.

²²² Zeki Arıkan "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan'*, İstanbul 1991, s. 283.

3.2.4. 1597 Kapitülasyonu

III. Hanri'nin, Katolikliği yeterince savunmadığı gerekçesiyle bir keşiş tarafından hançerlenerek öldürülmesinden sonra, Fransa tahtına Hanri de Burbon çıkmıştır. O dönemde Fransa'da mezhep sorunlarının (Katolik-Protestan) devam ettiği bir sırada, İspanya kralı da buna müdahil olarak Katolikleri savunma amaçlı Fransa'da bir ordu bulundurmaya başlamıştır. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Fransa, İstanbul'daki sefirine, Osmanlı Devleti'ni Akdeniz' e bir donanma göndermek konusunda ikna için görevlendirmiştir. Kont de Bréves'in çabaları neticesinde Fransa sınırlarındaki askerler geri çekilmiş ve daha sonra da Fransa, imtiyaz haklarını biraz daha genişletecek olan 1597 tarihli dördüncü kapitülasyonu almıştır.

Fransa ve Venedik her ne kadar engel olmaya çalışsa da İngiltere'nin kapitülasyon almasına engel olamamışlardı. Hatta 1597 ahidnamesinin 1. maddesiyle, İngilizlere verilen ahidname sonrası artık onlar da Venedikliler gibi kendi bayrakları altında, kendi gemileriyle ve kendi konsoloslarının güvencesi altında, Osmanlı sularında seyr-ü sefer edebileceklerdi. İngilizler'e de ahidnamelerin tanınmasıyla Akdeniz'de Fransızlara rakip olmaya başlamışlardır. Bu iki devlet dışında diğer devletlerin (İspanyalılar, Portekizliler, Ragozalılar, Cenevizliler, Angolalılar ve Floransalılar) hala Fransız bayrağı altında seyretmeleri, Fransa'nın gücünü ve diğer kapitüler devletlere göre daha kapsamlı ahidnameye sahip olduğunu göstermektedir. İngiltere bu duruma engel olmaya çalışmış ve diğer devletlerin de kendi bayrağı altında seyr-ü sefer etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. 1597 kapitülasyonunun 2. maddesinde buna karşı çıkılıp ahidnâmede belirtildiği şekilde hareket edilmesi gerektiği söylenilmiştir. Buna ilave olarak 10. maddede, Fransız gemilerine ticari mal yükleyen ve Fransız bayrağı altında seyr-ü sefer eden gemilerde ticaret eden kişilerin Fransa konsoloslarına ödenmesi zorunlu olan resmi itirazsız ödemeleri gerektiği belirtilmiştir. Böylece konsolosluk hakkı olan bu verginin konsoloslar lehine ödenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı-Fransız dostluğuna binaen ahidnamenin 3. maddesinde, Osmanlı dâhilinde ticaret ile uğraşan Fransızlara –bedelini ödemek koşuluyla- ihracı yasak olan mallardan, deri, keçi derisi ve ipliğin satışı serbest bırakılarak buna kimsenin engel olmaması istenilmiştir. Tarım ürünlerinin, çıkarılan madenlerin ve kısmen mamul maddelerin belirli bir sınırlama olmadan yabancı tüccarlara satışı mümkün değildi. Bu durumun nedenleri arasında, üretimin yetersiz oluşu, iç alım-satım dengesinin bozulma

tehlikesi ve bazı stratejik gerekçeler vardı. Fakat her zaman bu yasağa uyulmaz, üretimin bol olması veya bazı siyasi ilişkilerden dolayı yasak kapsamı genişletilip daraltılabiliirdi. Yani, memnu meta konusundaki kurallar genellikle tam olarak uygulanamamış ya kaçakçılık yoluyla bu kurallar çiğnenmiş ya da ahidnamelere konulan hükümlerle kurallarda esneklik sağlanmıştır²²³.

Ticaretin neredeyse tüm mevzulardan daha önemli olduğunu, savaş ve hasımlığın önüne geçtiğini ve onlara göre daha öncelikli olduğunu örnekleyecek olan 6. maddeye göre, Fransızlar'ın tasarrufları altında bulunan gemilere, savaş halindeki milletlere ait mallar ücreti karşılığında nakledilmek üzere yüklenirse, bu gibi mallar hiçbir bahane ile zabt ve müsadere olunmayacaktır. Yani, bir devletle savaş durumunda olursa dahi o devletin mallarının Osmanlı sınırlarına gelmesinde bir beis görülmemiştir. Her ne kadar bu hak sadece Fransız tasarrufunda bulunan gemilere tanınmış olsa da yine de bu durum ticaret ve ekonominin diğer etkenlere göre daha öncelikli olduğunu gösterir. Ticaretin devamlılık ve güvenliğine uygun olan 7. maddeye göre, Fransız tacirlerinin limanlarımıza, iskelelerimize nakledecekleri ticari mallar geleneksel fiyatları üzerinden ve kıymetlerine göre satılacaklardır. Memleketlerinin mahsullerini ve sanayi eşyasını Osmanlı memleketinde satabilmek için ecnebi gemilere binerek Osmanlı sınırlarına gelen Fransızlar şimdiye kadar köle sıfatıyla esir edilmiş ve malları zapt edilmişti. Ahidnamenin 5. maddesi gereğince, bundan sonra korsanlık eden ecnebi gemilerinde bulunanlar hariç, diğer gemilerde olan Fransızlar esir edilmeyecek ve mallarına dokunulmayacaktır. Ahidnamenin 9. maddesiyle de, Fransa elçisinin maiyetindeki tercümanlar vergilerden muaf tutulmuş ve Osmanlı görevlilerinin onlardan iane adıyla hiçbir vergi tahsil etmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Fransız gemilerine rastlayan Berberistan korsanlarının Fransız mürettebatını tutsaklayıp, mallarını yağmalama gibi yasa dışı hareketlere hala devam etmekte olduklarından ahidnamenin 8. maddesiyle, Berberiler tarafından tutsaklanan Fransızların serbest bırakılması ve onlara ait malların da geri verilmesi emredilmiştir. Eğer korsanlar bu hareketlerini devam ettirirse, bu eşkıyaların türediği bölge ve havaliyi Osmanlı adına idare eden beylerbeyi ile sancakbeyleri Fransızların zarar ve ziyanını ödeyecekler ve vazifelerinden azl edileceklerdir. Bu maddeyle Fransızların hem canları hem de malları korsanlara karşı korunmaya çalışılmış, Osmanlı görevlileri de güvenliği

²²³ Z. Arıkan "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar...", s. 283.

sağlayamadıkları takdirde zararın ödenmesi ve azl edilmeleri gibi bir nevi cezaya tabi tutulmuşlardır.

Ahidnamenin dördüncü maddesine göre, Osmanlı memleketine gelen Fransızların üzerinde bulunan yabancı paralara, hazine adamları tarafından eritilmek ve Osmanlı parasına çevirmek gerekçesiyle el konulmasına Osmanlı Devleti tarafından karşı çıkmıştır. Daha önceki kapitülasyonlarda bu maddenin yer almaması, önceki dönemlerde böyle bir durumla ya hiç karşılaşmadığını ya da en azından böyle bir olaya kapitülasyonlarda yer verilecek kadar çok sık rastlanmadığını göstermektedir.

Kapitülasyonlarla gayrimüslimlere Osmanlı memleketinde, kendi ülkelerinde geçerli olan din ve hukuk kurallarına göre yargılanma hakkı tanınmıştı. Bu yargılama yetkisi gerek kendi konsolosları ile elçileri gerekse kadı ya da Divan-ı Hümayun' a verilmişti. Fakat bazı durumlarda yargı yetkisi sadece gayrimüslimin bağlı olduğu konsololuğa aitti. Dini ve cezai işlemlere sadece konsolosluk ve elçilik bakabilirdi. Ahidnamenin 11. maddesinde buna yer verilmiş, yaralama ve öldürme suçlarından dolayı yargılanan ya da suçlanan Fransız tebaasının davasına Fransa'da yürürlükte olan yasa ve geleneklere göre elçi ve konsolosları tarafından bakılması gerektiği söylenmiştir. Ayrıca Fransız konsolosları tutuklanmayacak ve evleri de hacz olunmayacaktır. Bu konunun Osmanlı açısından ne kadar önemli olduğunu belirtmek için 12. maddede tekrar bu mevzuya yer verilerek, 11. maddedeki hükümlere harfiyen uyulması gerektiği ifade edilmiştir²²⁴.

Yukarıda bahsi geçen konular dışındaki tüm maddelerin neredeyse aynı suretine, 1581 ahidnamesinde rastlamaktayız. 1597 ahidnamesi ile Fransız konsoloslarının kaza hakkı genişletilmiş ve bu zamana kadar ecnebi ülkelere ihracı yasak olan bazı malların Fransızlara satışına izin verilmiştir. Bir önceki ahidnamede sancak meselesinde Fransa'ya verilen imtiyaz devam ettirilerek, Venedikliler gibi İngilizlere de kendi bayrakları altında ticaret yapma hakkı verilmiştir.

Dostluk üzerine kurulan Osmanlı-Fransız ilişkileri yarım yüzyıldan fazla bu şekilde devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nden en kapsamlı imtiyazı alan ilk ecnebi devlet olması ve uzun bir süre bu hakkını devam ettirmesi, Fransa'ya Osmanlı nezdinde

²²⁴ *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*, s. 89-113; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları...*, s. 61-67; R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 417-420.

önemli bir konum sağlamıştır. Bu ayrıcalıklı konumunu her daim devam ettirmeye çalışan Fransa, aldığı her kapitülasyona yeni haklar ilave ettirerek en ayrıcalıklı millet statüsünü kazanmıştır. Lakin bu ayrıcalığı çok uzun sürmemiş ve gerek İngiltere ve Felemenk'in aynı haklara sahip olması gerek Fransa'nın bu dostluğu çıkarlarına göre kullanması onun ayrıcalıklı konumuna son vermiştir. Fransa'nın Osmanlı Devleti ile kurduğu bu yakınlık her ne kadar Avrupa'da tepkilere yol açmış olsa da ve hatta Fransa zaman zaman Osmanlı aleyhine tavır sergilese de, edindiği imtiyaz haklarını ve Osmanlı dostluğunu sonuna kadar kullanmıştır.

3.3. 17. Yüzyıl'da Fransa'ya Verilen Ahidnameler

Levant ticaretinin 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında uluslararası bir boyut kazanmaya başlaması, Avrupa devletleri arasındaki siyasi ve ticari rekabetlerin Akdeniz'de yoğun olarak yaşanmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak da 17. yüzyıl ahidnameleri Batılı devletler arasındaki rekabette bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır²²⁵. İngiliz ve Fransızlar Levant'ta düzenlerini kurana kadar, Felemenkler uzun süren bağımsızlık savaşları nedeniyle Levant ticaretine 17. yüzyılda girebilmişlerdir²²⁶. Fransa, İngiltere ve Venedik elçilerinin muhalefetine rağmen Hollanda 1612 yılında kapitülasyon almayı başarmış ve bu durum rekabeti daha da artırmıştır. Bu kapitülasyon ile Hollanda kendi tüccarlarını Fransız ve İngiliz rakipleriyle eşit düzeye getirmiştir.

Hollanda ve İngiltere'nin kapitülasyon alarak Fransız tüccarlarına rakip olması Fransa'yı oldukça rahatsız etmiştir. Bu durum karşısında Fransa hem Levant ticaretini geliştirmek hem de İngiltere ve Hollanda'ya verilen imtiyazlardan daha fazlasını elde etmek amacıyla yeni ahidnameler almaya çalışmıştır. Fakat Fransa'nın ahidnamelere aykırı faaliyetlerde bulunması nedeniyle, 17. yüzyılda kapitülasyonlar sadece iki defa kapsamlı olarak yenilenebilmiştir.

²²⁵ E. Eldem, "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti", s. 348-350.

²²⁶ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 74.

3.3.1. 1604 Kapitülasyonu

III. Mehmed'in ölümü ile yerine I. Ahmet'in (1603-1617) tahta geçmesi, Fransa için kapitülasyonları yenilemek ve yeni maddeler koydurmak için bir fırsattı. Venedik ve İngilizler'in kendi bayrakları altında dolaşıp, ticaret yapabilmeleri Fransa'yı çok memnun etmiyordu. Fransa'nın isteği, tüm ecnebi devlet gemilerinin Fransız bayrağı altında seyir ederek Fransız konsolosuna tabi olmalarıydı. Hatta Venedik ve İngiliz devletlerine verilen bu hakkı geri aldirmek umudunu taşısa da yenilenen ahidname ile buna muvaffak olamamıştır²²⁷. Bununla birlikte 1604 yılında Fransız elçisi Kont de Brèves aracılığıyla yenilenen ahidname ile Fransa birçok ayrıcalığa mazhar olmuştur.

Ahidnamenin ilk maddesi ile Osmanlı Devleti nezdine gönderilen Fransız elçileri, tüccarları, konsolosları ve onların tercümanlarına hiçbir surette taciz olunmayarak, Osmanlı ülkesinde hoş karşılanmaları kabul edilmiştir. Böylece ilk maddeyle Osmanlı topraklarındaki Fransız tebaası güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Hemen devamında 2. maddeyle, hem söz konusu bu ahidnamenin hem de daha öncesinde Fransa ile akd olunan antlaşma hükümlerinin harfiyen yerine getirilmesi istenilmiştir. Bu sayede ahidnamede yer alan hükümlerin her ne olursa olsun uygulanması sağlanmaya çalışılmıştır.

1597 ahidnamesinin ilk maddesinde yer alan, Venedik ve İngilizler müstesna olmak üzere İspanyalılar, Portekizliler, Ragozalılar, Cenevizliler, Napoliler, Ankonalıları ve Floransalıları'a mensup ticaret gemilerinin Fransa bayrağı altında Osmanlı sularında dolaşıp, ticaret yapmaları gerektiğine dair hüküm daha da genişletilmiştir. 1604 ahidnamesinin 3. maddesi ile söz konusu ecnebler öncesinde olduğu gibi yine Osmanlı memleketinde serbestçe dolaşabilecekler ve istedikleri liman ve bölgelerde serbest bir şekilde oturabileceklerdir. Fransa kralı bu dostluğa sadık kaldığı sürece, Fransız sancağını taşıyan gemiler ile kalyonlarda bulunan ecnebi devlet halkının, emniyet ve huzuru bozulmayacağı gibi ticaretlerini de tam bir serbestlik içinde yapmaları garanti edilmiştir. İngiltere elçisinin bu duruma müdahale etmesi halinde ise altıncı madde gereğince, bunun dikkate alınmaması gerektiği söylenerek yedinci madde ile de tekrar teyit edilmiştir.

²²⁷ R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 420-421.

1604 ahidnamesinin 4 ve 5. maddelerinde yer alan hükümler diğer maddelere göre farklı bir husustur ve Fransa için de oldukça önem arz etmektedir. Buna göre; Fransa kralına ve ya onun dostu olan Hristiyan devletlerine tabi halkın Kudüs'ü ziyaretleri serbest bırakılarak, güvenlikleri garanti altına alınmıştır. Ve yine Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan dostluğundan mütevellit, Kudüs'te oturan ve Kamame Kilisesi'nde dini görevlerini yerine getiren rahiplerin emniyet ve huzur içinde ikâmet etmeleri sağlanacak ve hakları hiçbir şekilde ihlal olunmayacaktır. Bu maddelerle Kudüs'e ziyaretlerin emniyet ve huzur içinde yapılması garanti edilmekle birlikte, Fransa'ya Kamame Kilisesi'nin ve orayı ziyaret eden Hristiyanların himayesi verilmemiştir. Buna rağmen ahidnamede geçen bu maddelerden yola çıkan Fransa her daim söz konusu himaye hakkının kendisinde olduğunu iddia ederek bu hakkı kendinde görmüştür.

Fransa ile olan dostluğa binaen yasak olan deri, balmumu ve pamuklu dokumaların, 8. madde gereğince Fransız tüccarlarına serbest kılınması hem Fransa ekonomisi açısından hem de Fransız tüccarının diğer ecnebi tüccarlara göre edindiği ayrıcalık açısından oldukça önemlidir. Buna ek olarak 39. madde ile ticaret üzere bulunan Fransız tüccarları istemediği bir emtiayı satın almaya zorlanamayacaklar ve kendilerine satılması yasak olmayan emtiayı serbest bir şekilde satın alabileceklerdir. 25. madde ile de Fransız tebaasına Cezayir ve Berberistan kıyılarında balık ve mercan avcılığında bulunma serbestliği tanınmıştır. Bir önceki ahidnamede, Osmanlı memleketine gelen Fransızların üzerlerinde bulunan paralara el konulması yasaklanmıştı. 1604 ahidnamesinin 10. maddesiyle aynı konuya değinilmiş ve ilave olarak söz konusu paralardan resim alınması da yasaklanmıştır.

Osmanlı ve Fransa arasındaki dostluk gereği her ikisinin de birbirlerinin düşmanları ile ilişki içinde bulunması anlaşmaya aykırıydı ve bu nedenle düşman gemilerinde bulunan Fransızlar esir edilerek, malları yağmalanıyordu. Fakat Osmanlı Devleti 11. madde ile yetkilileri bunu yapmaktan men etmiş ve bu ana değin bu şartlara aykırı olarak tutsak edilen Fransızların serbest bırakılarak, mallarının iade olunmasına karar verilmiştir. Yine buna ek olarak, düşman bir devletten satın alınan malları yüklemiş olan Fransız gemi ve mürettebatına da 12. madde gereğince dokunulmamasına karar verilmiştir. Satın alınan emtia dışında Osmanlının hasmı olan bir devlete ait malları yüklenmiş bir Fransız gemisinin Osmanlı sularında seyr-ü sefer etmesi halinde dahi gemideki emtialara dokunulması 15. madde ile yasaklanmıştır.

Zaman zaman türlü bahanelerle emtia yüklü Fransız gemileri zapt edilerek, yağmalanıyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti on dördüncü madde ile her ne sebeple olursa olsun Fransız gemilerine el konulmasını ve mallarının yağma edilmesini kati surette yasaklamıştır. Daha önceki kapitülasyonlarda da yer aldığı gibi 1604 ahidnamesinin 16, 17, 18, 19,20, 21, 22, 26, 33, 34 ve 35 maddelerinde Fransız tüccarlarından ticaret rusûmu dışında; müruriye, kassabiyye, meşin, manda derisi ve işlenmiş deri için alınan vergilerin alınmaması, elçilere mahsus içki ve meşrubatların vergiye tabi tutulmaması ve elçilerin özel eşyalarından vergi talep edilmemesi yinelenmiştir. Fakat sadece Osmanlı limanlarını terk ettikleri zaman kendilerinden 3 ekünün tahsil olunması ve aynı haklara Fransız elçisinin maiyetinde olan tercümanların ve Fransız konsolosunun da mazhar olması kabul edilmiştir. Bu haklara ek olarak Fransız konsolosu diğer ecnebi konsoloslarına karşı öncelik hakkına sahip olacaktır.

Uzun süredir Fransa'yı rahatsız eden ve ekonomik olarak büyük zarara uğramasına neden olan korsan meselesine yirmi üçüncü maddede yer verilerek, korsanlar yaptıkları her türlü saldırıdan men edilmiştir. Bu durumun devam etmesi halinde zararın tazminine karar verilmiştir. Şayet korsanlar hiçbir hükme uymazlar ise Osmanlı Devleti yirmi dördüncü maddeyle, Fransa kralına bir filo çıkararak söz konusu korsanları cezalandırma hakkı tanımış ve Fransa kralının saldırılar karşısında şiddetli tedbirlere başvurması durumunda mevcut dostluğun bozulmayacağını garantisini vermiştir.

27 ve 28. maddelerde elçi ve konsoloslar için ekonomik anlamda büyük önem taşıyan konsolos ve elçilik hakkından bahsedilerek, Fransız tüccarları ve Fransa sancağı altında ticaret yapan tacirin bu resmi ödemekte zorluk çıkarmamalarına ve söz konusu tüccarların düşman memleketinde ticaret yapıyor olsalar dahi itirazsız ödemeleri gerektiği belirtilmiştir.

Osmanlı memleketinde ticaret yapan veya ikamet eden Fransızlar ve onların himayesi altında olan ecnebler her türlü güvence altına alınmıştır. 38. maddede yer alan hükme göre söz konusu kişiler mutat vergilerini ödedikleri sürece hiçbir Osmanlı yetkilisi, tebaası ya da gemi kaptanları tarafından taarruz ve saldırıya uğramayacaklardır. Bu kişilerin köle edilmeleri yasaktır ve eğer Fransa elçi veya konsolosu tarafından Fransızların köle edildikleri bildirilir ise onların derhal serbest bırakılmaları ve hatta 45. maddeye göre sahipleri tarafından Bâb-ı Âli'ye bizzat teslim

edilmeleri gerekmektedir. Fransızlar aleyhine olarak iftira yolu ile onları zor duruma düşürmeye çalışanlara karşı ise, vali ve hâkimlerin son derece ihtiyatlı olacakları 43. madde ile belirtilmiştir. Fransız tüccarlarının borçları olması halinde ve hatta borçlunun kaçması durumunda dahi 40 ve 44. madde gereği bu para ancak borcun sahibinden ya da onun kefilinden talep edilecektir.

Son olarak 53, 54, ve 55. maddelerde, Osmanlı kaptanları, vezirleri, beylerbeyi, kadıları, süvarileri, kale muhafızları ve mal memurlarının antlaşma hükümlerine harfiyen uymaları gerektiği, bu hükümlerin hilafına hareket edenlerin Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş, itaatsizlik göstermiş ve memleketin asayişini bozmuş olarak kabul edileceklerinden derhal tutuklanarak, haklarında en ağır cezanın verileceği şedîd bir şekilde bildirilmiştir. Fransa kralının da dostluğu bozacak bir eylemde bulunmadığı sürece, eskiden beri akdedilen anlaşmaların yürürlükte kalacağına ve bu duruma aykırı olarak yapılacak olan hiçbir hareketin de doğru kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir²²⁸.

Fransa devletinin Osmanlıdan 17. yüzyılda aldığı ve 1673 yılına kadar da yenilenmediği için uzun süre yürürlükte kalan 1604 ahidnamesi toplam 55 maddeden oluşmaktadır. 4 ve 5. maddelerde yer alan imtiyazlar kapitülasyonun en önemli maddelerindedir. Çünkü Fransa bununla Osmanlı imparatorluğu dâhilindeki Katolikler ve Kudüs şehri ziyaretine dair bir takım imtiyazlar almayı başarmıştır. Fransa'nın uzun yıllar Katolikler'in himaye hakkını kendinde görmesinin menşei bu maddelerdir. Bu kapitülasyonun diğer önemli maddesi ise, korsan saldırılarına karşı, Fransa kralına korsan eyaletlerini cezalandırma hakkının verilmiş olmasıdır. Cezayir ve Tunus Osmanlı eyaleti olduğu için böyle bir hakkın verilmiş olması egemenlik hakkına mugayir bir karardır²²⁹. Fransız tüccarlar bu tarihte Venedik ve İngiliz tüccarlarına göre daha fazla vergi ödüyordu ve Fransız elçisinin çok istemesine rağmen 1604 ahidnamesinde vergi oranının indirilmesine dair bir imtiyaz verilmemiştir.

1604 ahidnamesinin orijinali günümüze ulaşmamıştır, fakat Fransız elçisi Savary de Brèves tarafından 1615 yılında, "*Articles du tracté faict en l'anne mil six cens quatre, entre Henri le Grand Roy de France, de Nauarre, Et Sultan Amat Empereur des*

²²⁸ Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları, s.89-113; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları...*, s. 68-76; R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...*, s. 420-425; *Tarih-i Na'îmâ*, C. II, s. 378-380.

²²⁹ R. Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar...* s. 424-425.

Turcs. Par l'entremise de Messire François Sauary, Seigneur de Breues, Conseiller du Roy en ses Conseil d'Etat Priué, lors Ambassadeur pour sa Maiesté à la Porte dudit Empereur” başlığı ile Fransızca; “*Fransa padişahı ile Al-i Osman padişahı mabeyinde mün'akid olan ahidnâme-i hümayun zikr olunur*” başlığı ile de Osmanlıca olarak yayınlanmıştır. 1604 kapitülasyonu daha sonra farklı isimlerle birçok kez yayınlanmıştır fakat bunlar arasında en çok Gabriel Naradounghian ve Ignace de Testa tarafından 19. yüzyılda yayınlanan eser²³⁰ tarihçiler tarafından daha çok kullanılmıştır²³¹.

3.3.2. 1673 Kapitülasyonu

1604 ahidnamesinin üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen Fransız kapitülasyonlarının yenilenmediği dikkati çekmektedir. İngiliz ve Felemenk tüccarları % 3 gümrük resmi verirken, Fransız tüccarlar hala % 5 oranında vergi ödemekteydi. Bunun yanında Fransız sancağı altında ticaret yapan Hollanda'ya da 1612 yılında kendi sancağı altında seyr-ü sefer yapma hakkının verilmesi Fransa'yı oldukça rahatsız etmişti. Bunlara ek olarak Avrupa'da uzun yıllar devam eden savaşlar Fransa'nın şark ticaretini olumsuz etkilemiş ve bu sebeple ahidnameleri yenileme ve imtiyaz haklarını artırma arzusunda olan Fransa uzun yıllar bu isteğine nail olamamıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Girit ve Avusturya savaşlarında Fransa'nın Osmanlı'nın karşısında yer almış olmasıdır. XIV. Louis'nin 17.yüzyılın üçüncü yarısına doğru Hollanda ve Avrupa genelinde başarılar kazanması üzerine bu tavrını bir kenara bırakan Osmanlı Devleti 1673 yılında Fransız ahidnamelerini yenilemiştir.

Fransızlar için en önemli konulardan olan Kudüs ziyareti ve Kamame Kilisesi'nde bulunan ruhbanların güvenliği meselesine ahidnamenin 1, 41 ve 42. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre, Kudüs'ün dâhili ve haricinde bulunan ve Kamame Kilisesi'nde eskiden beri oturan rahiplerin oturdukları yer ve ellerinde olan ziyaretgâhlara dokunulmayacak ve ziyaret için gelen Fransızlar da herhangi bir taarruza

²³⁰ Gabriel Naradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman, I: 1300-1789*, Paris: F. Pichon; 1897, I, 93-103; Testa, *Traité*, I, 141-151.

²³¹ Viorel Panaite, “ Western Diplomacy, Capitulations and Ottoman Law in the Mediterranean (16th-17th Centuries). The diplomatic Section of the Manuscrit Turc 130 form the Bibliothèque in Paris”, Kenan, Seyfi (ed.), *Osmanlılar ve Avrupa, Seyahat, Karşılaştırma ve Etkileşim*, İSAM, İstanbul 2010, s. 380-383.

maruz kalmayacaktır. İstanbul'da elçisi olmayan ve Fransa ile de dost olan ecnebler de Kudüs'ü ziyaret etme maksadıyla Fransız bayrağı altında güvenle gidip gelebileceklerdir. Eğer bu kişiler ticaret amacıyla gelmek isterlerse buna da Fransız bayrağı altında olmak kaydıyla müsaade edilecek ve diğer bayraklar altında gelip gitmelerine izin verilmeyecektir.

43. ve 44. maddelerde ibadet özgürlüğüne dair yer alan hükümlere göre, Galata'da bulunan Cizvit ve Kapuçin tarikatının rahipleri eskiden beri ellerinde olan iki kiliseyi yine ellerinde tutmaya devam edecekler ve bu kiliselerden biri yandığı takdirde izin alınarak tamir olunabilecektir. İzmir, Sayda, İskenderiye ve diğer iskelelerde bulunan Fransız taifesinin de kiliselerine dokunulmayacağı gibi bir bahane ile para da istenilmeyecektir. Galata'da bulunan tüccarların evlerinde İncil okumalarına karışılmayacak ve bu sebepten darp edilmeyeceklerdir.

Osmanlı Devleti'nin harp halinde olduğu devletlerin gemilerinde olup ticaret yapan Fransızlar, bu gemide buldukları için esir edilip, malları yağmalanmayacaktır. Buna mukabil de Fransız tüccarlar 4. madde hükmünce korsan gemilerinde bulunmayacaktır. Fransız tüccarları iskeleye satış amaçlı mal çıkardıklarında bu malı başka iskeleye götürmeleri istenirse dokuzuncu madde kararınca o maldan ikinci defa gümrük istenilmeyecek ve tüccarların bir iskeleden başka bir iskeleye gidişine engel olunmayacaktır. 20. madde ile Osmanlı liman ve iskelelerinde ticaret yapan Fransız gemileri denizde fırtınaya tutulur ise onlara yardım edilecek ve Fransız kaptanlarına ve kalyon serdarlarına riayet edilerek ücretini ödedikleri müddetçe her türlü ihtiyaçları tedarik edilerek, mağduriyetleri giderilecektir.

Daha önceki ahidnamelerde de Fransızlar'dan gümrük resmi dışında diğer vergilerin alınmayacağı belirtilmişti. Bu ahidnamenin 10. ve 31. maddesiyle de üç yüz akçeden fazla selâmetlik resminin istenilmeyeceği belirtilmiş ve Fransızlardan haraç talep edilmesi yasaklanmıştır. 51. maddeyle Fransa konsolosları, onlara tabi ruhban, tüccar ve tercümanların kendileri için belirli bir miktara kadar evlerinde şıra sıkıp şarap yapabilecekler²³² ve dışarıdan şarap getirtme hakkına sahip olacaklardır. Bunu yaptıkları için de asla rencide edilmeyeceklerdir.

²³² Bu hak daha sonra iptal edilmiş ve şarap yapma hakkı sadece konsolos ve elçilere tanınmıştır.

İlk defa 1604 ahidnamesinde yer alan, Fransızlar'ın Cezayir ve Tunus korsanlarını cezalandırma hakkına ek olarak 1673 ahidnamesinin 11. maddesiyle Mağrip korsanları padişahın emirlerine uymadığı takdirde, Fransa kralı onları Fransa limanlarına girmekten men edebilecekti. 45. madde ile Fransızlar tarafından uzun zamandır talep edilen gümrük indirim hakkı tanınmış ve Fransız tüccarları bundan böyle %5 yerine %3 gümrük resmine tabi olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde ikamet eden Fransızlar'ın kendi aralarındaki davalara konsolosları tarafından bakılıyordu. Fakat dava 4000 akçeden fazla olursa 52. maddede yer alan karara göre dava divân-ı hümayunda görülecektir. Şayet konsolos hakkında bir dava olur ise, 16. maddeye göre konsoloslar hapsedilmeyecek, evleri mühürlenmeyecek ve konsolosla davası olanlar İstanbul'da dinlenecektir. Eğer Fransızlar'ın oturduğu mahalde bir cinayet olursa, 53. madde gereği suçları sabit olmadığı sürece bu cinayetten dolayı orada bulunan Fransızlar cerime²³³ adı altında rencide edilmeyeceklerdir.

Toplam 55 maddeden oluşan 1673 kapitülasyonu yukarıda zikr edilen hükümlerin dışında daha önce verilen tüm imtiyazları da kapsıyordu. Bu ahidname ile Fransa uzun yıllardır istediği imtiyazlara nail olabilmıştır. Kapitülasyonun maddelerinde ağırlıklı olarak Kudüs ve Katolik mevzularına yer verilmiş ve bu haklar Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki Katolikler üzerinde daha fazla söz sahibi olmasına neden olmuştur. Fransız tüccarlarına vergi indiriminin sağlanması ise, ekonomik olarak Fransız tacirinin lehine bir durum olmuş ve böylece Venedik ve İngiliz tüccarlarıyla aynı hakka sahip olabilmıştır²³⁴.

16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti Fransa'ya altı tane kapitülasyon vermiş ve her defasında imtiyazlar biraz daha genişletilmiştir. Fransa'ya tanınan bu haklar zamanla diğer Avrupa devletlerine de tanınmaya başlanmış, fakat genellikle imtiyazlara nail olan ilk devlet Fransa olmuştur. Bu sebeple Fransa, her daim kendisini Osmanlı Devleti'nde öncelikli olarak görmüş ve bu durum Fransa'nın kendisini Osmanlı sınırlarındaki Katoliklerin hamisi olarak görmesine neden olmuştur. Ahidnamelerin

²³³ Cerime: Arapça bir kelime olana cerime suç demektir. Kanuna göre para cezasını mucip bir suç olmadığı halde ceza olmak üzere alınan para hakkında kullanılır bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, İstanbul 1971, s.281.

²³⁴ *Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları*, s. 119-137; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları...*, s. 77-83; Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, s. 425-430.

verilme ve geçerlilik şartı dostluğa muhalif harekette bulunulmaması olduğu için, Osmanlı Devleti'ni kızdırmaktan sakınan Fransa, buna rağmen her daim Osmanlı aleyhine Avrupa'da gizliden faaliyetlerde bulunmaya devam etmiştir.

Başlangıçta hükümdarların yaşamı boyunca geçerli olan kapitülasyonların, tahtta bulunan hükümdarın değişmesi ile beraber yenilenmesi gerekiyordu. Bu yenilenme sürecinde birçok güçlük yaşanıyor ve her defasında yeni hakların istenmesi görüşmelerin uzamasına neden oluyordu. Fakat 1740 yılında Fransızlara verilen kapitülasyonla beraber bu durum değişmiş ve kapitülasyonlar sürekliliği olan bir ticaret sözleşmesine dönüşmüştür. Bundan sonraki kapitülasyonlara “Dostluk ve Ticaret Andlaşmaları” adı verilerek, eski imtiyaz haklarının da devam etmesi kabul edilmiştir²³⁵.

84 maddeden oluşan 1740 kapitülasyonu, 1673 kapitülasyonundaki tüm maddeleri ihtiva eden ve Fransa'ya verilen son kapitülasyondur. Fransa kralına Osmanlı Devleti tarafından padişah elkabının verildiğine dair ilk kayıt bu ahidnamede geçmektedir. Fransa konsolosları ve fermanı olan vekiller sakin oldukları yerlere eskiden olduğu üzere Fransız bayrağı çekebilecekler ve kimse tarafından onlara müdahalede olunmayacaktır. Konsoloshane kapılarının emniyeti için yasakçı tayin olunacak ve yasakçılar vergiden muaf olacaklardır. Fransız konsolos ve tüccarların diğer Hristiyan konsolos ve tüccarlar ile aralarında sorun yaşanırsa davaları İstanbul'da bulunan elçilerine havale edilecektir. Fransa tüccarları işleri için yanlarına gelip giden simsarlara müdahale edilmeyecektir. Yemişin bol olduğu yıllarda senede bir defa Fransa'dan gelen iki veya üç gemi; incir, kuru üzüm, fındık ve bu tür yiyeceklerden satın alabilecekler ve gümrüklerini ödeyerek memleketlerine götürebileceklerdir. Buna ek olarak Kıbrıs adasından da tuz alabileceklerdir. Fransız tüccarları ve adamları, Fransız elçi ve konsoloslarının ilan kâğıdı üzerine yazılmış mürurnamelerle gezecekler, emniyet ve rahatlıkları için de memleketin adeti üzere olan kıyafetleri giyeceklerdir. Fransız tacirleri ve Fransa bayrağı altında olanların Osmanlı memleketine getirdikleri altın ve gümüş sikkeden gümrük resmi alınmayacaktır.

Müslümanların elinde Fransızlara ait eşya olur ise, eşya sahibi olan Fransız'a teslim edilecektir. Mahkeme tarafından veya Osmanlı zabitleri tarafından bir Fransız'ın hanesine zorla girilmeyecek, eğer eve girme gereği görülürse elçi ve konsolos tarafından

²³⁵ O. Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü...*, s. 14.

tain olunan adamlar ile girebileceklerdir. Osmanlı tebaası Fransız gemilerine ticaret eşyalarını yükleyebilecekler, fakat yolda istedikleri vakit gemileri terketmeyecek ve ücretini ödeyeceklerdir. Kazaya uğrayan ya da karaya oturan Fransız gemisine eşyalarını kurtarmak için yardım edilecek, hiçbir surette mallarına el konulmayacak ve hiçbir Fransız gemisi yolundan alıkonulmayacaktır. Fransız rahiplerinin Kudüs'te sahip oldukları yerler zamanla harap olursa, İstanbul'daki Fransız elçisinin iltiması ile tamirine izin verilecektir.

1740 ahidnamesi ile daha önceki ahidnameler yenilenmiş ve süresiz olarak tasdik edilmiştir. Bu kapitülasyonla beraber Fransa'nın Levant ticaretindeki hacmi ve geliri büyük gelişme göstermiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA'YA VERİLEN AHİDNAMELERİN UYGULANMASI

Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya tanıdığı kapitülasyonlar sayesinde Fransız tebaasından olan tüccar, elçi, konsolos ve din adamları birçok haklara mazhar olabilmıştır. Bu haklar doğrultusunda ticari, ekonomik, dini, hukuki ve sosyal hayatlarını güven içinde idame ettiren Fransız tebaası, kapitülasyonlar neticesinde Osmanlı topraklarına yerleşerek, Osmanlı toplum hayatının bir parçası olmuşlardır. Fakat gerek kendilerinden gerek ehl-i örf taifesinden kaynaklı çeşitli sorunlar yaşanmış, zaman zaman bu sorunlara Osmanlı yetkilileriyle iş birliği içinde bulunan diğer ecnebi devlet görevlileri de dâhil olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tanımış olduğu bu hak ve özgürlüklere, Müslüman halk ve ehl-i örf taifesi tarafından yapılan müdahaleler sonucu birçok güçlük yaşanmış ve bu durum Fransız tebaası ile Osmanlı yetkililerinin daima bir sürtüşme içinde olmasına neden olmuştur. Osmanlı tebaasının tabi olduğu İslami ve örfi kurallar ile Fransızların tabi olduğu ahidname hükümleri arasındaki farklılıklar daimi bir çatışmanın tetikleyicisi olurken, Fransa'nın yeni kapitülasyon talebinde bulunarak haklarını genişletmesi iki tebaanın birbirine daha fazla yabancılaşmasına neden olmuştur.

Kapitülasyonlarla tanınan ayrıcalıklar sayesinde Osmanlı topraklarına yerleşen ya da ticaret için gelen Fransızların sayılarının artması, yabancıların haklarıyla ilgili farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun sonucunda Osmanlı yerel memurları, Fransızları Osmanlı tebaasının uymak zorunda olduğu kurallara tabi olmaya zorlayarak topluma entegre etmeye çalışmıştır. Gümrük memurları, vergi tahsildarları ve diğer Osmanlı görevlileri çok defa Fransız tebaasının diğer tebaadan farksız olduğunu öne sürerek vergi almaya ve kanuna aykırı bir şekilde akçe talep etmeye çalışmıştır. Bu gibi sorunlar karşısında Osmanlı yönetimi tarafından devlet görevlilerine emirler gönderilerek ahidnamelere işaret edilmiş ve yapılan uygulamaların ahidnamelere uygun bir şekilde yerine getirilmesi emredilmiştir. Kapitülasyonların Osmanlı hukukundaki yeri, kanunnameler ve yerel kanunların üstündeydi. Bu nedenle her kim ne gerekçe ile olursa olsun kapitülasyon hükümlerine aykırı harekette bulunduğu takdirde cezalandırılır ve yapılan uygulamaların ahidnamelere uygunluğu esas alınır²³⁶.

Osmanlı tebaasından, özellikle de devlet memurları tarafından ahidnamelere aykırı davranış ve uygulamalarda bulunulmuştur. Bu durum da şüphesiz Fransız tebaasının aleyhine olarak ticaretin aksamasına, siyasi, sosyal ve dini hayatın kesintisiz bir şekilde idame ettirilememesine ve zaman zaman ticari kayıpların yaşanmasına yol açmıştır. Fakat bu durumun ortaya çıkmasında Osmanlı yetkililerinin olduğu kadar, Fransız tebaanın aralarında yaşadığı sorunlar ile ticari yapılanmalarındaki aksaklıkların da büyük etkisi olmuştur.

²³⁶ B. Apaydın, *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesi ...*, s. 84.

İncelediğimiz ahkâm defterlerinde, Fransız tebaasıyla ilgili yaşanan sorunların yarısından fazlasının Fransız tüccarlarıyla ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Bu hususta Fransa'dan yola çıkan bir tüccarın yol boyunca yaşadığı türlü sıkıntılardan ödediği vergilere, Osmanlı topraklarındaki ikametinden mallarının depolanmasına ve yaptığı tüm alışverişlere kadar her türlü ticari eylemlerinde çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Bu tür sıkıntıların esas kaynağı olan cizye ve fazla akçe talebi Fransız tüccarının en sık karşılaştığı bir meseleydi. Ahidnamelerde gümrük ve diğer vergi oranları sabit olmasına ve Fransız tebaasından cizye vergisi alınmamasına rağmen bu kanuna riayet edilmiyordu.

Osmanlı Devleti'nden ya da görevlilerinden kaynaklı sorunların yanı sıra kendi elçi, konsolos ve tüccarlarıyla da sık sık sorun yaşanıyordu. Özellikle konsoloslar ile yaşanan sıkıntılar bunun başında gelmektedir. Konsoloslar elçilere göre tüccarların her türlü işiyle ilgilendikleri için onlarla daha fazla muhatap oluyordu. Bu nedenle ahkâm defterlerinde tüccarların elçiler ile sorun yaşadıklarına dair sadece birkaç kayıt mevcuttur. Fransız taciri konsolos ile sorun yaşadığı vakit olay Divân-ı Hümayûn'da çözülüyor ve bu nedenle Osmanlı kayıtlarında yer alıyordu. Fakat tüccarlar arasındaki mevzulara elçi ve konsolos tarafından bakıldığı için bu tür olaylar ahkâm defterlerinde yer almamış, sadece konsolos dışındaki kimselerin müdahalede bulunduğu olaylara yer verilmiştir.

Fransız tüccar güruhundan farklı olarak Fransız ruhban taifesi de zaman zaman bazı engel ve sorunlarla karşılaşmış, fakat bu olay çok sık yaşanan bir durum olmamıştır. Fransız ruhbanının en sık yaşadığı sorun Ortodoks Rumlarla yaşanan kutsal yerlerin koruması mücadelesi olmuş ve Osmanlı Devleti bu gibi durumlarda genelliklere Rumlar'ın lehine karar vermiştir. Bunun dışında az da olsa, Osmanlı görevlileri tarafından fazla akçe alınmaya çalışılmış ve dini ibadetlerine karışılarak kutsal yerleri ziyaret etmelerine müdahalede bulunulmuş, fakat bu gibi durumlarla çok sık karşılaşılmamıştır. Fransız rahipler genellikle özgür bir şekilde ibadetlerini yaparak dini faaliyetlerini yerine getirebilmiş ve dinlerini yayabilmişlerdir.

Bitmek bilmeyen bu sorunlar karşısında verilen ceza ya da gönderilen emir nameler çözümleyici bir rol oynamamış ve her daim yaşanan bir mesele haline dönüşmüştür. Her ne kadar Osmanlı yönetimi kendisine gelen her şikâyeti dikkate alarak çözümleyici bir rol oynamışsa da çoğu zaman sadece emir göndermekle yetinilmiş, bazı zamanlar olayın araştırılmasını istemiştir. Ahidnamelerin uygulanması hususunda ağır yaptırımların uygulanmaması ve aynı olay tekrar yaşandığı vakit yeniden emir gönderilmesi, bu hususta alınan kararların ve kanunların yeterli olmadığını gösterir. Ahkâm defterlerindeki kayıtlar her ne kadar Osmanlı yönetiminin ahidnamelerin uygulanması yönündeki faaliyetlerini gösteriyor olsa da, yaptırım konusundaki eksiklikler ahidnamelerin yeterince uygulanmadığının delilidir. Fakat bu durum tamamen Fransızların aleyhine olmamış, bu yapıdaki esneklik ve eksikliklerden faydalanan Fransızlar çoğu zaman bu durumu kendi lehlerine kullanmışlardır.

4.1. Fransa'nın Osmanlı Ülkesindeki Temsili

Sahip olduğu haklar neticesinde Osmanlı topraklarında hayatlarını idame ettiren Fransızlar, elçi ve konsoloslar tarafından temsil edilmekte ve haklarını koruyabilmekteydiler. Geniş imtiyazlara sahip olmalarına ve Osmanlı Devleti'ndeki ayrıcalıklı statülerini devam ettirebilmelerine rağmen elçi ve konsolos tarafından temsil edilme gereksinimi duyulmaktaydı. Osmanlı Devleti istediği vakit bu ayrıcalıkları kısıtlayabilir ya da tamamen ortadan kaldırabilirdi. Bilhassa İstanbul dışındaki yerlerde, mahalli görevliler ayrıcalıkları görmezden geliyor ve çoğu zaman da yok sayarak Osmanlı tebaasıymış gibi muamelelerde bulunuyordu.

Bu nedenle Fransız tüccarlarının yasal, ticari, sosyal ve dini meselelerde sahip oldukları hakları Osmanlı tebaası ve diğer ecnebi devletlerin tüccarlarına karşı korumak, çıkabilecek herhangi bir sorunda müdahalede bulunmak ve Fransız tüccarları arasındaki rekabet ve mücadeleyi önlemek amacıyla elçi ve konsolos görevlendirilmiştir. Bunun yanında tüccarlara uygulanan "avania" ve diğer kanunsuz hareketlerle mücadele eden elçi ve konsoloslar bu durumu Osmanlı yönetimine bildirerek ahidnamelerin uygulanmasını da sağlamışlardır.

4.1.1. Elçilik

Haber getiren ve haber götüren anlamına gelen elçi kelimesi, zamanla hukuki bir statü kazanarak müessese haline gelmiş ve bir devleti başka bir devlet nezdinde temsil etme anlamını kazanmıştır. Daha sonraki dönemlerde, elçinin Arapça karşılıklarından olan *sefir* kelimesi ise *sefaretname*, *sefarethane*, *sefir-i kebir* gibi tabirler de kullanılmıştır²³⁷.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ve özellikle sınırlarının genişlemesiyle birçok devletten elçi gelmiş ve Osmanlı Devleti de onlara elçi göndermiştir. Daha sonra Avrupa devletleri 15. yüzyıldan itibaren daimi elçiler göndermeye başlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti ilk defa Avrupa devletlerindeki gelişmeler konusunda bilgi edinmek amacıyla 1720'de Fransa'ya daimi elçi olarak Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'yi göndermiş, daha sonra ise III. Selim döneminde Avrupa'nın büyük merkezlerinde daimi elçilikler kurmuştur. Bunun nedeni daha önceki Türk ve İslam devletlerinde daimi elçilik geleneğinin bulunmaması ve Osmanlı yönetiminin farklı istihbarat kaynaklarına sahip olması ile açıklanabilir²³⁸.

Geçici surette gelen elçiler, bir meselenin hallini görüşmek, kendi devletleri yararına Osmanlı Devleti'nden imtiyaz elde etmek, Osmanlı padişahının tahta cülûsunu bildirmek, çıkılan bir seferden sonra oranın fethini müjdelemek, sulh ve muahede akdini görüşmek ya da yapılan antlaşma sonrası dostluğu teyit etme amaçlı hediye verilmesi,

²³⁷ İpşirli, "Elçi", s. 3.

²³⁸ Daniel Goffman, *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, ed. Virginia H. Aksan, Daniel Goffman, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011, s.18.

antlaşmanın imzalı suretini göndermek ve Avrupa’da imparatorların taç giyinmelerini ya da krallıklarını kutlamak gibi nedenlerden dolayı elçiler gelip gitmişlerdir. Tüm bu olaylar bazen bir padişahın cülûsuna rastlayan dönemde meydana gelir ve padişahın tahta çıkışını tebrik için gönderilen elçinin görevine nâme ve hediyeleri sunmak da dâhil edilirdi²³⁹. Daimi surette olan elçiler ise, Osmanlı Devleti’nden belli çıkarlar elde ederek bu haklar doğrultusunda çıkarlarını ve tebaalarını korumak, Osmanlı Devleti’nden kendi ülkeleri lehine istihbarat toplamak, muhtemel bir savaş durumunda kendi ülkesi çıkarlarını düşünerek ya bu savaşa engel olmak ya da bu durumu ülkesine bildirmek gibi sebeplerden gelmişlerdir. İlk yerleşik elçilerin başlarda geliş amaçları sadece ittifakları teyit etmek ve devamlılığını sağlamak olmasına karşın, Osmanlı ülkesine gönderilenler aynı zamanda güçlü ve kendilerine savaş açma ihtimali olan bir devlet hakkında bilgi toplamak ve onun hareketlerini önceden tahmin ederek önlem almaya çalışmak olmuştur. Daimi elçiler genellikle üç yıl kadar ikâmet ettikleri halde, geçici surette gönderilen elçilerin işlerini tamamlayıp dönmeleri çok uzun sürmezdi.

İstanbul’da ilk Fransız daimi elçiliği 1525 yılında kurulmuştur. Fransız diplomatlarının Osmanlı topraklarında bulunmalarındaki asıl amaç, bir yandan Avrupa’da en büyük düşmanları olan Habsburglar aleyhine Osmanlı Devleti ile işbirliği yaparak ondan askeri destek sağlamak iken diğer yandan da kapitülasyonların devamlılığını sağlayarak yeni imtiyaz hakları kazanmak olmuştur. Tolstoy, elçiler içinde Fransız elçisinin en önemli yere sahip olduğunu, fakat Türkler’in onlardan nefret ettiğini, siyaset gereği onlara saygı gösterdiklerini yazar. Yine ona göre, İngilizlerin hiçbir zaman Türklerle sorunu olmadığı, İngilizler’in ticaret dışında Türklerle işbirliğinde bulunmadıkları için İngiliz elçilerinin Türkler tarafından hoş karşılandığı ve Türkler’in onları severek dost muamelesinde bulduklarını söyler²⁴⁰.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılan antlaşmalarla elçilerin görev ve sorumlulukları ile kendi ülkesinin siyasi, ticari ve hukuki işlerini hangi usuller çerçevesinde yapacakları belirtilmiştir. Diplomatik birer temsilci olarak atanan elçilerin buldukları devletin iç işlerine karışarak müdahale etmesi, devleti yıkıcı faaliyetlerde bulunması, casusluk yaparak devletin bilgilerini sızdırması gibi o devlete zarar verici davranışlarda bulunması yasaktı. Elçiler vasiyetname bırakmadan ölen vatandaşlarının miraslarına el koyma ve bu kişilerin mirasçılarına yapılacak devri onlar adına düzenleme yetkisine sahip oldukları gibi, noter yetkilerine de sahiplerdi. Bu yetki elçilere tanıkların ifadelerini, ticaret sözleşmelerini, konşimentoları²⁴¹, vasiyetnameleri ve tüccarlar, simsarlar ya da kaptanlar için önemli olan bu tür belgeleri kaydetme olanağı sağlıyordu. Söz konusu belgeler, tanıkların huzurunda uygun biçimde elçilik

²³⁹ Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri...*, s. 43.

²⁴⁰ Tolstoy, *Tolstoy’un Gizli Raporları...*, s. 85-87, 92.

²⁴¹ Konşimento: İtalyanca olup, Fransızca “*Connaissance*” ki lafzen ilmühaber demek ise de, tüccâr indinde hamûle senedi manasında kullanılan ve bir tâcir tarafından bir gemiye yüklenen emtia ve eşyâ karşılığında geminin kaptanı tarafından imzalı ve tarihli olarak tacire teslim olunan matbu senede denir. Gemi gideceği yere ulaştığında taşınan eşyâ senedin ibrazıyla sahiplerine teslim olunur. Konşimento âdetâ polîçe gibi başka şahıslara havâle olunabilir. M. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 410.

kançılarınca²⁴² kaydedilerek imzalandıkları takdirde, Fransa’da hazırlanan belgelerle eş değer sayılarak aynı hukuksal geçerliliğe sahip olurdu. Fakat elçilerin ceza hukukuyla ilgili mevzularda yetkileri kısıtlıydı. Suçluları tutuklarlar ve yargılanmaları üzerine kendi ülkelerine gönderirlerdi²⁴³. Ceza hukuku dışındaki adli olaylarda Fransız elçiler vatandaşlarını kendi ülkelerinde yürürlükte olan yasalara göre yargılama haklarına sahipti.

15.yüzyıldan, itibaren her elçinin kendi tebaası üzerinde yasal olarak yetki sahibi olmasının yanında aynı zamanda kendisinin, çalışanların ve cemaatin özgürce ibadet edebileceği bir kilise veya şapeli de oluyordu. Bu imtiyazlar, *ahidname* içinde yer verilen bir taahhüt olduğu için, bir haktan ziyade sultanın bahsettiği bir ayrıcalıktı, dolayısıyla devlet istediği zaman bu ayrıcalığı ortadan kaldırabilirdi. Elçilerin kovulduğu, hapsedildiği ve hatta nadiren de olsa şapellerin yıkıldığı oluyordu. Buna rağmen hiçbir Avrupa devletinin, 16.yüzyıldaki din savaşları sonrasına kadar topraklarındaki yabancılara bu kadar kapsamlı bir özerklik tanımaması, Osmanlı Devleti’nin vermiş olduğu bu hakları uluslararası diplomaside önemli bir yere taşır²⁴⁴.

Elçi ve heyetinin Osmanlı sınırına girişlerinden çıkışlarına kadar güvenlik amaçlı yanlarına yeniçeriler verilirdi. Elçinin güvenliğinden sorumlu bu yeniçerilere yasakçı da denilir ve onların ücretleri koruduğu elçi tarafından karşılanırdı. Her elçiye dört yasakçı ve elçinin hizmetinden sorumlu olan bir çavuş tayin edilirdi. Osmanlı diplomatik anlayışının bir gereği olarak yapılan bir diğer uygulama da, İstanbul’a gelen yabancı elçilerin ilk altı aylık sürede masraflarının Osmanlı yönetimi tarafından karşılamasıdır. Yani bu uygulamaya göre Osmanlı Devleti yabancı elçilere görevlerinin ilk altı ayında “tayinat bahası” ödüyordu. Elçinin Osmanlı topraklarına girdiği andan Osmanlı başkentine varıncaya kadar verilen tayinata da “yol baha” denilirdi. Bu bilgiye, elçilerin yol boyunca kullandıkları araba veya bargir kirası, kayık ücreti, navlun-ı²⁴⁵ sefine gibi isimlerin verildiği teşrifat defterlerindeki kayıtlardan ulaşılmaktadır. Elçilerin Osmanlı ülkesine girişlerinde olduğu gibi, dönüşlerinde de yol boyunca yiyecek, içecek, at, araba gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına ek olarak bir miktar da harcırah verilirdi²⁴⁶. Bunların dışında bir diğer tayinat çeşidi ise, bütün elçilere verilmemekle beraber yabancı elçilere bir defaya mahsus mobilya ve tekstil ihtiyaçları için verilen “mefruşat baha” idi.²⁴⁷

²⁴² Kançılar: Elçiliklerde, konsolosluklarda yazı ve evrak işlerini yürüten görevlidir.

²⁴³ M. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi...*, s. 40.

²⁴⁴ D. Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere...”, s. 102-103.

²⁴⁵ Navlun: İtalyanca *naulo*’dan gelir. Geminin icarına (kira) bedel olarak alınan ücret. Yükün tonajı üzerinden hesap olunur. M. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 513.

²⁴⁶ Ömer Düzbakar, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılmasına Bursa’nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, s. 188.

²⁴⁷ Hatice Topaktaş, “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10/1, 2015, s. 37.

Bunlara ek olarak Osmanlı ülkesine gelen elçi ve elçilik görevlilerinin, kişi dokunulmazlığı, ikametgâh (konut) dokunulmazlığı, ceza ve hukuk davalarında kendi tebaası üzerinde yargı hakkı bulunması, yargı bağısıklığı, vergi muafiyeti ve gümrük muafiyeti gibi hakları vardı. Yani bu durumda yabancı devletlerin diplomatik temsilcileri Osmanlı Devleti'nin topraklarına girdikleri andan itibaren bütün gümrük resimlerinden ve vergilerinden muaf oldukları gibi bu haklara elçilerin özel hizmetçileri de sahip olurdu.

Başlangıçta gönderilme amacı devletlerarasındaki kısa süreli işleri halletmek olan elçilerin, ilerleyen zamanda daha sık geldikleri ve daha uzun kalarak daimi elçilikler kurulmaya başlanması devletlerarası diplomasinin gelişmesini sağlamıştır. Bunun dışında Fransa, Venedik, İngiltere ve Hollanda gibi devletlerin elçilerinin uzun süre Osmanlı topraklarında bulunmaları, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarını, kurumlarını, zayıf yönlerini, yönetimde etkili olan çevreyi tespit etmelerine ve ona göre hareket etmelerine neden olmuştur²⁴⁸. Daniel Goffman'a göre, tüm siyasi, ekonomik ve diplomatik amaçların yanı sıra İstanbul'da ve diğer yerlerde bulunan elçiler sayesinde, yüzlerce yıllık düşmanlık ve savaş sonucunda oluşmuş Türk efsanelerinin gerçek yüzü ortaya çıkmış ve Hıristiyan Avrupa'da gitgide daha zekice ve derinliği olan bir Osmanlı anlayışı oluşmaya başlamıştır. Söz konusu efsaneler tamamen ortadan kalkmasa da, Osmanlı siyaset ve toplumu hakkında somut ve gerçekçi görüşler bunların yerini almıştır²⁴⁹.

4.1.2. Konsolosluk

Latince “danışmak, istişare etmek, düşünmek” anlamına gelen *consulere* fiilinden türeyen konsolos (*consul*) kelimesi daha sonra farklı bir anlam kazanarak, yabancı bir ticari şehir veya iskelesinde devletin ticari menfaatlerini, vatandaşlarının ve tacirlerinin haklarını koruyan, ticaret gemilerine nezaret eden ve bulunduğu memleket makamlarınca da tanınmış idari ve ticari vazifeleri bulunan memur anlamına gelmiştir²⁵⁰. Ülke dışında başka topraklarda tüccarların bulunması ve onların korunması, idari ve hukuki işlemlerinin kolay bir şekilde yürütülmesi gibi ihtiyaçlardan doğan bu görevliye, bir milletin ticaret temsilcisi, hâkimi ve rehberi de denilebilir. Osmanlı topraklarındaki yabancı tüccarlara güvenli ve kolay bir şekilde ticaret yapma imkânı sağlayan ahidnameler aynı zamanda söz konusu tüccarların mensup oldukları devlete konsolosluk açma hakkını da tanıyordu. Bu hak doğrultusunda imparatorluğun belli başlı merkezlerinde konsolosluklar kurulmuştur.

Doğu ürünlerinin Avrupa'ya taşınmasında önemli geçit merkezlerinden biri olan Mısır'a Arap tüccarları tarafından Kızıl deniz üzerinden ipek, baharat, boya ve ecza maddesi ile Yemen kahvesi getiriliyor, daha sonra buradan da Akdeniz ya da Anadolu

²⁴⁸ İpşirli, “Elçi”, s. 13.

²⁴⁹ D. Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere...”, s. 99-100.

²⁵⁰ M. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 409.

üzerinden Avrupa'ya naklediliyordu. Bu ticari malların taşınmasından büyük oranda kâr sağlayan tüccarlar gurubuna dâhil olmak isteyen devletler İskenderiye'de şirket ve konsolosluk kurmak ya da var olan konsolosluklarını devam ettirmek için Osmanlı Devleti ile anlaşılıyordu. Memlûkler döneminde kurulan konsolosluk kurumunu Osmanlı zamanında da devam ettiren Fransa, kendisinin dışında başka bir devletin burada bir konsolosluk kurmasını istemiyordu. Çünkü Mısır'da ticaret yapan yabancı tüccarlar kendi konsolosluğu olmadığı için Fransa konsolosunun yetkisi altına girerek ona belirli bir miktar konsolosluk ücreti ödüyordu.²⁵¹

Fransızlar, Osmanlı Devleti'nde ilk önce İstanbul ve İskenderiye'de daha sonra ise 1610 yılına gelinceye kadar Sakız, Antalya ve Zanta bölgelerinde bu tarihten sonra da İzmir, Halep, Kahire, Trablus, Suriye, Sayda, Beyrut, Kıbrıs, Kandiye ve Adalar Denizi'nin diğer adalarında konsolos buldurmışlardır. Fransızlar genellikle konsolosluk açacakları yerin seçiminde valilerin yerleşik olduğu vilayet merkezlerini tercih ediyorlardı. Bununla birlikte bölge ticaretinin ve siyasetinin gerekleri doğrultusunda konsolosluklar esnek bir yapıda idare ediliyor ve bazen vilayet merkezinin uzağına da taşınabiliyordu.

Fransız bir konsolos, kendi ülkesi tarafından görevlendirilerek yetkilendiriliyordu. Fakat kendi ayrıcalıklı konumunu teyit eden şahsi bir Osmanlı atama belgesi olan beratı almaksızın göreve başlayamazdı. Kapitülasyon sisteminin bir parçası olan konsolos beratları, ahidnamelerde bulunmayan maddeleri de içererek konsolosun hak ve yetkileri hususunda ayrıntılı bilgi verir. Her konsolosun atandığı bölgenin koşullarına, dönemin siyasi ve iktisadi şartlarına göre değişen bir görevi vardı. Kendi tebaasının işlerine bakan konsolosun, gelen malları kaydetme ve elçi ve konsolos için belirlenen vergileri toplama yetkisi bu beratla veriliyordu. 1644 yılında Sayda, Beyrut ve onlara tabi olan iskeleler, 1679 yılında ise Girit adasındaki Fransız tüccarı ve Fransız konsolosuna bağlı tüccarların işlerini görmek için bulunan konsolosun görevine son verilmiş ve yerine berat-ı şerifle yeni bir konsolos tayin edilmiştir²⁵². “...*ahidnâme-i hümayun mücebince ol iskelelere varan Françe ve Françe'ye tâbi' olan tüccar tâifesinin umûr u maslahatların görüp umûr-ı müşkilelerinde bazergânları kendüye mürâca'at idüp itâ'at üzre olalar ve bazergânların birbirleri mâbeynlerinde nizâ'ları vâki' oldukda âyinleri üzre mezkûr fasl idüp zâbitlarından ve âhardan kimesne karışmaya ve sözüne muhâlefet eylemeyeler...*”²⁵³. Bu emirle beraber konsolosun Fransız tüccarlarının işlerini göreceği ve dışardan kimsenin karışmaması gerektiği belirtilmiştir.

Konsolosu görevden alıp yerine yeni konsolos tayin edilmesinin yanı sıra konsolosun ölmesi, görevini iyi yapamaması gibi durumlarda da Fransa padişahı tarafından yeni konsolos tayinleri yapılıyordu. 1636 yılında İskenderiye ve onlara tabi olan iskelelere konsolos tayin edilmiştir. Konsolosa verilen mühür ve imzalı konsolosluk beratı kaybolmuş ve bunun üzerine konsolosa yeni bir berat verilmiştir. Bu hususta yazılan emirde söz konusu yerlerdeki Fransızların yeni tayin edilen konsolosu, “... *konsolos bilüp cümle ahvâllerinde ve umûr-ı müşkilelerinde mezbûra mürâca'at idüp min-ba'd âhar yerlere varmayup itâ'at üzre olalar... sözüne muhâlefet*

²⁵¹ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 56-59.

²⁵² BOA, ED 27/2, s. 14, no. 11.

²⁵³ BOA, ED 26/1, s. 40, no. 102; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 206-207.

*itmeyeler...*²⁵⁴. Bu emirle, konsolos beratı verilen kişinin bulunduğu yerdeki Fransızlar tarafından tanınması gerektiği ifade edilmiştir.

1640 yılında Mezistre, Anabolu ve Mora sancaklarına bağlı iskelelerde konsolosluk yapan Fransız, Fransa padişahı tarafından görevinden alınmıştır. Yerine Nikola adlı zat konsolos tayin edilip beratı verilmiştir. Fakat eski konsolos ahalden bazı kimselerle iş birliği yaparak, tekrar görevine gelmeye çalışmıştır. Yapılan işbirliği sonucunda Fransız tebaası, eski konsolosu istedikleri şeklinde bir arzı kadıdan almayı başarmıştır. 1569 ahidnamesinin onuncu, 1581 ahidnamesinin on ikinci ve 1597 ahidnamesinin yirmi dördüncü maddelerine göre, “... *Osmanlı liman ve beldelerinde Fransız konsoloslarının... yerlerine bu makama layık şahısların tayini arzu olunduğu takdirde bu arzuya hiç kimse muhalefet edemeyecektir...*” diye kayıtlı olmasına rağmen, bu şekilde yeni konsolos tayinine müdahale edilmesi üzerine Osmanlı yönetimi bir emir göndermiştir. Buna göre, Fransa padişahı tarafından konsolos tayin edilen Nikola’ya konsolosluk beratı verilecek, tüccar taifesini onu konsolos olarak tanıyacak ve sözlerine itaat edecektir²⁵⁵.

1652 yılında ise İskenderiye konsolosu görevinden alınmış ve yerine başka bir Fransız konsolos tayin edilmiştir. Fakat eski konsolosun yeni konsolosa muhalefet ederek kargaşa çıkarması üzerine, eski konsolosun Fransa’ya gönderilmesine karar verilmiştir²⁵⁶. 1668 yılında da Kıbrıs konsolosu iskeleye gelen tüccarların mallarını zapt ettiği için görevinden alınmış, yerine başka konsolos tayin edilmiştir²⁵⁷.

Müste'min ile Müslüman arasındaki davalara Osmanlı mahkemeleri tarafından bakılır ve konsoloslar da mahkemelere katılma hakkına sahip olurdu. Eğer iki tarafta yabancı ise bu durumda, dava konsolosluk mahkemesinde, kendi memleketinde yürürlükte olan yasalara ve dini kurallara uygun bir şekilde görülürdü. Bu kanun da 1673 ahidnamesinin otuz dördüncü maddesinde geçmektedir. Buna göre, “... *Fransızlar arasındaki nizaları elçileri ve konsolosları kendi kanunlarına göre halledeceklerdir. Kimse müdahale etmeyecektir...*”. Bu kararın uygulandığına dair bir örneğe Busbecq’in yazdığı mektuplarda geçen bir hikâyeye ile ulaşıyoruz. Hikâyeye göre: Avrupa tebaasından olan bir kuyumcu kuş tutmaya meraklıydı. Yakaladıkları arasında guguk kuşu büyüklüğünde ve benzeri renkte bir kuş vardı. Kuşun gagası küçük olmakla beraber gırtlığı çok büyük ve genişmiş. Ağzını açmaya zorlandığı zaman içine bir insan yumruğu sığabilirmiş. Kuyumcu şakacı bir adammış. Kuşun bu garipliğine şaşıtığı için onu evin giriş kapısı üstüne kanatları iki yana açık olarak bağlamış, ağzını da açık tutmak için çenesinin ortasına bir tahta parçası yerleştirmiş. Sokaktan geçen Türkler durup başlarını kaldırarak kuşa bakıyorlarmış. Fakat onun canlı olduğunu ve kımıldadığını görünce haline acıyıp bu zararsız kuşa böyle azap vermenin suç olduğunu söylemişler. Kuyumcuyu evinden çağırıp ensesinden tutarak ağır suçlara bakan hâkimin huzuruna çıkarmışlar. Hâkim adama sopa cezası vermek üzereyken yabancı tebaanın adli işleriyle uğraşan balyosundan bir haberci gelip suçlunun kendisine teslim

²⁵⁴ BOA, ED 26/1, s. 135-136, no. 375; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 358-359.

²⁵⁵ BOA, ED 26/1, s.139, no. 379; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 364-365.

²⁵⁶ BOA, ED 26/1, s.59, no. 161; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 243.

²⁵⁷ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 142.

edilmesini istemiş. Hâkim iyi kalpli biriymiş ve davayı halletmeye hazırmış, ama Türklerin itirazları karşısında bu talebi güçlülükle kabul edebilmiş. Kuyumcu da böylece kurtulmuş²⁵⁸. Bu olay Osmanlı Devleti'nin konsoloslara verdiği, kendi tebaasının davasını görme hakkına riayet edildiğini gösterir.

Konsolos tarafından bakılan davalara kimsenin müdahale etmemesinin yanında Fransız tebaasının da verilen kararlara riayet etmesi gerekirdi. 1536 ahidnamesinin üçüncü maddesinde de belirtildiği gibi, "...Fransalı hâkim tarafından (konsolos) ısdar olunan celplere, müzekkerelere veya ita edilen hükümlere Fransızların ademi icabet ve itaat üzere olacaktır... Fransız hâkimi (konsolosu) Fransız tebaası itaat etmediği durumlarda subaşı ve diğer Osmanlı memurlarından müracaat edecektir...". Bu şekilde konsolosun tacirin davalarına bakma yetkisi ahidnamelerle sabit olmasına rağmen, 1666 yılında Fransız konsolosun veya vekilinin baktığı davalara bazı kişiler itaat etmemiştir. Bunun üzerine İstanbul'a başvuran Fransız konsolosu, gördüğü davanın kabul edilmesi ve Fransız tebaanın kendisine itaat etmesi gerektiği doğrultusunda bir emir almıştır²⁵⁹.

Konsolosun yargıçlık görevinin dışında, Levant ticaretinde idari görevleri vardı. Bu ticaretin kural ve yönetmeliklerine uyulmasını sağlamakla yükümlüydü. Kendi milletine ait hiçbir gemi konsolosun izni olmadan ayrılamazdı. Ticaret merkezlerinde bulunan konsoloslar tacirin temsilcisi konumunda bulunuyor ve onların hukuku ile imtiyaz haklarını koruyorlardı²⁶⁰. Konsolos hapse atılamaz, haklarındaki kanuni işlemlerde İstanbul'a sorulurdu. Tayinleri, ülkeden çıkarılmaları ya da değiştirilmeleri sadece elçilerinin izniyle yapılırdı²⁶¹. Bunun dışında konsoloslar, Osmanlı ülkesindeki vatandaşlarının her türlü işini halledip, kapitülasyonların uygulanmasını ve vefat eden vatandaşının vasiyetnamelerinin yerine getirilmesini de sağlardı. Eğer vasiyetname bırakılmamışsa, konsolos ölen tüccarının miraslarına el koyar ve bu kişilerin mirasçılarına yapılacak devri onlar adına düzenlerdi. Zaman zaman bazı konsolosların bu miraslara el koyarak varislerine ulaştırmadığı da olurdu.

Konsoloslar kendi bölgelerinde olan her türlü siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmeleri hariciyelerine rapor ederdi. Özellikle İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut, İskenderun ve Trabzon gibi sahil şehirlerinden giden raporlardaki bilgiler çok önemliydi. Limandaki gemi hareketi, limana girip çıkan gemi, onların taşıdığı bayrak, buharlı veya yelkenli olan gemilerin sayıları, hangilerinin yüklü olduğu, geminin adı, limana girişi, nerden geldiği, taşıdığı yükün cinsi, gemilerin tonajı ve gemideki tayfa sayısı gibi bilgilere bu sayede ulaşılmıyordu²⁶². Noterlik görevini de yapan konsoloslar, ülkelerine seyahat etmek isteyen vatandaşlarının gidiş gelişlerinde gerekli olan izin

²⁵⁸ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, İstanbul 2016, s. 124-125.

²⁵⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 128.

²⁶⁰ M. Tayyib Gökbilgin, "Konsolos", *DİA*, C. 6, İstanbul 1967, s. 836.

²⁶¹ Halil İnalçık "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Doğu Batı Dergisi*, S.24, Ankara 2003, s. 62.

²⁶² Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.10-11, s. 151-154.

işlerini hallederlerdi. İdare ve nezareti altında bulunan vatandaşları, herhangi bir zarara uğrarsa bu durumu mahalli makamlara bildirerek onların şikâyetlerini iletirdi²⁶³.

4.2. Fransız Ticareti ve Tüccarı

Osmanlı Devleti'nin, sınırlarının genişlemesi ve ticaret yollarını elinde bulundurmasıyla beraber yabancı devletler siyasi, ekonomik ve ticari gerekçelerle Osmanlı Devleti'nden kapitülasyon almaya başlamıştır. Yabancı devletler için oldukça önemli olan kapitülasyonların ticari ve ekonomik yönü ağırlık kazanıyordu. Bu imtiyazlar sayesinde Fransızlar Osmanlı topraklarındaki ticarî faaliyetlerini daha kolay ve güvenli bir şekilde yürütmeye başlamıştır.

Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce Levant bölgesinde ticaret yapıyordu. Osmanlı Devleti'nin kurulup güçlenmeye başlamasıyla beraber ticari sahalarını daha da büyütmüşlerdir. Ahidnameler sayesinde Osmanlı sınırlarında ticareti faaliyetlerini artıran Fransa, denize yakın olan yerler ile iç kısımlardaki bölgelerde, özellikle İstanbul, İzmir, Suriye ve İskenderiye limanlarında ticaretle uğraşıyordu. İstanbul'da ise Pera ve Galata'da ikâmet ederek daha çok o bölgelerde yoğunlaşmışlardı. Bu sayede hem kendi ekonomilerini güçlendiriyor hem de Osmanlı ürünlerinin dış devletlere satımını gerçekleştirerek uluslararası ticaretin canlı tutulmasını sağlıyorlardı.

Ahidnamelerin sağladığı imtiyazlar sayesinde Fransız tüccarları Osmanlı Devleti'nden, çuka, pamuk, pamuklular, bez, ipek, tiftik, bal mumu, penbe, rişte-i penbe, Ankara sofı, sahtiyan, kösele, yapağı, gön, baharat, kokulu esans, ecza ilaçları, kuru üzüm gibi ham maddeler alıyordu. Osmanlı Devleti'ne ise, tekstil, kâğıt, züccaciye, Normandiya dokumaları, Alman hırdavatı, yünlü kumaşlar, madeni eşyalar, atlas gibi mamul maddeler getirerek ticaretlerini sürdürüyorlardı²⁶⁴. Bu tür emtia arasında mamul maddeler, çıkarılan madenler ve tarım üründen bazılarının satışı, üretimin yetersizliği, iç ticaretteki dengenin bozulmaması ve bazı siyasi nedenlerden dolayı yasaktı. Bu ürünler arasında; hububat, zift, kükürt, kurşun, silah, barut, meşin, don yağı, kereste, yelken bezi, koyun derisi, pamuk, ham yün, barut, at, silah, deri, gön, balmumu vb. mallar yasaklı emtia olarak ilk sırada yer almaktaydı. Bu nedenle Fransız tüccarlar, sadece "*Deryaya gitmesi memnu olan esbab ve meta*" dışındaki ürünleri satın alabiliyordu²⁶⁵. Ürünün bolluğu ya da farklı siyasi nedenlerden dolayı zaman zaman bazı malların ihracına izin verilmiştir.

²⁶³ Özgür Erdiç, *003 ve 003M Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Muğla 2015, s. 44.

²⁶⁴ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Berath Tüccarlar, Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1998, s.26.

²⁶⁵ Z. Arıkan "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar...", s. 238; Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 2016, s. 742.

Yasak olan malların ticaret hakkı ahidnamelerle serbest bırakılarak, Fransız tüccarı bu tür emtianın satışında serbest bırakılmıştır. 1536 ahidnamesinin ikinci maddesinde yasak olan emtianın hiçbir surette satışına izin verilmezken, 1597 ahidnamesinin üçüncü maddesinde Fransızların “...sahtiyan, keçi derisi, pamuk ve iplik...”, 1604 ahidnamesinin sekizinci maddesiyle, “...deri, kurdani denilen deri, balmumu, mencusat...”, 1673 ahidnamesinin ikinci maddesiyle “...balmumu ve gön...” gibi ihracı yasak olan malların ücretini ödemeleri koşuluyla Fransızlara satışına izin verilmiştir. Ahkâm defterlerine yansıdığı kadarıyla ihraç malları arasında ipek (harîr), palamut, zeytinyağı, peynir, kil, donyağı, balmumu, gemi direği, kereste, sabun, gön, yapağı, rişte-i penbe (pamuk ipliği) ve meşin vardır. Bunlara ek olarak Fransız tüccarının Cezayir’de balık ve mercan ticareti yapmalarına izin verilerek, gerektiği takdirde o bölgede bina yapmalarına dahi müsaade edilmiştir²⁶⁶. Ticari emtianın dışında Fransız gemilerinin ihtiyacı olan peksimet ve pirinç satışına da izin verilmiştir.

Tahıl ihracatında ilk zamanlar kısıtlamalar vardı ve Osmanlı padişahından alınan özel izinler yoluyla bu işlem gerçekleşiyordu. Fakat Avrupa’da kıtlığın ortaya çıkmasıyla ihraç taleplerinde artış olmuş ve ecnebi devlet elçileri tahıl ihracına yapılan sınırlamanın kaldırılması için Osmanlı Devleti’ne sürekli baskı yapmaya başlamışlardı. 16. yüzyılın sonlarında Güney Fransa’da yaşanan kıtlık nedeniyle, Osmanlı padişahından özel izinle mısır ihracatının yapılması için izin alınmış, fakat daha sonra tekrar tahıl ihracatı için izin talebinde bulunulmuştu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti iâşe sistemini korumak amacıyla, 16. yüzyılın sonlarında Avrupa’ya tahıl ihracatını komple yasaklamıştır. Yasakların devam etmesine rağmen kadim dost olan Fransa’nın 1685 yılında kıtlık yaşaması ile Mısır’dan yirmi bin kantar buğdayın, reayanın kendi rızası ile satması koşuluyla alınmasına izin verilmiştir²⁶⁷. Yine 1694 yılında Fransız elçisi Pierre Antoine Castagneres (Marquis de Chteaneuf) sayesinde Fransız tüccarlarının Meis adası ve ona tabi kıyılardaki iskelelerden buğday almalarına müsaade edilmiştir.²⁶⁸ Yasaklar tahıl ticaretini durdurmamış, bu işin kaçak yollardan yapılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nden aldığı imtiyaz haklarını kötüye kullanan Fransa, Osmanlı ileri gelenlerinin de yardımıyla tahıl almak için çeşitli hilelere başvurmuştur. Kaçakçılık o kadar artmıştır ki Osmanlı Devleti’ndeki küçük memurlardan sadrazama kadar neredeyse bütün Osmanlı idarecileri bu işle uğraşüyor ve Avrupalı tüccarlara ve gemi kaptanlarına tahıl satışını gerçekleştiriyorlardı.

Osmanlı yönetimi bu tür işlerle uğraşanları cezalandırıp, kaçakçılığı yasaklasa da buna engel olamıyordu. Bunun nedenleri arasında, Osmanlı yetkililerinin kaçakçılara destek vermesi, kaçakçılığın büyük kazançlar sağlaması ve deniz yoluyla yapılan kaçakçılıkta Osmanlı gemilerinin Avrupa gemileriyle açık denizlerde baş edecek güçte olmaması vardır. Kara yoluyla yapılan kaçakçılığa engel olunabiliyordu, ama önemli olan denizlerde yapılan kaçakçılıkta teknolojik üstünlüğe sahip Avrupa gemileriyle

²⁶⁶ BOA, ED 26/1, s. 24, h.63; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 184.

²⁶⁷ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 315.

²⁶⁸ BOA, AE. SAMD. II. 1/3.

mücadele etmekte. Fransızlar tahıl kaçakçılığının yanı sıra silah kaçakçılığı ile de uğraşmıştır. Tüccar gemilerinde aranmaya başlayan silah ve kaçak mallara, Fransız kaptanları İstanbul'dan satın aldıkları ferman ya da sahte sahte evraklar ile çözüm yolu bulmuş ve bu sayede kaçak silahları taşıyabilmişlerdir²⁶⁹. Osmanlı yönetimi işe sistemini bozan ve toplumdaki karışıklığa neden olan kaçakçılığa son vermeye çalışsa da bunda başarılı olamamıştır.

Disiplin ve örgütlenmeden yoksun olan Fransız Levant ticaretinde iç kavgalar eksik olmuyordu. Bu iç kavgalar ve düzensizlik sonucu tüccarların kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşanıyor ve bu durum konsolosluk ve elçilik hakkını ödememelerine ve hatta konsolosun darp edilmesine kadar gidiyordu. Bu olaylar sonucu Fransız ticareti hızla gerilemiştir. 1626 yılında İstanbul'da sadece iki Fransız ticarethanesi kalmış; Halep'te ise Fransız ticareti, hem İngilizler hem de Venedikliler tarafından geride bırakmıştır. 1635 yılında Levant'taki 14 milyon livre düşen toplam ticaret hacmi, 1648 yılına varmadan yedi milyona kadar gerilemiştir. 1660 yılında ise Fransızların Osmanlı Devleti'nden yaptıkları ithalatın toplamı sadece 2,5-3 milyon livre kadardı. İhracat ise hemen hemen tamamıyla durmuştu. 1610 yılında bin gemiyle yapılan Fransız ticareti artık otuz gemiye kadar düşmüştü²⁷⁰.

Bu düşüş Levant ihracatında büyük paya sahip olan ipek ticaretinde de kendini göstermiştir. Halep şehrine çoğunluğu Ermeni tacir tarafından getirilen İran ipeğini alan Fransız, Venedikli ve İngiliz tüccarlar, ipeği kendi ülkelerine ihraç ederdi. Başlarda Fransızların 200 tona yakın ticaretteki payı 140 tondur. Fakat sonrasında, 1660 yıllara gelindiğinde Fransızların ipek ticaretindeki payı neredeyse tamamen sıfırlanmıştır. Levant ticaretindeki bu gerileyişi durdurmak amacıyla ticareti yeniden canlandırma girişimlerinde bulunulmuştur. Başarılı olan bu girişimlere 1673 kapitülasyonundaki ayrıcalıkların eklenmesi sonucu, 17. yüzyılın sonuna doğru Fransız ticaretinde düzelme ve artış başlamıştır²⁷¹.

Ahidnameler aracılığıyla Osmanlı topraklarına gelen Fransız tüccarlar, Fransa devletinin tayin ettiği konsolosa bağlı olarak ticaretlerini dilediği şekilde sürdürmüş, dini ve hukuki açıdan kendi ülkesindeki kanunlara tabi olarak burada ikâmet etmişlerdir. Mallarının, canlarının ve her türlü haklarının korunması kapitülasyonlarla garanti altına alınan tüccarlar, Ahidname ve Ahkâm Defterleri'nde en çok bahsi geçen konudur. Bu durum, en çok tüccarların sıkıntı yaşadığını ve ahidnamelerde tüccarlarla ilgili verilen hükümlere riayet edilmediğini gösterir. Tüccarların en çok şikâyetleri “zorla alınan ve keyfi olarak el konulan şey” anlamına gelen *avana*'lar olmuştur. Tüccar üzerinde ağır ve keyfi bir yük olan *avanialar*, ticaretin aksamasına ve kendi seyrinde ilerlemesine engel oluyordu. Bunun dışında tüccarların kendi aralarında ve temsilcileriyle yaşadığı sorunlar olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti sürekli emr-i şerifler göndererek ahidnameler gereğince hareket edilmesini, kanunlara karşı gelinmemesini buyurmuştur.

²⁶⁹ D. Goffman *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 31-36.

²⁷⁰ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 74.

²⁷¹ E. Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, s. 357-359

Ekonomi ve ticaretin gelişimini sağlayan ve gerekli olan emtiaların taşıyıcılığını yapan bu kişiler birçok zorluklarla karşılaşmıştır. Bu sorunların kaynağı gerek kendi meslektaşları, bağlı olduğu devlet ya da görevliler gerekse Osmanlı yetkilileri ya da tüccarları olmuştur. Sorunların aşılmasında kendi devletlerini ve ahidnameleri bir araç olarak kullanan bu tacir tائفesi zaman zaman Osmanlı Devleti tarafından bazı kısıtlamalarla karşılaşmıştır. Özellikle hububat, deri pamuk ve bazı eşyalara konulan ihraç yasağı karşısında kaçakçılık yoluna başvurmuşlardır

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı tüccarların yerel tüccarlar ile mücadele etmesi zordu. Bu nedenle aracı kullanmadan, doğrudan ticari faaliyetlerde bulunarak Osmanlı topraklarına yerleşmişlerdir. Böylece mallarını bir an önce satmak veya satın almak zorunda kalmamışlar ve mevcut şartların değişmesini bekleyerek kârlarını artırıp zararlarını en aza indirebilme imkânı bulmuşlardır²⁷². Ahidnameler vasıtasıyla birçok hakka sahip olan Fransız tüccarlar, İstanbul'da görev yapan elçileri ve İzmir, Halep, Kahire, Trablus, Suriye, Sayda, Beyrut, Kıbrıs, Kandiye ve Adalar Denizi'nin diğer adalarında bulunan konsolosları aracılığıyla Fransa devleti tarafından destekleniyordu. Bu destek sayesinde yerel pazarlardaki potansiyel zaaf ve kısıtlamalarını telafi edebiliyorlardı²⁷³. Böylece yabancı tüccarlar ticaret ve ekonomi alanında kapitülasyonlarla verilen imtiyazlar sayesinde yerli tüccarlara karşı üstünlük elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde bulunan Fransız tüccarlarının hukuki, ekonomi, siyasi, dini ve diğer hakları ve Osmanlı Devleti'ndeki statüleri kapitülasyonlarla belirlenmiştir. Fransa devletine verilen kapitülasyonlar aracılığıyla bu tüccarların sahip oldukları hak ve ayrıcalıklara ulaşmak mümkündür. Her devlete verilen kapitülasyonlar farklı olduğu için de, Fransız tüccarıyla diğer ecnebi devlet tüccarlarının sahip oldukları haklar da farklı olmuştur²⁷⁴.

Sahip oldukları birçok hakka rağmen, 18. yüzyıla kadar Fransız tüccarları Levant ticaretinde büyük bir gelişme gösterememiştir. Fransız tüccarlarının en büyük eksiklikleri ve ticari kayıp yaşamalarının nedeni, yanlış örgütlenmeleriydi. Levant ticareti, sarayın yetkisi altında olan Marsilya'dan idare ediliyor ve yoğunlukla Provence sahillerindeki tüccarlar tarafından yapılıyordu. Fransız yönetim merkezinden uzak mesafede olması, yönetimin ağırlıklı olarak iç ve dış sorunlarla ilgilenmesi ve Marsilya şehrinin de bölünmüş bir vaziyette bulunması sonucu, Levant ticareti yetersiz bir şekilde denetlenebiliyordu. Bu sorunların yanı sıra Fransa yönetimi ve Marsilya arasında da bazı idari ve siyasi sorunlar yaşanıyor. Yönetim mekanizmasının zayıf denetimi de ticaret merkezlerinde fırsatların kötüye kullanılmasına yol açıyordu. Fransa ve Marsilya arasındaki bu sıkıntılar Levant ticaretine kadar ulaşmış ve Fransız temsilcileri ile tüccarları arasında sorun yaşanmasına neden olmuştur.

Tüccarlar ve memurlar arasında, kadı ya da yeniçeri ile konsolos arasında yetki veya hukuki konularda, Osmanlı gümrük görevlisi ile yabancı ticari temsilcileri arasında, ticaret yapan rakip uluslararası mal ve pazar yüzünden ve en şiddetlisi de

²⁷² Metin Ziya Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, İstanbul 2010, s. 71.

²⁷³ E. Eldem, "Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti", s. 343.

²⁷⁴ B. Konan, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar...*, s. 2-3.

aynı ulustan olan rakipler arasında komisyon ve itibar yüzünden gerilimler yaşıyordu. Böylesi durumları çözmek ve olayları kontrol altına almak için gönderilen memurlar da bu kavgalara karışıyorlardı. Özellikle Fransızlar bu durumdan muzdaripti.

Sarayın yetkisi altında Marsilya'dan idare edilen Levant Ticareti Provence sahillerindeki tüccarlar tarafından yapılıyordu. Saraya uzak bir mesafede bulunması, sarayın iç ve dış sorunlarla uğraşması gibi nedenlerden dolayı Levant trafiği ve ticari çok az denetlenebiliyordu. Bu da boşluktan istifade edilerek fırsatların kötüye kullanılmasına yol açıyordu. İşinin başında bulunmayan veya görevini babandan oğula geçen bir şekilde sürdüren konsolosların, Fransız ticaretinden kestiği keyfi paralar, toptan zimmete geçirme vakaları, büyük miktarda borçlarının birikmesi ve ticaret merkezlerinden para sızdırmak amacıyla yerel Türk memurlarıyla konsolosların aralarında anlaşmaları Fransız ticaretinin sarsılmasına ve yeterli idare edilmemesine neden oluyordu²⁷⁵.

4.2.1. Yol Güvenliği

Fransa'dan yola çıkıp Osmanlı sınırlarına varmak isteyen ya da Osmanlı limanlarından çıkarak Fransa'ya gitmek isteyen Fransız tüccar gemilerinin, güvenli bir şekilde ne mallarına ne canlarına zarar gelmeden yollarını tamamlamaları en önemli hususlardan biriydi. Yol boyunca karşılaşılabilecek türlü engeller vardı. Olumsuz hava koşulları, geminin kaza yapması veya korsanlar tarafından saldırıya uğraması gibi türlü sorunlarla başa çıkmaları gerekiyordu. Osmanlı Devleti bu hususta önlem olarak veya böylesi durumlarla karşılaşıldığı vakit ne yapılması gerektiğine dair kapitülasyonlarda birçok maddeye yer vermiştir. Çoğu zaman bu yasak ve kanunlara uyulmadığı için Osmanlı makamlarına başvurulmuş ve ahidnamelerde yer alan kanunlara göre hareket edilmesi, bunun dışına çıkılmaması istenmiştir.

Emtiasını yükleyen Fransız gemilerine Osmanlı sularına gelmeden ve Osmanlı sularından ayrılmadan önce yol izni verilirdi. Bu izinle beraber güvenli bir şekilde yollarına gitmeleri amaçlanırdı. Fakat kimi zaman yol izinleri de yok sayılır ve yollarına gitmelerine engel olunurdu. 1665 yılında yol izninin bulunmasına rağmen İzmir İskelesi'nden yola çıkan emtia yüklü üç Fransız gemisine engel olunmuş, durumun İstanbul'a iletilmesi üzerine yollarından alıkonan Fransız gemilerinin gitmesine izin verilmiştir²⁷⁶. Bu olay, Fransız gemilerinin ellerinde izin belgeleri olsa dahi geliş gidişlerinin her daim sorunsuz olmayacağını göstermiştir.

İzin belgesiyle ilgili bir sorun çıkmadığı vakit, olası muhtemel tehlikelerden biri Fransız gemilerinin seyir halindeyken kaza yapması veya fırtınaya tutulmasıydı. Sonrasında ise gemi ya batıyor ya da Osmanlı limanlarından birine sığınuyordu. Ahidnamelerde bu konuyla ilgili olarak şu maddeler yer almaktadır; 1536 ahidnamenin on ikinci maddesi, "*Bir veya birkaç Fransız tüccar gemisi Osmanlı limanlarından birine girdiği yahut havanın mümaneatinden dolayı iltica ettiği zaman... gümrük resminin tahsili için bu gemilerde bulunan emtia cebir kuvveti kullanarak karaya*

²⁷⁵ A. Wood, *Levant Kumpanyası...*, s. 74.

²⁷⁶ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 119.

çıkartılmayacaktır. ...bu gemilerden müruriye namı ile hiçbir resim alınmayacaktır”. Aynı ahidnamenin on üçüncü maddesi, “... Fransız gemilerinden biri veya birkaçı hükümetin kara sularında kazaya uğrar veya batarsa, canını kurtarmaya muvaffak olan mürettebat ve yolculara kat’iyyen ilişilmeyecektir, ...emtia ve mallarını serbestçe toplayabileceklerdir. Eğer tüm mürettebat ölürse varislerine ulaştırılacaktır”. 1569 kapitülasyonunun bir ve ikinci maddeleri, “...kazaya uğrayan gemi içindeki mal ve paralar sahiplerine verilecektir...”. 1673 kapitülasyonunun yirminci maddesinde ise, “...Osmanlı memleketlerine Fransız gemileri emniyet ve asayiş içinde gelecektir. Denizde fırtınaya tutulurlarsa, gerek hassa gemileri halkı ve gerek diğer Türk gemileri muavenet edeceklerdir. Fransız kaptanlarına, kalyonlarının serdarına ve sair rüesasına riayet olunacak ve akçaları mukabilinde ihtiyaçları tedarikine çalışılacaktır”.

Ahidnamelerde böylesi vakalarda gemi ve mürettebatına yardım edilerek kurtarılması ve mallarına da dokunulmaması gerektiği ifade ediliyordu. Bu duruma ek olarak, gemilerin geçirdikleri kaza sonrasında veya malların kayıkla başka bir iskeleye taşındıkları zaman, eğer mallar rüzgâr ve deniz tarafından başka mahallere atılır ise o bölgedeki beyler, kadılar ve diğer kimseler tarafından emtianın korunarak sahiplerine iade edilmesi de gerekiyordu²⁷⁷. Buna rağmen, 1656 yılında denizde olan şiddetli rüzgâr nedeniyle Gelibolu yakınlarındaki Şarköy mahallerinde karaya vuran Fransız geminin, bazı eşya ve top aletlerine Gelibolu voyvodası ve emini tarafından el konmuştur. Durumun İstanbul tarafından öğrenilmesi üzerine, geminin kurtulan eşyalarının voyvoda, emin ve onların dışında her kimin elindeyse alınarak Fransız tüccar ve tercümanlarına iadesi sağlanmıştır²⁷⁸.

Gemilerin karşılaşabilecekleri bir diğer tehlike ise korsanlar ve onların saldırılarıydı. Osmanlı Devleti, dostluk adı altında antlaşma yaptığı devletlerin gemilerine verilen bu zararı haramilik/korsanlık olarak adlandırıyordu²⁷⁹. Fransız gemilerini yolda yakalayarak mallarını, canlarını ve gemilerini gasp eden bu Kuzey Afrika devletleri, tüm yasaklamalara rağmen faaliyetlerine devam ediyor ve Fransız ticaretinin ağır kayıplar vermesine neden oluyordu. Korsanların yaptıkları bu saldırılar karşısında Osmanlı Devleti Fransa’ya ahidnamelerde şu güvenceleri vermiştir; 1597 ahidnamesinin sekizinci maddesi, “...korsanlar Fransız mallarını yağma ve mürettebatı esir etmeye devam ederlerse... mağrip memleketlerini idare edenlerin azilleri ve zararı tazmini...”. 1604 ahidnamesinin yirmi dördüncü maddesi, “...Cezayir ve Tunus korsanları bu hareketlerine devam ederlerse... Fransa kralı tarafından te’dip edilmeleri...”. 1673 ahidnamesinin on birinci maddesi, “...korsanların muahede hükümlerine uymadığı takdirde Fransa kralının onları Fransa limanlarına girmekten men etmesi...”.

Korsan saldırılarının yasaklanmasına rağmen, bu mevzu her daim devam eden bir sorun haline gelmiş ve Fransız tüccarlarının en çok yakındıkları ve şikâyet ettikleri meselelerden biri olmuştur. 1640 yılında Foça limanında Cezayir ve Tunus korsanlarının Fransız gemilerine el koyması²⁸⁰, 1642 yılında Fransız gemisine Tunuslu

²⁷⁷ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 213.

²⁷⁸ BOA, ED 26/1, s. 86, h. 250; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 293-294.

²⁷⁹ P. Brummett, *Osmanlı Denizgücü...*, s. 8.

²⁸⁰ BOA, ED 26/1, s. 19, h.43; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 177.

korsanların saldırarak mallarının zorla alınması²⁸¹, 1655 yılında İskenderun'a giden Fransız gemisine on pare Cezayir gemisinin zapt ederek mallarına, adamlarına ve akçelerine el konulması²⁸², 1667 yılında Koron' giden Fransız gemisine Müslüman gemisi tarafından el konulması²⁸³, 1691 yılında Yafa'ya gelen Fransız gemisinin neferleri esir edilerek paralarının gasp edilmesi²⁸⁴ gibi birçok hadise yaşanmıştır. Korsan saldırılarına uğrayan Fransız gemileri bunu her defasında İstanbul'a bildirmiştir. Bazı zamanlar mallarını da geri almışlar, fakat bu sorun hiçbir zaman bitmemiştir. Bu nedenle gemiler yola çıkmadan önce genellikle geminin gideceği güzergâhtaki kadı ve voyvodalara önden emir gönderilir, korsan saldırılarına karşı tedbir alınmaya çalışılırdı²⁸⁵. Fakat bu önlem dahi işe yaramamış ve Osmanlı yönetimi korsan saldırılarının sona ermesini sağlayamamıştır.

Vergisini ödeyen Fransız gemisi Osmanlı limanına geldiği vakit ya da Osmanlı limanını terk etmeden önce, ücretini ödemek koşuluyla kendileri için yeterli miktarda zahire tedarik etme haklarına sahipti. Bu hak onlara, 1536 kapitülasyonunun on ikinci maddesi ve 1569 kapitülasyonunun birinci maddesi ile verilmiştir. Buna göre, "...Fransız tüccar gemileri Osmanlı limanların girdiği vakit gemi mürettebatının ihtiyacı olan yiyecek, içecek ve vesair malzeme tedarik edilecek..." ve "...bir veya birkaç Fransız kalyonunun... ihtiyaçları zuhur ederse... bedeli verilmek üzere zat ve zahire vesair malzeme tedarik edilecektir...". Ahidnamelerde tanınan bu haklara rağmen, İzmir'de zahire tedarik etmek isteyen Fransız gemilerine Hüseyin adlı kişi engel olmuş ve konsolosa, "*Nedir senin tercümanın gemilere zahire virdirmiş*" diyerek tercümanı hapsedirmiştir. Daha sonrasında tercümanı kefaleti karşılığı serbest bırakan Hüseyin'in ahidnameye muhalif davranması nedeniyle, tercümana kefil olan kişi kefaletten çıkarılarak tercüman ve kefile müdahale edilmemesi emredilmiştir²⁸⁶. Antalya'da ise iskeleye giden Fransız gemileri kumanya için kendi akçeleriyle peksimet almak istemiş, fakat burada bulunan bazı kimselerin müdahaleleri ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, "...iskelelerine varup kumanya için peksimad bulunmadığı zamânda un almak murâd idindiklerinde narh-ı rûzî üzre akçeleriyle kifâyet mikdârı un iştirâ itdirüp ahidnâme-i hümayuna muhâlif kimesneye dahl ve ta'arruz itdirmeyesin... ammâ bu bâbda ziyâde ihtimâm idüp ancak kumanya için kifâyet mikdârı aldırup ziyâde aldirmayasın..."²⁸⁷ emrini göndermiştir. Osmanlı Devleti böylece Fransız gemilerinin ihtiyaçları olan peksimet, peksimet olmadığı vakit un alabilmelerini ve bu hususta kimsenin müdahale etmemesini, fakat fazla peksimet satılmamasının da önüne geçilmesini istemektedir.

Yol boyunca güvenlikleri sağlanan tüccar ve maiyetinin yollarda ihtiyaç duydukları emtia, kayık ve davar gibi eşyaların paraları karşılığı tedarik edilmesi gerekiyordu. "... zâd ü zevâde ve sâir mühimmatın akçesiyle tedârik idüp ve deryâda

²⁸¹ BOA, ED 26/1, s. 31, h. 77; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 193-194.

²⁸² BOA, ED 26/1, s. 80, h. 231; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 282-283.

²⁸³E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 129-130.

²⁸⁴ Muzaffer Fehmi Şakar, *1101\1102 (1690\1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2007, s. 100-101.

²⁸⁵ BOA, ED 26/1, s. 44, h. 113; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 212-213.

²⁸⁶ BOA, ED 26/1, s.60, h. 166, Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 245-246.

²⁸⁷ BOA, ED 26/1, s.12, h. 23, Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 165-166.

kayık ve karada davar lâzım olur ise tutuvirüp bir hususda muzâyaka çekdirmeyesiz..."²⁸⁸, Fransa gemileri mürettebatı Fransa'ya gidinceye kadar onlara yeterli miktarda zahire tedarik olunması emrolunmuştur²⁸⁹. 1638 yılında İzmir'de tüccarlar ve maiyetlerine emtia namına bir şey verilmediği için söz konusu taife sıkıntı yaşıyordu. Françe padişahının kadimden dost olması nedeniyle ve eskiden beri adet olarak geçimleri için akçe karşılığı, lazım olan miktar kadar emtiaları veriliyordu. Fakat emtia temin edilirken bu bahane ile savaş durumunda bulunan küffar taifesine zahire verilmesi yasaktı. Osmanlı Devleti zahire tedariki konusunda verilen emir üzere hareket edilmesini, tüccarların ihtiyaç duydukları zahirelerin temin edilerek buna engel olanların men edilmesini, küffarlara zahire temin edilmeyip ve yasak olan eşyaların satışının yapılmamasını emretmiştir²⁹⁰.

Yola çıkan ticaret gemileri bazen Fransa'ya gitmek isteyen görevliler ve onların ailelerini de taşıyordu. 1660 yılında Osmanlı Devleti'nden Fransa sınırına varıncaya kadar yol üzerinde olan tüm beğlere, kadılara, dayılıklara, yeniçeri ağasına, iskele eminlerine ve daha birçok kişiye hüküm gönderilerek, Fransız elçisinin iki oğlu, maiyetleri, Fransız kız hizmetkârları ve dört nefer âdeminin güvenli bir şekilde ve müdahaleye uğramadan Fransa'ya gitmesi için emir gönderilmiştir. "...*Vusûl buldukda mûmâ-ileyh beğzâde ve ehli ve yanında olan sağır oğlu ve dört re's Fransız kızları ve dört nefer âdem hizmetkârlarıyla her kangınızın taht-ı hükûmetlerine dâhil olurlarsa menâzil ü merâhilde ve benderlerde ve iskelelerde kendüye ve âdemlerine ve esbâb u erzâklarına kimesneyi dahl ve ta'arruz itdirmeyüp emîn ü sâlim birbirinize Françe sınırına varınca ulaştırup ve narh-ı rûzî üzre akçeleriyle zâd ü zevâde ve sâir mühimmatların tedârik itdiresiz ve karadan mürur eyledikde lâzım olan kirâ bargirlerin iktizâ itdüğüne göre akçeleriyle tutdurup ve mahûf ve muhâtara olan mahallerde yanlarına kifâyet mikdârı âdemler ve yarar kulaguzlar koşup emîn ü sâlim birbirinize ulaştırup ve rûy-ı deryâda mürûr u ubûr eyledikde deryada yürüyen Cezayir ve Tunus ve Trablusgarb gemileri mûmâ-ileyh elçinin oğlu mezkûr beğzâdeye ve ehline ve sağır oğluna ve sâir âdemlerine ve emvâl u erzâk ve esbâb ve sâir eşyâsına ahidnâme-i hümâyunuma muhâlif bir ferdi dahl ve ta'arruz itdirmeyesiz...*"²⁹¹. Bu şekilde yol boyu güvelikleri sağlanan Fransız ehlinin, tüm ihtiyaçlarının da tedarik edilmesi buyrulmuştur.

Fransız gemilerinin yol güvenliği kadar gemi reislerinin de güvenliği önemliydi ve bu hususta birçok sorun yaşanmıştı. Ticaret üzere olan Fransız gemi reisleri kendi hallerinde ticaret yaparlardı. Ve bu durum 1569 kapitülasyonunun birinci maddesi ile de garanti altına alınmıştır. Buna göre, "...*Fransız mürettebatının serbesti etvâr ve harekâtına mâni olan her türlü muameleden tevakkî olunacaktır*". 1638 yılında ticaret için İzmir İskeleyi'ne gelmekte olan gemi reisi Malta'ya da uğramıştır. Burada esirlikten kurtulan Müslümanlarla karşılaşmış ve gemi reisinden kendilerini İzmir'e götürmesini istemişlerdir. Gemi reisi ise bu teklifi kabul etmemiş ve Midilli'de bulunan Rum gemisinin her zaman Müslüman esirleri götürdüğünü, onların da bu gemiyle gitmeleri gerektiğini söyleyerek tekliflerini kabul etmeyerek onları gemiye almamıştır. Daha sonrasında bu esirler İzmir'e geldiklerinde kendilerini almadığı için Fransız gemi reisine

²⁸⁸ BOA, ED 26/1, s. 53, h. 141; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 229.

²⁸⁹ BOA, C.HR. 169/8423.

²⁹⁰ BOA, ED 26/1, s. 56, h. 151; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 235-236.

²⁹¹ BOA, ED 26/1, s. 95, h. 278; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 306-307.

korsandır diyerek iftirada bulunmuştur. Fakat gemi reisinin kendi halinde ticaret ettiği İzmir’de bulunan tüccar ve ümenâ tarafından bilindiği için, söz konusu gemi reisine kanun ve ahidnamelere muhalif hareket edilmemesi için emr-i şerif yazılmıştır. Buna göre İzmir’de bulunan Fransız konsolosu, ümenâ ve tüccarların şahitlikleri doğrultusunda korsan olmadığı ispat edilirse kimseye müdahale ettirilmemesi ve karışanlar olur ise şer ile haklarından gelinmesi buyrulmuştur²⁹².

1536 ahidnamesinin yedinci maddesinde gemilerin mühimmatına ve mürettebatına dokunulması yasaklanırken, 1656 yılında Antalya voyvodası gemi reisinin parasına el koymuş²⁹³, 1681 yılında gemi reisi ve yazıcısı darp edilmiştir²⁹⁴. Bu davranışlar ve zulüm karşısında, alınan para ya da emtiaların geri verilerek gemi reislerinin korunması burulmuştur. Böyle bir hususta gemi reisi ile İzmir’de sakin olan Mustafa adlı zat davalık olmuş ve Şeyhülislam tarafından verilen karara Mustafa’nın itiraz ederek uymaması üzerine Mustafa isimli şahıs davadan men edilmiştir²⁹⁵. Gemi reisleri, maiyeti ve gemiye yüklenen emtialar bu şekilde korunmaya çalışılırken kaptanlardan zorla akçe ve hediye talep edilmesi de yasaklanmıştır. “...*mâdam ki kendü rızâlarıyla hediye virmeyeler... ahidnâme-i hümâyûnuma mugâyir alınan meblâğı girü redd ve min-ba’d ol vechile Françe tüccârı rencide olunmamak bâbında hükm-i hümâyûnum recâ itmeğin ahidnâme-i hümâyûn mücebince amel olunmak için yazılmışdır...*”²⁹⁶.

Gemi reisine yapılan zulüm ve haksızların yanı sıra gemi reislerinin de ahidnamelere karşı davranışlarda buldukları olmuştur. 1654 yılında Eğriboz İskelesi’nde bazı kimseler gemilere eşyalarını yüklemişlerdir. Gemi yüklendikten sonra gemi reisinin gemiyle beraber kaçması üzerine eşya sahipleri hüccetlere ve reise kefil olan Eğriboz konsolosunun yanına giderek haklarını tazmin etmişlerdir. Bu haklarına daha sonra kanaat etmeyerek daha fazlasını istemişler ve gümrük emini de “*Eşyâ-yı mezbûrun gümrüğün almadım*” diyerek gümrük talebinde bulunarak konsolosu zor durumda bırakmışlardır. Bunun üzerine konsolosun daha fazla ve ziyade istekler nedeniyle rencide edilmemesi buyrulmuştur²⁹⁷.

Gemilerle ilgili bir diğer husus da Osmanlı limanlarına geldikleri veya ayrıldıkları vakit fazla emtia veya yasak mal var mıdır diye aranmalarıydı. Bu yoklama Gelibolu’da yapılır ve yoklama esnasında geminin boş yerlerine bakılırdı. Kendi şahısları için aldıkları zahireler dışında emtia olmaması dışında yoluna devam etmesine izin verilmesi gerekirdi. Fakat gemileri arayan şahıslar ahidnamelere aykırı olarak geminin yükünü bozup, tamamen gemiyi boşaltarak aradıkları ve gemiyi yolundan alıkoydukları olurdu²⁹⁸. Bu gibi muamelelerden dolayı gemilerin arama sürelerinin uzatılarak yüklü olduğu emtianın helak olması ve gemilerin yollarından alıkonması caiz

²⁹² BOA, ED 26/1, s. 15, h. 29; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 170.

²⁹³ BOA, ED 26/1, s.8 5, h. 245; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 291-292.

²⁹⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 253-254.

²⁹⁵ BOA, ED 26/1, s. 67, h. 191; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 261-262.

²⁹⁶ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 217.

²⁹⁷ BOA, ED 26/1, s. 72, h. 210; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 271.

²⁹⁸ BOA, ED 26/1, s. 79, h. 225; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 280.

değildi²⁹⁹. Gemilerin aranma noktası hakkında 1536 ahidnamesinin on ikinci, 1569 ahidnamesinin on dördüncü, 1581 ahidnamesinin on altıncı, 1597 ahidnamesinin yirmi sekizinci, 1604 ahidnamesinin kırk dokuzuncu ve 1673 ahidnamesinin otuz beşinci maddelerinde gemilerin aranma noktalarıyla ilgili bazı hususlardan bahsedilmiştir. “...Fransız ticaret gemisi... araştırıldıktan sonra Osmanlı sahillerinden bir limana uğrarsa ambarındaki eşya tekrar muayene olunmayacaktır; ancak Çanakkale boğazından geçen gemiler orada ikinci bir muayeneye tabi tutulacaklardır...”.

Gemilerde fazla veya yasak olan emtiaların bulunmadığı takdirde, “...getürdüğü ve alup götürdüğü metâ’ın ahidnâme-i hümayunum mücebince gümrüğün edâ idüp Françe vilâyetine gitmek murâd itmekle Boğazhisarları’nda eğlettirmeyüp ve içinde memnû’atdan metâ’ olmayup mu’tâd-ı kadîm üzre yoklandıktan sonra salıvirüp yoluna revân olmak...”³⁰⁰ emr-i verilmiştir. Gemiler yüklendikleri zaman gümrük talep edilmesi gerekirken, gümrük eminleri tarafından gemiler yüklenmeden önce akçe talep edilmiş ve bunun karşısında “...yüklerin bi’t-tamâm tutmadan akçe taleb idüp rencîde ve remîde itmeleriyle yükleri bi’t-tamâm tutmadan rencîde olunmamak...”³⁰¹ emri verilmiş ve gemiler yükleme yapmadan ücret alınması yasaklanmıştır.

Ahkâm Defteri’nde yer alan hükümden çıkarıldığı kadarıyla, ticaret için Osmanlı limanlarına gelen Fransız gemilerine Fransız bayrağı asılıyor ve gemilerin gelişlerinde boru ve top şenlikleri düzenleniyordu. Fakat 1662 yılında İzmir iskelesine gelen Fransız gemilerine müdahale edilerek bayrakları indirilmiş ve top şenliklerinin yapılmasına izin verilmemiştir. Bunun üzerine emr-i ferman gönderilerek, “...Françe gemileri İzmir İskelesi’ne gelüp gitdiklerinde ve oturduklarında ahidnâme-i hümayunum mücebince bayrakları açup boru ve top şenliklerin mu’tâd-ı kadîm ve âdetleri üzre şenliklerin itdirüp min-ba’d mahrûse-i İzmir’de ehl-i örf tâifesinden ve gayriden bir ferd tecâvüz itmeyeler ve itdirmeyüp men’ ü def’ eyleyesiz ve husus-ı mezbûrda basîret ve intibâh üzre olup kimesneye rencide ve tecâvüz itdirmeyesiz...”³⁰², denilerek bayraklarına ve yaptıkları şenliklere müdahale edilmemesi emrolunmuştur.

Gemi ve mürettebatının korunmasının yanı sıra diğer bir önemli husus, tüccarların güvenliğinin sağlanması ve ne tüccarın ne de gemide bulunan diğer Fransız taifesinin esir edilmemesiydi. Esir edilmeleri mevzusu hem ahidnamelerde hem de ahkâm defterlerinde birçok defa geçmektedir. Fransa’dan yola çıkıp Osmanlı Devleti’ne gelmek ve burada ticaret yapmak isteyen Fransız taifesi karada veya denizde türlü bahaneler ile esir ediliyor ve mallarına el konuluyordu. Bu hususta ahidnamelerde şu hükümler yer almaktaydı; 1536 ahidnamesinin onuncu maddesinde, “...iki hükümdarın tebaası, ...herhangi bir sebep ve bahane ile esir veya köle sıfatı ile satılmayacaklardır. 1604 ahidnamesinin on bir ve on dördüncü maddesi, “... Esir edilen Fransızlar serbest bırakılacak ve gemileri iade olunacaktır”. Aynı ahidnamenin on ikinci maddesi, “... düşman memleketlerinden erzak satın alan Fransız gemilerinin içindeki mallar

²⁹⁹ BOA, ED 26/1, s.93, h. 263; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 302-303.

³⁰⁰ BOA, ED 26/1, s.100, h. 288; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 313.

³⁰¹ BOA, ED 26/1, s.17, h. 34; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 173-174.

³⁰² BOA, ED 26/1, s.121, h. 353; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 342-343.

müsadere edilmeyecek, bu gibi gemilerin içindeki mürettebat ve tüccarlar esir edilmeyecektir.” Ahidnamelerde bu şekilde geçmesine rağmen seyir halindeki Fransızlar esir ediliyor ve malları müsadere olunuyordu. 1636 yılında Fransız gemisinin içinde bulunan tüm Fransızlar esir edilmiştir³⁰³. 1666 yılında gemideki Fransızlar, Fransız değildir denilerek esir edilmiş ve eşyalarına el konulmuştur³⁰⁴.

Bu hususta diğer bir hüküm ise 1597 ahidnamesinin beşinci maddesinde belirtilmiştir. “*Memleketlerinin mahsullerini ve sanayi eşyasını satabilmek için gelen ecnebi gemilere binerek bu tarafa gelen Fransızların... esir edilmeyeceği gibi bunlara ait olarak zabt ve müsadere edilen eşya ve mallar da kendilerine iade olunacaktır.*” Yani ticaret üzere olan Fransız tacir ecnebi gemilerle Osmanlı sınırlarına gelebilir ve kimse de müdahalede bulunmazdı. Fakat 1684 yılında Fransızlar harbi gemide buldukları için esir edilmiş ve bunun üzerine “...*Françe tüccârından ba’zı harbî gemilerine gidüp kendü hâllerinde ticâret üzre iken harbî gemilerine bulduunuz diyü kendülerin esîr ve esbâbların girift eylemek şer’-i şerîfe muhâlif olmağın...*” diyerek bu kişilere karışılmaması ve esir edilmemeleri emredilmiştir³⁰⁵.

Esir edilen Fransızlar köle olarak satıldığı gibi angarya ve gemi işlerinde de kullanıyordu. Bu konu ahidnamelerde yasaklanmıştır. Buna göre; 1536 ahidnamesinin yedinci maddesinde, “...*Osmanlı memleketlerinde dolaşan Fransızlar veya gemilerinde bulunan Fransız tayfalar cebren yakalanıp hidematı şakkada veya angarya işlerinde kullanılmayacaklardır...*”. 1673 ahidnamesinin altıncı maddesi, “...*gemide ücretle çalışan Fransızlar esir edilmeyeceklerdir*”. Fransız taifesinin esir edilerek Efrenc gemilerinde çalıştırılmasından Fransız elçisi büyük rahatsızlık duymuş ve İstanbul’a bu durumu bildirmiştir. Bunun üzerine 1668 yılında bir emir gönderilerek, Fransız konsolosları hangi bölgede bulunuyor ise orada bu şekilde esir olup, zorla çalıştırılan Fransızları kurtarmaları istenmiştir³⁰⁶.

Ahidnamelere göre Fransız taifenin esir edilmesi yasaktı. Fakat onun dışında Osmanlı tebaasının elinde olan başka taifeden esirler vardı. Eğer bu esirlerden biri kaçır ve bir Fransız’ın evi ya da gemisinde çalışırsa, oradan alınıp sahibine teslim edilirdi. 1536 ahidnamesinin on dördüncü maddesinde bu konuya değinilerek, böyle bir olay yaşandığı vakit ne yapılması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre kölenin sahibi onun Fransız’ın yanında olduğunu beyan ederse, Fransız’ın ev ve gemisi aranır. Köle bulunursa sahibine teslim edilir ve onu saklayan kişi Fransız hâkim ve konsolosu tarafından cezalandırılırdı. Ama eğer aranılan köle orada bulunmazsa Fransız’a eziyet vermeden, kendi haline bırakılırdı. 1653 yılında İzmir’de böyle bir olay yaşanmıştır. İzmir’de bulunan bazı kimseler “Benim esirim firar eyledi tâife-i kefereden filân nâm kimesnededir” diyerek birçok Fransız’ı rencide etmiştir. Bunun üzerine esirin o kişilerdeyse aranıp sahibine teslimi, fakat değilse Fransız tebaanın rencide edilmemesi gerektiği emredilerek, Fransız tebaa korunmaya çalışılmıştır³⁰⁷.

³⁰³ BOA, ED 26/1, s. 11, h.20; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 163-164.

³⁰⁴ BOA, ED 26/1, s. 18, h.36; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 174-175.

³⁰⁵ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.280.

³⁰⁶ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*,s.138.

³⁰⁷ BOA, ED 26/1, s. 70, h. 200; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 266-267.

Osmanlı Devleti'ne gelen veya ticaret için yola koyulan Fransız tüccarları ile maiyetinin ve mallarının korunması, Fransızlar'ın esir edilmemesi ahidnamelerle garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Bu kişiler ahidnamenin sağladığı güvence dışında, yola çıkmadan önce Osmanlı Devleti'nden bir izn-i hümayun da almışlardır. Bu izinle beraber yol üzerinden geçecekleri tüm bölgelere emirler gönderilmiş ve Fransız taifesinin yollarda korunması istenilmiştir. 1652 yılında bir Fransız tüccarı, onun tercümanı ve dört tane hizmetkârı ticaret ve seyahat amacıyla Acem ve Hemed taraflarına gidip gelmek istemişlerdir. İzinleri verilen bu kişilerin ve bunun gibi birçok Fransız tüccarının yol boyunca mal ve canlarının korunması, kimse tarafından müdahalede bulunulmaması emredilmiştir. Bu hususta “...*Her kangınızın taht-ı hükûmetine dâhil olur ise menâzil ü merâhilde ve benderlerde ve iskelelerde kendüye ve bir nefer hizmetkârlarına ve esbâb u eskâline ve sâir davarlarına kimesneyi dahl ve ta'arruz itdirmeyüp...*³⁰⁸”, “... *mahûf u muhâtara olan yerlerde yanına yarar kulaguzlar koşup emîn ü sâlim birbirinize ulaşıdırup mürûr u ubûr itdirilüp kimesne rencîde eylememek...*”³⁰⁹, emriyle yol boyunca güvenliklerinin sağlanması amaçlanmıştır.

4.2.2. Tüccarların İkamesi

Osmanlı topraklarına gelen Fransız tüccarlarının, hem kendilerinin ikâmet etmesi için kalacak yer hem de mallarının satışı yapılabileceği kadar onları koyacakları bir mahzen bulmaları gerekiyordu. Osmanlı hükûmeti ikâmet etmeleri için onlara han ya da ev kiralama, mallarını koymaları için de mahzen tutma hakkı vermişti. Kaldıkları süre boyunca da mal ve canlarının güvenliği ahidnamelerle güvence altına alınmıştır. 1536 kapitülasyonunun birinci, 1604 kapitülasyonunun ise dokuz ve otuz sekizinci maddelerine göre, “...*iki hükümdar tebaası iki hükümet arazisi dâhilinde emniyet ve serbestî ile oturmağa, dolaşmağa... salahiyettar olacaktır..., Osmanlı memleketinde oturan ve dolaşan Fransızlar her türlü taciz ve taarruzdan masun olacaklar...*”.

Bu güvenceler verilmiş olsa da Fransızların yaşadığı sorunlar biraz daha farklı olmuş ve bu konulara ahidnamelerde detaylı bir şekilde yer verilmemiştir. Fransızlar özellikle kiraladıkları evlerle ilgili sorun yaşıyorlardı. Genellikle ya Osmanlı topraklarına yerleşmeleriyle ilgili ya da mülk sahiplerinin, kiracı durumunda bulunan tüccarı müddeti dolmadan evden çıkarmak istenmesiyle ilgili sorunlardı. Bu nedenle 1666 yılında Beypazarı'nda ikâmet etmek isteyen bir Fransız tüccarına müdahale edilmemesi için, baştan kadıya gidip evi kiraladığına dair sicile kaydedilmesi veya hüccet alması gerektiği, bir sorun yaşanması durumunda ise bu kayıtların kullanılması gerektiği belirtilmiştir³¹⁰. Bu hususta 1569 ahidnamesinin altı ve yedinci maddesi esas alınmıştır. Buna göre Fransızlar bir muameleye giriştikleri zaman işlerin selameti için buldukları yerdeki kadıya gidip o işlemi sicile kaydettirmeleri gerekiyordu. Çünkü bir ihtilaf olduğu zaman sicil kaydı esas alınırdı, fakat kayıt olmazsa ne şahitler dinlenir ne de ortaya çıkan sorun için dava görülürdü.

³⁰⁸ BOA, ED 26/1, s. 60, h. 165; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 244-245.

³⁰⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 123.

³¹⁰ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 120-121.

Nitekim İzmir’de böyle bir olay yaşanmıştır. Rum Kilisesindeki bir ev, kilise vekilleri tarafından Fransız tüccarlarına üç seneliğine kiraya verilmiştir. Fakat 1654 yılında henüz bir buçuk yıl olmuşken ve borç senetlerinin süresi dolmamışken tüccarlar evden çıkarılmak istenilmiştir. Bunun üzerine ellerinde olan temessükleri gereğince süreleri dolmadan Fransız tüccarların evden çıkarılmaması ve onlara zarar verecek bir davranışta bulunulmaması hükmü verilmiştir³¹¹. Aynı durumun 1667 yılında da meydana gelmesi üzerine, ahidnameye göre amel edilmesi ve süresi dolmadan evden çıkarılmamaları emredilmiştir³¹².

Mülkün bir Fransız’a ait olması durumunda da aynı hükümler geçerlidir. Hanya’da ikâmet eden bir Fransız tüccarının, Hanya Kalesi civarında konaklayacak yeri vardır. Fakat buraya gelen hâkimler ve zabitlerin konakladıkları halde paralarını ödememesi üzerine, söz konusu tüccarın hanesine her kim gelir ise değeri kadar ücretinin ödenmesi ve ücretsiz hiç kimsenin ikâmet ettirilmemesi gerektiği buyrulmuştur³¹³.

Ev dışında Osmanlı topraklarına gelen tüccarlar genellikle hanlarda ikâmet ediyordu. Fakat Fransız tüccarının İskenderiye’de kaldıkları han harap bir durumdaydı ve ne tüccarın kendileri ne de malları güvende değildi. Bunun üzerine hanın terkedilerek yeni İskenderiye diye tabir edilen mahalde uygun bir handa ücretleri karşılığı iskân etmeleri ve kimsenin müdahale bulunmaması kararı alınmıştır³¹⁴.

Ev ve han sorununun dışında Fransız tüccar taifesi başka iskeleden getirdikleri malları mahzen kiralayarak depoluyorlardı. Emtianın satımı yapılanaya kadar ya da aldığı emtiayı Osmanlı ülkesinden götürene kadar malları mahzen ve depolarda kalıyordu.³¹⁵ Mahzene ilk getirildikleri vakit gümrük vergisinin yarısı ödeniyor, kalan yarısı içinse eda tezkiresi alınıyordu. Verginin kalan yarısı malın yüklenip gönderildiği vakit oluyordu. Buna rağmen ödendiği halde Sayda Voyvadası tarafından mahzendeki mallar için gümrük talebinde bulunulması emr-i şerifle reddedilmiştir³¹⁶. 1666 yılında Halep gümrük emini Mustafa ve onun kethüdası olan ve İskenderun iskelesinde nazırlık yapan Hüseyin ile Halil adli kimseler tüccarları rencide etmelerinin yanında, istedikleri miktar gümrük verilmediği takdirde malların gümrükten geçmesine izin vermemişlerdir. Aynı şekilde gemilerin dönüşlerinde de istedikleri akçe verilmediği takdirde gemilerin yürümelerine engel olunmuştur. Bu ve bunun gibi zulümler nedeniyle iskele kullanılmaz hale getirilmiş ve bunun sonucunda tüccarlar ahidnâmeye müracaat

³¹¹ BOA, ED 26/1, s. 78, h. 222; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 278.

³¹² E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 133.

³¹³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 298-299.

³¹⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.296.

³¹⁵ Yabancı tüccarlar, mallarını depo etmek için kiraladıkları han, ev ve benzeri yerlere “meks” adı altında bir vergi verirlerdi. Y. Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler...*, s.13.

³¹⁶ BOA, ED 26/1, s. 45, h. 115; BOA, ED 26/1, s.62, h. 172; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 214-215, 249-250.

etmişlerdir. Yapılan zulüm ve engeller üzerine, tacirin vilayetinden alıp getirdiği veya götürdüğü metadan şimdiye kadar ne miktar gümrük alınmışsa bundan sonra da aynı miktar alınması ve bu tarihte henüz vergi oranı %5 olduğu için bu oran üzerinden vergilerini ödemeleri gerektiği emredilmiştir³¹⁷.

Osmanlı devletine gelen Fransız tüccarları ve mallarının güvenliği için alınan bu önlemler her defasında yeterli olmamıştır. Buna rağmen bu gibi durumlarla çok fazla karşılaşılmaş olmasından, Osmanlı devletinde kaldıkları süre boyunca tüccar ve malın güven içinde bulunduğu yorumu yapılabilir.

4.2.3. Ticari Güvence

Gemilerin kendi ihtiyaçları için gereken eşyaları almalarına, getirdikleri yükleri boşaltmasına ya da yüklemesine engel olunduğu gibi, tüccarların da ticaret için yaptıkları alım ve satımlara müdahalede bulunuluyordu. 1569 ahidnamesinin üçüncü, 1604 ahidnamesinin otuz dokuzuncu maddelerinde belirtildiği üzere, “...*Fransız tüccarları her türlü emtiayı alıp satma hususunda serbest bırakılacaklar..., ...kendilerine satılmasına müsaade edilmiş olan emtiayı alabileceklerdir*”. Bu kurallara rağmen, 1656 yılında Eğriboz İskeleyi’nde Fransızların aldıkları malların gemilere yüklenmesine mani olunmuştur. Bunun üzerine hüküm gönderilerek Fransız tüccarlarının yasak olmayan eşyalar dışında alım satım yapmaları ve kimsenin müdahale etmeyerek işlerine karışılmaması emredilmiştir³¹⁸.

Kapitülasyon maddelerinin imkân verdiği ekonomik koşullar sayesinde Fransız tüccarlar serbestçe mal ithalat ve ihracatını gerçekleştirip, iç ve dış ticaret yapabiliyorlardı. Kanuna aykırı alınan vergi ve akçelere ek olarak, tüccarların getirdiği veyahut götürdükleri mallara müdahale edilmesi, malların değerinin altında veya üstünde sayılması ve mal alım-satımına karışılması tüccarlar için büyük sıkıntılara neden oluyordu. Bu hususa 1597 ahidnamesinin yedinci ve 1604 ahidnamesinin on yedinci maddelerinde yer verilmiştir. “...*Fransız tüccarlarının Osmanlı liman ve iskelelerine nakledecekleri emtia mutat fiyatından fazla satılmayacak... ve eski kıymetleri esas ittihaz olunacaktır... , Fransızlar hariçten getirdikleri malları istedikleri yerlerde satabileceklerdir... herhangi bir iskeleye uğramakta tamamen hür ve serbesdirler*”. Fransız tacirinin sahip olduğu bu haklara rağmen, 1673 yılında bir Fransız tüccarı getirdiği emtiaları (şeker, ipek vs.) Osmanlı ülkesinde satmak istemiş, fakat dokumacı kethüdaları ve pazarbaşılar tarafından akçe almak amacıyla müdahalede bulunulmuştur. Tüccarların malı satmak istedikleri kişiye satılmasına, kantarcının malı tartmasına, hamalların malları taşımaya engel olmuşlardır³¹⁹. Daha sonrasında devam eden müdahalelerle, malların hanlara taşınmasına engel olunmuş³²⁰, malı satın alanların

³¹⁷ BOA, ED 26/1, s. 102, h. 302; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 318-319.

³¹⁸ BOA, ED 26/1, s.93, h. 261; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 301-302.

³¹⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 182-183.

³²⁰ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 282-283.

dükkânları kapattırılmış³²¹, mallar eksik veya değerinin çok üzerinde tarttırılmıştır. Ahidnamelere aykırı olarak yapılan bu hareketlerin Osmanlı devletine bildirilmesi sonucu, kanuna göre hareket edilmesini ve Fransa'nın kadim dost olması nedeniyle Fransız tüccarların metallerini istedikleri kişiye satıp, noksan tartan kantarlar yerine daha öncesinden olduğu gibi belirli olan kalburlarla³²² tarttırmasını, hanlara götürülmesine müsaade buyrulmasını ve bu hususta kimsenin müdahalede bulunmamasını emretmiştir³²³.

Bunların dışında yaşanan bir diğer sorun da Fransız tüccarlarına zorla mal satılmasıydı. 1604 ahidnamesinin otuz dokuz ve 1673 ahidnamesinin yirmi ikinci maddelerine göre, “ *Hiç kimse bir Fransız tüccarını istemediği bir malı satın almaya icbar edemeyecektir...*”. Tüccarların kendi mallarını satmalarına müdahalede bulunulmayacağı gibi üzerlerine zorla emtia bırakılması da yasaktı. Buna rağmen 1651 yılında Eğriboz'da bulunan Fransızlar'a yüksek fiyatta zorla mal satılmıştır. Fakat tüccarların üzerine rızaları yokken zorla metaa bırakarak satın almaya mecbur edilmesinin ahidnamelere aykırı bir husus olduğu belirtilerek, bunun yapılmasının yasak olduğu ifade edilmiştir³²⁴.”.

Tüccarlarla ilgili bir diğer husus Mısır, İskenderiye ve diğer iskele ve benderlerde bulunan Fransız tacire Fransa'dan gelen mektupların okunmasıydı. Söz konusu yerlerde birkaç seneden beri tacire gelen mektuplar öncelikle ümenâ tarafından okunmuş ve daha sonra sahibine ulaştırılmıştır. Fakat bu durum İstanbul tarafından uygun görülmemiş ve “...*zıkr olunan iskelelerde olan ümenâya tenbîh eylesin ki mezkûrların kadîme mugâyir mektûbların açup rencide ü remide itmeyeler ve itdirmeyüp men' ü def' eylesiz*”, diye emir gönderilmiştir³²⁵.

4.2.4. Tüccarların Yükümlü Oldukları Vergiler

Seyrini tamamlayıp Osmanlı limanına ticaret için gelen Fransız gemilerinin Osmanlı yetkililerine ödedikleri iki tür vergi vardı; birincisi yükleri için verdikleri gümrük vergisi, diğeri ise limana geldiklerinde verilen selâmetlik akçesiydi. Her gemi uğradığı limanlarda *selamlık* veya *selâmetiye* akçesi adıyla yetkililere önceleri 300 akçe, XVII. sonlarına doğru ise birkaç misli ödemek zorundaydı. Gümrük vergisi ise önceleri ithalatçının durumuna, malının cinsine göre ödeniyordu. Fakat bu durum taraflar arasında birçok ihtilafın yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle gümrük vergisi % 5 ödenirken % 3 oranında ödenmeye başlanarak sabitlenmiştir.

Osmanlı yetkililerine ödenen bu vergilerin dışında Fransız tebaanın kendi konsolosuna da ödediği bir vergi vardı. Fransızlar bu vergiyi yerel masrafların

³²¹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.322.

³²² Kalbur: Yarım şinik gelen bir hacim ölçüsü, kilenin on altıda biri. M. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 368.

³²³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 163.

³²⁴ BOA, ED 26/1, s. 154, h. 146; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 232.

³²⁵ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 164.

karşılanarak, konsolosları maddi açıdan desteklemek amacıyla ödüyorlardı³²⁶. Daha sonra IV. Henri'nin ekonominin çok kötü olduğu bir zamanda (1589) tahta çıkmasıyla beraber, konsolosa ek olarak elçiler için de bir vergi çıkarıldı. Fransız elçisine maaş ödemek yerine, Osmanlı limanlarına gelen Fransız mallarından % 2 oranında elçinin ek resim almasına karar verildi. Bu vergi 1619 yılında kaldırılmış olmasına rağmen, bu tarihte elçi bulunan Césy Kontu Philippe de Harley tarafından buna uyulmamış ve hatta elçi kendi borçlarını ödemek için bu resmi % 3'e çıkarmıştır. Fransız tüccarının ödediği % 3 oranındaki konsolosluk ücretine eklenen bu vergi, Fransızların Levant ticaretine zarar vermiştir³²⁷. Önceleri *bailaggio* veya *cottimo* olarak isimlendirilen bu ödeme, daha sonrasında "beylaj" (baylac) olarak adlandırılmıştır. Osmanlı devletindeki, konsolos ve elçilerin, bu vergilerin miktarını belirlemede serbest olmaları yaygın bir uygulamaydı ve bu verginin tüccarlardan tahsil edilmesi Osmanlı yönetiminin güvencesi altındaydı³²⁸.

Fransız tüccarları gümrük vergisi, selâmetlik akçesi ve baylac hakkının dışında olan kassâbiye, masdariye, reftiye, yasakçı, bâc gibi tüm vergilerden muaftı. Belirlenen vergilerin dışında istenen tüm vergi ve akçeler kanuna aykırıydı. Kanuna aykırı olmasına rağmen Fransızlardan sürekli vergi ve fazla akçe talebinde bulunulmuştur. Bu hususta en sık yaşanan sorunlardan biri yabancılardan cizye istenmesiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan çeşitli kanuni gelenekler arasındaki farklılıklar karşısında Müslümanların yanı sıra Osmanlı topraklarında vergi toplama işinde öne çıkan Hristiyan ve Yahudilerin de kafası karışıyordu. Çoğu zaman da bu karışıklıkları kendi lehlerine kullanıyor, yabancılardan ısrarla cizye ve benzeri vergi talebinde bulunuluyordu³²⁹. Bunun dışında Fransızlar sanki zimmi Osmanlı tebaasıymış gibi kendilerine getirilen yiyecek, içecek gibi her türlü emtiadan da vergi alınmaya çalışılıyordu.

1604 ahidnamesinin on altıncı maddesinden yirmi ikinci maddesine kadar olan hükümlere göre, "...Fransız tüccarlarından... bermutat alınan ticaret resimlerinden hariç hiçbir resim alınmayacak ve eskisinden fazla bir miktar istenmeyecektir... kassabiye ve müruriye vergisi, meşin, sahtiyan ve manda için de hiçbir resim alınmayacaktır...". Bu konuya birçok maddede yer verilmesine rağmen, Anabolu iskelelerine ticaret için gelip giden Fransız gemileri mutad olan vergilerini verdikten sonra bazı kimseler tarafından müdahale edilmiş ve "*Siz harbî gemilerisiz*" denilerek fazla akçe istenmiştir. Bu olay üzerine Osmanlı yönetimi, vergilerini verdikleri surette hiçbir şekilde fazla akçe talebinde bulunulmayacağını ve eğer gemilerdeki mallar yağma edildiyse de, bulunarak sahiplerine teslim edilmesi gerektiğine karar vermiştir³³⁰. Nitekim İzmir'e gelen Fransız gemisinde kendi mühimmatı ve hediyesi için bir sandıkta bulunan altı top atlasa da gümrük emini tarafından gümrük talebiyle el konulması üzerine fazla gümrük talep edilmeyip, el konulan atlasların sahibine teslim edilmesi buyrulmuştur³³¹.

³²⁶ İnalçık "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı...", s. 65.

³²⁷ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 108-109.

³²⁸ Mikail Acıpınar, *Osmanlı-Floransa İlişkileri (XV-XVI. Yüzyıl)*, (Basılmış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2011, s.248.

³²⁹ Daniel Goffman, *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğu...*, s. 94.

³³⁰ BOA, ED 26/1, s.123, h. 357; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 344-345.

³³¹ BOA, ED 26/1, s.83, h. 239; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 287-288.

Selâmetlik akçesi de sabit bir miktar üzerine belirlenmiştir. Bu konuda 1673 ahidnamesinin onuncu maddesine göre, “...üç yüz akçeden ziyade selâmetlik resmi istenilmeyecektir...”. Buna rağmen, 1676 yılında Mora sancağı mutasarrıfının kardeşi Bekir’in dört kıta Fransız gemisinden zorla selâmetlik akçesi adıyla dört yüz guruş, kapudanların üç kıta gemiden altmış guruş ve başka bir gemiden yirmi beş guruş almış ve bu duruma karşı çıkan gemi reisleri de eziyete uğramışlardır. Bunun üzerine durumu kadıya ileten Fransız konsolosu, kadıya otuz guruş vermediği takdirde ahidnamenin uygulanmayacağı şeklinde bir durumla karşılaşmıştır. Ahidnamelere aykırı olarak yapılan tüm bu hareketler, Osmanlı yönetimi tarafından men edilmiş, zorla ve gereğinden fazla alınan tüm akçelerin geri verilmesi istenilmiştir³³².

Yüklerini alan gemiler selâmetlik vergisini verirken, yük bulamayan veyahut metaa alım satımı yapmayarak boş gitmek durumunda olan gemiler liman hakkını vermezlerdi. Buna rağmen Balyabadra İskelesi’nde boş gitmekte olan gemilerden kırk beş guruş liman hakkı talep edilmiş, durumun İstanbul’a bildirilmesi üzerine boş gemilerden bu verginin alınmaması gerektiği belirtilmiştir³³³.

Tüccarların vergi hususunda en çok karşılaştıkları diğer bir sorun da gereğinden fazla gümrük resmi istenmesiydi. Sık sık yaşanan bu durum üzerine çok defa emir gönderilmiştir. Özellikle 1673 ahidnamesi ile beraber Fransız tüccarının ödemesi gereken verginin %3’e indirilmesi tüm gümrük memurları tarafından uygulanmamıştır. Bu sefer de gümrük eminleri, gümrük vergisinin % 3’ten fazla ödenmesini istemeye başlanmış ve bu durum 1673 yılından itibaren sürekli yaşanan sorunlardan biri olmuştur. 1673 yılında bir Fransız tüccarı Venedik’ten eşya almış ve Osmanlı devletine geldiğinde %3 gümrük vergisi ödeyecekken, İstanbul gümrük emini ahidnameye aykırı olarak, malın Venedik’ten alındığını ve bu nedenle Venedikliler’in ödediği miktar üzerinden vergisini ödemesini istemiştir. Bununla da yetinmeyen gümrük memuru birkaç Fransız tüccarlarına da aynı muamelede bulunmuş, hatta tüccarın mallarındaki kumaşları çıkartıp keserek bir kısmına el koymuştur. Sonrasında da emtiayı değerinin üzerinde sayarak fazla akçe ve selâmetlik vergisi istemiştir. Aynı olay Kıbrıs³³⁴, Trablusşam³³⁵ ve İzmir’de de yaşanmış ve mallar Venedik içindir diyerek malın gitmesine engel olunmuştur³³⁶. 1675 yılında Mora’da bulunan Fransız tüccar gemilerinin taşıdıkları zeytinyağı ve peynir için % 3 vergi vermeleri gerekirken, iskele eminlerinin bununla yetinmeyerek daha fazlasını istemeleri Osmanlı yönetiminin tepkisine neden olmuş ve fazla gümrük talebinde bulunulmaması emredilmiştir³³⁷.

³³² E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 226-227.

³³³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 31.

³³⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 209-210.

³³⁵ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 209.

³³⁶ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 333-334.

³³⁷ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 212.

Liman yeri olmayan iskelelerde ise gemideki mallar kayıklarla taşınıyor ve gümrük resmi ile baylac vergisini de gittikleri yerde veriyorlardı³³⁸. Mısır İskenderiye limanı da bu tür limanlardandı ve liman sığ olduğu için yedi sekiz gemiden fazlası sığmıyor ve iskeleye giremeyen gemilerin ticaretinde aksama oluyordu. Bu nedenle Fransız elçisi arz-ı hal göndererek iskeleye yakın başka bir yere büyük bir liman yapılması isteğinde bulunmuştur. Bunun üzerine vezir görevlendirilerek, gerçekten böyle bir limana ihtiyacın olup olmadığını, limanın keyfiyeten mi istendiğinin araştırılması istenilmiştir³³⁹.

Fazla vergi alınmasının bir başka yolu da vergisi ödenen emtianın başka bir iskeleye gitmesi durumunda tekrar vergi talebinde bulunulmasıydı. 1673 ahidnamesinin dokuzuncu maddesinde, “... Fransız tüccarları mallarını başka bir iskeleye götürürlerse ikinci defa gümrük istenilmeyecek...” diyerek yasaklanmış olsa da 1675 yılında Kıbrıs’ta bu tarz olaylar yaşanmıştır. Bu olayın karşılığında, “...bir def’a gümrükleri edâ olunan eşyâ ve emti’aların cezîre-i merkûma getürdüklerinde hilâf-ı ahidnâme-i hümayûn tekrâr bir... gümrük talebiyle rencîde olunmamak...”³⁴⁰ diyerek ikinci bir gümrük vergisi alımı yasaklanmıştır.

Tüm bunların dışında, yanlarında paralarıyla gelen tacir ve maiyetinin verdikleri gümrüklerle yetinilmeyip “getirdikleri gurusları tebdil ideyim” diyerek akçeleri de ellerinden alınıyordu³⁴¹. Bu hususa 1597 ahidnamesinin dördüncü, 1604 ahidnamesinin onuncu ve 1673 ahidnamesinin üçüncü maddelerinde yer verilmiştir. “...Osmanlı hazinedarları ve sikkezenleri, Osmanlı memleketlerine gelen Fransızların üzerinde bulunan ecnebi meskûkâtını... eriterek Osmanlı parasına tahvil etmek bahanesiyle zapt ve müsadere edemeyecek, ... mezkûr meskûkâttan bir resim dahi istifa olunmayacaktır”. Verilen emire rağmen Fransız tüccarlarının guruslarından gümrük vergisi talep edilerek gümrükhanede alıkonuluyor ya da tüccarların getirdikleri paraları istedikleri yerde esediyeye çevirmelerine engel olunup, kendileri eksik miktarda esediyeye çevirerek değerinin altında ödeme yapılıyordu. Bu şekilde hareket eden Sayda voyvodası “...ahidnâme-i hümayûna ve kânûn-ı kadîme mugâyir...” hareket ettiği gerekçesiyle bunu yapmaktan men edilmiş ve tüccarların “...istedikleri yerde tebdil eyleyüp...” rencide edilmemeleri emredilmiştir³⁴².

Fazla gümrük ve akçe talebinin dışında bir olay da 1678 yılında Sayda ve Beyrut’ta yaşanmış ve buralarda ticaret eden Fransız tüccarlardan borç adı altında akçe talep edilmiştir. Tüccarların akçeyi vermemesi üzerine, kimisi kaldıkları hanın içinde hapis edilirken, kimisi de hanlara konulmayıp başka yerde mahpus edilmiş ve kapılarına yük tayin edilmesi gibi çeşitli eziyetlerde bulunulmuştur. Tüccarlara kanun dışı yapılan bu hareketler men edilmiş ve hiçbir şekilde zulüme uğratılmamaları buyrulmuştur³⁴³.

³³⁸ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.142-143.

³³⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.330.

³⁴⁰ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 225.

³⁴¹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 257.

³⁴² BOA, ED 26/1, s. 47, h. 118; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 216-217.

³⁴³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 245.

Fransız tacirin zor duruma düşürülmemesi ve haksız yere para ödememesi için, verdikleri vergi için Fransız tüccarlarından ne miktar alındı ise, tüccarların ellerine mühür ve imzalı bir temessük verilmesi Fransa padişahı tarafından istenmiştir³⁴⁴. Bu istek doğrultusunda 1673 ahidnamesinin ellinci maddesine şu kayıt ilave olunmuştur; “gümrük eminleri bir malın gümrüğünü aldıklarında eda tezkereleri vereceklerdir...”. Tüccarın akçesini verdiği ve tekrar akçe talebinde bulunulmayarak, akçeni vermedin diye zulüme uğramaması için ellerine makbuz niyetinde verilmiştir. Fakat durum bu sefer de tüccarlar tarafından suiistimal edilmiştir. Kandiye’de bulunan bazı Yehud tüccarlar eski ya da sahte olan temessükleri kullanarak Fransız tüccarlarından birçok akçe ve mal almışlardır. Bu nedenle eski ve sahte olan temessüklere itibar edilmemesi ve bunu yapanların aldıkları akçe ve malların ellerinden alınarak asıl sahiplerine geri verilmesi emredil ve aynı emir Kıbrıs, Sayda, Mısır, İzmir, Halep ve Beyrut vali ve kadılarına da gönderilmiştir³⁴⁵.

Fransız tüccarlar ahidnameler yoluyla bazı vergilerden muaf olmalarına rağmen yerel yöneticiler, iskele zabıtları ve özellikle gümrük eminleri bu muafiyeti her daim uygulamamıştır. Bu hususlarda Osmanlı görevlilerinden çoğunun yaptığı şey yabancı taifeye Osmanlı tebaasıymış gibi yaklaşmak ve Osmanlı zimmi hukukuna uygun bir şekilde onları Osmanlı toplumu ile bütünleştirmekti³⁴⁶. Fakat bunda başarılı olmalarına en büyük engel Fransız tebaasına ahidnamelerle tanınan haklarıdır. Çünkü ahidnameler bu topluma birçok hakkı vermenin yanı sıra onları Osmanlı tebaasına benzemekten ve Osmanlı tebaasına dâhil olan zimmiler gibi muamele görmekten korumuştur. Ahidnamelerde yer alan hükümler ve Fransızların kendi hukuklarına tabi bulunmaları ve onların devlet içinde ayrı bir topluluk olarak kalmalarını sağlamıştır. Bu tür durumların en çok yaşandığı yer İstanbul gibi merkezi bölgeden ziyade, payitahta uzak olan eyaletlerdi. Taşra görevlileri ve mültezimler merkezin emirlerine ve isteklerine göre hareket ediyor, fakat uygulamalarda farklılıklar yaşanıyordu. Çünkü bu bölgedeki idareciler gelen emirleri buldukları mahallin şartlarına göre değerlendirerek uygulamaktaydı³⁴⁷.

4.2.5. Tüccarların Elçi ve Konsoloslarla İlişkileri

Fransız tüccarları ile konsolosu arasında birçok sorun yaşanmıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında konsoloslukun, tüccarlar ya da Marsilya’daki memurlar tarafından seçilmesi yerine “Ferme” denilen bir çeşit iltizam yoluyla satışa çıkarılmasıydı. Bu usulle konsolosluk görevi açık artırmaya sunuluyor ve işin ehli olmayan, yetersiz kimseler konsolos tayin ediliyordu. Zaten bu kişiler de çoğu zaman işlerinin başında bulunmayıp göreve başkalarını gönderiyordu. Buna ek olarak babadan oğula geçme yolla görevlerini sürdürmeye çalışmaları; elçilerin tüccarlar tarafından kendilerine ödenen vergilerin kaldırılmış olmasına rağmen almaya devam etmeleri hatta miktarını artırmaları; Fransız ticaretinden keyfi yere alınan paralar; toptan zimmete

³⁴⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 236.

³⁴⁵ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 313.

³⁴⁶ D. Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere...”, s. 95.

³⁴⁷ M. Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti...*, s. 20.

geçirme vakaları, büyük miktarda borçların birikmesi ve hatta kimi zaman ticaret merkezinden para sızdırmak amacıyla yerel Osmanlı memurları ile konsolosların arasında anlaşmaların yapılması sayılabilir³⁴⁸.

Bu durumlar neticesinde Fransız tüccarlar başına buyruk hareket etmeye ve Marsilya'nın kurallarının dışına çıkmaya başlamış ve hatta yeri geldiği zaman Osmanlı tebaası ve memurlarına sığınmışlardır. Osmanlı memurları ile ortak iş çeviren Fransız tüccarlarının bu hareketi idari ve kanuni işlerin cemaat dışından yönetilmesine ve bu durum da Fransız tüccarlarının birbirlerine düşerek ticari kayıplar yaşamasına neden olmuştur.

1635 yılında İzmir'de ikâmet eden Fransız tüccarı ile konsolosu arasında bazı sorunlar yaşanmış ve tüccar konsolosa el uzatarak onu darp etmiştir. Konsolosa itaat etmeyip, kararlarına muhalefet eden tüccar için Osmanlı devleti 1536 ahidnamesinin üçüncü maddesinde yer vererek, "...*Françelülerden birinin bazı fesâd ve kabâhatı zuhûr idüp hakkından gelinmek icâb iderse elçileri ve konsolosları âyinleri üzre lâzım geleni icrâ ideler...*" demiştir. Fakat tüccarın konsolosu dinlemeyip ve onu darp etmesi üzerine Osmanlı yönetimi "...*bazergân konsolosa gelüp itâ'at eylemez ise ahidnâme-i hümayûn mücebince âyinleri üzre haps eylemek için emr-i şerîfim recâ itmeğin...*" demiş ve konsolosa itaat etmeyen tüccarın haps edilmesini, kurtuluşun sadece elçinin izniyle olabileceğini, eğer elçi de izin vermezse bırakılmayacağını ve bu duruma asker, ehl-i örf taifesi ve hariçten kimselerin karışmamasını buyurmuştur³⁴⁹.

Tüccar ve konsolos arasında yaşanan sorunların en büyük örneği, 1626-1651 yılları arasında İzmir'de konsolosluk yapan Jean Dupy ile tüccarlar arasında yaşanan sıkıntılar olmuştur. Samson Napollon'dan sonra İzmir konsolosluğuna Marsilya'nın tanınmış ailelerinden olan Dupy ailesi gelmiş ve yarım asırdan fazla (1624-1684) bu görevi sürdürmüşlerdir. Jean Dupy zamanında Fransız tüccarlarla sürekli sıkıntılar yaşanmış ve bu durum zaman zaman Osmanlı mahkemelerine kadar gitmiştir³⁵⁰.

1636 yılında Jean Dupy'e bir Fransız tüccarı saldırmış ve davaları Divân-ı Hümayûn'da görülmüştür. Çünkü konsoloslar ilgili bir dava olması durumunda davanın İstanbul'da görülmesi 1673 ahidnamesinin on altıncı maddesinde belirtilmiştir. Dava bu şekilde görülmüş olsa da, tüccarın Osmanlı ayanına sığınarak koruma altına alınması, konsolosun hakkını almamasına neden olmuştur. Osmanlı görevlileri üzerinde yasal yetkisi olmayan konsolos da bunun üzerine kadı ve Divan'a başvurmuş, fakat hakkını alamamıştır. Tüccarın konsolosa saldırmasının nedeni bilinmemekle beraber Daniel Goffman olayın para kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Çünkü Fransız tüccarların elçi ve konsoloslara mallarının değeri üzerinden ödedikleri verginin oranı Hollanda, İngiliz ve Venedikli tacire göre daha fazlaydı. Bununla da yetinmeyen konsoloslar yeni ve miktarı çok yüksek vergiler koyuyor, geminin kendi tüketimi için gerekli olan erzaktan

³⁴⁸ D. Goffman *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 108-109.

³⁴⁹ BOA, ED 26/1, s. 5, h. 9; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 154-155.

³⁵⁰ Daniel Goffman, "*İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine*", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti...*, Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, s. 117.

dahi vergi alıyorlardı. Bunu yapmaktaki asıl amaçları konsolos olmak için ödedikleri paranın acısını çıkarmak istemeleriydi. Fakat bu durum da Fransız tüccarlarını rahatsız ediyor ve bu vergiyi ödemek istememelerine neden oluyordu. Verginin ödenmemesi de tüccarlarla konsolosların arasında sürekli sorun yaşanmasına yol açıyordu³⁵¹.

1648 yılında Dupy, Fransa konsolosu olarak değerli olan valansiya palamudunun³⁵² öncelik olarak kendi gemisine yüklenmesini istemiş ve bu durum tüccarların öfkesine neden olmuştur. "...mahrûse-i İzmir İskelesi'nde mütemekkin olan Jean Dupy nâm konsolos akçeleri ile alıgeldüğü palamudu zikr olunan mahalde ve ana tâbi' olup palamud bulunan yerlerde sâirlerden mukaddem aldırup ve gemilere tahmîl itdirüp minba'd ahidnâme-i hümâyunuma muhâlîf emin ve sâirlerden bir ferdin mâni' ve dâfi' ve mezâhim olmayup men' ü def' eylesesin..."³⁵³. Dericilik yapımında önemli olan palamudun öncelik olarak konsolosun gemisine yüklemesine Osmanlı devleti tarafından da onay verilmesi, tüccarlar yerine konsolosun hakkına öncelik verildiğini gösterir.

Konsolos Dupy her ne kadar kendisine bağlı olan tüccarlarla sorun yaşasa da onları İstanbul'da bulunan Fransız elçi Kont dö Sezi'ye (Comte de Césy 1620-1631) karşı koruyordu. Elçi sürekli olarak nakit sıkıntısı yaşıyor ve keyfi vergiler isteyerek Fransız tüccarlarını kendinden uzaklaştırıyordu. Elçi ile Fransız cemaati ve konsolosu arasında 1638 yılında borcun faizi yüzünden çatışma çıkmıştı. Elçi İstanbul'da kendisine destek olan Venedik ve Hollanda elçileriyle beraber Divan'a çıkmış, İzmir'deki Fransız cemaatinin üzerine hiç olmayan vergi borcu yükleyerek, kendisine ödenmesini istemiştir. Bu verginin ödenmesini kabul etmeyen konsolos, Divân-ı Hümâyûn'un emrine dahi uymayarak direnmiştir. "...memâlik-i mahrûseme gelüp giden Françe tüccarı Âsitâne-i sa'âdetimde olan Françe elçilerine kadîmden rüsûm-ı 'âdiyelerin vire gelmişler iken birkaç seneden berü virmedikleri ecilden tarafından İzmir'e âdem gönderüp talep eyledikde İzmir'de olan konsolos ve Françe tâcirleri elçiye 'âid olan rüsûm-ı 'âdiyeyi virmekde muhâlîf eylemeziz ammâ takaza eylemeyüp va'de virmek hususunda kendüden temessük recâ eylediklerine binâen mezbûr Kont dö Sezi kendünün ve Venedik ve Felemenk elçilerinin imzâları ile temessük virüp lâkin konsolos ve tâcirler ahde vefâ itmeyüp virdüğü va'denin zamânı mürûr ile bi-hayli müddet olduğundan gayrı mezbûrların üzerinde yigirmi bin guruşdan ziyâde hakkı var iken bir akçe ve bir habbe göndermemeleri ile elçi-i mezbûr bu hususu Françe pâdişâhına i'lâm itmeğin şimdîye değin rüsûm-ı 'âdiyesi ne mikdâr akçe almış ise virilüp ve bir elçi-i âhar varıncaya değin dahi ne lâzım gelür ise vireler..."³⁵⁴. Bu hususla Osmanlı devleti, elçinin dilediği verginin tüccar tarafından ödenmesini kabul etmiştir.

Çıkan bu karara karşılık olarak İstanbul'a arz-ı hal gönderen konsolos Dupy, Fransız tüccarının kendisine verdiği vergilere elçi tarafından engel olunduğunu, verginin kendisine verilmesini talep etmiştir. "...İzmir İskelesi'ne gelen Françe tüccarının şer'an ve kânûnen vâkı' olan maslahatların ahidnâme-i hümâyun mücebince görüp ol

³⁵¹ D. Goffman *İzmir ve Levanten Dünya...*, s.108-110.

³⁵² Palamud: Bir tür meşe türü olan ağacın dericilikte kullanılan kabuğudur.

³⁵³ BOA, ED 26/1, s.42, h. 105; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 208-209.

³⁵⁴ BOA, ED 26/1, s.12-13, h. 24; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 166. Transkriptte yer alan Kont dö Sezi adının aslı Kont de Césy' dir.

mukabelede kendülerden mezbûra bir mikdâr resm ta'yîn olunup şimdiye değin alagelmîş iken hâlâ İstanbul'da olan Françe elçisi bunun 'âidesine müdâhale idüp tüccar tâifesinden resm talep eylemekle gadr u te'addî eyledüğün bildirüp kadîmden olıgeldüğü üzre 'âidesine mezbûr elçi ve gayrılar ta'arruz eylemeyüp kemâ-kân kendüye aluvirmek için... Vusûl buldukda husus-ı mezbûru hak üzre göresin ol vechile âidesine ta'arruz olunup te'addî olunduğu vâkı' ise men' ü def' idüp hizmeti mukâbelesinde kendüye kadîmden virilügelene rüsûm ve 'avâid her ne ise kemâ-kân mezbûra aluvirüp mezkûr elçiyi ve âharı min-ba'd dahl ve ta'arruz itdirmeyesin ve bi'l-cümle bu bâbda gereği gibi mukayyed olup bunun 'âidesine elçi-yi mezbûru müdâhale itdirmeyüp 'inâd ve muhâlefet iderse men' ü def' idüp şer' ve kânûna muhâlif ve kadîmden olıgelene ve emr-i şerîfime mugâyir kimesneye iş itdirmeyesin ve bu emri mezkûr konsolosun elinde ibkâ eylesin³⁵⁵. Dupy ahidnameler gereğince İzmir'deki Fransız tüccarların işlerine nezaret ettiğini, bu görevin kendisine maddi olarak külfet oluşturduğunu ve tüccarın kendisine vergi vermesi gerektiğini, fakat elçinin buna engel olduğunu ileri sürmüştür. Verilen bu karar doğrultusunda da haklı bulunarak, elçinin müdahalesi engellenmiştir. Bu durum aslında elçi ve konsolosun tüccarın vergisi üzerindeki mücadelesidir. Aslında her ikisi de tüccarı değil kendilerine verilecek olan vergiyi düşünmektedir³⁵⁶.

Tüccar üzerinden elçi ve konsolosun bu mücadelesi daha uzun süre devam etmiş ve bu kavgalar arasında İstanbul kararsız bir durumda kalmıştır. Fransız elçi Henri de Gournay (1631-1634) zamanında elçinin kötü yönetiminden dolayı Fransızlar'ın borçları artmış ve bu borç sorunu yüzünden Marsilya yönetimi Levant ticaretinin gelirlerine karışmaya başlamıştır. Borçların karşılanması için konulan vergiler elçi ve konsolos tarafından değil, açık artırma sonucu Bagasar isimli bir tüccar tarafından toplanmıştır. Fakat tacir topladığı paraların bir kısmını kendi işlerinde kullanmaya başlamıştır. Bu durumu fark eden elçi Osmanlı yönetimine başvurmuştur. "...Françe elçisi arz-ı hâl sunup Marçilya bazergânlarının düyûn-ı kadîmesicün Françe pâdişâhının divânında mûmâ-ileyhin vükelâsı kendülerin alup satdukları Metâ'larından yüzde üçer akçe resm ta'yîn idüp mukâta'a bağlanup vech-i meşrûh üzre rüsûm-ı mezbûre cem' olunup ashâb-ı düyûna virile diyü mektup göndermekle mahmiyye-i İzmir'de olan Bagasar nâm Françe bazergânı hayli zamândan berü rüsûm-ı mezbûreden birkaç bin guruş tahsîl idüp meblağ-ı mezbûru kabz eylemekle getirüp ashâb-ı düyûna tevzî' eylemek için âdemlerinden D'Aramon nâm Efrenci vekîl nasb idüp göndermekle mezbûr varup talep eyledikde tâcir-i mezkûr hâlâ "Bu tahsîl eylediğim akçe Marçilya bazergânlarının metâ'ları bahâsıdır girü anlara teslim iderüm lâkin elçi ve konsolos ile alâkam yokdur" diyü tahsîl eylediğün ikrâr idüp meblağ-ı mezbûru virmekde 'inâd eylemekle edâsı bâbında tenbîh olunmuş iken şer'-i şerîfe itâ'at eylemeyüp vekîl-i mezbûr mezkûr bazergân ile senin huzûrunda murâfa'a-i şer'-i şerîf olduklarında vech-i meşrûh üzre ikrâr idüp lâkin virmekde 'inâd eylediğün bahş idüp hüccet-i şer'iyye virdüğün bildirüp mücebince meblağ-ı mezbûr mezkûr bazergândan vekîl-i merkûma aluvirilüp bu def'a dahi virmekde 'inâd iderse Südde-i saâdetime gönderesin...³⁵⁷". İstanbul tarafından yazılan bu emirle tüccarın topladığı paraların elçiye verilmesine karar verilmiştir.

³⁵⁵ BOA, ED 26/1, s.12-13, h. 31; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 171-172.

³⁵⁶ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 108-110.

³⁵⁷ BOA, ED 26/1, s.7, h. 13; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 157-158.

Dupy'den sonra yerine kardeşi François konsolosluk görevini ifa etmiş ve onun görevi zamanında da benzer sorunlar yaşanmıştır. Fransız tüccarları ve yetkilileri arasında yaşanan bu sorun ticaretlerine büyük zarar verirken, daha fazla avantaj elde etmek amacıyla Osmanlı yetkilerine sürekli başvurmaları Fransız cemaatinin iş birliğinde bozulmalara neden olmuştur. Osmanlı devletinde bulunan diğer ecnebi tüccarlara göre sadece Fransız taciri, kendi aralarında büyük sorunlar yaşıyor ve Osmanlı yetkililerine başvuruyordu³⁵⁸.

Bunların dışında Fransız konsolosu ve tüccarları arasında sürekli sorun yaşanmasına neden olan konu konsolosluk hakkıydı. Fransız tüccarların mallarından belirli bir oranda alınan bu baylac vergisinin, 1597 ahidnamesinin onuncu ve 1604 ahidnamesinin yirmi yedi ve yirmi sekizinci maddelerinde koşulsuz bir şekilde ödenmesi ve kimsenin müdahale etmemesi gerektiği kayıtlıdır. Bu hükme rağmen, Mısır valileri tarafından Mısır'daki Fransız konsolosuna verilen baylac hakkına el konulmuştur. Bunun üzerine, "... *Françe bayrağı ile İskenderiye ve sâir Mısır iskelelerine gelüp ve giden harbî tüccâr tâifesinin getürdükleri ve alup götürdükleri metâlarından ahidnâme mücebince baylac hakların bit-tamâm Françe konsolosuna virüp... Mısır vâlileri tarafından ve ahardan kimesne baylac hakkına dahl ü ta'arruz eylemeye...*"³⁵⁹ diye emir gönderilmiştir.

Tüccarların baylac vergisini ödemekte zorluk çıkarmalarının yanı sıra, konsoloslar da ödenen vergilerle yetinmemiş ve daha fazla ödenmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır. 1638 yılında İzmir'e gelen Fransız tüccarları gümrüklerini ödedikten sonra konsolosluk hakkını verecekken, konsolos tarafından itirazda bulunmuş ve borcu olduğu gerekçesiyle daha fazla akçe talep etmiştir. Bu talep üzerine zor duruma düşen tüccar Osmanlı yönetimine başvurmuş ve alınan karar gereğince, tüccarların gümrüklerini ve konsolosluk hakkını ödedikten sonra konsolosun borcu vardır denilerek fazla akçe alınmaması emredilmiştir³⁶⁰.

1684 yılında ise İskenderun iskelesinde ticaret eden Fransız tüccarlar İngiltere gemilerine mallarını yükledikleri için baylac hakkını Fransa konsolosu yerine İngiltere konsolosuna vermişlerdir. Başka gemilere binseler dahi Fransız konsolosluğuna bağlı oldukları için baylac vergisini de Fransız konsolosuna vermeleri gerekiyordu. Bu nedenle verilen emirde kimin tabiiyeti Fransa konsolosuna bağlı ise o kişinin, rüsumunu Fransız konsolosuna vermesi gerektiği belirtilmiştir³⁶¹.

Konsolos ve tüccarlar arasında daimi bir mesele olan baylac vergisi, konsolosların kendi aralarında da yaşanan bir sorun olmuştur. Kıbrıs Adası'nın konsolosu, Halep konsolosunun hakkı olan akçelere göz dikmiş ve kendi zimmetine almıştır. Kanuna aykırı olan bu olay üzerine, Halep konsolosunun hakkının Kıbrıs konsolosundan alınması ve eksiksiz olarak iade edilmesi emredilmiştir. Eğer zorluk çıkarılır ise de , "...*Âsitâne-i sa'âdet-i mübârekeme havâle eyleyesin ki gelüp Divân-ı*

³⁵⁸ D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya...*, s. 108-116.

³⁵⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 169-170.

³⁶⁰ Fatma Kaytaz, *88 No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2006, s. 71-72.

³⁶¹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 271.

hümâyunumda vüzerâ-yı 'izâmum huzûrlarında ahvâlleri şer'le görültüp cevâb virile...³⁶²”, denilerek emre karşı gelinmesi halinde İstanbul’da davalarının görüleceği ifade edilmiştir.

Konsoloslar mal üzerinden haklarını tam olarak alabilmek amacıyla, gemilere yüklenen malların ya teknelerle evinin önünden geçerek yüklenmesini ya da yükleme işlemlerinin kendi temsilcisinin gözetiminde yapılmasını şart koşuyordu. Böyle bir durumda ise Fransız tüccarlar Osmanlı görevlileriyle iş birliği yaparak, malları deniz kıyısına getirip kayıklarla ya da geminin sandallarına yükleyerek limandaki gemilere gizlice aktarıyorlardı. Konsolos, aleyhine yapılan bu ittifaklar karşısında İstanbul’dan yardım istenmiş fakat yerel memurlar padişah fermanına uymayarak Fransız tüccarlarla iş birliği yapmaya devam etmişlerdir.

Fransız tüccarlar elçiden ziyade tüm işlerini konsolos aracılığıyla yürüttükleri için aralarında sorun çıkabilecek olaylar çok fazla yaşanmamıştır. Elçi ve tüccarın muhatap olmasına neden olacak tek olay elçinin alacağı vergiydi. Fransız gemilerine emtia yükleyen tüccarlar konsolosluk hakkının yanı sıra Fransa elçisine de belli bir miktar elçilik hakkı ödemek zorundaydılar. Bu hakkı ödemek istemeyen tüccarlarla sık sık sorunlar yaşanmış, gemilerine yüklenen emtiadan elçinin rızık hakkını ödemediği gemisini yükletip gitmek isteyen tüccarlarla çok defa karşılaşmıştır. 1651 yılında İzmir’de gemilerine rızıklarını yükleyen tüccarlar, “...*Françe gemilerine tahmîl olunan rızıktan elçilik hakkını vireler diyü ahidnâme-i hümâyunda mestûr iken Françe gemileri Âsitâne-i saâdetime geldikde hâlâ ba'zı kimesneler mücerred “Biz İzmir’de rızık tahmîl eyledik” diyü elçilik hakkını virmekde ‘inâd ve muhâlefet...’* etmişlerdir. Ahidnameye aykırı olan bu eyleme karşılık olarak Osmanlı devleti, “...*Françe gemileri eğer İzmir’de ve eğer sâir iskelelerde her kande olur ise olsun rızık tahmîl idüp Âsitâne-i saâdetime geldiklerinde elçilik hakkını virmekde bir vechile ‘inâd ve muhâlefet itdirmeyüp ahidnâme-i hümâyunuma ve emr-i şerîfime muhâlîf kimesneye iş itdirmeyesin ve bi'l-cümle elçilik hakkını virmekde bir vechile ‘inâd ve muhâlefet itdirmeyesin...’* emrinde bulunmuştur³⁶³. Elçilik hakkının verilmesi hususundaki emir sureti, Kuşadası, Mısır, Sayda, İzmir, İstanbul ve Halep kadılarına da gönderilmiştir.

4.2.6. Tüccarlar Arası İlişkiler ve Görülen Davalar

Osmanlı devletinde bulunan Fransız tüccarlar elçi, konsolos ve Osmanlı görevlileri ile sorun yaşadıkları gibi kendi aralarında da sorun yaşıyorlardı. Tüccarlar arasındaki kavga daha sık rastlanılan sorunlardan biriydi. Fakat bu sorunların çoğu ahkâm defterlerine kaydedilmediği için sorunların içeriği ve çözümü hakkında çok fazla malumata sahip değiliz. Bu gibi vakalarda durum konsolosa bildirilir, onun tarafından dava görülür ve kimse de olaya müdahale edemezdi. Bu nedenle Fransız tebaası sorunu kendi aralarında halleder ve Osmanlı yönetimini alakadar eden bir durum yaşanmazdı. Bu mevzu 1536 ahidnamesinin üçüncü ve 1673 ahidnamesinin otuz dördüncü maddelerinde bildirilmiş ve Fransızlar arasındaki karışıklıkları elçi ve konsoloslarının kendi kanunlarına göre halletmeleri ve kimsenin müdahalede bulunmaması gerektiği emredilmiştir. “...*Françe tüccarının birbirleri mâbeynlerinde ihtilâl ve gayrı hususları*

³⁶² BOA, ED 26/1, s. 115, h. 320; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 327-328.

³⁶³ BOA, ED 26/1, s. 54, h. 144; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 231.

vâkı' oldukda memâlik-i mahrûsemin bender iskelelerinde mütemekkin olan konsolosları âyinleri üzre ahidnâme-i hümayun mücebince nizâ'ların fasl ve zabt u rabt idüp vilâyet zâbitlarından kimesne dahl ve ta'arruz ide gelmiş değiller...".

Ahidname hükümlerine rağmen Sayda, Beyrut ve onlara tabi yerlerde ikâmet eden Fransız tüccarlarından bazılarının arasında yaşanan sorunlara Sayda hâkimi ve zabıtları tarafından müdahalede bulunulmuştur. Buna mukâbil Osmanlı devleti, "... Sayda ve Beyrut ve ana tâbi' olan yerlerde sâkin olan Françe tüccarından ba'zularının aralarında ihtilâl ve şenâ'atleri vâkı' oldukda ahidnâme-i hümayuna mugâyir... âhardan kimesneyi müdâhale itdirmeyüp ahidnâme-i hümayun ve elinde olan berat-ı âlişânım mücebince Sayda konsolosu görüp fasl eyle...³⁶⁴" emriyle tüccarlar arasındaki sorunlara konsolosun bakması, onun dışındakilerin müdahale etmemesi buyrulmuştur. Ahidnamelerde bu tür olaylarda elçinin de adı zikredilmiştir, fakat bu tür işlerle daha çok konsoloslar ilgilenmiştir.

1657 yılında ise Sayda İskelesi'nde bulunan üç Fransız kardeş, Fransız tüccarlar arasında birçok karışıklığa neden olmuştur. Fransız konsolosun beratında Fransız tayfasına bu şekilde sıkıntılara neden olanların gemilere bindirilerek Fransa vilayetine gönderileceği ve kimsenin buna mani olmayacağı emri kayıtlıdır. Bu emre binaen söz konusu Fransız kardeşlerin de gemilere bindirilerek Fransa'ya gönderilmesi, kimsenin mani olmaması ve eğer bu kişiler firar eder ise vilayet zabıtları tarafından konsoloslarına teslim edilmesi buyrulmuştur³⁶⁵.

Fransızların kendi aralarındaki ya da diğer tebaalarla olan sorunları çoğu zaman mahkemelere taşınırdı. 1536 ahidnamesinin dört, beş ve altıncı; 1569 ahidnamesinin dört, altı, yedi, on bir ve on ikinci; 1581 ahidnamesinin on üçüncü; 1597 ahidnamesinin on bir, on iki ve yirmi beşinci; 1673 ahidnamesinin elli iki ve elli üçüncü maddelerinde hukukla ilgili hükümler vardır. Buna göre; Osmanlı ticaret merkezlerine Fransız Kralı tarafından atanan konsolosların, kendi bölgelerindeki Fransız uyruklarının arasındaki bütün davalara, ceza davası hariç, bakma ve kendi kurallarına göre karara bağlama hakkına sahipti. Bu hususta da hiçbir Osmanlı kadısı veya subaşı müdahalede bulunamazdı. Fakat taraflardan birinin Osmanlı, diğerinin Fransız olduğu davalara Osmanlı mahkemeleri bakar ve kendi hukukunu uygulardı. Osmanlı tebaası ve Fransız arasındaki ceza davalarına ise Fransız tercümanının bulunması şartıyla Osmanlı mahkemesi tarafından bakılırdı.

1634 senesinde Atina'da Dimitri Kela nam konsolos için ticaret yapan tüccar, bazı kimseler tarafından zulüm ve iftiraya uğramıştır. Bu kişiler kadı ve hâkimlere giderek tüccar hakkında yalan beyanlarda bulunarak tüccarın bir miktar akçesinin alınmasına neden olmuştur. Bu hususlar üzerine görülen davada yapılan zulüme son verilmesi ve eğer davaya aykırı olarak yine aynı davranışlarda bulunurlar ise Osmanlı devletine havale edilerek davanın Divân-ı Hümayun'da görülmesi buyrulmuştur³⁶⁶.

³⁶⁴ BOA, ED 26/1, s. 87, h. 252; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 294-295.

³⁶⁵ BOA, ED 26/1, s. 91, h. 258; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 299.

³⁶⁶ BOA, ED 26/1, s.2, h. 1; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 149.

1636 yılında ise İzmir’de sâkin olan ve birbirleriyle ortak olan Hacı Ali, Hacı Mustafa ve diğer Hacı Ali adlı kişiler Fransız tüccarlarıyla alış verişte bulunmuşlardır. Fakat bu alış verişlerinde adaletle muamelede bulunmamışlar ve tüccara, kimisi davacı kimisi şahit olarak sürekli zulüm edilmiştir. Bu zulüm üzerine emr-i ferman gönderen Osmanlı devleti, tüccarın rencide edilmemesi, eğer bir daha bu olay gerçekleşirse yapanların bundan men edilerek verilen emir doğrultusunda hareket edilmesini buyurmuştur³⁶⁷.

1649 yılında Sayda’da ikâmet eden Ali, Hasan ve Küçük Ali adlı kardeşlerin Fransız tüccarı aralarında hesapları vardı. Fakat söz konusu kardeşler bu hesaplarda kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, tüccara hakkını vermemişlerdir. Bunun üzerine on beş günlük süre boyunca durumun araştırılmasını isteyen Osmanlı devleti, tüccarın haklı olması durumunda hakkının kendisine verilmesini emretmiştir³⁶⁸.

Davalara karışılması yasak olmasına rağmen, 1680 yılında Kıbrıs’ta bulunan ve aralarında ihtilal vaki olan tüccarların davası görülürken başka kimselerin karışması üzerine buna engel olunmuş ve “...ahidnâme-i hümâyûnuna mürâca’at olundukda Françelülerin birbiri arasında kan veyâhud âhar şenâ’at vâkı olur ise elçileri ve konsolosları âyînleri üzre görüp dahl idüp zâbıtlardan bir ferd dahl ü ta’arruz eylemeyer...”³⁶⁹ emri yazılmıştır.

Alış-veriş ve alacak-verecek konularında sıklıkla anlaşmazlık yaşanır ve mahkemeye başvurulurdu. Mahkeme ise davanın görülebilmesi için alış-verişlerine dair ellerinde bir sicil kaydı ya da temessük belgesi olunmasını şart koşardı. 1569 ahidnamesinin altı ve yedinci maddelerinde, yapılan işlemlerin selameti açısından kadıdan temessük belgesi alınması, aksi takdirde davanın görülemeyeceği kayıtlıdır. Çünkü davalar çoğu zaman, tüccarlardan para ya da mal koparmak adına haksız yere açılır ve alım-satım işlemlerinde malın alınmadığı ya da ücretin ödenmediği gibi yalan ifadelerde bulunulurdu. Eğer hüccet olmazsa, olayın doğru ya da yanlışlığı tespit edilemez ve haksız alımlara engel olunamazdı. Bu nedenle hüccet olmadan mahkemelerin görülmemesi de davanın sahihliği açısından önemlidir.

1652 yılında İzmir’de bulunan Fransız tüccarlarından olan Françesko, ortağına verilmek üzere Yasef isimli Yahudiye, on yedi adet saat teslim etmiştir. Fransız tüccarının ortağı Yadudiden saatleri istediği zaman , “Saatleri yolda harâmi aldı” bahanesiyle vermek istememiştir. Bunun üzerine dava görülmüş ve saatler elinden alınan Yahudiden sulh sağlanması için üç yüz elli riyal gurus alınmıştır. Davanın sonuçlanması üzerine eline hücceti verilen Yahudi zulmüne devam ederek verdiği akçeyi de geri talep etmiştir. Yahudiye verilen hüccet üzere davranılmasını ve davanın tekrardan görülmesinin yasak olduğu emredilmiştir³⁷⁰.

1655 yılında İzmir iskelesinde ticaretle uğraşan Fransız elçi bir Yahudi tarafından iftiraya uğramış ve Yahudi tüccara İstanbul’da bir mikdar akçe verdiğini ileri sürerek geri ödemesi talebinde bulunmuştur. Fakat elinde borç verdiğine dair hüccet

³⁶⁷ BOA, ED 26/1, s. 20, h. 46; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 178-179.

³⁶⁸ BOA, ED 26/1, s. 44, h. 112; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 212.

³⁶⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 249-250.

³⁷⁰ BOA, ED 26/1, s. 65, h. 183; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 256-257.

bulunmadığı için davası görülmemiştir³⁷¹. 1666 yılında da “*Françe tüccârının bey’ ü şirâ husûsunda davâ ve nizâ’ları*” vâkı olmuş ve Osmanlı devleti bakılacak iki davanın kayıtlı defterlerinin Edirne’de bulunması nedeniyle, tüccarların tercümanlarıyla beraber Edirne’ye gelmelerini ve davanın Edirne’ye havale olunması kararını verilmiştir³⁷². Yani defterdeki kayıtlara göre davalar görülecektir.

Tüccarların kadı huzurunda davalarının görülebilmesi için dava sırasında yanlarında tercümanlarının bulunması mecburiydi. Aksi takdirde davanın görülemez ve görülse bile çıkan karar hükümsüz kabul edilirdi. Fakat 1673 yılında Galata voyvodaları bu duruma engel olmuş ve Fransız tüccarlarını hapsedmişlerdir. Voyvodalara giderek durumu anlatmak isteyen tercümanları ise hakarete uğrayarak, darp edilmiştir³⁷³. Bu olayın üzerine Osmanlı yönetimi dava sırasında tercümanın bulunması koşuluyla davanın görülmesi emrini vermiştir.

1684 yılında ise Fransız taifesinden olan bir hekim elinde olan dört bin yüz doksan iki guruşluk poliçeyi kaybetmiştir. Kaybolan bu poliçeler kethüda olan Selim adlı şahıs tarafından bulunulmuş ve kullanılmak istenmiştir. Fakat yapılan teftiş üzerine poliçelerin Selim adlı kişiyle ilgisi olmadığı anlaşılmış ve belgeleri kullanarak aldığı beş yüz guruş geri sahiplerine verilmiştir³⁷⁴.

Genellikle emtia ya da akçe kavgaları nedeniyle görülen davalar ahidnamelere göre bakılır ve sonuçlanırdı. Fakat her zaman mahkeme ya da kadının verdiği hüküm kabul edilmez, tekrar dava görülmesi ya da başka yerde davaya bakılması için uğraşılırdı. Kadıların baktığı davalarda karardan memnun olmayan tüccar İstanbul’a başvurur davanın yeniden görülmesinin talep ederek kimi zaman bu şekilde davaları görülürdü.

Fransız tüccarlarla alakalı en sık karşılaşılan sorunlardan biri diğeri de borç meselesiydi. Tüccarlarla alacak verecek davası olan kişiler, paralarını alamadıkları için kefil olmadıkları halde Fransız konsolosu, elçisi ya da Fransız ehlinden birini sorumlu tutarak borcun kefaletini istiyorlardı. 1536 ahidnamesinin sekizinci, 1581 ahidnamesinin yedinci, 1604 ahidnamesinin kırkıncı ve 1673 ahidnamesinin yirmi dokuzuncu maddelerine göre, “*Bir Fransız, Osmanlı tebaasından birine borcu olur ve ödemedен ülkeden ayrılır ya da kaçarsa, Fransız’ın bu hareketinden... hiçbir Fransız taziyik ve takip edilmeyecek, borç sadece kefillerden istenebilecek kefil olmıyanlar... mahkemeye celb olunmıyacaklardır...*”.

Fakat 1638 yılında İzmir Foça limanında Fransız tüccarları borçlarını ödemedен firar etmişlerdir. Bunun üzerine alacaklı, kefil olmadığı ve kefil olduğuna dair elinde temessük belgesi olmadığı halde Fransız konsolosuna, “*Ol akçeyi sizden alurız*” diyerek rencide etmiştir. Ahidnameye aykırı olan bu hareketin men edilerek, borcun sahibinden istenmesi buyrulmuştur³⁷⁵. Ertesi yıl da İzmir’de benzer olay yaşanmıştır. İzmir’de

³⁷¹ BOA, ED 26/1, s. 86, h. 247; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 292.

³⁷² E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 125-126.

³⁷³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 186-187.

³⁷⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 293-294.

³⁷⁵ BOA, ED 26/1, s. 18, h. 41, Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 176.

oturan iki Fransız tüccarı, bazı kimseler ile alış-veriş yapmış, daha sonra da firar etmişlerdir. Onların kaçması üzerine Fransız konsolosu ve tüccarı kefil olmamalarına ve buna dair bir kayıt olmamasına rağmen, “*Mücerredsiz ol tâifedensiz*” denilerek rencide edilerek, üç gün hapse atılmışlardır. Kefil olduklarına dair ispat olmadığı için hapisten çıkmışlarına rağmen, aynı kişiler tarafından, “*Âsitâne-i saâdetden girü emr aluruz*” denilerek tehdit edilmişlerdir. Alacaklılar, ellerinde temessükleri olmadığı halde bu şekilde davranmaktan men edilmiş ve bir şekilde emr-i şerif alır da söz konusu kişileri hapse attırır ya da rencide ederlerse buna engel olunması emredilmiştir³⁷⁶.

Tam tersi bir durum da 1644 yılında yaşanmış ve İzmir’de oturan Fransız tüccarı Françesko Bogasan, Hacı Mehmed adlı Müslüman tüccar ve oğlu Mustafa’ya 350 guruş değerinde mal vermiştir. Baba oğul birbirlerine kefil olmasına rağmen baba Hacı Mehmed 1644 yılında firar etmiştir. Borcu üzerine kalan oğlu Mustafa ise parayı vermek istememiştir. Bunun üzerine Fransız tüccar Bogasan İzmir ve İstanbul’da dava açmıştır. Dava sonucun tüccarın borcunun kefil olan oğlundan alınmasına karar verilmiştir³⁷⁷.

Mısır ve İskenderiye’de bulunan Fransız tüccarını borçlu olduğu kimselerin miktara razı olmayıp fazlasını istemeleri³⁷⁸, Sayda ve Beyrut’ta ikâmet eden Fransız tüccarının ahaliden bazı kimselere olan borçlarına faiz eklenmesi³⁷⁹, Mısır’daki Yahudilerden borç alan Fransız tüccarların antlaşmaya göre borçlarını beş sene içinde ödemelerine engel olunması³⁸⁰, Fransız tüccarına borcu olan Ermeni’nin borcunu ödememeleri³⁸¹, Beyrut’ta oturan bölükbaşı Murat’ın Fransız tüccarına borcunu ödememesi³⁸², İzmir’de bulunan Fransız tüccarın Yahudiden³⁸³, Mısır’da bulunan Fransız tüccarlarının ise bazı Venedikli tüccarlardan alacaklarını tahsil edememesi³⁸⁴, yeniçerilerin maaşlarını ödemek için Fransız tüccarlardan borç alan Kıbrıs defterdarının borcunu ödememesi³⁸⁵ gibi durumlarla birçok kez karşılaşmıştır.

Yabancıların mal varlığını korumak amacıyla, ölen Fransız tüccarın malı vasiyeti üzerine varislerine kalıyor, varis bırakmasa dahi onlara ulaştırılıyordu. Tüccarın borcunu ödemediği durumlar da ise hükümlerden anlaşıldığı üzere mirası kime kalmışsa, borcu da o varislerinden talep edilirdi³⁸⁶. 1684 yılında Fransız tüccarı, Kıbrıs’ta ikâmet eden Ermeni oğlu Mehmed’e beş yüz esedi guruş borç vermiş ve beş yıldır tahsil edememiştir. Daha sonrasında Mehmed’in vefat etmesiyle, borcu

³⁷⁶ BOA, ED 26/1, s. 19, h. 42; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 176-177.

³⁷⁷ BOA, ED 26/1, s. 39, h. 94; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 203.

³⁷⁸ BOA, ED 26/1, s. 64, h. 177; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 253.

³⁷⁹ BOA, ED 26/1, s. 107, h. 305; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 320-321.

³⁸⁰ BOA, ED 26/1, s. 116, h. 332; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 333.

³⁸¹ BOA, ED 26/1, s. 120, h. 347; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 340.

³⁸² E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.132.

³⁸³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.163-164.

³⁸⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.191-192.

³⁸⁵ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.211.

³⁸⁶ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.258.

varislerinden talep edilmiş fakat varisleri bunu ödememekte ısrar etmiştir. Bunun üzerine varislerinden borcun tahsili için emir gönderilmiştir³⁸⁷.

Fransız tebaası kendi aralarında özellikle de ticaret ve alış-veriş mevzularında birçok sorun yaşamış ve bu olaylar çoğu zaman mahkemelere intikal etmiştir. Diğer tebaalar ile özellikle de Osmanlı tebaasıyla ya çok fazla sıkıntı yaşanmamış ya da bu durum ahkâm defterlerine yansımamıştır.

4.2.7. Tüccarlara Tercüman Tahsisi

Fransız tüccarlarının, Osmanlı tebaasından olan tercümanları kendi hizmetlerinde kullanabilme hakları vardı. Bir nevi aracılık görevini üstlenen tercümanlar da Fransız tüccarlarla aynı haklara sahipti. Bu nedende tercümanlık gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasında seçkin bir meslekti³⁸⁸. Yabancılara verilen kapitülasyonlarda, 1569 ahidnamesinin üçüncü, 1581 ahidnamesinin altıncı, 1597 ahidnamesinin on altıncı, 1604 ahidnamesinin yirmi altıncı ve 1673 yirmi ikinci maddelerine göre, “...Fransız tercümanlar... her türlü emtiayı alıp satmak hususunda serbest bırakılacaklar, her türlü resim ve tekaliften muaf ve serbest olacaklardır...”.

1638 yılında Frenk lisanını bilen Darin isimli bir Yahudi, Efrenc tüccarlarının izniyle uzun zamandan beri sadakatle tercümanlık hizmetinde bulunmuştur. Fakat bazı kimseler tarafından tercümanın işine mani olunmaya çalışılmış bunun üzerine, Osmanlı devleti durumun araştırılmasını istemiştir. Eğer tüccarlar tercümanın görevinden memnun ise ve görevinde devam etmesini istiyorlarsa tercümanın eskiden olduğu gibi sadakatle görevini ifa etmesini ve yerinde bırakılmasını emretmiştir³⁸⁹.

Tercümanlar sorun çıkardığı zamanlar da ise görevinden alınmış ve yerine başka bir tercüman getirilmiştir. 1651 yılında Sayda’da tüccarın hizmetinde bulunan Yahudi tercüman hıyaneti sonucu görevinden alınmıştır. Bu durumu kabullenmeyen Yahudi tercüman bazı zabıtları kullanarak kendisinin zorla eski görevine iade ettirmiştir. Zorbalığa başvuran Yahudi tercümanın görevini bırakmasını, yerine Sayda konsolosunun istediği kişiyi tercüman tayin etmesi buyrulmuştur. Eski tercümanın ise Sayda’ya uğramayıp, tercümanlığa karıştırılmaması, Sayda’ya sekiz konak mesafesindeki yerde ikâmet etmesi için sürgün ettirilmesi ve eğer Sayda’ya gider de tercümanlığa müdahalede bulunursa bu sefer hapsedilmesi emredilmiştir³⁹⁰. Bu emir üzerine bir süre sonra tekrar Sayda’ya giden Yahudi hapsedilmemiş bunun yerine tekrar sürgün edilmiştir³⁹¹.

1654 yılında ise İskenderiye İskelesi’ne Fransa bayrağı ile gidip gelen Efrenc gemilerinden adet üzere yirmi beş guruş ‘avâid alınıyordu. Yahudi tercümanları buna ek olarak Mısır valilerinden korunmaları bahanesi gibi birçok hile ile sekiz yıldır Efrenc gemilerinin her birinden yüz ellışer guruş almışlardır. Buna ek olarak gemileri yüklenip yola çıkmalarına izin verilmemiş, “Bender gemileriniz alıkonmuşdur izin akçesi”

³⁸⁷ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.265.

³⁸⁸ M. Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi...*, s.8.

³⁸⁹ BOA, ED 26/1, s. 17, h. 33; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 172-173.

³⁹⁰ BOA, ED 26/1, s.51, h. 131; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 223-224.

³⁹¹ BOA, ED 26/1, s. 52, h. 138; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 227-228.

diyerek de üç yıldır her bir gemiden kırk yedi gürüş almışlardır. Bu gayrı hukuksuzluk karşısında, Yahudi tercümanın haksız yere aldığı akçelerin geri alınması ve görevine son verilmesi emredilmiştir³⁹².

Tercümanın dışında Fransız tüccarları diledikleri kimseyi simsar olarak görevlendirme hakkına sahipti. İzmir’de bulunan Avraham isimli Yahudi ile ortakları, bir Fransız tüccarına simsarlık hizmetinde bulunuyorlardı. Hizmetlerini iyi yapan simsarlardan tüccar da memnundu. Fakat bazı kimseler Fransız tüccarının kabulü dışında kendilerini simsar ilan ederek Yahudi simsar ve ortaklarının işlerine karışmaya başlamıştır. Bunun üzerine tüccarın rızası dâhilinde simsarlık görevini sürdüren kişilere müdahale edilmemesi ve işlerine karışılmaması emredilmiştir³⁹³. Kısacası Fransız tüccarları kimi tercüman ya da simsar olarak isterse, o kişinin görevini yapması ve dışardan kimsenin müdahalede bulunması gerekiyordu.

4.2.8. Fransa Bayrağı Altında Ticaret

Fransa’ya verilen ahidnamelerden ve onların sağladığı ayrıcalıklardan sadece Fransız tebaası yararlanmıyor, ek olarak Osmanlı devleti ile resmi ilişkisi olmayan ya da kapitülasyon sahibi olmayan devletlerin tebaası da bu haklardan faydalanabiliyordu. 1581 ahidnamesinin birinci, 1597 ahidnamesinin bir ve ikinci, 1604 ahidnamesinin üç, altı, yedi, dokuz ve otuz sekizinci maddeleri ile 1673 ahidnamesinin kırk altıncı maddesine göre, “...*Venedik gemileri müstesna olmak üzere İngiliz, Portekiz, İspanyol, Katalonya, Sicilya, Ankona ve Ragozeliler’e ait olup... Fransa bayrağı altında Türk denizlerinde seyri sefer ve icrayı ticaret edeceklerdir... Osmanlı devletinde elçileri bulunmayan hükümetlere ait tüccar gemileri Türk sularında dolaşabilmek için Fransız bayrağını çekeceklerdir ve bu ecnebilere müdahale edilmeyecektir...*”.

Yani Osmanlı devletinde elçi ve konsolosu bulunmayan ve Osmanlı devletinden ahidname almayan ecnebi devletlerin tüccarları aynı Fransız tebaasıymış gibi muamele görür ve Fransız elçi ve konsolosluğuna tabi olurlardı. Osmanlı limanlarına geldiklerinde gemilerine Fransız bayrağı takarlar ve bu hususta ticaretlerini devam ettirirlerdi. Bu bağıllığın karşılığında da Fransız tebaası gibi diğer vergilerin yanında, baylac vergisini öderlerdi. Osmanlı yönetimi de ahidnamelere uygun olarak, her temsilcinin kendi bayrağı altında gelen gemilerinden konsolosluk ücretinin alınmasını sağlardı³⁹⁴. Fransız tüccarlardan farklı olarak ecnebi tüccarlar Fransız konsolosuna daha fazla baylac öder, fakat statüleri onlarla aynı olurdu. Bu doğrultuda, “...*Ceneviz ve Portakal ve Katalan ve Çeçilya ve Ankona ve İspanya ve Dubrovnik ve Florentin ve İsfeç ve bi’lcümle Âsitâne-i sa’âdetimde ba’zı elçileri olmayan Efrenc tâifesinin gemileri ve tüccarı Françe pâdişâhının nâmı ve sancağı ile ahd ü emân üzre gelüp gidüp bey’ ü şirâ idüp cemî’ umûrlarından zikr olunan benderlerde olan Françe konsolosuna mürâca’at eyleyüp âhar tâifenin konsoloslarına mürâca’at itmeyüp ve konsolosluk hakkın Françe konsolosuna virüp İngiliz ve Felemenk konsolosları ve*

³⁹² BOA, ED 26/1, s. 75, h. 220; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 277.

³⁹³ BOA, ED 26/1, s. 144, h. 334; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 334.

³⁹⁴ M. Acıpinar, *Osmanlı-Floransa İlişkileri...*, s.248.

sâirleri bir vechile dahl ve ta'arruz itmeyüp..."³⁹⁵ emri verilerek baylac hakkının Fransız konsolosuna verilmesi buyrulmuştur. Fakat eğer tüccarlar bunu ödemez ve vermekte inat ederlerse, "...*baylac hakkın konsolosa bi't-tamâm edâ eyleyüp 'inâd ve muhâlefet eyleyüp rızıkların kaçıranlardan iki baylac hakkı aluvirmek...*"³⁹⁶, emriyle tüccarlar vermesi gereken baylac hakkını vermedikleri takdirde, bu meblağın iki katını vermek zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca baylac hakkını vermeyen tüccar gemilerinin mallarını yüklemelerine veya indirmelerine de izin verilmemiştir³⁹⁷.

Diğer ecnebi devletler tarafından Fransız bayrağının kullanılması hem ekonomik hem de nüfuz bakımından Fransa için oldukça önemliydi. Bu şekilde Avrupalı tüccarları kendi idaresi altına alıyor ve karşılığında da onlardan belirli bir ücret alarak ekonomisini güçlendiriyordu. Daha fazla tebaanın işlemlerini yürüterek de onları kendi konsolosluğuna bağlıyor ve bu şekilde Osmanlı devletinde belirli bir ayrıcalık ve nüfuz sahibi oluyordu. İlk zamanlar bu haktan muaf olan ve Osmanlı limanlarına Fransız sancağı olmadan kendi bayrağı ile gelen sadece Venediklilerdi. Daha sonrasında 1581 yılında İngilizler bu hakkı elde ederken Hollandalılar da 1612 yılında kendi sancaklarını kullanma ayrıcalığına sahip olmuşlardır.

Fransız konsolos ve elçileri ile Avrupalı tüccarların yanı sıra gayrimüslim Osmanlı tebaasına da mahmilik etmişlerdir. Çevirmen olarak hizmet veren dragomanlar, yerli simsarlar, sarraflar, mahzenciler ve bu kişilerin birinci dereceden akrabaları bu guruba dâhildir. Konsolos ve yardımcılarının sahip olduğu imtiyazlardan yararlanmak isteyen gayrimüslim Osmanlı vatandaşları çareyi, bir konsolosun himayesine girmekte buluyor ve bu şekilde hem gümrük indirimden faydalanıyor hem de vergi muafiyetine sahip oluyordu. Elçilik ve konsolosluklardan kendilerinin diplomatik korumaları altında olduğunu bildiren berat almaları onlar için yeterli oluyordu. Buna ek olarak bazen konsolosluk vazifesi gördükleri dahi oluyor ve sırf konsoloslara tanınan hak ve imtiyazdan faydalanmak için iskelenin bile bulunmadığı bir Osmanlı şehrinde konsolos ünvanı olarak konsolosmuş gibi görünüyorlardı. Bu durumun suiistimallere yol açması sonucu Osmanlı devleti XVII. yüzyılın sonunda, konsolosun "kendi milletlerine mensup kimselerden olması" kararını almış ve 1695 yılında kadı ve muhafızlara emir vererek İstanbul'daki elçilere bu durumu bildirmiştir³⁹⁸.

4.3. Misyonerlik ve Kutsal Yerler

Fransızlar için kutsal olan yerlerin başında Kudüs gelmektedir. Çünkü burası Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü, çarmıha gerilerek öldüğü ve Hristiyanlık dininin yayıldığı bölgeydi. Kamame Kilisesi, Hz. İsa'nın kabri, Hz. Meryem'in türbesi ve yanındaki

³⁹⁵ BOA, ED 26/1, s. 84, h. 242; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 289-290.

³⁹⁶ BOA, ED 26/1, s. 70, h. 202; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 267.

³⁹⁷ BOA, ED 26/1, s. 47-48, h. 120-121; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 217-219.

³⁹⁸ M. Tayyib Gökbilgin "Konsolos", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1967, s.838.

bahçe, Mağaratü'l-Mehd, Mağaratü'l- Reate ve etrafındaki arazi, Beytü'l-Lahim'deki büyük kilise, Hacer-i Mugtesil, Tahunü'l- Atik gibi yerler diğer Hristiyanlar gibi Fransızlar için de oldukça önemliydi. Bu nedenle kutsal yerlerin korunması, temizliği, tamiri ve idaresi gibi meseleler Hristiyanlar için önem arz etmekteydi. Bu nedenle tüm Hristiyan devletler bu ayrıcalıklara sahip olmak istiyordu. Kutsal yerlerin muhafazası ve diğer görevleri yerine getirmek isteyen Hristiyanlar Osmanlı devletinden söz konusu imtiyazları almaya çalışmış ve birbirleri ile sürekli bir rekabet halinde bulunmuşlardır.

Kutsal yerlerin muhafazası dışında Fransızlar için önemli olan bir diğer husus, misyonerler aracılığıyla Katolikliği yaymak ve Osmanlı topraklarında dini örgütlenmelerini kurmaktır. Bu hususta türlü engellerle karşılaşmış ve zaman zaman da sınır dışı edilmiş olmalarına rağmen sahip oldukları imtiyazlar aracılığıyla misyonerlik faaliyetlerini yürütebilmişlerdir.

4.3.1. Ruhbanlar

Osmanlı devletinin Fransa'ya tanıdığı ahidnamelerle beraber Osmanlı topraklarındaki Fransızlar, dini faaliyetlerini bağlı olduğu elçiler ve Osmanlı padişahının güvencesi altında sürdürmeye başlamışlardır. Aynı şekilde bu güvence söz konusu dini cemaatlerin liderleri olan piskoposlar ile rahip ve rahibelere de tanınmıştır. Fransız cemaatin dini önderliğini yürüten ruhban sınıfı, bir taraftan inançları gereği ibadetlerin sürdürülmesini sağlarken diğer taraftan da Katoliklik propagandası yapmışlardır. Bu faaliyetlerinde ahidnamelerde yer alan dini özgürlük ve ayinleriyle ilgili hükümler onlar için önemli bir dayanak olmuş ve karşılaşılan zorlukları bu hükümler sayesinde aşabilmişlerdir.

Osmanlı devletinde yaşayan rahipler, sadaka ile geçinirler ve belli bir maaşları olmazdı. Bu nedenle bir Fransız tebaası olarak rahiplere tanınan en önemli imtiyazlardan biri gümrük vergisi muafiyetiydi. 1569 ahidnamesinin dokuzuncu maddesine göre *“Fransa ve Fransa'ya tâbi memleketler ahalisinden olup Osmanlı memleketinde oturan... eşhastan – ister evli ister bekâr olsunlar- vergi namile hiçbir şey alınmayacaktır”*. Hem kendileri için hem de görev yaptıkları kilise ya da manastırlara, idarelerinde bulunan ruhban mekteplerine, hastahanelere, eczanelere ve yetimhanelere gelen ve buraların idaresinde kullanılan emtia için belirli bir miktara kadar gümrük bağışıklığı tanınırdı. Cizvitler'in, inançlarını yaymak ve taraftar toplamak amacıyla açtıkları okul, hastahane ve diğer yerler için gerekli olan bu eşyalar; kiliselerin süslenmesi ve ayinlerin yerine getirilmesinde gerekli olan mallar, leğen, ibrik, büyük ve küçük şamdanlar, çiçeklikler, perdeler, bezler, (ipek, pamuk, keten) piskopos asaları, kiliselere asılan levhalar, ruhban için elbiseler, keşiş elbiseleri, yün veya kadifeden halılar, kiliselere asılmak için sim veya yaldızlı gümüş maden veyahut kristal avizeler, lambalar, renkli ve renksiz camlar, mumlar, tesbihler, Kudüs-i Şerif'de imal olunup her tarafa gönderilen haçlar, kaside, kilise müzik ve notaları ile ruhban okulları, manastır ve kiliselere Avrupa'dan gönderilen kitaplardır. Söz konusu eşyaların, satın alınması

dışında tamiri yapılmak için Avrupa'ya gönderildiklerinde dahi gümrük vergisinden muaf olacaklardır.

Bu kurumlara, muhtaç ve yoksulları ücretsiz tedavi eden hastahaneler ve eczaneler, yetimhaneler, yoksul çocukların gittiği okullar da dâhil olacaktır. Bu yerlerin işletmesinde gerekli olan yiyecek, içecek, kıyafet, kâğıt, kalem, mürekkep, hasta yatağı, ilaç, döşek, yorgan, cerrahi aletler; buralara yapılacak olan hibelerin yanında bu yerlerde tedavi olan yoksullar ile yetimler için gerekli olan kıyafet, yiyecek, mürekkep, kâğıt, kitap, kalem; sınavlarda çocuklara hediye için verilen oyuncak ve kutu gibi eşyalar da belli bir miktara kadar muafiyet kapsamına dâhil olacağı gibi bu mekânlara gelen ziyaretçiler de muafiyetten yararlanabileceklerdir.

Zıkr edilen kurumların ihtiyacı olan eşyalar Osmanlı devletinin iskelelerinden herhangi birine geldikleri zaman, iskelelerde bulunan rahip ve rahibeler sandıkların hangi kilise veya manastıra geldiğini açıklayan bir dilekçeyi konsoloslarına gönderirlerdi. Konsoloslar da bu dilekçeyi onaylayıp mühürledikten sonra Gümrük Nazırı'na gönderir ve daha sonra sandıkların içinde bulunan emtia, gümrük memurları tarafından incelenerek deftere kaydedilirdi. Gümrük resmi alınmaksızın bir memur aracılığıyla sahiplerine teslim edilen mallar, söz konusu yerlere yıllık tahsis edilen muafiyet miktarını geçer ise o miktar kadar gümrük vergisi alınır. Sandıkların içinde manastır ve diğer sözü edilen yerlerin ihtiyacı olan eşya ya da belirtilen emtiadan başka bir emtianın bulunduğu durumlarda ise ecnebinin bağlı olduğu konsolos ile görüşmeksizin eşyaların tamamının gümrüğü alınır.

Söz konusu yerlerin nüfusunda artma veya azalma olması durumunda, buraların ihtiyacı olan malların miktarını tayin edebilmek için konsolos ve din başkanlarının her senenin Mart ayı başlangıcında, mevcut nüfusu açıklayan bir defteri Rüsumat Nazırı'na vermeleri gerekirdi. Senenin sonuna kadar da her ne gerekçe ile olursa olsun deftere kayıtlı nüfus oranı artırılmaz, nüfusun dışında manastır veya sözü edilen binalar inşa olunur ise bu yerlerin gümrük muafiyetini belirlemek amacıyla konsoloslar Rüsumat Nazırı'na bu durumu bildirirdi³⁹⁹.

Emtia dışında rahip ve rahibeler kendileri için Avrupa'dan yıllık yüz elli guruşluk enfiye⁴⁰⁰ alabilme hakkına sahiplerdi. Tekel için alınan enfiyenin ise yüz elli guruşluk kısmı muafiyete tabi olurdu. Osmanlı devletinin enfiye ithalini yasakladığı zamanlarda dahi rahip ve rahibeler kendileri için yüz elli guruşluk enfiye alabilirlerdi. Enfiyenin yanında evlerinde kendileri için veya kiliselerde ayinde kullanmak amacıyla şıra sıkarak şarap yapma veya satın alma hakları vardı. Bu hak onlara 1673 ahidnamesinin elli birinci maddesiyle verilmiştir. *“Fransa konsolosları, onlara tabi ruhban Kendi nefisleri için muayyen bir mutada kadar evlerinde şıra sıkıp şarap yapabilecekler ve dışardan şarap getirebileceklerdir. Bundan dolayı rencide edilmeyeceklerdir”*.

³⁹⁹ Mehdi Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı...*, s. 112-116.

⁴⁰⁰ Enfiye: Çürütülmüş tütünden yapılan ve buruna çekilen keyif verici tozdur.

Rahiplerden, ikamet ettikleri evler için de vergi alınmamıştır. Trablusşam'da Yahudiyan mahallesinde oturan rahiplerin mahalle halkı ve ehl-i örf tarafından vergi talebiyle rahatsız edilmeleri bu muafiyeti geçersiz kılmamış ve rahiplerden sakini oldukları evlerin vergisinin alınmamasına devam edilmiştir⁴⁰¹. Nakşa adasında Fransız rahiplerinin tasarrufunda bulunan bazı harâc arazileri⁴⁰² için, rahipler ada halkı tarafından harâc vergisini ödemeye zorlanmıştır. Fakat 1673 ahidnamesinin on ve otuz birinci maddelerinde haraç ve fazla akçe alınması yasak olduğu için, ruhbandan vergi talep edilmemesi emredilmiştir. "...*Françe ruhbanlarından Kapuçin dimekle ma'rûf ruhban tâifesi dâimâ seyahat üzre olup...*"⁴⁰³ sadaka ile geçinip, yanlarında para taşımayan ve ellerindeki emr-i şerîf gereğince seyahat eden rahipler, seyahat ettikleri Anadolu ve Rumeli, Sayda⁴⁰⁴, Mısır ve bazı yerlerde akçe talebiyle rencide edilmelerine⁴⁰⁵ karşılık Osmanlı devleti, ahidnamelere karşı olan bu hareketleri yasaklamış ve emri dinlemeyenlerin cezalandırılarak ahidnamelere uygun hareket edilmesini istemiştir.

Fransa bayrağı altında bu seyahatlerini yapan Fransız rahiplerine bir tercüman tahsis edilir, Osmanlı topraklarında rahip ve maiyetinin güvenliğinin sağlanması için önlemler alınır⁴⁰⁶. 1604 ahidnamesinin dokuzuncu maddesiyle, "*Osmanlı memleketinde oturan ve dolaşan Fransızların her türlü taarruz ve tecavüzden masun olmaları...*" gereğince, Rahiplerin Fransa'ya dönüşlerinde de aynı tedbirler alınır, levent eşkıyası ve gayrı kimselerden korunur, tehlikeli olan bölgelerde yanlarına yeterli sayıda adam verilir, ihtiyaç durumunda denizlerde kayık, karada ise davar ve diğer ihtiyaçları olan mühimmatlar, akçeleri ödenmek koşuluyla tedarik edilirdi⁴⁰⁷.

Osmanlı devleti hangi din ya da mezhepten olursa olsun tüm yabancılara inanç özgürlüğü tanımıştır. Bu hakkın içerisinde ibadet etme, dini öğrenme ve öğretme, kutsal yerlerin ziyareti gibi imtiyazlar vardır. İbadetlerin yerine getirilmesinde ve dini öğretimde serbestliği olan ruhban taifesine, zaman zaman Osmanlı yetkilileri ya da tebaası tarafından müdahalelerde bulunulmuştur. Ağriboz sancak beyi, mütesellimi ve yeniçeri taifesi tarafından, ruhbanın ahidnamelere karşı olarak rencide edilmesi; Değirmenlik, Göcek ve Kiremitlik'te, Sakız Ada'sında bulunan Fransız ruhbanın kiliselerinde yaptıkları ayinlerine Rum piskopos ve ehl-i örf taifesinin müdahalede bulunması; Rumeli, Anadolu ve Mısır, Kıbrıs ve Lefkoşa'da yaşayan ve Cizvit denilen Fransız ruhbanının ilim talimleri yapıp, İncil okumalarına, vaaz vermelerine ve

⁴⁰¹ BOA, ED 26/1, s. 67, h.188, 189; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 259-260.

⁴⁰² Harâc Arazi: Mülkiyeti Osmanlı devletine ait olan, fakat gayrimüslim tebaanın elinde bulunarak onlar tarafından işlettilen ve haraç vergisi alınan arazidir.

⁴⁰³ BOA, ED 26/1, s. 42, h. 106; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 209.

⁴⁰⁴ BOA, ED 26/1, s. 38, h.91; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 202-203.

⁴⁰⁵ BOA, ED 26/1, s. 59, h. 159; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 241-242.

⁴⁰⁶ BOA, ED 26/1, s. 40, h. 100; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 205.

⁴⁰⁷ BOA, ED 26/1, s. 2, h.3; BOA, ED 26/1, s. 63, h. 175; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 150, 251-252.

okullarda Hristiyanlık eğitimi verilmesine derya beyleri ve ehl-i örf taifesinin müdahalesi yasaklanmıştır. Bu hususta “...*Frenk mezhebinde olan ruhban tâifesi her ne bahisde olur ise olsun memâlik-i pâdişâhîde kadîmden oldukları yerlerde kendü hâllerinde olup âyînlerin icrâ eylediklerinde kimesne mâni’ olmaya ve tekâlif talebiyle rencide eylemeyeler...*” emri gönderilmiştir. Fransız tebaası ve rahiplerine ibadetlerini yapmaları için Halep’teki bir hanın içinde yer alan bir mahzen tahsis edilmiş ve herhangi birinin müdahale etmesi yasaklanmıştır⁴⁰⁸.

Fransız tebaasından olan ruhban taifesine yapılan müdahaleler 1569 ahidnamesinin üçüncü maddesi ile yasaklanmış ve “... *bilcümle Fransız tebaası maiyeti ile beraber istedikleri zaman, kara ve deniz yollarıyla Osmanlı memleketlerine gelebilecekler... Osmanlı deniz kuvvetleri ve kara kuvvetleri zabitleri ve efradı bu gibilere eza ve ceza etmiyeceklerdir, eşyaları ile nakitlerine dokunmayacaklardır*”, diye de emredilmiştir. Buna rağmen, 1596 yılında Bizonde(?) adlı ruhban sipah, yeniçeri ve voyvoda tarafından rencide edilerek taciz edilmiştir. Bunun üzerine söz konusu ruhbanın, “...*ber-karâr-ı sâbık memâlik-i mahrûsemde Rumili ve Anadolu ve Mısır câniblerinde şehirlerde ve kasabâda ve kurâda gezub konsolosları olduğu yerlerde ve kiliselerde durub ve ev kurub ve kendü tarîkleri ve âyîn-i bâtilaları üzere kiliselerde ibâdetlerin ve va’azların edüb ve mekteblerinde.... ta’lîm-i ulûmu Mesihîyye edub... kendülerinden hilâf-ı şer’-i şerîf bir nesne sâdır olmaya ve sipah ve yeniçeri ve sâir ehl-i örf tâifesi mücerred ahz u celb için ruhban tâifesi bir vechile rencide ve remîde eylemeyub...*”⁴⁰⁹ diye emredilmiştir. Daha sonrasında da Batyaz adasına iki gemisiyle gelen İstanköy sancakbeyi Mehmed, on beş kadar levendi karaya çıkarmış ve Fransız rahip mübaşirlerinin eşyalarının yanı sıra rahiplerin de mallarına el koyarak gemilerine yüklemiştir. Rahiplerin serbest kalması için de yüz guruslarını alan bu kişiler, Fransız rahiplerine büyük zarar vermiştir. Bu olayın ardından, Osmanlı devletine başvuran rahipler suçluların cezalandırılarak, kendi haklarını geri almayı başarmışlardır⁴¹⁰.

Osmanlı topraklarında yaşayan Fransız ruhbanı, 1673 ahidnamesinin kırk birinci maddesi ile kendilerine tanınan haklar doğrultusunda dini örgütlenmelerini oluşturabilmişlerdir. Buna göre, “*Her ne cinsten olursa olsun Fransız tebaasından olan piskoposlar vesair Frenk mezhebinde olan ruhban taifesi Osmanlı memleketlerinde kadimden oldukları yerde kendi hallerinde ayinlerini icra ettiklerinde kimse mâni olmayacaktır....*”. Bu dini örgütün faaliyetleri Cizvit ve Kapusin (Capucins) misyoner rahipleri aracılığıyla yürütülmüş, Fransız elçi ve konsolosları tarafından da muhafaza edilmiştir. Fransız rahipler, Hristiyanların kiliseye bağlılıklarını artırmak amacıyla da küçük gruplar halinde Osmanlı sınırlarında sürekli dolaşmış ve vaazlarda bulunmuşlardır. Başlangıçta İstanbul’a gelen bu rahipler daha sonra Boğazlar üzerinden

⁴⁰⁸ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2014, s. 143, 188-189, 198-199, 235, 237, 281-282, 291-294, 299, 300, 324.

⁴⁰⁹ BOA, ED 27/2, s. 10, h.2; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 149-150.

⁴¹⁰ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 281-282.

Ege ve Akdeniz'e seyahatler yaparak deniz yolu üzerinden iletişimi sürdürmeye devam etmiş ve Kudüs'e, Nil nehrine ve Mısır'a kadar ulaşmışlardır. Osmanlı sınırlarına ulaşmalarında, Pera ve Galata'da ikamet eden Fransız elçiliği ve Katolik patrikhanesinde görevli olan kişiler tarafından karşılanarak görev yerlerine gönderilmişlerdir⁴¹¹.

Ahidnamelere göre dini ibadetlerine karışılmayan Fransızlar, ayrıntılara ilişkin bazı kısıtlamalar dışında manastır ve kiliselerinde serbestçe ibadetlerini sürdürmüşlerdir. Hristiyanlar için en eski ve en önemli bayram olan Paskalya'da, Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra üçüncü günde dirilişi tüm Hristiyanlar tarafından kutlanır. Osmanlı devleti ise Hristiyanların Paskalya Kutlamaları'na müdahale etmeksizin, Paskalya'dan sekiz gün önce Hristiyanların ziyaretgâhları olan; Kudüs-i Şerif'i, Deyrû'l-Amûd kilisesini, Vâdiyü'l-Ceyş adlı yerde bulunan Kabr-i Meryem'i, Ayn-ı Kârim karyesindeki Hazret-i Zekeriya'nın doğduğu makamı ziyaret ederek buralarda dini ayinlerini yapmalarına müsaade etmiş ve hiç kimsenin yapılan ayinlere müdahale etmemesi gerektiğini emretmiştir⁴¹².

Fransız rahiplerinin emniyet ve güven içinde ibadetlerini yerine getirmeleri ahidnamelerde belirtildiği halde Halep'te ibadet üzere olan rahipler, bazı kişiler tarafından hapsedilmiştir. Bu olayın üzerine söz konusu rahiplerin derhal serbest bırakılması emrini veren Osmanlı yönetimi, Fransa ile kadim-i dost olduğunu ve iki devlet arasındaki sulha aykırı olan bu tarz vakalara asla rızası olmadığını bildirmiştir⁴¹³. Özellikle Kudüs-i Şerif ziyaretgâhlarına yoklama, kontrol etme bahanesiyle atlılar gönderilmesi ve bunların ruhban taifesine zulüm ederek akçe talebinde bulunmaları, ibadet üzere olan ruhbanı büyük sıkıntılar yaşatmıştır. Bu nedenle incelediğimiz defterlere yansıdığı kadarıyla bu olayın vukua geldiği 1653 ve 1654 yıllarında Osmanlı yönetimi hükümler göndermiştir. Buna göre Fransa tüccarının sakini olduğu hanın içindeki kiliselerde, bazı kimselerin yoklama bahanesiyle gelerek rahipler, tüccarlar ve diğer Hristiyanlara eza ve cefa etmesi üzerine, ahidname gereğince amel olunması ve eskiden beri uygulana gelene karşı bir harekette bulunulmaması gerektiği bildirilmiştir⁴¹⁴. Diğer olayda ise yoklama bahanesiyle Kudüs-i Şerif ziyaretgâhlarına giden altı yüz atlı, rahiplere hakaret ve rencide etmiş onların kurtulmaları içinse gereğinden fazla akçe almışlardır. Bunun üzerine, hak ve adalet üzere muamele edilmesi gerektiği, Şam valisi tarafından emir olunmadıkça yoklama bahanesiyle bölüklerin gönderilmeyeceği ve ruhban taifesinin bu bahane rencide edilmesinin önünün alınması gerektiği buyrulmuştur⁴¹⁵.

Osmanlı topraklarında diledikleri şekilde ve güvenle ibadetlerin sürdürülmesini sağlayan Fransız ruhban sınıfının tüm hakları ahidnamelerle güvence altına alınmıştır. Özellikle onlar için önemli olan kutsal yerlerin ziyaret edilerek oralarda ibadetlerin

⁴¹¹ M. Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı...*, s. 113-115.

⁴¹² BOA, ED 26/1, s. 28, h. 72; BOA, ED 26/1, s. 57, h. 154; BOA, ED 26/1, s. 58, h. 157; BOA, ED 26/1, s. 66, h. 185; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 190-191, 237-238, 239-240, 257-258.

⁴¹³ BOA, ED 26/1, s. 78, h. 224; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 279-280.

⁴¹⁴ BOA, ED 26/1, s. 65, h. 181; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 255.

⁴¹⁵ BOA, ED 26/1, s. 74, h. 218; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 275-276.

yapılması ve hiçbir müdahaleye mahal vermeksizin korunması Osmanlı yönetimi tarafından garanti altına alınmıştır. Osmanlı devleti tüm tebaanın bu doğrultuda harekete etmesini ve verilen hükümlere koşulsuz uyulmasını emretmiştir. Ruhbanın hak ve özgürlükleri her ne kadar güvence altına alınmaya çalışılmış olsa da, ehl-i örf taifesi ya da diğerleriyle yaşanan sıkıntılarda her daim ahidname hükümleri çözüm mercii olarak kabul edilmiştir. Hangi mevkide olursa olsun her kesimin bunlara uyması gerektiğini kati surette bildirerek söz konusu sınıfın korunması gerektiği buyrulmuştur.

1536 ahidnamesinin ilk maddesine göre “...iki hükümdar tebaasından olanlar iki hükümet arazisi dâhilinde emniyet ve serbesti ile oturmağa, dolaşmağa... bunlar iki hükümetin hüküm ve nüfuzuna tâbi bilcümle denizlerde silah ile mücehhez veya gayri mücehhez gemiler derununda buldukları halde serbestçe ve emniyet ile icrayı seyrü sefer edebileceklerdir”. Bu madde ile seyahatleri güvence altına alınmış olsa da ehl-i örf taifesi ya da Osmanlı tebaası tarafından seyahatlerinde zorluklarla karşılaşıyorlardı. Bu nedenle seyahate çıkmadan önce Osmanlı hükümetinden izn-i şerif alınıyor ve bu izinle beraber seyahat edecekleri güzergâh boyunca tüm yetkili ve beylere tedbir amaçlı, “Hüküm-i şerîfîmle tâife-i mezbûr Rumili ve Anadolu câniblerinde her kangının taht-ı kazâsına dâhil olur ise mâdam ki kendü hallerinde olup hilâf-ı şer’-i şerîf evzâ’ u etvârları zuhûr eylemeye geşt ü güzâr eyledikleri yerlerde ve seyahat tarîkıyle vardıkları şehirlerde ve kasabât ve karyelerde ve kiliselerine girüp çıktıklarında yeniçeri ve sipâh ve sâir hükkâm âdemleri taraflarından bir ferde rencide ve remîde itdirmeyesin...”⁴¹⁶ emirler gönderiliyordu.

Gelen rahiplerin bazıları doktor, eczacı ve mühendislik gibi meslekleri icra ediyorlardı. Bunun nedeni misyonerlerin Müslüman toplumda kendilerine saygın bir yer edinmek ve dini öğretilerini kısıtlama ile karşılaşmadan yayabilmek için, doğu topraklarında az bulunan meslekleri icra etmeleriydi⁴¹⁷. Bu hususta 1648 yılında Kefe’ye gitmek isteyen bir Fransız ruhban hekim ile iki nefer hizmetkârının yol ve menzillerde korunması için emir gönderilmiştir⁴¹⁸.

4.3.2. Kudüs-i Şerif

Hazreti İsa’nın doğum ve ölüm yeri olan Kudüs-i Şerif, Beytü’l-lahim ve civarı Hristiyanlar için mukaddes makamlar olarak kabul edilir. Bu nedenle kapitülasyonlarda yabancılara hac ziyareti ve kutsal yerleri görme hakkı verilmiştir. Hac ziyareti sadece Katolik mezhebinde olanlara değil, Ortodoks ve Protestanlara da verilmiştir. Osmanlı devleti Hristiyanlara özgü kutsal yerlere gayri kimselerin giriş ve müdahalesini yasaklamış ve bu yerlerin korunması ahidnamelerle güvence altına alınmıştır. 1604 ahidnamesinin 4 ve 5. maddeleri ile Fransız kralı ve onun dostu olan Hristiyan devletlerine Kudüs ziyaretinin serbest ve güven içinde yapılması garanti edilmiş ve yine aynı maddelerle Kudüs’te oturan ve Kamame Kilisesi’nde dini görevlerini yerine

⁴¹⁶ BOA, ED 26/1, s. 52, h. 135; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 284-285.

⁴¹⁷ H. Birsal, “Fransız Misyonerler...”, s. 211.

⁴¹⁸ BOA, ED 26/1, s. 41, h. 104; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 207-208.

getiren rahiplerin emniyet ve huzur içinde ikâmet etmeleri ve onlara kimsenin müdahalede bulunmaması emredilmiştir. 1673 ahidnamesinde de aynı haklar teyit edilmiş ve ek olarak 1, 41 ve 42. maddeler ile Kudüs'ün dâhili ve haricinde bulunan ve Kamame Kilisesi'nde eskiden beri oturan rahiplerin ikamet ettikleri yerlere ve tasarruflarında olan ziyaretgâhlara dokunulmayacağı, ziyaret için gelen Fransızlara da herhangi bir taarruzda bulunulmayacağı garanti edilmiştir.

Ahidnamelerle Kudüs ve burada bulunan kutsal yerlerin ziyareti güvence altına alınmasıyla, 1665 yılında Kudüs-i Şerif sancağı beğlerbeğine ve mollasına hükm-ü şerif gönderilmiştir. Bu hükümde, Kamame Kilisesi'ndeki ruhbanların ayinlerine devam edecekleri, Paskalya ve diğer dini bayramlarında ibadetlerine karışılmayacağı, Kudüs, Kamame ve diğer kiliselere gelen ziyaretçilere ve burada bulunan rahiplere saldırıda bulunulmayacağına ahidnamelerde kayıtlı olduğu ve buna mukabil hareket edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁴¹⁹.

Kudüs-i Şerif ziyaretgâhlarında sakin olan ruhban taifesinin ihtiyaçlarını karşılamak için Fransa kralı tarafından her daim sadaka niyetinde akçe gönderilmiştir. Fakat gönderilen bu sadakalara hâkimler ve diğer yöneticiler tarafından müdahale olunması nedeniyle 1651 yılında bir emir yazılarak, sadakalara dokunulmaması gerektiği emredilmiştir⁴²⁰.

Kudüs'te bulunan Hz. Meryem Mezarı uzun yıllardan beri Efrenc ruhbanının elindedir ve kimse tarafından buna muhalefet gösterilememiştir. Fakat Makâm-ı Mübareke'yi Efrenc ruhbanının elinden almayı amaçlayan Rum patriği ve Rum taifesi, Hz. Meryem'in naaşının Efrencler tarafından Frengistan'a götürüldüğünü söyleyerek iftirada bulunmuşlardır. Rumlar'ın bu hareketlerine karşılık Osmanlı devleti, eskiden olduğu gibi Makâm-ı Mübareke'nin Efrenc rahiplerinin ellerinde kalmasına ve Rumlar'ın müdahalede bulunmamasına karar vermiştir⁴²¹. Bu emr-i şerifle Efrencler'in elinden Makâm-ı Mübareke'yi almayı planlayan Rumlar amaçlarına ulaşamamışlardır.

Fransız tebaası ya da görevlilerinin Kudüs'ü ziyaret etmeden önce yol üzerinde olan sancakbeğlerine, kadılara, voyvodalara, kale dizdarlarına, neferât ağalarına, iskele eminlerine, liman ağalarına ve diğer zabıtlere hükm-ü şerif gönderilmiştir. Buna göre, 1635 yılında Kudüs'ü ziyaret etmek isteyen Yasef isimli Fransız'ın⁴²², 1636 yılında Kudüs ziyaretine giden Nikola, Petro ve Yako ile isimli Fransızlar ile onların iki hizmetkârının⁴²³, yine aynı tarihte Kudüs-i Şerif ziyaretine giden üç Fransız ve onların tercümanının⁴²⁴, 1639 yılında Kudüs ziyaretine gidecek olan Fransız rahip Tomas'ın⁴²⁵,

⁴¹⁹ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 118.

⁴²⁰ BOA, ED 26/1, s. 50, h. 130; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 222-223.

⁴²¹ BOA, ED 26/1, s. 88, h. 254; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 296.

⁴²² BOA, ED 26/1, s.2, h. 2; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 149-150.

⁴²³ BOA, ED 26/1, s.3, h. 5; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 151-152.

⁴²⁴ BOA, ED 26/1, s. 4, h. 7; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 153.

⁴²⁵ BOA, ED 26/1, s.19, h. 45; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 178.

1651 yılında Kudüs'e gitmek isteyen Fransa padişahının dostları olan İslimye beğzadesi ve altı adamının⁴²⁶, 1653 yılında Kudüs ziyaretine gitmek isteyen Fransız beyzadesinin⁴²⁷, 1655 yılında Kudüs ziyaretine gidecek olan bir Fransız ve adamının⁴²⁸, 1656 yılında Kudüs ziyaretini yapmak isteyen Fransız konsolosunun⁴²⁹ izn-i hümayunlarının verildiği yollarda, menzillerde, derbendlerde kendilerine, adamlarına, yük ve eşyaları ile davalarına kimse tarafından müdahale olunmaması ve akçe talebiyle sıkıntıya düşürülmemeleri buyrulmuştur. Yol boyunca emin ve salim olarak diğer bölgelere ulaştırılacak ve ehl-i örf taifesi ile gayrıdan kimselerin şer-i şerife hilaf olarak rencide etmeleri durumunda himaye olunacaklardır. İhtiyacı olan mühimmatlar tedarik olunarak, karada davar, denizlerde ise kayık lazım olduğu zaman kira bedeli alınarak tedarik edilmesi sağlanacaktır. Tehlikeli yollarda buldukları zaman yanlarına yeterli sayıda adam verilerek emniyet ve selamet içinde yerlerine ulaştırılacaklardır. Aynı hükümler yukarıda zikr edilen kişilerin dönüşlerinde de geçerli olacaktır⁴³⁰. Bu hükümlerle daha yola çıkmadan tedbirler alınmaya ve yol boyunca her türlü ihtiyaçlarının karşılanarak güvenliklerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Kudüs'te bulunan Kamame Kilisesi Hazreti İsa'nın çarمیğa gerildiği yer olarak kabul edildiğinden Hristiyanlar açısından oldukça önemlidir. Kilise ilk açıldığı zamandan beri de akçe verilmeden ziyaret edilebiliyordu. Fakat bazı ehl-i örf taifesinin Kamame Kilisesi'ne giren rahiplerden zorla akçe almaya çalışmaları üzerine Fransız rahiplerinin rencide edilmeyerek, eskiden nasılsa o şekilde uygulama yapılması gerektiği emredilmiştir⁴³¹.

Osmanlı devleti Kudüs, Beytullahim ve diğer ziyaretgâhlarda izn-i hümayun ile oturan Efrenc ruhbanlarına yapılan sürekli müdahaleler üzerine oraya bir mübaşir tayin etmiştir. Mübaşir ruhbanın elinde olan ahidnamelerin icrası ve ahidname hükümlerine yapılan muhalefeti önlemek amacıyla dilediği kadar Kudüs'te kalacaktır⁴³². Kudüs'ü şerif ve civarında kadimden beri Efrenc rahiplerinin tasarrufunda bulunan kiliselerde altmış rahibin sakin bulunması Kudüs'te bulunan hâkimlerin tepkisine neden olmuş ve kilisede bulunan rahiplerin sayısı fazladır bahanesi ile rahiplerin mallarına el koymuşlardır. Fransa'ya verilen ahidnameye göre "...Kudüs-i Şerif ziyaretine gelüp gidenlere ve Kamâme ve kilisesinde olan ruhbanlara dahl ve ta'arruz olunmaya..." şeklinde hüküm verilmişken bu şekilde muhalefet edilmesi üzerine Osmanlı devleti müdahale ederek emr-i şerif göndermiştir. Buna göre rahiplerin sayısı eksik olursa ayinlerin yerine getirilmeyeceği, eskiden olduğu gibi altmış rahibin yerlerinde kalmasına ve rahiplerin sayısı fazladır gibi bahanelerle müdahale edilmemesi gerektiğine dair hüküm verilmiştir. Fransa padişahı ile kadimden olan dostluk gereği

⁴²⁶ BOA, ED 26/1, s.149, h. 403; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 381-382.

⁴²⁷ BOA, ED 26/1, s.68, h. 194; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 263.

⁴²⁸ BOA, ED 26/1, s.80, h. 230; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 282.

⁴²⁹ BOA, ED 26/1, s. 87, h. 253; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 295-296.

⁴³⁰ BOA, ED 26/1, s.14, h. 15; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 159-160.

⁴³¹ BOA, ED 26/1, s. 29, h. 74; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 192.

⁴³² BOA, ED 26/1, s.52, h. 137; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 227.

ahidnâmeye muhalif harekette bulunulması ve Sultan Murad ile Sultan Mustafa zamanlarında verilen ahkâm-ı şerife riayet edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁴³³.

Yeni piskopos tayinlerinde göreve yeni gelen rahip adet üzere pişkeş için hazineye belli bir miktar akçe verirdi. 1656 yılında Fransız rahibin ölmesiyle yerine başka bir rahip piskopos tayin edilmiştir. Tayininden sonra yeni piskopos hazineye dokuz yüz altmış akçe vermiş ve bunun üzerine rahibe Osmanlı yönetimi tarafından berat verilmiştir. Bu hüküm gereğince rahibin, Fransız taifesinin adet ve kanunlarına göre ve ayinleri gereğince piskopos olup, orada bulunan Efrenc papazları, keşişleri ve diğer Efrenc taifesinin rahibi piskopos olarak bilip, piskoposlukla ilgili mevzularda ona müracaat ederek sözüne karşı gelinmemesi gerektiği bildirilmiştir. Buna karşılık olarak da rahibin de kendisinden önceki piskoposlar nasıl görevlerini sürdürdüler ise yeni piskoposun da o minvalde görevini ifa etmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu görevler arasında, kendi taifesi ya da kiliseleriyle ilgili mevzularda Rumların veya başka kimselerin karıştırılmaması, piskoposun bilgisi olmadan dinlerine uygun olmayan kişiler arasında nikâhların yapılmaması, Fransız taifesinden birisi evlenmek için kendisine hanım ararsa veya hanımını boşamak isterse hariçten kimsenin karıştırılmaması gerektiği bildirilmiştir. Fransız piskoposu kendisinden önceki piskoposlar nasıl kiliselerine ait olan bağ, bahçe, çiftlik, tarla, değirmen, çayır ve kiliselere vakfedilen eşya ve davalarına sahip çıkarak korumuşlarsa yeni tayin edilen piskopos da aynı şekilde sahip çıkacaktır⁴³⁴.

Vakitlerini ibadet etmek, dinlerini yaymak, kutsal yerlere yapılan ziyaretleri sağlamakla geçiren ve bu bölgede ikâmet eden Kudüs ruhbanı, kapitülasyonların sağladığı hükümlerce koruma altına alınmıştır. Büyük öneme haiz olan Kudüs ve kutsal yerlerin ziyareti ve buralarda yapılan ayinler Hristiyanlar için önemli olduğu kadar orada düzen ve asayişin sağlanması açısından Osmanlı devleti için de önemlidir. Özellikle bu bölgede, kutsal yerlerin korumasını ellerinde bulundurma gibi hakları elde etmek amacıyla Katoliklerle Rumlar arasında sürdürülen mücadele durumu daha karışık ve hassas bir hale getiriyordu. Osmanlı yönetimi bu bölgedeki dengeleri korumak ve karışıklığa mahal vermemek için bölgenin güvenlik ve korumasına ayrı bir önem veriyordu. Ahidnameler ve emr-i şeriflerle sağlanan bu dengenin bozulmaması ve karışıklığın yaşanmaması için herkesin kanunlara uygun olarak hareket etmesi ve gayri davranışta bulunmaması gerekiyordu.

4.3.3. Kiliseler

Osmanlı devletinde ikâmet eden yabancılar kilise ve mabetlerinde gerek toplu gerekse bireysel olarak serbest bir şekilde ibadetlerini gerçekleştirme ve dini törenlerini yapma hakkına sahiptiler⁴³⁵. Bu hususta hiç kimse kiliselerine ve kiliselere ait vakıflarına karışamaz ve buralarda yapılan ayinlerine engel olamazdı. Bu yabancıların ibadet etme ve dini vazifelerini yerine getirmelerinde sahip oldukları imtiyaz hakları, yeni bir kilise inşası ya da tamirinde geçerli değildi. Osmanlı yönetiminin izni olmadan kiliselerin inşa edilmesi, tamirinin yapılması ya da yenilenmesi mümkün değildi. Bu

⁴³³ BOA, ED 26/1, s.58, h. 158; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 240-241.

⁴³⁴ BOA, ED 26/1, s.156, h. 409; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 388-389.

⁴³⁵ Belkis Konan, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonlar Çerçevesinde Yabancıların Din ve Vicdan Özgürlüğü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57/1, Ankara 2008, s. 174.

nedenle doğal afetler, yangınlar ya da diğer nedenlerden kaynaklı tahrip olan kiliselerin onarımını gerçekleştirmek isteyen Hristiyanlar, aldıkları özel izin dâhilinde bunu gerçekleştirebilirlerdi. Yabancıların eskiden beri ellerinde bulunan kiliselerin yine ellerinde kalması ve herhangi bir gerekçeyle buna müdahale edilerek el konulmaması gerektiği, 1673 ahidnamesinin kırk birinci maddesinde kayıtlıydı. Bu nedenle özellikle kiliseler arasında büyük öneme haiz olan Meryem Ana Kilisesi'ne Müslümanlar tarafından yapılan müdahaleler yasaklanmış ve zikr edilen kilisede Hristiyanların ayinlerine devam etmelerine müsaade edilmiştir⁴³⁶.

Nakşe adasının sakinlerinden biri olan Nikola, mülkünde olan bağ, bahçe, tarla ve değirmeni adadaki Cizvit rahiplerinin kilisesine vakfetmişti. Fakat vakfetmesinden üç sene sonra vefat etmiş ve vefatından sonra kardeşi, kiliseye vakfedilen emlakları veraset gerekçesiyle geri almak istemiştir. Bu olayın üzerine Osmanlı hükümeti bir emir göndererek, "...*alınan fetvâ-yı münîfe ve ahidnâme-i hümâyun gereğince hareket edilmesini...*" ve mülklere kimse tarafından dokunulmayarak kilisenin vakfi olarak kalmasını buyurmuştur⁴³⁷.

1653 yılında Safed sancağına tabi olan Nasra köyünde bulunan kilise ve manastırlar bahçeleri ile beraber Efrenc ruhbanlarına aitti. Kilise ve manastırlarında ikamet edenler eşkıya ve zalimlerden, verilen emire göre güven içinde diledikleri gibi ziyaretgâhlarına gidiyor ve orada birkaç gün kalabiliyorlardı. Fakat 1653 yılında ehl-i örf taifesi ve başka kimseler tarafından rencide edilmeleri üzerine, verilen hüküm gereğince ruhban taifesinin ellerinde bulunan kilise ve manastıra müdahale edilmemesi, ziyaretgâhlarına gittiklerinde ve ya orada kalmak istediklerinde kanunlarda kayıtlı olduğu şekilde muamele edilmesi gerektiği buyrulmuştur⁴³⁸.

Müslüman halkın yanı sıra Rum tebaası tarafından da zaman zaman kiliselere müdahalelerde bulunulmuştur. Bandırma iskelesinde bulunan kilise üzerinde hak iddia eden Rumlar, 1662 yılında kilisenin kendilerine ait olduğunu söyleyerek zorla kiliseyi zapt etmişlerdir. Kilisede bulunan konsolosları kovarak, iki bin guruş kıymetinde olan eşyalara da el koymuşlardır. Kanunlara aykırı olan bu hareketin sonucunda Osmanlı devleti, kilisenin araştırılmasını ve Rumlara mı yoksa Frenklere mi ait olduğunun öğrenilmesini istemiştir. Araştırma sonucunda kilisenin Frenklere ait olduğunun ispat edilmesi üzerine kiliseden alınan eşyaların geri verilerek, ahidnamenin hak ve adalet üzere uygulanması gerektiği bildirilmiştir⁴³⁹. 1665 yılında ise, Sakız Adası'nda mühürlenmiş Fransız manastırlarının tekrar açılması için emir verilmiştir⁴⁴⁰.

Fransızların ellerinde olan ve insan faktörü nedeniyle zarar gören kiliseler, ahidnameler ve emr-i şerifler yoluyla muhafaza edilirken, doğal afetler yüzünden zarar görmüş kiliselerin muhafazası o kadar kolay olmamıştır. Özellikle İstanbul'da çıkan yangınlar nedeniyle kiliseler büyük zarar görmüştür. 1612 yılında İstanbul Pera bölgesinde büyük bir yangın meydana gelmiş ve bu yangında Cizvit misyonerlerin merkezi olan Saint Benoit Manastırı yanmıştır. Ardından aynı yüzyıl içinde manastır

⁴³⁶ BOA, ED 26/1, s. 55, h. 148; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 233-234.

⁴³⁷ BOA, ED 26/1, s. 87, h. 251; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 294.

⁴³⁸ BOA, ED 26/1, s. 71, h. 206; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 268-269.

⁴³⁹ BOA, ED 26/1, s. 113, h. 322; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 328-329.

⁴⁴⁰ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 117.

dört defa daha yanmış ve Osmanlı devletinin izni olmadan inşa ve tamir yapılamayacağı için, her yangın sonrasında manastırın yeniden inşasında Osmanlı makamlarına başvurulmuştur. Manastırın son yangını olan 1697 yangını sonrasında kubbesi ve çatıları kurşundan yapılmış ve özel izin alınarak ortasındaki sahanlığa bir anıt dikilmiş ve etrafına İstanbul'da görevini icra ederken ölen Fransız konsoloslarının ve din adamlarının mezarları yerleştirilmiştir⁴⁴¹.

1651 yılında Lefkoşa'da bir Frenk kilisesinin harap olması üzerine tamir olması için Osmanlı devletinden izn-i şer alınmıştır. Tamirine başlanan kiliseye bazı kişiler tarafından yapılan saldırı Osmanlı yönetimi tarafından men edilmiş ve kilisenin aslın uygun olarak, genişleme ve yükseltme yapılmadan, hariçten taş getirilmeyip kendi taş ve toprağı ile tamir olunması izni verilmiştir⁴⁴². Galata'da Fransız rahiplerine ait olan kilisenin yanması üzerine kilise tamir ettirilmek istenmiş ve verilen izinle buna müsaade edilerek hariçten kimsenin müdahale ettirilmeyip, verilen emire göre hareket edilmesi buyurulmuştur⁴⁴³.

Kudüs-i Şerif'te Ayni Karim karyesindeki kilise, Hz. Ömer zamanından beri Fransız ruhbanlarının tasarrufunda olup, uzun yıllar kullanımından dolayı bazı binaları harap olmuştur. Daha öncesinde Sultan Murad zamanında tamir için izin istenen kilisenin, tekrar harap olmasıyla 1673 yılında Kudüs-i Şerif kadısı Mevlana Abdullah zamanında verilen emirlerin belirlediğı ölçüde tekrar tamir olunması için izin talebinde bulunulmuştur. Bunun üzerine Kudüs-i Şerif'in uleması, eşrafı, vilayet ayanı, kethüdası ve mimarbaşı kiliseye giderek araştırma yapmış ve kilisenin Hz. Ömer zamanından beri Fransızların kullanımında olduğunu tasdik etmişlerdir. Tasdik sonrasında kilisenin içine ve dışına gereken tamirlerin yapılması ve üç ruhbanın kiliseye yerleşmesini kabul eden bir hüccet verilmiştir⁴⁴⁴.

Galata'da olan Cizvit ve Kapuçin Fransız rahiplerinin ellerinde bulunan ve iki kiliseden biri olan San Benita Kilisesi'nin çatısı da 1686 yılında çökmüş, fakat duvarlarına zarar gelmemiştir. Çöküntü sonrasında kilisenin tamirine izin verilmiştir⁴⁴⁵. Bu izinleri almak çok kolay olmasa da Osmanlı devleti Fransızların ellerinde olan kiliselerin korunmasına, tamirinin yapılarak aslına uygun bir şekilde yenilenmesine izin vermiştir. Fakat bazen binanın aslının dışına çıkılarak inşaat yapılmasına izin verildiğı durumlar da olmuştur. Musul'da ikâmet eden Kapuçin ruhbanları otuz guruşa bir ev satın almışlardır. Daha sonrasında viran olan bu evin yerine sekiz adet hücre inşa edilerek ayinlerin burada yapılması için 1644 yılında bir hüccet almışlardır⁴⁴⁶. 1676 yılında ise Kapusinler, bir Müslümandan ve bir Yahudiden manastır yapmak amacıyla İstanbul'un dışındaki kırsal alandan toprak satın almışlardır. Osmanlı devletinden bina

⁴⁴¹ H. Birsnel, "Fransız Misyonerler...", s. 214-215.

⁴⁴² BOA, ED 26/1, s. 53, h. 139; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 228.

⁴⁴³ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.195.

⁴⁴⁴ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s. 200-201.

⁴⁴⁵ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.308.

⁴⁴⁶ BOA, ED 26/1, s. 39, h. 96; Nermin Genç, *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, s. 204.

inşası izni alınması için çok büyük çaba gösterilmiş ve bir yıl kadar süren çabaların sonucunda kilise inşasına izin alınabilmiştir⁴⁴⁷.

İzin alınmaksızın bina inşasının yapıldığı durumlar da olmuştur. Bandırma’da bulunan Efrenc Kilisesi ve onun bahçe ve menziline müdahalede bulunmak yasaklanmışken, kilise binasının yan tarafına evini inşa etmek isteyen Hacı Hüseyin imarını kilise duvarının üzerine yapmıştır. Bununla da kalmayan Hacı Hüseyin kilisenin müştemilatı olan eve ve bahçesine kadar girmiştir. Fransız piskoposlarının ahidnameye müracaat etmesi üzerine, kendi halinde ibadetlerini yapan ruhban taifesine kimsenin müdahale etmemesi gerektiğine dair bir emir verilmiştir⁴⁴⁸.

Kiliseler mevzusunda en sık yaşanan durumlar, kilisenin tamir meselesi, kiliselere yapılan müdahaleler ve kiliseye ait vakıflara el konulmak istenmesi olmuştur. Ahidnamelere aykırı olan bu gibi olaylara meydan verilmemesi için Osmanlı yönetimi tarafından daima emirler gönderilmiş ve müdahalede bulunularak kanuna uymayan kişilerin bundan men edilmesi buyrulmuştur.

⁴⁴⁷ H. Birsal, “Fransız Misyonerler...”, s. 216.

⁴⁴⁸ E. Karakoyun, *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, s.280-281.

SONUÇ

Bu tezin temel amacı, Osmanlı devleti tarafından Fransa'ya tanınan 16 ve 17. yüzyıl ahidnamelerinin nasıl ve ne dereceye kadar uygulandığının ortaya konulmasıdır. Konunun yeterince anlaşılması için Osmanlı-Fransa ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış ve 16. yüzyıldan 17. yüzyılın sonuna kadar tüm süreç detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu süreç boyunca her iki devleti antlaşmaya götüren ve Fransa'ya geniş imtiyaz haklarının tanınmasını sağlayan gerekçeler saptanmaya çalışılmıştır.

Konuyu aydınlatabilmek amacıyla, Divân-ı Hümayûn'dan çıkan hükümlerin kaydının tutulduğu Ahkâm Defterleri başlıca kaynak olarak kullanılmıştır. Ahkâm defterinde yer alan hükümlerle, Fransa kapitülasyonları birlikte değerlendirilerek, verilen kapitülasyonların Osmanlı devleti nezdinde ne dereceye kadar uygulandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kayıtlara geçirilen olayların çoğunlukla büyük sorunlar olduğu, bunun dışındaki olayların ya kayıtlara geçirilmediği ya da sorunlar Osmanlı yönetimine iletilmeden sorunsuz bir şekilde kendi aralarında halledilmesidir.

Değerlendirme sonrasında ulaştığımız ilk sonuç, Osmanlı devletinin yabancılara karşı yürüttüğü yargı sistemindeki esnekliktir. Ahidname maddelerinde yer alan her imtiyaz Osmanlı devletinin güvencesi altındadır ve bu hususda İstanbul'a iletilen her türlü şikâyet değerlendirmeye tabi tutularak, kapitülasyon hükümleri doğrultusunda karar verilmiştir. Fakat bu kararların ya da cezaların verilmesinde ağır şekilde yaptırımlar uygulanmamış, Osmanlı yönetimine iletilen sorunların haline çalışılmıştır. Bu durum Osmanlı yönetiminin, günlük hayat içinde Fransız tebaa üzerinde çok fazla kontrol ve müdahaleci bir yapıya sahip olmak istememesine ve bu topluluğun kendi halinde rutin hayatını sürdürmesine olanak tanımış olmasına yorumlanabilir. Osmanlı devletinin Fransız tebaaya bu niyetle yaklaşması verilen cezaların yaptırım gücünde olmamasına ve imtiyaz hakkının ihlalindeki caydırıcılık unsurunun ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da görülen davalar veyahut verilen karar ve emirler sonrasında aynı sorunlarla tekrar tekrar karşılaşmıştır.

Değerlendirmemizdeki ikinci sonuç, bazı Osmanlı tebaası ve ehl-i örf taifesi tarafından kapitülasyonların tatbik edilmek istenmemesi ve Fransızları zaman zaman bir zimmi gibi görerek onlara bu şekilde muamelelerde bulunmalarıdır. İstanbul'daki hükümetten tüm Osmanlı görevlilerine kadar hepsinin Fransız toplumu üzerinde belirli bir baskıları vardı. Özellikle yönetim merkezine uzak olan yerlerde bu baskı daha da artıyor ve ahidnamelerin tatbiki zorlaşıyordu. Tüm bunların dışında Fransızlar sadece ehl-i örf taifesiyle uğraşmıyor bunun yanı sıra yerel ayan, eşkıya ve korsanlarla da muhatap olmak zorunda kalıyordu. Bu durumda Fransız tebaası ya kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek Osmanlı yetkilileri ve diğer yerel güçlerle yasa dışı yollardan anlaşma yoluna gidiyor ya da konsolos ve elçileri aracılığıyla Osmanlı yönetimine başvurarak ahidnamelerin tatbik edilmesini talep ediyordu.

Değerlendirmemizdeki üçüncü ve son sonuç ise kapitülasyonların uygulanmasındaki eksikliklere Fransız ticari yapılanmalarındaki aksaklıkların büyük

oranda katkı sağlamasıydı. Diğer Avrupa devletlerinin ticaretinde az rastlanılan, düzensizlik ve tebaa arasındaki anlaşmazlık Fransa ticaretinde oldukça fazlaydı. Ticaret ve ekonomilerini geliştirmek için uğraşmak yerine sürekli kendi iç meseleleri ile uğraşmışlar ve bu da iktisadi anlamda geri kalmalarına neden olmuştur. Temel sorun Fransız Levant ticaretinin merkezi olan Marsilya'dan kaynaklanmaktaydı. Marsilya'nın belirli bir disiplin ve idare mekanizmasına sahip olmaması tüm Fransız tüccarlarını ve onların elçi ve konsoloslarıyla olan ilişkilerini etkilemekteydi. Fransız tüccarları ve temsilcileri bir nevi belirli bir merkeze bağlı olmadan başlarına buyruk hareket etmekte, kendi paylarına düşen ahidname yükümlülüklerini yerine getirmemekteydiler.

17. yüzyıl Fransa ahidnamelerinin hiçbir şekilde tatbik edilmediğini ya da tamamen yerine getirildiğini söylemek yanlış olur. Osmanlı yönetimi bahsettiği imtiyaz haklarının kullanılmasında her ne kadar kararlı olsa da uygulamada bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların yaşanmasında ya da ahidnamelerin yeterince tatbikinin sağlanamamasında Osmanlı devletinin payı olduğu kadar Fransa yönetimi ve Fransız tebaasının da payı olmuştur. Fakat tüm bu sorunlara ve Fransız ticari yapılanmasındaki aksaklıklara rağmen Fransızlar elde ettikleri imtiyaz haklarını çok iyi bir şekilde kullanabilmiş ve özellikle 17. yüzyılın sonundan doğru Levant Ticaretinde büyük gelişme göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

I. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

989 Numaralı Divân-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Düvel-i Ecnebiye Defterleri

Düvel-i Ecnebiye Defterleri No: 26/1 Fransa Ahkâm Defteri.

Düvel-i Ecnebiye Defterleri No: 27/2 Fransa Nişan Defteri.

BOA Cevdet Hariciye: 169/ 8423.

BOA Ali Emiri Tasnifi II. Ahmed: 1/3.

II. Kaynak Eserler

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa (2004) , *Hasan Bey-zâde Târihi*, haz. Şevki Nezihî Aykut, C. III, TTK, Ankara.

İbrahim Peçevi Efendi (1968-1969), *Peçevî Tarihi*, der. Murat Uraz, Neşriyat Yurdu Yayınları, C. I-II, İstanbul.

Îsâ-zâde, *Îsâ-zâde Târihi* (1996), der. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları İstanbul.

Naîmâ, Mustafa (2007), *Tarih-i Na'îmâ*, der. Mehmet İpşirli, TTK, C. I-II-III, Ankara.

Selânikî Mustafa Efendi (1999), *Tarih-i Selânikî*, der. Mehmet İpşirli, TTK, C. I-II, Ankara.

III. Araştırma ve İncelemeler

Acartürk, Ertuğrul, Kılıç, Ramazan (2011), “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi”, H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 29, S. 2, , ss.1-21.

Acıpınar, Mikail (2011), *Osmanlı-Floransa İlişkileri (XV-XVI. Yüzyıl)*, (Basılmış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.

Acun, Fatma (2002), “Celali İsyanları (1591-1611)”, *Türkler*, C. 9, ss.695-710.

-Afyoncu, Erhan (2016), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Ağıldere, Suna Timur (2010), “XVIII. Yüzyıl Avrupa’sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)”, *Turkish Studies*, 5/3, ss.693-704.

Akdağ, Mustafa (1995), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyamları*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Akgündüz, Ahmed (2008), *Pax Ottoman Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf (2010), *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, TTK, Ankara.

Akım, Pınar (2013), *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Aksan, Virginia (1999), “Locating The Ottomans Among Early Modern Empires”, *Journal of Early Modern History*, c.3, S.2, ss.103-134, <<http://www.academia.edu>>, (ET:20.04.2016).

-----, Goffman, Daniel (2011), *Erken Modern Osmanlılar-İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Onur Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul.

Altuğ, Yılmaz (1968), *Yabancıların Hukuki Durumu*, Sermet Matbaası, İstanbul.

Andreyeviç-Tolstoy, Pyort (2013), *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, çev. İbrahim Allahverdi, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Apaydın, Bahadır (2009), *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arıkan, Zeki (2005), “1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, ss.11-28.

----- (1991), “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*’, İstanbul, ss.279-306.

Ayyıldız, Bülent (2012), *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri 1453-1571*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları (İtalyan Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, Ankara.

Bağış, Ali İhsan (1998), *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar*,

Avrupa Tüccarları, Beratlı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları (1750-1839), Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Balcı, Sezai (2006), *Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, (Basılmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Barkey, Karen (1999), *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Baykal, Bekir Sıtkı (1961), *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi Otuz Yıl Savaşları Devri*, TTK, Ankara.

Belin, M. (1870), *Des Capitulations et Des Traités de la France En Orient*, Paris.

Beyazıt, Yasemin (2002), “Yeniçağda Osmanlı-Fransa İlişkileri” , *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara, sayı. 44, ss.65-83.

Bilici, Faruk (2004), *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*, TTK, Ankara.

Birsel, Haktan (2013), “Peder Monier’in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2, ss.100-128.

----- (2014), “ Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet’nin Mektubu) ”, *Turkish Studies*, Ankara, 9/4, ss.207-223.

-Boogert, Mautris H. van den (2014), *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, Gülnihal (1998), *Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Braudel, Fernand (1995), *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, volume II*, University of California Press.

Brummett, Palmira (2009), *Osmanlı Denizgücü - Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz’de Diploması*, çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul.

Busbecq, Ogier Ghiselin de (2016), *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ceran, İsmail (2013), “Osmanlı Dönemine Kadar Türk-Fransız İlişkileri ve Haçlı Seferleri”, *İnternational Journal of Social Science*, 6/4, ss.191-228, Nisan.

----- (2014), “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman- I. François İttifakı” *Turkish Studies*, C.9, S. 2, Ankara, ss.391-427.

Çankaya, Ali (1974), “Kapitülasyonlar”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 21, MEB, Ankara, ss.232-234.

Çiçek, Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, *Türkler-Osmanlı*, C. 9, İstanbul 2001, ss.746-764.

Delbeuf, Régis (2011), *Ambassadeurs de France Morts a Constantinople*, Les Éditions Isis, İstanbul.

Demir, Yaşar (2015), “ Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış –Fransa’nın Osmanlı Devletine Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/11, ss.115-128.

Dünden Bugüne Kapitülasyonlar (2004), ATO Yayınları, Ankara.

Eldem, Edhem, Goffman, Daniel, Masters, Bruce (2012), *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, çev. Sermet Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Emecen, Feridun (2007), “Osman II”, *DİA*, C. 33, İstanbul, ss. 453-456.

----- (2009), *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ercan, Yavuz (2001), *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitapevi, Ankara.

Erdinç, Özgür (2015), 003 ve 003M Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Muğla.

Eryılmaz, Bilal (1990), *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul.

Faroqhi, Suraiya (2010), *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev. Ayşe Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul.

----- (ed.) (2011), *Türkiye Tarihi (1603-1839) Geç Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Fındık, Tahsin, “Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri”, *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.567-574.

Fraşerli, Mehdî (2008), *Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkât-ı Hâzırası)*, haz. Fahrettin Tızlak, Fakülte Kitabevi, Isparta.

Genç, Nermin (2014), *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Gül, Muammer (2014), *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Gürer, Serpil (2013), *XVII-XVIII ve XIX. yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Goffman, Daniel (1995), *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Tarik Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

----- (2014), *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Gökbilgin, M. Tayyib (1967), “Konsolos”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.836-840.

Hammer, Baron Joseph Von (1986), *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, çev. Vecdi Bürün, C. 5,8, İstanbul.

Isom-Verhaaren, Christine (2006), “Royal French Women in the Ottoman Sultans’ Harem: The Political Uses of Fabricated Accounts From the Sixteenth to the Twenty-first Century”, vol.17, *Journal of World History*, ss.159-196.

....., (2015), *Kâfirle İttifak 16.yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*, çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul.

İlgürel, Mücteba, “Ahmed I”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 2, ss.30-33.

İlgürel, Mücteba, “Celali isyanları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, ss. 252-257.

İnalçık, Halil, Quataert, Donald (ed.) (2000), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C.I, çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul.

----- (2000), “ İmtiyazat (Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti) ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 245-252.

----- (2004), Quataert, Donald (ed.) *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Cilt II, çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul.

----- (2003), “Osmanlı’nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 24 Ankara, ss.55-81.

----- (2006), *Turkey and Europe in History*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

----- (2014), *Devlet-i ‘Aliyye: Tagayyür ve Fesad, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

----- (2016), *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İnan, Kenan (1996), “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.154, ss.196-201.

İnan, Sertuğ Galip (2012), “1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti’nin Bu Savaşlara Katılması”, *History Studies*, 4/2, ss.169-196.

İrbeç, Yusuf Ziya (1989), “Osmanlı Devleti’nin Dış Dünya ile Temasları Neticesi İktisadi ve İçtimai Politikasında Oluşan Değişiklikler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 58.

Jorga, Nicolae (2005), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, çev. Nilüfer Epçeli, C. 3, 4, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Kallek, Cengiz (2000), “ İmtiyazat’”, *DİA*, C. 22, MEB, İstanbul, ss.242-245.

Kantemir, Dimitri (2005), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I*, çev. Dr. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Kapitülasyonlar Tarihi, Menşei, Asılları (1912), çev. Ali Reşad, Macar İskender, Kanaat Matbaası.

Karakoyun, Ebru (2014), *Fransa Ahkâm Defteri (1666-1687)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Kaytaç, Fatma (2006), *88 No’lu Mühimme Defteri(Transkripsiyon ve Özet)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Kenan, Seyfi (ed.) (2010), *Osmanlılar ve Avrupa, Seyahat, Karşılaştırma ve Etkileşim*, İSAM, İstanbul.

Kocabaş, Süleyman (1990), *Tarihte Türkler ve Fransızlar*, Vatan Yayınları, İstanbul.

Koçu, Reşat Ekrem (1934), *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul.

Konan, Belkıs (2006), *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku, Ankara.

----- (2008), “Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonlar Çerçevesinde Yabancıların Din ve vicdan Özgürlüğü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57/1, Ankara, ss.167-182.

Köse, Metin Ziya (2010), *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul.

Kurdakul, Necdet (1981), *Osmanlı Devleti’nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul.

Kütükoğlu, Mübahat (1983), ‘Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti’, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 10-11, 1981-82, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, ss.151-166.

----- (2013), *Balta Limanına Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, TTK, Ankara.

....., ‘Ahidnâme’, *DİA*, C. 1, ss. 536-540.

Lee, Stephen J. (2012), *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, çev. Ertürk Demirel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Lybyer, Albert Howe (1987), ‘Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları’, çev. Necmi Ülker, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 3, ss.141-157.

Malhut, Mustafa (2010), ‘20.Yüzyıl Başında ‘İmtiyaz’ Kelimesi ile ‘Kapitülasyon’ Kelimesinin Tarihsel Açından Karşılaştırmalı İncelenmesi’, *History Studies*, 2/2, ss.397-409.

Mantran, Robert (1995), *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara.

-----, ‘XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Asya Ticareti’, çev: Zeki Arıkan, Tarih ve Medeniyet. org. (Erişim Tarihi 08.04.2016).

Matar, Nabil (2012), *Keşifler Çağında Türkler Mağripliler ve İngilizler*, çev. Hasan Baktır, Mustafa Kırca, Vadi Yayınları, Ankara.

McNeil, William (2015), *Avrupa Tarihinin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul.

Mulsow, Martin, Jan Rohls (ed.) (2005), *Socinianism and Arminianism, Antitrinitarians, Calvinists and Cultural Exchange in Seventeenth-Century Europe*, Brill Academic Publisher.

Nebioğlu, Osman (1986), *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Nikolay, Nikolas de (2014), Marie-Christine Gomez-Géraud, Stefanos Yerasimos, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli, Menekşe Toktay, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Ortaylı, İlber (2014), *Osmanlı Barışı*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Özcan, Azmi (1996), ‘Fransa’, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, İstanbul, 177-181.

Özel, Oktay (2013), *Türkiye 1643 Goşa’nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özgen, Ferhat Başkan (2000), “Osmanlı Devletinin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 6/32, ss.101-111.

Pakalın, Mehmet Zeki (1971), *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1, MEB, İstanbul.

Pamir, Aybars (2002), “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S.2, 79-119.

Panaite, Viorel (2013), “Being a Western Merchant in the Ottoman Medirerranean”, *İsam Konuşmaları*, der. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, Ankara, ss.91-135.

Poş, Abdullah, “Mersin’deki Yabancı Devler Konsoloslarının Faaliyetleri (1852-1908)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 2, ss.135-155.

Safa, Emrah Gürkan (2015), “ Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul’u”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 2, çev. Öykü Özer, Ahmet Özer, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, ss.372-399.

Said, Eyyüp Kaya, Hasan Hacak, “Zimmet”, *DİA*, C. 44, ss.424-428.

Savaş, Ali İbrahim (2002), “Konsolos”, *DİA*, C. 26, MEB, Ankara, ss.178-180.

Setton, Kenneth Meyer (1984), *The Papacy and the Levant 1204-1571*, volume 4, The American Philosophical Society.

Sezer, Ayten (2009), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e; Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Özel*, Ankara, ss.169-183.

Soysal, İsmail (2002), “Türk-Fransız İlişkileri”, *DİA*, Cilt 13, MEB, Ankara, ss.181-184.

----- (1999), *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK, Ankara.

-----, “Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 3, S. 5-6, 1953, ss.63-94.

Şakar, Muzaffer Fehmi (2007), *1101\1102 (1690\1691) Tarihli 100 Numaralı Mühimme Defteri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Şans, Ömür, Baş, Göksel, “17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kriz ve Dönüşüm: "İktisadi Kriz ve Değişimler", www.academia.edu/7074186/, (Erişim Tarihi 04.12.2016)

Şişman, Aysin (1995), *1702-1708 Tarihleri Arasında Türk-Fransız İlişkilerinde Konsolos Arzları ve Bunlara Ait Hükümler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir.

Taner, Tahir (1956), *Kapitülasyonlar Nasıl İlga Edildi*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

Tinniswood, Adrian (2011), *17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık: Denizler, Fetihler, Korsanlar, Esaret, Politika, Yayılmacılık ve Bölünme*, çev. Dinç Tyanacı, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Türkmen, Zekeriya, "Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış", OTAM, S. 6, 1995, ss.325-341.

Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908 (2002), Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011), *Osmanlı Tarihi*, C. 2,3, TTK Yayınları, Ankara.

Ünal, Mehmet Ali (2011), *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Ünal, Neslihan (2015), *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi, Ankara.

Ünal Özkorkut, Nevin, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 2, ss.83-84.

Wood, Alfred C. (2013), *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Yemişçi, Cihan (2009), *1618-28 Arası Osmanlı- Venedik İlişkileri (6004 No' lu Ahkâm Defteri'ne Göre)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.

Yıldız, Yusuf (2013), *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kânûnî-Şarhken-Busbecq*, TTK, Ankara.

Yılmaz, Ziya, "Murad IV.", *DİA*, C. 31, ss.177-183.

Yücel, Yaşar, Sevim, Ali (1991), *Türkiye Tarihi Osmanlı Dönemi (1566-1730)*, C. 3, TTK, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

21.08.1990 tarihinde Sivas'ta doğdum. İlköğretimimi Sivas Gazi Paşa İlköğretim Okulu'nda tamamladım. Orta öğretimimi Sivas Gazi Lisesi'nde tamamladıktan sonra 2009 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Lisans eğitimime başladım. 2013 yılında lisans öğrenimimi bitirdim. 07.02.2014 tarihinde Pamukkale Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım. Halen bu göreve devam etmekteyim.